www.mruni.eu

Laura RIMŠAITĖ

DAKTARO DISERTACIJA

KONKURENCIJOS TEISĖS INSTITUTŲ TAIKYMO YPATUMAI ENERGETIKOS SEKTORIUJE

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (01 S)
VILNIUS, 2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Laura Rimšaitė

KONKURENCIJOS TEISĖS INSTITUTŲ TAIKYMO YPATUMAI ENERGETIKOS SEKTORIUJE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Daktaro disertacija rengta 2012–2015 m., ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui ir Vytauto Didžiojo universitetui 2011 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:
doc. dr. Lina Novikovienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

ISBN 978-9955-19-711-9
© Mykolo Romerio universitetas, 2015

TURINYS

VARTOJAMŲ SANTRAUKŲ SĄRAŠAS 5

ĮVADAS 7

I DALIS. ENERGETIKOS SEKTORIAUS TEISINIŲ SANTYKIŲ REGLAMENTAVIMAS TAIKANT KONKURENCIJOS TEISĖS NUOSTATAS 15

1. Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo įtvirtintas energetikos sektoriaus reglamentavimas 16
2. Prielaidos vidaus rinkos sukūrimui energetikos sektoriuje 19
   2.1. Energetikos teisėje įtvirtinti rinkos liberalizavimo modeliai 24
   2.2. Energetikos reguliavimo institucijų nepriklausomumo didinimas ir rinkos skaidrumo užtikrinimas 34
   2.3. Trečiosios šalies prieigos teisės užtikrinimas vertinant ilgalaikes energijos tiekimo sutartis 37
3. Konkurencijos teisės nuostatų taikymo galimybės branduolinės energetikos srityje 41
   3.1. Europos atominės bendrijos sutarties tikslai ir specialusis reglamentavimas 42
   3.2. Euratomo Tiekimo Agentūros įgaliojimai užtikrinant tiekimo saugumą 47
4. Tarptautinės konkurencijos teisės reglamentavimas ir įgyvendinimas energetikos sektoriuje pagal PPO 49
   4.1. Konkurencijos taisyklių reglamentavimo poreikis PPO susitarimais 50
   4.2. Konkurencijos teisės nuostatų ir jurisdikcijos taikymo OPEC susitarimams problematika 51
5. Apibendrinimas 56

II DALIS. DRAUDŽIAMŲ SUSITARIMŲ IR PIKTNAUDŽIAVIMO DOMINUOJANČIA PADĖTIMI ENERGETIKOS SEKTORIUJE PROBLEMATIKA PAGAL EUROPOS SĄJUNGOS KONKURENCIJOS TEISĘ 58

1. Draudžiamų susitarimų samprata ir formos 59
2. Horizontaliųjų susitarimų pateisinimas, plėtojant energetikos infrastruktūros projektus 62
3. Vertikaliųjų susitarimų poreikis energetikos sektoriuje, optimizuojant veiklos sąnaudas 71
4. Energetikos bendrovių piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi sukuriami ribojimai rinkoje 74
   4.1. Pašalinančio piktnaudžiavimo samprata ir formos energetikos sektoriuje 76

4.2. Išnaudotojiško piktnaudžiavimo samprata ir formos energetikos sektoriuje 81
5. Apibendrinimas 91
III DALIS. ĮMONIŲ KONCENTRACIJŲ POVEIKIS RINKOS LIBERALIZAVIMUI ENERGETIKOS SRITYJE 93
1. Koncentracijos sąvoka, formos ir vertinimas 93
2. Koncentracijų vykdymo formos energetikos sektoriuje 96
2.1. Horizontalieji ūkio subjektų susijungimai energetikos sektoriuje 97
2.2. Vertikalieji ūkio subjektų susijungimai energetikos sektoriuje 99
2.3. Konglomeratinių ūkio subjektų susijungimų poreikis energetikos sektoriuje 101
3. Apibendrinimas 104
IV DALIS. VALSTYBĖS PAGALBOS SANTYKIS SU ENERGETIKOS SEKTORIAUS RINKOS LIBERALIZAVIMU EUROPOS SĄJUNGOJE 106
1. Valstybės pagalbos kontrolės samprata ir taikymo kriterijai pagal Europos Sąjungos teisės nuostatas 106
2. Valstybės pagalbos suteikimo formos ir taikymo praktika energetikos srityje 109
2.1. Elektros rinkos reformos Jungtinėje Karalystėje: investicijų skatinimas branduolinės energetikos srityje 111
2.2. Branduolinės elektrinės operatoriaus civilinės atsakomybės ribojimo vertinimas pagal valstybės pagalbos kriterijus 117
2.3. Valstybės garantija Europos investicijų banko paskolai, skirtai SGD terminalui 123
3. Valstybės pagalbos modernizavimo įtaka energetikos infrastruktūros projektų plėtrai ir vidaus rinkos sukūrimui 124
4. Apibendrinimas 129
IŠVADOS 130
PASIŪLYMAI 133
SANTRAUKA 158
SUMMARY 175

VARTOJAMŲ SANTRAUKŲ SĄRAŠAS

ACER	Energetikos reguliatorių bendradarbiavimo agentūra
AE	Atominė elektrinė
AEI	Atsinaujinantys energijos ištekliai
BEMIP	Bendras Baltijos energijos rinkų sukūrimo planas
CFD	Susitarimai dėl kainų skirtumo
CPB	Vyriausybės įgaliota institucija
CSC	1997 m. rugsėjo 12 d. Konvencija dėl papildomos kompensacijos už branduolinę žalą
Dujų direktyva	Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB.
d.	dalis
ECS	Energetikos Chartijos Sutartis
EIB	Europos investicijų bankas
Elektros direktyva	Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB
ENTSO-G	Europos dujų perdavimo sistemos operatorių tinklas
ENTSO-E	Europos elektros perdavimo sistemos operatorių tinklas
EPS	Energijos pirkimo sutartis
ERGEG	Europos elektros ir dujų reguliatorių grupė
ES	Europos Sąjunga
ESA	Euratomo tiekimo agentūra
ESTT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
Euratomo bendrija	Europos atominės energetikos bendrija
Euratomo sutartis	Europos atominės energetikos sutartis
GATT	Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos
IAE	Ignalinos atominė elektrinė
ITO	Nepriklausomas perdavimo operatorius
ISO	Nepriklausomas sistemos operatorius
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
JAE	Jungtiniai Arabų Emyratai

JK	Jungtinė Karalystė
JPY	Japonijos jena
Komisija	Europos Komisija
kW	kilovatai
m.	metai
mln.	milijonai
mlrd.	milijardai
MW	megavatai
MWh	megavatvalandės
OPEC	Naftą eksportuojančių valstybių organizacija
PPO	Pasaulio Prekybos Organizacija
PSO	Perdavimo sistemos operatorius
Reglamentas Nr. 1/2003	2002 m. gruodžio 16 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr.1/2003 dėl konkurencijos taisyklių, nustatytų Sutarties 81 ir 82 straipsniuose, įgyvendinimo.
REMIT	Reglamentas dėl didmeninės energijos rinkos vientisumo ir skaidrumo
SESV	Sutartis dėl Europos Sąjungos Veikimo
SGD terminalas	Suskystintų gamtinių dujų terminalas
SST	Specialioji skolinimosi teisė
str.	Straipsnis
TATENA	Tarptautinė atominės energijos agentūra
Taryba	Europos Sąjungos Taryba
Vienos konvencija	1963 m. gegužės 21 d. Vienos Konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą
Paryžiaus konvencija	1960 m. liepos 29 d. Paryžiaus konvencija dėl Trečiosios šalies atsakomybės branduolinės energetikos srityje
VAE	Visagino atominė elektrinė
VIAP	Viešuosius interesus atitinkančios paslaugos
VKEKK	Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

ĮVADAS

Konkurencijos teisės institutų įgyvendinimas energetikos sektoriuje sietinas su bendra ES politika sukurti konkurencingą vidaus rinką, kurioje vartotojams būtų užtikrinamos konkurencingos energijos išteklių kainos bei galimybė pasirinkti energijos išteklių tiekėją, diversifikuoti naudojamus energijos išteklius, užtikrinti energijos tiekimo saugumą valstybėse narėse. Energetikos sektorius pasižymi tam tikra specifika, kadangi neįmanoma parduoti elektros energijos arba dujų vartotojams, neturint reikiamos infrastruktūros. Vertinant iš esamos ES vidaus rinkos perspektyvos, mažai tikėtina, kad būtų investuojamas didelis pradinis kapitalas, siekiant sukurti alternatyvius perdavimo sistemos tinklus. Todėl energetikos sektoriuje didelę reikšmę turi vadinamoji esminių išteklių doktrina (*angl. essential facilities*), kurios taikymas sukuria prielaidas konkurencijos formavimuisi. Nemažai problemų kelia ir rinkoje istoriškai susiklosčiusi situacija, kur veikia monopolinės vertikalios integracijos įmonės. Šio sektoriaus vystymas reikalauja ypač didelių investicijų, todėl siekiant užtikrinti tvarią šio sektoriaus plėtrą, energijos gamintojai, kurie investuodavo, vystydami tinklų infrastruktūrą, sudarydavo ilgalaikes energijos tiekimo sutartis, pagal kurias subjektai įsipareigoja pirkti atitinkamą kiekį energijos išteklių už suderintą kainą. Tokios sutartys paprastai nėra peržiūrimos, atsižvelgiant į pasikeitusias rinkos sąlygas, todėl sudaro rinkos uždarumo efektą, kartu ilgajam laikotarpiui saisto vartotojus.

Rinkos konkurencingumo skatinimas pritraukia naujas investicijas, kuriomis yra užtikrinamas energijos išteklių tiekimo saugumas, sudaroma galimybė vartotojams pasirinkti energijos išteklių tiekėją, bei sudaromos sąlygos formuotis laisvai rinkai. Kaip pažymima Komisijos komunikate,[1] Europos priklausomybė nuo energijos išteklių laipsniškai didėja, todėl reikia ieškoti alternatyvių energijos tiekimo išteklių ir galimybių vartotojams užtikrinti konkurencingas kainas. Liberalizuojant ES energetikos rinką, buvo priimti trys energetikos direktyvų paketai, numatę sąlygas vidaus rinkos sukūrimui. Šiuose teisės aktuose buvo numatyta, kad vertikalios integracijos bendrovės turi būti atskiriamos funkciniu, apskaitų atskyrimo ar teisiniu būdais. Tačiau praktikoje tokie metodai pasirodė neefektyvūs, kadangi vertikalios integracijos įmonės dažnai išlaikydavo turimus ryšius ir rinkos uždarumo efektas bei monopolinių energetikos bendrovių dominavimas išlikdavo rinkoje, atliekant tam tikrus piktnaudžiavimo veiksmus. Trečiajame energetikos direktyvų pakete buvo numatyti trys rinkos liberalizavimo modeliai: visiškas vertikalios integracijos nuosavybės atskyrimo modelis, nepriklausomo sistemos operatoriaus modelis ir nepriklausomo perdavimo operatoriaus modelis.[2] Pažymima, kad siekiant vidaus rinkos sukūrimo, efektyviausiu būdu laikytinas visiškas vertikalios integracijos bendrovių nuosavybės atskyrimo modelis. Priimdama sprendimą dėl tokio modelio taikymo energetikos srityje, valstybė turi įvertinti rinkos situaciją, esamų energetikos bendrovių padėtį ir užsienio investicijoms taikomus apsaugos standartus. Siekiant rinkos liberalizavimo buvo numatyta ir trečiųjų šalių prieigos teisė prie esminių infrastruktūros įrenginių. Šios tei-

1 Communication from Commission – An Energy Policy for Europe, COM(2007) 1 final, 10.1.2007.

2 Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB.[2009] OJ L 211/63, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB. [2009] OL L 211/94.

sės įgyvendinimas dažnai kelia tam tikrų problemų, kadangi energetikos bendrovės, valdančios magistralinius perdavimo tinklus, piktnaudžiauja savo padėtimi, atsisakydamos suteikti tokią teisę, argumentuoja turimomis ilgalaikėmis tiekimo sutartimis. Bendrovės neretai piktnaudžiauja užimama padėtimi, vykdydamos tinklų pajėgumų rezervacijas bei neadekvačiai leisdamos juos rezervuoti kitoms įmonėms, todėl įmonės, siekiančios gauti prieigos teisę, nebegali to padaryti dėl formaliai sutartimis rezervuotų tinklų pajėgumų. Magistralinius perdavimo tinklus valdančios bendrovės dažnai gali naudoti pajėgumų rezervacijos argumentus, siekdamos užsitikrinti savo dominavimą rinkoje.

Tiriama mokslinė problema. Vienas iš konkurencijos politikos tikslų yra rinkos produktyvumu suteikta nauda vartotojams, todėl svarbu subalansuoti verslo ir vartotojų interesus, įgyvendinant konkurencijos politikos priemones.[3] ES yra užsibrėžusi siekį sukurti konkurencingą energetikos vidaus rinką, sukurti energijos išteklių pasirinkimo galimybes vartotojams, tačiau nepaisant šių ambicingų siekių, teisinis reguliavimas nėra palankus verslo projektų plėtrai energetikos sektoriuje, nes vyrauja monopolinės bendrovės, griežti reguliaciniai apribojimai, politinis kontekstas, tam tikra energetikos ir konkurencijos teisės normų kolizija, o atskirais atvejais egzistuoja ir teisinio reglamentavimo spragos.

Trečiasis energetikos direktyvų paketas numato alternatyviai taikytinus imperatyvius reikalavimus valstybėms narėms dėl vertikalios integracijos bendrovių skaidymo, tokiu būdu sudarant sąlygas konkurencijos formavimuisi rinkoje. Nors energetikos bendrovių, atitinkančių tam tikrus teisės aktų reikalavimus veikla yra reguliuojama teisės aktais, o konkretūs rodikliai tokioms bendrovėms įtvirtinami VKEKK, tačiau joms taip pat taikomi ir konkurencijos teisės reikalavimai, atitinkamai konkurencijos priežiūros institucija turi įgaliojimus imtis veiksmų, kuomet nustato konkurencijos teisės pažeidimus. Svarbu įvertinti, kokia apimtimi taikomos konkurencijos teisės nuostatos energetikos sektoriaus bendrovių veiklai.

Energetikos sektoriuje yra susiklosčiusi praktika, kad sudaromos ilgalaikės penkiolikos-dvidešimties metų trukmės tiekimo sutartys, nors energetikos ar konkurencijos teisės aktuose nėra įtvirtintų apribojimų dėl tokių sutarčių laikotarpio, tačiau vertinant konkurencijos teisės aspektu, numatyti reikalavimai nevaržyti rinkos konkurenciją ribojančiomis išlygomis. Tokios sutartys su išlygomis tampa piktnaudžiavimo įrankiu, kadangi numato galimybę bendrovėms atsisakyti suteikti prieigos teises prie infrastruktūros dėl finansinių nuostolių, kylančių iš sutartinių įsipareigojimų nesilaikymo. Svarbu išnagrinėti ir įvertinti, kokia apimtimi konkurencijos teisės nuostatomis reglamentuojamas draudimas taikyti tokius ribojimus energetikos sektoriuje.

Esamas konkurencijos teisės reglamentavimas nesuponuoja, kad energetikos bendrovių koncentracijos būtų vertinamos pagal energetikos teisės reikalavimus dėl vertikalios integracijos bendrovių skaidymo. Šiuo atveju egzistuoja teisinio reglamentavimo spraga, kuomet konkurencijos teisės nuostatose nėra įtvirtinta, kokiu santykiu turėtų būti vertinami energetikos teisės reikalavimai, apimantys vertikalios integracijos bendrovių atskyrimą. Nors teisės doktrinoje atskirai nagrinėjami kai kurie šių institutų taikymo aspektai, tačiau pasigendama kompleksiško mokslinio vertinimo, atlikto analizuojant minėtų institutų tarpusavio santykį.

3 Komisijos komunikatas Europos dujų ir elektros energijos sektorių tyrimas pagal Reglamento (EB) Nr. 1/2003 17 straipsnį galutinė ataskaita.[2006] KOM 851.

Teisinio reglamentavimo klausimas yra dar aktualesnis tarptautiniu mastu, kadangi tarptautinėse sutartyse nėra reglamentuojami konkurencijos teisės klausimai, ir šiuo atveju esanti teisinė reglamentavimo spraga lemia, kad nėra teisinių priemonių dėl jurisdikcijos taikymo OPEC susitarimų atžvilgiu. Analogiška situacija susiklosto ir branduolinės energetikos srityje, kadangi EURATOM sutartyje nėra nuostatų, reglamentuojančių konkurencijos taisykles, o praktikoje pagal analogiją taikoma SESV dėl konkurencijos teisės nuostatų, kiek ji neprieštarauja specialiajam reglamentavimui, įtvirtintam EURATOM sutartyje. SESV numatyta, kad valstybės narės gali pačios nustatyti savo energijos išteklių balansą, tačiau ES antriniais teisės aktais yra numatomos gairės, kryptys bei siektini rodikliai, kurie apriboja valstybių teisę pasirinkti. Prioritetas teikiamas atsinaujinančių energijos išteklių skatinimo priemonėms, tačiau tokių mechanizmų taikymas branduolinės energetikos technologijų skatinimui nėra įgyvendinamas. Branduolinės energetikos sektorius ir toliau nėra reglamentuojamas naujose, 2014-2020 m. valstybės pagalbos aplinkosaugos ir energetikos gairėse, kuriose pirmą kartą įtvirtinamas teisinis reglamentavimas energetikos sektoriui, todėl šioje srityje taip pat egzistuoja teisinio reglamentavimo spraga. Išlieka poreikis atlikti teisės aktų, reglamentuojančių valstybės pagalbos klausimus bei energetikos sektorių, analizę, siekiant nustatyti šių teisės šakų santykį ir jų institutų taikymo apimtį.

Tyrimo objektas: konkurencijos teisės institutų vieta energetikos sektoriaus teisiniame reglamentavime, šių institutų poveikis bendram ES vidaus rinkos liberalizavimui.

Tyrimo tikslas: ištirti draudžiamų susitarimų, piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi, koncentracijų ir valstybės pagalbos institutų kompleksinio taikymo galimybes, užtikrinant tvarią ir konkurencingą energetikos sektoriaus plėtrą.

Disertacinio tyrimo uždaviniai

1. Atskleisti energetikos teisės reguliavimo mechanizmų ir konkurencijos teisės priemonių taikymo santykį ES bendros vidaus rinkos kūrimo kontekste.
2. Nustatyti ilgalaikėse energijos tiekimo sutartyse naudojamų išlygų poveikį rinkos liberalizavimui bei dominuojančios padėties sukūrimui.
3. Atskleisti koncentracijų instituto santykį su energetikos teisės liberalizavimo modeliais.
4. Atskleisti valstybės pagalbos instituto taikymo problematiką energetikos sektoriuje.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Užtikrinant veiksmingą konkurenciją ir kokybiškų paslaugų teikimą vartotojams, energetikos sektoriaus reguliavimas turėtų būti mažinamas, o taikant konkurencijos taisykles, rinka liberalizuojama.
2. VKEKK, kaip nepriklausomas reguliatorius, turėtų prižiūrėti, kad didelę įtaką rinkoje turintys ūkio subjektai ilgalaikėse energijos tiekimo sutartyse nenustatytų antikonkurencinių sąlygų, stipriai ribojančių kitų rinkos dalyvių veiksmus.
3. Didelę rinkos dalį užimančių ūkio subjektų susitarimai dėl energijos išteklių tiekimo turėtų būti formalizuojami, energetikos teisės aktuose numatant draudimą įtraukti konkurenciją ribojančias sąlygas.

4. Siekiant mažinti aukšto lygio tarpvalstybines koncentracijas, konkurencijos priežiūros institucijos, nagrinėdamos koncentracijų poveikį rinkoms, turėtų šiuos veiksmus vertinti ne tik pagal konkurencijos teisės, bet ir pagal energetikos teisės nuostatas dėl veiklų atskyrimo.
5. Kuriant ES energetikos vidaus rinką, turėtų būti atsisakoma griežtai formalizuotų valstybės pagalbos teisėtumo kriterijų, įtvirtintų valstybės pagalbos gairėse, pagal kuriuos vertinama naujų energetikos infrastruktūros projektų atitiktis konkurencijos teisės nuostatoms.

Tyrimų apžvalga. Šis darbas yra pirmasis kompleksiškas tyrimas, analizuojantis konkurencijos teisės institutų taikymą energetikos sektoriuje, poveikį vidaus rinkos sukūrimui bei liberalizavimui. Daug dėmesio atskirų konkurencijos institutų analizei skiria Lietuvos mokslininkai. I. Norkus disertacijoje[4] nagrinėjo draudžiamų susitarimų institutą, L. Darulienė[5] disertacijoje nagrinėjo konkurencijos teisės nuostatas, taikomas bankų veiklai, D. Švirinas[6] disertacijoje bei monografijoje analizavo vertikaliųjų susitarimų problemas. A. Banevičienė[7] savo darbe nagrinėjo koncentracijų klausimus. R. Moisejevo[8] disertacijoje „Grobuoniška kainodara kaip piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi Europos Bendrijų konkurencijos teisėje forma“ analizuojami vieno iš piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi subinstituto taikymo ypatumai. A. Novosad[9]disertacijoje analizavo dominuojančio ūkio subjekto atsisakymą tiekti, tačiau autorė nenagrinėjo energetikos sektoriuje taikomo trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimo mechanizmo ir jo santykio su atsisakymu tiekti. Teisės doktrinoje buvo analizuotas piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas bei įvairūs jo praktinio taikymo probleminiai aspektai, tačiau teisės moksle nebuvo atlikta išsamesnė šio instituto taikymo analizė būtent energetikos sektoriuje.

Tam tikrus energetikos sektoriaus probleminius aspektus aptarė L. Šaltinytė[10] savo disertacijoje „Užsienio investicijų apsauga energetikos sektoriuje: teisės taikymo ir aiškinimo problemos“. Autorė nagrinėjo energetikos sektoriuje taikomo užsienio investicijų apsaugos režimo pagrindinius probleminius aspektus. V. Kanapinskas disertacijoje „Gamtinių dujų rinka Lietuvoje: valstybinio reguliavimo tikslai ir teisinio reguliavimo problemos“ nemažai dėmesio skiria energetikos reguliatoriaus padėties vertinimui bei reguliaci-

4 Norkus, I. Draudžiami susitarimai pagal Europos bendrijos konkurencijos teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas, 2001.

5 Darulienė, L. Konkurencijos teisės taikymo ypatumai reguliuojant bankų veiklą ES ir Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Lietuvos teisės universitetas, 2002.

6 Švirinas, D. Vertikaliųjų susitarimų reglamentavimas konkurencijos teisėje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2004,

7 Banevičienė, A. Nehorizontalių koncentracijų teisinis reguliavimas pagal Europos Bendrijos ir Lietuvos Respublikos konkurencinę teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2009.

8 Moisejevas, R. Grobuoniška kainodara kaip piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi Europos Bendrijų konkurencijos teisėje forma. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2009.

9 Novosad, A. Dominuojančio ūkio subjekto atsisakymo tiekti vertinimas pagal konkurencijos teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2011.

10 Šaltinytė, L. Užsienio investicijų apsauga energetikos sektoriuje: teisės aiškinimo ir taikymo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

nių mechanizmų santykiams.[11]Tačiau Lietuvoje nėra pateikiama išsami mokslinė studija apie konkurencijos teisės normų taikymą energetikos sektoriuje.

Užsienio autoriai daugiau dėmesio skiria konkurencijos teisės taikymo analizei energetikos sektoriuje. P. D. Cameron[12], Ch. Jones[13] analizuoja konkurencijos teisės taikymą energetikos sektoriuje, apžvelgia valstybių patirtį, įgyvendinant trečiojo energetikos direktyvų paketo reikalavimus, liberalizuojant rinką, bet išsamiau neanalizuoja konkurencijos instrumentų taikymo energetikos sektoriaus bendrovėms. A. Neumann ir Ch. Hirschhausen[14] nagrinėja ilgalaikių energijos tiekimo sutarčių poveikį rinkos liberalizavimui, santykį su konkurencijos teisės institutais. M. Diathesopoulos[15] savo darbuose analizavo tam tikrus trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimo aspektus. J. M. Glachant ir A. Hauteclocque[16] nagrinėjo kai kuriuos ilgalaikio energijos tiekimo sutarčių aspektus bei poveikį vidaus rinkos kūrimui. Atsisakymo tiekti subinstitutą išsamiai analizavo A. J. Padilla ir R. O. Donoghue L. knygoje[17], tačiau šis institutas analizuotas daugiau bendrame konkurencijos teisės kontekste, o ne specifiniame sektoriniame tyrime, akcentuojant energetikos sektoriaus problematiką. Ritter ir W. D. Braun[18] savo knygoje nagrinėjo ir kai kuriuos konkurencijos teisės institutų taikymo aspektus energetikos sektoriuje. J. Faull ir A. Nikpay [19] savo knygoje pateikia atskirų sektorių trumpą apžvalgą konkurencijos teisės taikymo klausimais, apžvelgia pagrindinius energetikos sektoriaus reglamentavimo klausimus. Taip pat šiek tiek dėmesio energetikos sektoriaus reglamentavimui skiria Van Bael Bellis,[20] kuris labiau akcentuoja energetikos sektoriaus liberalizavimą numatančias direktyvas ir trumpai apžvelgia konkurencijos teisės taikymą energetikos sektoriuje, bet plačiau šių klausimų nenagrinėja. Nemažai dėmesio valstybės pagalbos instrumentų taikymui skiria C. Quigley[21] savo knygoje, autorius plačiai analizuoja valstybės pagalbos institutą, jo taikymo formas, tačiau nėra pateikiama valstybės pagalbos instituto taikymo analizė energetikos sektoriuje, daugiau nagrinėjami bendro pobūdžio valstybės pagalbos instituto taikymo klausimai. Teisės doktrinoje daugiau buvo atskirai nagrinėti kai kurie energetikos arba konkurencijos

11 Kanapinskas, V. Gamtinių dujų rinka Lietuvoje: valstybinio reguliavimo tikslai ir teisinio reguliavimo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. 2014.

12 Cameron, P. *The Legal Aspects of EU Energy Regulation. Implementing the new Directives on Electricity and Gas across Europe*. New York: Oxford University Press, 2005.

13 Jones, Ch. *et al. EU Energy law, Volume II: EU Competition Law and Energy Markets*. Leuven: Claeys & Casteels, 2007.

14 Neumann. A.; Hirschhausen, Ch. Long-Term Contracts and Asset Specificity Revisited – An Empirical Analysis of Producer-Importer Relations in theNatural Gas Industry. *Discussion paper*, 2006.

15 Diathesopuolos, M. Third Party Access and Refusal to Deal in European Energy Networks: How Sector Regulation and Competition Law Meet Each Other, 2010.

16 Glachant, J. M.; Hauteclocque, A. Long-term Energy Supply Contracts in European Competition Policy :Fuzzy not Crazy. EUI Working papers. RSCAS, 2009/06.

17 O'Donoghue, R., Padilla, A., J. *The Law and Economics of Article 82 EC*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006.

18 Ritter, L., Braun, D. *European Competition Law: A Practitioner's Guide*. 3 edition. Aspen Publishers, 2005.

19 Faull, J.; Nikpay, A. *The EC law of competition*. Oxford University press, 2007.

20 Bellis, V. B. *Competition Law of the European Community*. Kluwer Law International, Netherlands, 2010.

21 Quigley. C. *European state aid law and policy*. Second edition. Hart publishing, 2009.

teisės institutų probleminiai aspektai, tačiau pasigendama kompleksiško požiūrio, derinant bendrovėms taikomus *ex ante* ir *ex post* reikalavimus

Šie autoriai daugiau susistemina ir apibendrina pateikiamą informaciją, kai kurie iš jų minėtus klausimus nagrinėja ekonominių analizių pagalba. Mažai dėmesio yra skiriama konkrečių konkurencijos teisės normų taikymo energetikos sektoriuje nagrinėjimui, jų praktinio įgyvendinimo problemoms gvildenti bei kompleksiškai konkurencijos teisės analizei energetikos sektoriuje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: keturi dėstomosios dalies skyriai, išvados, pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas, santrauka. Siekiant išsamiai išnagrinėti konkurencijos teisės institutų taikymo specifiką energetikos sektoriuje, analizuojama susiklosčiusi praktika bei kylančios problemos būtent teisiniais, ekonominiais, politiniais aspektais, kurie turi įtakos vidaus rinkos funkcionavimui. Todėl šiame darbe neapsibojama tik teisiniais klausimais, kompleksiškai nagrinėjama energetikos sektoriaus specifika, siekiant nustatyti esamas teisinio reglamentavimo kolizijas ar spragas.

Pirmajame skyriuje, analizuojamas energetikos sektoriaus teisinis reglamentavimas, rinkos liberalizavimo poreikis, energetikos teisės nuostatų santykis su konkurencijos teisės reikalavimais. Nagrinėjamos SESV naujovės, reglamentuojančios energetikos sektoriaus klausimus. Analizuojami probleminiai Euratomo sutarties santykio su SESV aspektai. Šioje dalyje taip pat analizuojami ir tarptautinės konkurencijos teisės klausimai bei tarptautinių organizacijų vaidmuo, užtikrinant konkurencijos nuostatų laikymąsi energetikos sektoriuje.

Antrajame skyriuje aptariamas draudžiamų susitarimų ir piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas bei jų poveikis energetikos rinkos liberalizavimui. Siekiant išsamiai atskleisti minėto santykio problematiką, analizuojama Komisijos, ESTT praktika draudžiamų susitarimų bylose, išskiriamos piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi rūšys, būdingos energetikos sektoriui. Nagrinėjamos ilgalaikės energijos tiekimo sutartys, apimančios papildomus apribojimus bei tokių sutarčių poveikis konkurencingos vidaus rinkos formavimuisi.

Trečiajame skyriuje atskleidžiamas koncentracijų poveikis rinkos konkurencingumui, analizuojami energetikos įmonių susijungimaiir įsigijimai, bei jų ribojamasis poveikis rinkai, apžvelgiami Komisijos sprendimai bei kiti dokumentai. Vertinamas energetikos teisėje numatytų bendrovių skaidymo mechanizmo santykis su konkurencijos teisėje įtvirtintu bendrovių koncentracijų institutu.

Ketvirtajame skyriuje pateikiama valstybės pagalbos instituto teisinė analizė, aptariami konkretūs Lietuvos bei ES valstybių pagalbos atvejai, taikyti energetikos sektoriuje. Analizuotas šio instituto poveikis konkurencingos vidaus rinkos sukūrimui. Vertinant atskiras valstybės pagalbos instituto kategorijas, atskleidžiamas poveikis rinkos konkurencingumui bei verslo ir vartotojų interesų derinimui. Šioje dalyje taip pat nagrinėjama valstybės pagalbos modernizavimo iniciatyva ir naujos teisėkūros poveikis energetikos rinkai. Darbe taip pat skiriamas dėmesys ir šiuo metu Komisijos vykdomai valstybės pagalbos modernizavimo iniciatyvai ir su ja susijusiais teisės aktų projektais, aktualiais energetikos sektoriui.

Disertacinio tyrimo metodai. Disertaciniame darbe siekiant atskleisti bei išsamiai išnagrinėti tyrimo problematiką, naudojami toliau aptariami tyrimo metodai.

Sisteminės analizės metodas leidžia nagrinėti tikrovės reiškinius kaip atskirus komponentus ir kaip visumą.[22] Naudojant šį metodą integruotai per konkurencijos teisės normų analizę bei praktinio taikymo aspektus nustatytos energetikos sektoriuje kylančios problemos, susijusios su konkurencijos institutų taikymu. Sisteminės analizės metodu buvo nagrinėjami konkurencijos teisės nuostatų įgyvendinimo ypatumai energetikoje, atskleidžiant santykio problemas. Šis metodas leido kompleksiškai vertinti nagrinėjamą problemą, ieškoti alternatyvų esamos problemos sprendimui.

Lyginamasis istorinis metodas, naudojamas siekiant sugretinti atitinkamus reiškinius skirtinguose istorinio vystymosi etapuose.[23] Šiuo metodu buvo visapusiškai atskleidžiamos energetikos teisinio reglamentavimo ištakos, analizuoti energetikos teisės vystymosi laikotarpiai bei reguliacinės aplinkos pokyčiai, lėmę energetikos ir konkurencijos teisės santykio atsiradimą ir koreliaciją.

Lyginamasis metodas padėjo sugretinti skirtingose valstybėse taikomą praktiką bei pasitelkus kitų valstybių patirtį, pateikti teisinio reglamentavimo vertinimą lyginamuoju aspektu. Šiuo metodu buvo nagrinėjama JK praktika, įgyvendinant branduolinės energetikos projektą, taip pat lyginami skirtingo teisinio reglamentavimo ypatumai Japonijos bei JAV civilinės atsakomybės už branduolinę žalą srityje.

Lingvistinis metodas naudojamas, siekiant atskleisti tiriamų teisės normų turinį ir prasmę remiantis jų žodine išraiška, įtvirtinta atitinkamuose teisės aktuose. Šiuo metodu buvo analizuojamos piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi rūšys, pasireiškiančios energetikos sektoriuje, kurios nėra reglamentuojamos energetikos bei konkurencijos teisės aktais, tačiau vartojamos Komisijos sprendimuose.

Dokumentų analizės metodas, taikomas, analizuojant LR, ES, tarptautinius teisės aktus, ESTT praktiką, Komisijos sprendimus, susijusius su energetikos sektoriaus reglamentavimu. Šis metodas buvo svarbus, siekiant išsiaiškinti įvairių dokumentų esmę, padėjo atskleisti teisinio reglamentavimo ypatumus skirtingose valstybėse, atskleisti konkurencijos bei energetikos teisės normų konkurencijos bei kolizijos aspektus.

Metaanalizės metodas leido naujai įvertinti kitų tyrėjų atliktus tyrimus energetikos bei konkurencijos teisės srityje ir daryti apibendrinamąsias išvadas. Todėl darbe buvo išsamiai analizuojami užsienio bei Lietuvos tyrėjų darbai, kurie publikuoti mokslo darbuose.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Šiame tyrime buvo visapusiškai ištirta konkurencijos teisės institutų taikymo praktika energetikos sektoriuje, nustatyti probleminiai aspektai, atsirandantys dėl rinkos liberalizavimo poreikio ir verslo interesų derinimo bei Komisijos turimų įgaliojimų vertinant atitinkamų normų atitiktį konkurencijos nuostatoms, pateikti pasiūlymai teisinio reglamentavimo tobulinimui.

Atliekant tyrimą buvo naudojami tarptautiniai, ES ir nacionaliniai teisės aktai, gausiai naudota teismų bei Komisijos praktika, Lietuvos ir užsienio mokslininkų teisės doktrina.

Pagrindiniai tyrimo rezultatai buvo paskelbti Socialinių mokslų studijų, Intelektinės ekonomikos, Amerikos mokslinių tyrimų ir politikos instituto leidiniuose. Taip pat autorė tyrimų rezultatus pristatė tarptautinėse konferencijose. Tyrimo rezultatai buvo panaudoti vedant „Europos Sąjungos konstitucinės teisės“, „Konkurencijos teisės“, „Sutarčių teisės“, „Energetikos teisės“ seminarus Mykolo Romerio universitete. Tyrimo rezultatai buvo

22 Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Lietuvos teisės universitetas, 2003.

23 Tidikis, R., *supra note* 30.

apsvarstyti ir aprobuoti 2015 m. sausio 29 d. Mykolo Romerio Teisės fakulteto Verslo teisės katedros posėdyje.

Mokslinis darbo naujumas, aktualumas ir jo reikšmė. Nacionalinėje energetikos strategijoje yra apibrėžtos pagrindinės energetikos sektoriaus plėtros gairės, užtikrinsiančios energetinį saugumą, konkurencingumą, darnią plėtrą. Įgyvendinant Trečiąjį energetikos paketą bei užtikrinant rinkos konkurencingumą vykdomi veiklų atskyrimo darbai energetikos įmonėse, sukurta elektros birža, kuri padės užtikrinti konkurencingumą, įgyvendinami elektros jungčių projektai, reikalingi sinchronizacijos darbui su kontinentinės Europos tinklais.

Atsižvelgiant į Lietuvos energetikos sektoriuje vykdomus projektus ir su jų įgyvendinimu susijusias problemas, atsirado poreikis atlikti išsamų, kompleksinį tyrimą, kuriuo būtų visapusiškai ištiriamas konkurencijos institutų taikymas energetikos sektoriuje, analizuojamas šio sektoriaus specialusis teisinis reglamentavimas. Todėl siekiant pateikti kompleksinį šių problemų sprendimo būdą, buvo atliktas tyrimas, kurio rezultatai bus naudingi tobulinant teisinį reglamentavimą, integruojant verslo bei vartotojų interesus.

Šiandien nėra atliktų išsamesnių mokslinių studijų, integruojant konkurencijos teisės normų taikymą bei energetikos sektoriaus teisinį reglamentavimą. Todėl šis mokslinis tyrimas yra pirmasis kompleksinis darbas, integruojantis konkurencijos ir energetikos teisės institutus. Atitinkamai ši mokslinė studija turėtų būti naudinga institucijoms, įgyvendinančioms strategines energetikos sektoriaus veiklos kryptis, kuriomis yra siekiama bendros ES vidaus rinkos sukūrimo tikslų bei užtikrinamas energetikos sektoriaus vidaus rinkos funkcionavimas ir subalansuojamas verslo interesų bei vartotojų santykis. Kadangi darbe analizuojami praktiniai teisės normų įgyvendinimo aspektai, kurie yra ypač aktualūs siekiant sukurti bendrą Baltijos valstybių elektros rinką, šio tyrimo naudingumas neabejotinas tiek akademiniame lygmenyje analizuojant teisinius instrumentus ir jų poveikį bendros vidaus rinkos sukūrimui, tiek ir praktiniame lygmenyje, įgyvendinant strategines kryptis.

Gauti tyrimo rezultatai bus naudingi įstatymų leidėjui bei institucijoms, įgyvendinančioms teisės aktus energetikos srityje, taip pat reikšmingi tolesnei energetikos teisės mokslo raidai bei teisinei praktikai. Atsižvelgiant į tyrime suformuluotas išvadas bei pasiūlymus galės būti tobulinama teisinė bazė, tam kad būtų užtikrinta verslo interesų, vartotojų bei kitų suinteresuotų grupių pusiausvyra.

I DALIS. ENERGETIKOS SEKTORIAUS TEISINIŲ SANTYKIŲ REGLAMENTAVIMAS TAIKANT KONKURENCIJOS TEISĖS NUOSTATAS

ES energetikos sektoriaus teisinis reglamentavimas prasidėjo dar 1951 m., pasirašius anglių ir plieno bendrijos sutartį, o 1957 m. Euratomo sutartyje įvardintas šio sektoriaus reglamentavimo bendrijos lygmeniu klausimas, taip pat iškelti pagrindiniai energetikos politikos tikslai, kurių valstybės įsipareigojo laikytis. Nors energetikos sektorius nepateko į ES išimtinę kompetenciją, jis buvo paliktas valstybių narių reglamentavimui. Praėjus beveik penkiasdešimčiai metų, energetikos klausimai buvo atspindėti SESV, įtraukiant energijos tiekimo saugumo reikalavimą bei valstybių narių teisę pasirinkti savo energijos išteklių balansą. Tokia nuostata buvo svarbi, siekiant užtikrinti valstybės suverenias teises. Valstybėse narėse tuo metu veikė monopolinės vertikalios integracijos energetikos bendrovės, turinčios pakankamai galių dalyvauti valstybei nustatant kainas, suteikiant įpareigojimą bendrovėms teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas.[24]

Nors ES yra plėtojamas siekis sukurti rinką, kurioje bendrovės konkuruotų tarpusavyje, o ne taptų nacionalinių rinkų pirmaujančiomis įmonėmis,[25] viena iš didesnių problemų yra, kad dauguma energetikos išteklių yra sutelkta nesaugiuose regionuose, o importo priklausomybė laipsniškai vis didėja. Šiuo metu Rusija bei Alžyras tiekia daugiau negu pusę visų suvartojamų dujų Europai.[26] Norvegija taip pat yra energijos išteklių tiekėja, tačiau lyginant su minėtomis valstybėmis, patenkina santykinai mažą procentą viso energijos išteklių poreikio. Europos priklausomybė nuo rusiškų dujų labiausiai tapo akivaizdi per 2006 m. Rusijos ir Ukrainos konfliktą, kurio metu buvo nutrauktas dujų tiekimas per Ukrainą likusiai Europos daliai.[27] Todėl siekis sukurti konkurencingą energetikos vidaus rinką buvo sistemiškai plėtojamas ir išryškėjo priėmus tris ES energetikos paketus, kuriuose numatyti *ex ante* reguliavimo mechanizmai. Harmonizavimo procesas ES energetikos srityje yra unikalus tuo, kad šio sektoriaus reguliavimas buvo skirtingas daugelyje ES valstybių. Nuo 1990 m. energetikos vidaus rinkos sukūrimas tapo prioritetiniu siekiu, kuris vis dar nėra įgyvendintas. Valstybių narių integracija bei vidaus rinkos kūrimas energetikos srityje prasidėjo tik dešimtojo dešimtmečio pabaigoje – daugelyje kitų ekonomikos sektorių vidaus rinka funkcionavo jau nuo 1993 m. Tai lėmė dvi esminės priežastys. Pirmiausiai, energetikos sektorius valstybių narių buvo laikomas labai susijusiu su valstybės suverenitetu ir išlikimu: ESTT tai patvirtino dar 1984 m. vadinamoje *Campus Oil* byloje[28], pareiškęs, kad energijos tiekimo saugumas yra neatsiejamas nuo nacionalinio

24 Vinois, J. A. *EU Energy Law. Vol VI Th Security of Energy Supply in the European Union*. Claeys and Casteels. 2012. Belgium.

25 Žalioji knyga. Europos Sąjungos tausios, konkurencingos ir saugios energetikos strategija. [2006] KOM 101.

26 *Ibid*.

27 Stern, J. The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January. *OIES* [interaktyvus] 2006 [žiūrėta 2011-04-05]. <http://www.oxfordenergy.org.>

28 Case C – 72/83 *Campus Oil Limited and others v. Ministry for Industry and Energy*. 1984.

saugumo[29]. Antra – valstybės narės naudojo ir iki šiol naudoja skirtingus energetikos sektoriaus valdymo ir reguliavimo metodus.

Šioje darbo dalyje nagrinėsime teisines prielaidas, skirtas vidaus rinkos sukūrimui ES bei prielaidas tarptautiniam konkurencijos teisės nuostatų reglamentavimui energetikos srityje, siekiant užtikrinti tinkamą vidaus rinkos funkcionavimą bei sąžiningą prekybos politiką.

1. Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo įtvirtintas energetikos sektoriaus reglamentavimas

ES buvo užsibrėžusi tikslą iki 2014 m. baigti kurti bendrąją ES energetikos vidaus rinką ir suderinti energetinio saugumo siekius su klimato kaitos tikslais, pasiūlyti naujus mokslinių tyrimų ir inovacijų energetikos srityje skatinimo būdus.[30] Siekiai apėmė šias sritis: sąveiką skatinančias pratybas, ilgų ir dažnai nesaugių energijos išteklių tiekimo linijų poveikio krizių valdymo operacijų efektyvumą, paramą partneriams įsisavinti naujas technologijas išteklių gavybos, tiekimo, infrastruktūros apsaugos srityje.

Įsigaliojus SESV, energetikos sektoriaus reguliavimui pirmą kartą skirtas atskiras straipsnis. SESV 194 str. nustatė, kad, vadovaujantis valstybių narių solidarumu, bendrąja energetikos politika siekiama: a) užtikrinti energijos rinkos veikimą; b) užtikrinti energijos tiekimo saugumą ES; c) skatinti energijos vartojimo efektyvumą, taupymą, naujų bei atsinaujinančių energijos formų plėtojimą; d) skatinti energetikos tinklų sujungimą. Įgyvendinant bendrąją energetikos politiką, sprendimai yra priimami pagal įprastą sprendimų priėmimo procedūrą: Komisija teikia pasiūlymą dėl teisės akto, o Taryba kvalifikuota balsų dauguma kartu su Parlamentu jį priima.[31] SESV 194 (2) str. numato valstybių narių išimtinę teisę *„...apibrėžti savo energijos išteklių naudojimo sąlygas, pasirinkti tarp skirtingų energijos šaltinių ir nustatyti bendrą energijos tiekimo struktūrą“*. Be to, SESV 122 str. numato papildomus ES institucijų įgaliojimus energijos tiekimo krizių atveju, t.y. Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu, gali, vadovaudamasi valstybių narių solidarumu, priimti sprendimą dėl ekonominę padėtį atitinkančių priemonių, ypač jei didelių sunkumų kyla dėl tam tikrų produktų tiekimo energetikos srityje.[32] Nepaisant Komisijos dominavimo,

29 Airijos Respublikos teismas kreipėsi į ESTT dėl prejudicinio sprendimo. Pagal Airijos Respublikos reikalavimus, naftos produktų gavybos operatoriai turėjo bent 35 proc. išgautos naftos perduoti Airijos naftos perdirbėjams, norintys pirkti naftos produktų Airijoje taip pat turėjo 35 proc. perkamos naftos įsigyti iš Airijos naftos perdirbėjų. Anot Airijos vyriausybės, tokie reikalavimai būtini, siekiant užtikrinti nacionalinį saugumą: nesant jų, šalies naftos perdirbimo įmonės esą bankrutuotų ir Airija taptų visiškai priklausoma nuo naftos produktų importo. ESTT patvirtino, kad nepertraukiamo energijos tiekimo užtikrinimas yra tiesiogiai susijęs su nacionaliniu saugumu. Tačiau jis taip pat iškėlė klausimą, ar taikoma priemonė yra proporcinga siekiamam tikslui, t.y. ar būtina riboti importą siekiant užtikrinti nepertraukiamą energijos tiekimą. Buvo nuspręsta, kad Airijos reikalavimai yra proporcingi siekiamam tikslui, kadangi ekonominis šalies interesas yra sietinas su nacionaliniu saugumu, t.y. būtinybe užtikrinti nepertraukiamą energijos tiekimą.

30 Europos Vadovų Tarybos prioritetai iki 2014 metų. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] http://www.european-council.europa.eu/the-president/european-council-priorities-2014?lang=lt

31 Hancher, L. Hauteclocque, A. Manufacturing the eu Energy Markets: The Current Dynamics of Regulatory Practise. Competition and Regulation in Network Industries. 2010.

32 Delvaux. B. EU Law and the Developments of Sustainable, Competitive and Secure Energy Policy – Opportunities and Shortcomings. KU Leuven. 2011

valstybės narės turi ne tik teisių, bet ir prievolių, sprendžiant svarbiausius energetikos srities klausimus.[33]Energetikos sektorius patenka į ES ir valstybių narių pasidalijamosios kompetencijos sritį. Tai reiškia, kad valstybės neturi išimtinės kompetencijos priimti teisės aktus šioje srityje ir turi įgyvendinti ES lygmeniu priimtus teisės aktus. SESV yra įtvirtinta nuostata, kuria numatoma valstybėms narėms pačioms nusistatyti energijos išteklių balansą, tačiau valstybės narės turi įgyvendinti ES lygmeniu priimtus teisės aktus, kuriuose išreiškiamas tam tikras siekis dėl siektinų rodiklių įgyvendinimo, skatinamas atsinaujinančių energijos išteklių naudojimas. Tokia nuostata lemia tam tikrą prieštaravimą valstybėms pačioms nuspręsti, koks kiekis atsinaujinančių energijos išteklių bus numatomas.

SESV skyrius, reglamentuojantis energetikos klausimus yra *lex specialis* ir leidžia ES lygmeniu priimti strateginius energetikos srities sprendimus. SESV 194 str. įtvirtinta: *„Kuriant vidaus rinką ar jai veikiant ir atsižvelgiant į poreikį išsaugoti ir gerinti aplinką, Sąjungos energetikos politika, vadovaujantis valstybių narių solidarumu, siekiama:*

a) užtikrinti energijos rinkos veikimą;

b) užtikrinti energijos tiekimo saugumą Sąjungoje;

c) skatinti energijos vartojimo efektyvumą bei taupymą ir naujų bei atsinaujinančių energijos formų plėtojimą; ir

*d) skatin*ti energetikos tinklų sujungimą.“[34]

Taigi pirmoje dalyje yra akcentuojamas siekis užtikrinti tinkamą ES vidaus rinkos veikimą, energijos tiekimo saugumą, tvarių energijos išteklių naudojimą bei skatinimas daugiau naudoti atsinaujinančius energijos išteklius, atitinkamai išreikštas siekis sujungti Kontinentinės Europos energijos tinklus.

SESV 194 str. 2 d. numatyta, kad:

„Nepažeidžiant kitų Sutarčių nuostatų taikymo, Europos Parlamentas ir Taryba, spręsdami pagal įprastą teisėkūros procedūrą, nustato priemones, būtinas 1 dalyje nurodytiems tikslams pasiekti. Šios priemonės patvirtinamos pasikonsultavus su Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetu bei Regionų komitetu.

Nepažeidžiant 192 straipsnio 2 dalies c punkto, jos neturi poveikio valstybės narės teisei apibrėžti savo energijos išteklių naudojimo sąlygas, pasirinkti tarp skirtingų energijos šaltinių ir nustatyti bendrą energijos tiekimo struktūrą.“

Tokia nuostata užtikrina ES kompetenciją priimti reikiamus teisės aktus pagal numatytą teisėkūros procedūrą. Teisės aktai yra priimami pagal SESV 288 str. numatytas procedūras, taip pat energetikos klausimais gali būti priimti ir neįpareigojantys teisės aktai pagal įprastą teisėkūros procedūrą. SESV 4 str. 2 d. j punkte numatoma, kad energetikos srityje yra ES ir valstybių narių pasidalijamoji kompetencija, tačiau ES pasinaudojus numatytomis galiomis priimti atitinkamą teisės aktą šioje srityje, ji priimto teisės akto rėmuose, įgauna išimtinę kompetenciją.[35] Energetikos srityje, priešingai negu numatyta SESV 192

33 Ehricke, U. Hacklander D. European Energy Policy on the Basis of the New Provisions in the Treaty of Lisbon in Bausch A. Schwenker, B. Handbook Utility Management. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag. 2009. P. 744-746.

34 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. OJ L

35 S. Breier, in C O Lenz/ Borchardt K-D, *EU-Verträge, Kommentar nach dem Vertrag von Lissabon*, 5. Auflage 2010, Köln, Art. 194, para16; Ehricke/Hackländer, 'Europäische Energiepolitik auf der Grundlage der neuen Bestimmungen des Vertrages von Lissabon', *ZEuS* Heft 4 2008, 579 (599); C Calliess, in: the same and Ruffert, *EGV/EUV*, 4. Auflage 2011, C. H. Beck, AEUV Art. 194 para 28; SRU, German Advisory Council on the Environment, *Pathways towards a 100% renewable electricity system.*

str., nėra įtvirtintos galimybės valstybėms narėms priimti griežčiau reglamentuojančias nuostatas, negu tai numatoma ES.

Pagal SESV 194 str. 2 d. 2 punktą, numatyta, kad ES kompetencija priimti teisės aktus gali būti ribojama, kuomet valstybė narė numatė, kokį teisinį reguliavimą taikys energetikos srityje.[36]Valstybės narės yra laisvos pasirinkti, kokius energijos išteklius naudos ir pasinaudojus teise sureglamentuoti energetikos klausimus savo nacionaliniais teisės aktais, pastarieji ES lygmeniu nepriimami. Pirmasis aspektas yra susijęs su tuo, kad pagal SESV nėra numatytų specialių balsavimo procedūrų, pagal kurias ES vis tiek galėtų priimti šiuos teisės aktus. Toks reglamentavimas lemia, kad SESV gali būti įtvirtintas prieštaringas nuostatos, kadangi ši sritis patenka į pasidalijamosios kompetencijos sritį, kartu pažymima, kad valstybei narei nustačius savo reguliavimo ypatumus, ES netenka galios priimti teisės aktus. SESV yra įtvirtinta, kad reguliavimu negali būti apribojama valstybių narių teisė pasirinkti, kokius energijos išteklius naudoti ir kuriems iš jų teikti prioritetą.[37] Kalbant apie tvarų energijos išteklių naudojimą, kuris reglamentuojamas SESV 192 straipsnio nuostatomis, pastebėtina, kad nėra numatytos teisės valstybėms narėms pačioms spręsti dėl šių klausimų ir atitinkamai sprendimai yra priimami kartu su ES.[38]

Analizuojant SESV 194 str. nuostatas, paminėtina, kad valstybės narės gali pačios nusistatyti kiek ir kokių energijos išteklių bus jų balanse. Sprendimai turi būti priimami Taryboje vieningai pagal specialią teisėkūros procedūrą, pasikonsultavus su Europos Parlamentu, Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetu bei Regionų komitetu. ES nustatomas reglamentavimas gali ženkliai paveikti valstybių narių teisę pačioms reglamentuoti šiuos klausimus. Tai gali būti laikytina kai kurioms valstybėms nepriimtina nuostata, kadangi nacionaliniai parlamentai netenka teisėkūros teisės šalyje esamų energijos išteklių atžvilgiu. Kai kurie mokslininkai vertindami SESV 194 str. nuostatas, laikosi nuomonės, kad ES priėmus teisės aktą, pasinaudojus turima kompetencija, valstybės narės gali netaikyti ES teisės akto, nors ir negalėtų vetuoti jo priėmimo.[39] Įstatymų leidėjas lyg ir neturėjo intencijos suteikti tam tikrų galių, kuriomis ES galėtų įveikti valstybių narių nenorą taikyti ES lygmeniu priimtų nuostatų, reglamentuojančių energetikos sektorių.[40]

Energetikos sektoriaus reglamentavimas SESV lygmeniu, turėjo sukurti prielaidas aiškesniam galių pasidalijimo principo įtvirtinimui. Todėl abejotina, kad valstybės narės turėjo tikslą apriboti savo kompetenciją šioje srityje, priimant atitinkamas reguliacines nuostatas. Tam tikras kompetencijos galių ribojimas, numatant pasidalijamąją kompetenciją, suponuoja, kad išlaikoma apsauga nuo ES lygmeniu priimamų sprendimų tose srityse, kuriose valstybės narės turi kompetenciją priimti teisiškai įpareigojančius sprendimus. Tačiau 194 str. nuostata suteikia daug įgaliojimų priimti sprendimus valstybėms narėms,

36 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo OJ L

37 H Sydow, 'The Dancing Procession of Lisbon: Legal Bases for European Energy Policy', *European Energy Journal, Volume* 1, Issue 1, October 2011, 33 (35, 36).

38 S Schulenberg, *Die Energiepolitik der Europäischen Union, Eine kompetenzrechtliche Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung finaler Kompetenznormen*, Nomos, 1. Auflage 2009, Baden-Baden, p. 404.

39 J-C Pielow and BJ Lewendel, 'Beyond Lisbon: EU Competences in the Field of Energy Policy', in Delvaux, B, Hunt, M, and Talus, K (eds), *EU Energy Law and Policy Issues: The ELRF Collection, Volume 3* (Intersentia, Antwerp, 2011), 268-269.

40 *Ibid*.

arba net ir suteikia galimybę valstybėms taikyti *veto* teisę ir neįgyvendinti ES lygmeniu priimtų teisės aktų.[41]

SESV 194 str. nuostatos numato galimybę priimti teisės aktus energetikos srityje, tačiau nuostatos, kuriomis stipriai paveikiama valstybių narių teisė pasirinkti savo energijos išteklių balansą, negali būti priimtos pagal SESV 194 str. ES lygmeniu priėmus tokį teisės aktą, valstybės narės gali atsisakyti jį taikyti, motyvuodamos tuo, kad stipriai yra paveikiama jų teisė pasirinkti optimalų energijos išteklių balansą. Kita vertus, įžvelgiamas ir tam tikras prieštaravimas dėl įtvirtintos pasidalijamosios kompetencijos ir valstybių narių išimtinės teisės nusistatyti išteklių balansą. Kadangi pirmuoju atveju ES institucijos, vadovaudamosi subsidiarumo principu, gali pagrįsti būtinybę teisės aktus, reglamentuojančius energetikos sektoriaus klausimus priimti pačios, atitinkamai valstybėms narėms atsiranda būtinybė perkelti teisės aktus į nacionalinę teisę. Šiuo atveju valstybių narių teisė pasirinkti savo energijos išteklių balansą tampa tik teorinė, nes sprendimai dėl tam tikrų energijos išteklių rūšių skatinimo priemonių yra priimami ES lygmeniu. Aktualus pavyzdys būtų atsinaujinančių energijos išteklių skatinimas ir atitinkamas reikalavimas, kurį valstybės narės turi įgyvendinti.

2. Prielaidos vidaus rinkos sukūrimui energetikos sektoriuje

Valstybių priklausomybė nuo išorinio energijos išteklių tiekėjo lemia mažesnį energetinio saugumo lygį, nėra užtikrinamas energijos išteklių diversifikavimas bei garantinis energijos išteklių tiekimas, įvykus nenumatytiems sutrikimams. Energetikos sektoriuje veikiant monopolinėms bendrovėms, kurios savo vykdoma politika siekia išlaikyti užimamą padėtį rinkoje, dažniausiai nukenčia vartotojai. Pastariesiems yra nustatomos energijos išteklių tiekimo kainos, nesudaromos galimybės patiems pasirinkti tiekėją. Atsižvelgiant į šias aplinkybes bei siekį kurti konkurencingą rinką, kurioje užtikrinamas tvarus, saugus energijos tiekimas vartotojams ir verslo įmonėms, buvo numatytas specialusis energetikos teisės reglamentavimas. 1996 m. buvo priimta pirmoji elektros direktyva[42], kiek vėliau ir pirmoji dujų direktyva[43], kurios numatė priemones, padėsiančias reformuoti energetikos sektorių, taip pat panaikinti valstybines monopolijas energetikoje. Šiose direktyvose buvo įtvirtintas dalinis rinkos atvėrimas, numatantis, kad tik didieji vartotojai gali laisvai pasirinkti tiekėją, o perdavimo tinklų įmonės turi leisti pasinaudoti jų sistema už užmokestį, nediskriminuodamos vartotojų. Pasinaudojimo sistema sąlygos turėjo būti vienodos bei viešai skelbiamos. Pagrindinė problema buvo tai, kad tinklų savininkai bei naudotojai skirtingai interpretuodavo šias sąlygas. Nepaisant šių siekių, buvo sudaroma per daug politinių kliūčių tikslams pasiekti, todėl 2003 m. priėmus antrąjį energetikos direktyvų paketą[44], buvo padaryta didelė pažanga rinkos atvėrimui, taip pat sudarytos gali-

41 Johnston, A. 'The Interface between EU Energy, Environmental and Competition Law in the UK' (UK national report for the XXVth FIDE Congress, Tallinn, (2012) 10 OGEL, Issue 4,

42 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/92/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių [1996] OL L 27/20

43 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/30/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių. [1998] OL L 204/1.

44 Antrąjį energetikos paketą sudaro: Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 98/30/EB [2003] OJ L 176/57; Europos

mybės vartotojui iki 2007 metų laisvai pasirinkti energijos tiekėją. Šie teisės aktai įtvirtino reikalavimus perdavimo tinklų bendrovėms užtikrinti reguliuojamą trečiųjų šalių prieigos teisę, bei nediskriminaciniu būdu paskelbti prisijungimo tarifus ir kitas sąlygas, kuriuos turėjo patvirtinti nepriklausoma energetikos reguliavimo institucija. Kadangi nebuvo numatytas aiškus nuosavybės atskyrimas, išliko reali galimybė bendrovėms pasinaudoti užimama padėtimi, atsisakant suteikti prieigos teisę bei taikyti kitas sunkiai konkurenciją ribojančias priemones pavyzdžiui, kryžminį subsidijavimą.[45] Pagal antrąjį direktyvų paketą vertikalios integracijos įmonės turėjo būti atskirtos bent jau funkciniu, teisiniu ar apskaitų atskyrimo būdu, tačiau toks rinkos liberalizavimo modelis norimų rezultatų nedavė. Atskyrus vertikalios integracijos bendroves tik teisiškai, funkciškai ar apskaitų atskyrimo būdais, rinkos liberalizuoti nepavyko. [46] Ši problema išliko dėl bendrovių turimų ankstesnių ryšių ir galimybių gauti reikiamą informaciją. Todėl funkcinis, teisinis bei apskaitų atskyrimas sukūrė prielaidas tik formaliam skaidymui, nepasiekiant norimų rinkos liberalizavimo rezultatų.

Suėjus direktyvų įgyvendinimo terminui, rinkos liberalizavimo problema vis dar nebuvo išspręsta, o antrasis energetikos paketas nebuvo efektyvus, kuriant konkurencingą vidaus rinką. Todėl buvo priimtas trečiasis energetikos paketas,[47] kurio pagrindinis skirtumas nuo prieš tai buvusiųjų - griežtesnis reglamentavimas. Šiuose teisės aktuose yra numatyta visiško perdavimo tinklų nuosavybės atskyrimo nuo gamybos ar tiekimo alternatyva, taip pat nepriklausomų energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo mechanizmo sukūrimas, Europos perdavimo sistemos operatorių bendradarbiavimas, aktualizuojamas didesnio skaidrumo siekis, bendradarbiavimas siekiant užtikrinti energijos tiekimo saugumą. Daugiau galių buvo suteikta energetikos reguliatoriams bei didinamas jų nepriklausomumas. Nors tokių priemonių teisinis reglamentavimas dar nesuponuoja, kad bus sukurta efektyviai funkcionuojanti vidaus rinka. JK bei Skandinavijos šalyse nuosavybės atskyrimo modelis buvo taikytas gerokai seniau negu toks reguliavimas numatytas ES, tačiau ir šiose šalyse konkurencingos vidaus rinkos sukūrimas vis dar nėra įgyvendintas. Rinkos liberalizavimo procesas yra ganėtinai nuoseklus, kadangi nacionalinių rinkų integracijos procesas buvo vykdomas laipsniškai, iš pradžių taikant šiuos metodus

Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB [2003] OJ L 176/37; Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 1775/2005 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų [2005] OJ L 289/1; Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 1228/2003 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų [2003] OJ L 176/1.

45 Drauz, G. Jones, Ch. *EU Competition Law Vol. II Mergers and Acquisitions*. Book Two. Claeys and Casteels. Belgium, 2013. P. 1021.

46 Ryan, P. A Re-energised Approach to a Competetive European Electricity Market. *Journal of energy & natural resources Law.* 2009, 27(1): 42-65.

47 Trečiąjį energetikos paketą sudaro: Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB [2009] OJ L 211/55; Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių 2009/73/EB, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB [2009] OJ L 211/94; Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 715/2009 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų, panaikinantis Reglamentą Nr. 1775/2005, [2009] OJ L 211/36; Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 714/2009 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų, panaikinantis Reglamentą Nr. 1228/2003 [2009] OJ L 211/15; Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 713/2009 įsteigiantis Energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūrą [2009] OJ L 211/1.

regioniniu lygmeniu, vėliau pereinant prie ES bendros vidaus rinkos kūrimo. Skandinavijos šalyse elektros sektoriaus liberalizavimas prasidėjo dar 1990 m., o šiuo metu jau gali būti pavyzdžiu funkcionuojančio elektros prekybos biržos modelio, *Nord Pool Spot*. Nors ankstyvuose Komisijos sprendimuose dėl koncentracijų, Skandinavijos šalių elektros rinka buvo vertinama kaip nacionalinio lygmens, nepaisant to, šalys prekybą elektros energija vykdė ir tarpvalstybiniu lygmeniu, taip vartotojams buvo sudarytos galimybės pasirinkti kitos šalies elektros tiekimo bendrovę.[48]

Kuriant vidaus rinką energetikos srityje, daugiau dėmesio skiriama *ex ante* kontrolei. Komisija, atlikusi sektoriaus tyrimą, identifikavo, kad rinka išlieka per daug uždara, atitinkamai dėl tokių veiksmų labiausiai nukenčia vartotojai, kuriems nėra teikiamos paslaugos konkurencingomis kainomis. Vertikalios integracijos bendrovės užkerta kelią į rinką patekti naujiems ūkio subjektams, taip išlaikydamos savo pozicijas. Pirmasis energetikos paketas sudarė prielaidas toliau vystytis konkurencijos teisei energetikos sektoriuje, tačiau buvo akivaizdu, kad tiek reguliaciniai, tiek ir rinkos liberalizavimo instrumentai nėra užtektini, kuriant vidaus rinką. Praėjus dešimtmečiui, valstybės sutarė laipsniškai atverti elektros rinkas, tam panaudojant ne tik energetikos reguliacines priemones, bet ir konkurencijos teisės instrumentus.[49] Nacionalinės konkurencijos priežiūros institucijos ir Komisija išlaiko kompetenciją, vertindamos tam tikrą „komercinę diskreciją“, taikytiną specialiam sektoriniam reguliavimui.[50] Nacionalinės reguliavimo institucijos turi įgaliojimus vykdyti specialiojo sektoriaus priežiūros funkcijas, o nacionalinės konkurencijos priežiūros institucijos kartu su Komisija turi įgaliojimus prižiūrėti, kaip yra užtikrinama SESV 101 str. bei 102 str. atitiktis, tačiau jos neturi įgaliojimų specialiojo sektoriaus priežiūrai įgyvendinti.[51] Jau antrąjame energetikos pakete[52] buvo suteikti įgaliojimai nacionalinėms reguliavimo institucijoms dėl SESV 102 str. nuostatų taikymo.[53] Galima normų kolizija/konkurencija, susiklostanti tarp konkurencijos teisės reguliavimo bei sektoriaus specifinio reguliavimo. Tokios kolizijos gali būti vertikalaus arba horizontalaus pobūdžio. Vertikalios kolizijos atvejis galimas jurisdikcijos pasidalinimo tarp ES bei nacionalinio lygmens. Horizontalios kolizijos atveju galima situacija, kuomet tampa neaišku, ar tai konkurencijos teisės, ar energetikos teisės reguliavimo dalykas. Kai kurių autorių teigimu, *ex ante* reguliavimas energetikos sektoriuje yra neišvengiamas, siekiant sukurti liberalizuotą vidaus rinką.[54] Kiti autoriai konkurencijos teisės vaidmenį energetikos sektoriaus reguliа-

48 Case M. 931. *Neste/Ivo* ,1998; Case M. 1231. *Ivo/Stockholm Energi*, 1998; Case M.3268. *Sydkraft/ Graninge* 2003.

49 Hancer, L. Slow and Not So Sure: Europe‘s Long March to Electricity Liberalisation. Electricity Journal (1997) 9(10) p. 92-101.

50 Bergh, C. The Relationship between sector specific Regulation and Competition Law in the Energy Sector – living apart together?. 2012 Cambridge.

51 Cameron, P. D. Competition in Energy Markets. Law and Regulation in the European Union. Oxford : Oxford University Press, 2007.

52 Antrosios elektros direktyvos 28 (8) str., Antrosios dujų direktyvos 25 (8) str.

53 Pett, N. The Proliferation of National Regulatory Authorities alongside Competition Authorities: A Source of Jurisdictional Confusion. *GCLC Working Paper* 02/04.

54 Buigues, P. A. Competition Policy versus Sector –Specific Regulation in Network Industries – The EU Experience. [interaktyvus][žiūrėta 2013-08-21] < http://unctad.org/sections/wcmu/docs/c2clp_ige7p14_en.pdf>

vime laiko pagalbiniu.[55]Tokia pozicija suprantama, kadangi, energetikos teisėje numatytos reguliacinės nuostatos yra svarbūs veiksniai, kurių priežiūrai bei įgyvendinimui reikalingi kiti instrumentai. Kitų autorių teigimu, reguliacinės nuostatos yra kuriamos konkurencijos teisės „šviesoje", todėl šios dvi teisės šakos integruotai reglamentuoja minėtus aspektus.[56] Konkurencijos teisės nuostatos yra apibrėžtos ES pirminėje teisėje, o energetikos sektoriaus reguliavimas yra įtvirtintas antrinėje teisėje (Direktyvose, Reglamentuose). Hierarchijos požiūriu situacija yra ganėtinai aiški, tačiau taikymo laipsnis kelia neaiškumų.[57] Konkurencijos teisės paskirtis yra reguliuoti visuomeninius santykius, susiklostančius, ūkio subjektams konkuruojant tarpusavyje.[58] Vienas iš konkurencijos teisės tikslų yra imperatyviuoju reguliavimo metodu sureguliuoti santykius tarp lygiateisių santykių dalyvių bei užtikrinti vartotojų ir konkurentų apsaugą, nacionalinių rinkų integraciją, kuriant vidaus rinką. Ekonomikoje konkurencija suprantama kaip rungtyniavimas, kuomet verslą vykdantys fiziniai bei juridiniai asmenys, riboja galimybes dominuoti rinkoje. Šis rungtyniavimas vyksta dėl ekonominės naudos, kuri nevisada susijusi su didesnio pelno gavimu. Konkurencijos teisės nuostatos draudžia piktnaudžiauti dominuojančia padėtimi, turint didelę rinkos dalį, sudarinėti draudžiamus susitarimus. Taip pat nustatyti ribojimai teikti valstybės pagalbą, kuri yra nesuderinama su vidaus rinka. Konkurencijos tarybai suteikti įgaliojimai imtis veiksmų dėl įmonių susijungimų bei susiliejimų, kuriais gali būti daromas poveikis konkurencijai, kadangi sustiprinama ar sukuriama dominuojanti padėtis rinkoje arba gali būti itin apribota konkurencija atitinkamoje rinkoje. Taikant konkurencijos nuostatas, keliamas klausimas, ar subjektas turi rinkos galią, kuria gali daryti įtaką konkurencijai.

Nors energetikos sektoriuje taikomas specialusis reguliavimas, tai neužkerta kelio Komisijai įsitraukti į ginčą, motyvuojant konkurencijos teisės nuostatų pažeidimu pagal SESV nuostatas. Tokiu būdu yra sukuriamas dvigubas reguliavimas. Ši nuostata ESTT praktikoje[59] buvo atspindėta dar *Deutsche Telekom* byloje, kurioje bendrovė buvo įpareigota konkurentams suteikti prisijungimo teises prie tinklo. [60] Atitinkamai bendrovė pati kainų nenustatinėjo, didmeninės kainos buvo nustatomos tuometinio reguliatoriaus, o įmonė nustatytų kainų ribose galėjo taikyti mažmeninės prekybos tarifą. „Deutsche Telekom" bendrovė buvo apkaltinta piktnaudžiavimu dominuojančia padėtimi dėl to, kad

55 Cameron, P. Competition in Energy Markets: Law and Regulation in the European Union. *Oxford University Press*. 2007.

56 Larouche, P. Contrasting Legal Solutions and the Comparability of EU and US Experiences, *TILEC Discussion Paper*. 2006

57 O'Donoghue, R. The Concurrent Application of Competition Law and Regulation: the Case of margin Squeeze Abuses in the Telecommunications Sector. *The Global Competition Law Centre Working Papers Series, GCLC Working Paper.*

58 Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas. *Valstybės žinios.* 1999, Nr. 30-856.

59 Joined cases 209/78, 215/78, 218.78, *Van Landewyck and Others v Commission*, [1980] ECR 3125; Joined Cases 240/82, 261/82, 269/82, *Stichting Sigarettenindustrie and Others v Commission* [1985] ECR 3831; Case C-219/95 *P Ferriere Nord v Commission* [1997] ECR I-4411; Joined cases C-359/95 and C-379/95 *P, Commission and French Republic v Ladbroke Racing*, [1997] ECR I-6265; Case T-228/97 *Irish Sugar v Commission* [1999] ECR II-296; Case T-513/93 *Consiglio Naxionale Degli Spedizionieri Doganali* [2000] ECR II-1807.

60 Case COMP/C-/37, 451, 37.579, *Deutsche Telekom AG*, OJ L 263, p. 9.

buvo nustatyta nepakankama marža tarp didmeninės ir mažmeninės kainos.[61] ESTT šioje byloje konstatavo, kad nors kainos buvo nustatomos reguliatoriaus, tačiau bendrovė turėjo diskreciją nustatyti kainas galutiniams vartotojams, nepaisant to, kad didmeninė kaina buvo reguliuojama.[62] Kol Komisija nebuvo atlikusi energetikos sektoriaus tyrimo, ji netrukdomai galėjo pradėti procesą, nepaisant to, kad nacionalinės konkurencijos priežiūros institucijos jau nagrinėjo ginčą. Panaši situacija susiklostė *HFC Bank plc/British Gas Trading Ltd* byloje, kuomet ginčą nagrinėjo JK energetikos reguliavimo institucija, Ofgem, tačiau Komisija, identifikavo toje pačioje byloje galimo susiejimo klausimą pagal konkurencijos teisę.[63] Tiesa, šį kartą Komisija palaukė galutinio reguliatoriaus sprendimo, kuriame buvo konstatuota ir tai, kad susiejimo rizikos nėra ir Komisija užbaigė bylą.[64]

Nacionaliniai energetikos reguliatoriai turi įgaliojimus užtikrinti specialiojo reguliavimo laikymąsi ir už pažeidimus turi jurisdikciją taikyti sankcijas. Tačiau išanalizavę antrajame energetikos pakete[65] įtvirtintas nuostatas, susijusias su reguliatorių įgaliojimais, matome, kad jie taip pat prisideda prie konkurencijos teisės normų užtikrinimo, kaip tai numatyta pagal SESV 102 str. nuostatas. Tai reiškia, kad reguliatorius negali priimti teisiškai įpareigojančių teisės aktų, kurie prieštarautų, varžytų, ar kitais būdais apribotų konkurenciją rinkoje.[66] Atkreipiame dėmesį, kad siekis liberalizuoti energetikos rinką, kompleksiškai taikant reguliacines priemones kartais sukuria priešingą efektą nei yra siekiama. Tokie reikalavimai netgi suponuoja griežtesnį valstybinį reguliavimą bei kontrolę, užuot suteikę ūkio subjektams laisvę veikti rinkoje. Dažniausiai naudojamas argumentas dėl per didelės rinkos koncentracijos ir neišvengiamos būtinybės reformuoti šį sektorių sukuria dvigubus standartus ir ūkio subjektai tampa orientuoti į tam tikrų reguliacinių normų atitiktį, užuot konkuravę tarpusavyje. Priešingu atveju, neįgyvendinus reguliacinių nuostatų, jiems taikomos sankcijos. Problema tampa aktuali, kuomet specifinis energetikos teisės reguliavimas prieštarauja konkurencijos teisės reguliavimui ir ūkio subjektas atsiduria dviprasmiškoje situacijoje, bandydamas įgyvendinti šias nuostatas.

Energetikos teisės nuostatomis yra sukuriama reguliacinė aplinka ir numatyti *ex ante* įpareigojimai rinkos dalyviams, siekiant užtikrinti konkurencingą vidaus rinką, taip pat įtvirtintas reguliacinis priežiūros mechanizmas. Svarbus vaidmuo tenka Komisijai, kadangi pagal SESV nuostatas, ji turi įgaliojimus prižiūrėti, kaip yra įgyvendinamos ES teisės nuostatos nacionalinėje valstybių narių teisėje. Detaliau panagrinėjus Komisijos funkcijas ir būtent Konkurencijos generalinio direktorato įgaliojimus, pastebime, kad šis direktoratas turi visus įgaliojimus veikti, imantis veiksmų prieš bendroves, kurios savo veikloje nesilaiko konkurencijos teisės reikalavimų. Iki Reglamento Nr. 1/2003 priėmimo, Komi-

61 Case COMP/C-/37, 451, 37.579, *Deutsche Telekom AG*, OJ L 263, p. 9.

62 *Ibid*.

63 Petit, N. The Proliferation of National Regulatory Authorities alongside Competition Authorities: A Source of Jurisdictional Confusion. *GCLC Working Paper*. 2010.

64 European Commission, XXVIIth Report on Application of Competition Rules in the European Union, 1997.

65 Antrosios elektros direktyvos 23 str. 8 d. ir Antrosios dujų direktyvos 25 str. 8 d.

66 Case 13/77, *SA G.B. –INNO- B.M. v Association des detaillants en tabac* (ATAB), [1977] ECR I-2115; Case 66/86, *Ahmed Saeed Flugreisen and Silver Line Reisebiuro GmbH v Zentrale zur Bekampfung unlauteren Wettbewerbs*, [1989] ECR I-803; Case C-198/01, *Consorzio Industrie Fiammiferi (CIF) v Autorita Garante della Concorrenza e del Mercato*, [2003] ECR I-08055.

sija turėjo išimtines teises taikyti SESV 101 str. 3 d. reikalavimus ir turėjo diskrecijos teisę suteikti išimtį pagal minėtą straipsnį.[67] Tokia sistema buvo nustatyta, siekiant užtikrinti vienodą tvarką išimties suteikimui. Komisija laikėsi nuomonės, kad ji galinti įvertinti kylančius ekonominius prieštaravimus, suderinti skirtingus SESV tikslus.[68] Siekiant modernizuoti esamą sistemą, buvo inicijuoti pakeitimai, mažinantys administracinių procedūrų naštą, kartu suteikiantys įmonėms daugiau teisinio apibrėžtumo. Šiais pakeitimais buvo įgyvendinamas siekis konkurencijos teisės priežiūros funkcijas suteikti nacionalinėms konkurencijos priežiūros institucijoms bei teismams.[69] Pasinaudodama suteikta kompetencija Komisija *Synergen* byloje[70] įpareigojo Airijos energetikos elektros reguliatorių išspręsti vykstantį ginčą pagal Reglamento Nr. 1/2003 procedūrą ir užtikrinti įpareigojimų laikymąsi. Šiuo atveju buvo pagrindas taikyti *lex specialis* energetikos sektoriui, kadangi specializuota institucija nagrinėja techninius klausimus, kainų nustatymo bei prieigos suteikimo klausimus, ko nedaro konkurencijos priežiūros institucijos.[71]*Lex specialis* nuostatų taikymo „komercinė diskrecija" yra palikta patiems ūkio subjektams bei energetikos sektoriaus reguliatoriams, kuomet taikomos specialiosios energetikos sektorių reglamentuojančios taisyklės.

Kituose šios dalies skyriuose detaliau nagrinėsime rinkos liberalizavimo mechanizmus pagal energetikos teisės reikalavimus, jų praktinio taikymo ypatumus bei rinkos liberalizavimo proceso įgyvendinimo prielaidas energetikos sektoriuje.

2.1. Energetikos teisėje įtvirtinti rinkos liberalizavimo modeliai

Komisija atlikusi energetikos sektoriaus tyrimą, nustatė pagrindines kliūtis, trukdančias vidaus rinkos vystymuisi. Nemažai problemų kėlė vertikaliai integruotos bendrovės, kurios valdė tiek (gamtinių dujų) gavybos, (elektros energijos) gamybos, perdavimo, skirstymo tinklus ir neretai užsiimdavo tiekimo veikla. Nors įmonės veiklos organizavimas leidžia optimizuoti patiriamas sąnaudas, tačiau užimdamos dominuojančią padėtį rinkoje, tokios bendrovės uždaro rinką, neleisdamos patekti naujiems dalyviams. Tokiu būdu šios bendrovės išlaiko savo pozicijas ir vienašališkai nustatinėja energijos tiekimo kainas. Todėl Komisija ėmėsi priemonių tam, kad sumažintų neigiamus padarinius. Trečiajame energetikos pakete yra numatytos vertikalios integracijos bendrovių nuosavybės atskyrimo alternatyvos.[72] Daugiausiai diskusijų sukelia visiškas vertikalios integracijos bendrovių

67 Council Regulation (EEC) No. 17/62 First Regulation implementing Articles 85 and 86 of the Treaty. OJ L13, 21.2.1962.

68 XXIII Annual Report on Competition Policy 1993. – Brussels, 1994. No. 190.

69 Tarybos Reglamentas (EB) 1/2003 dėl konkurencijos taisyklių, nustatytų Sutarties 81 ir 82 straipsniuose, įgyvendinimo.[2004] OJ L 1/1.

70 IP/02/792 of May 2002, Commission clears Synergen Venture between ESB and Statoil following strict commitments.

71 OECD Relationship between Regulators and Competition Authorities. 1998.

72 Visiškas nuosavybės atskyrimas, kuomet tas pats asmuo ar asmenys negali kontroliuoti įmonę, atliekančią kurią nors iš gavybos ar tiekimo veiklų ir perdavimo sistemos operatorių, ar turėti kokių nors teisių perdavimo sistemos operatoriaus atžvilgiu. Kita alternatyva yra nepriklausomas sistemos operatoriaus modelis, kuomet nėra reikalaujama visiškai atskirti operatoriaus nuosavybę, bet užtenka to, kad operatorius atskirai vykdytų jam priskiriamas funkcijas.

nuosavybės atskyrimo modelis, kuomet neleidžiama kontrolė tarp perdavimo ir (ar) skirstymo veiklų bei tiekimo ir gavybos. Kaip pažymi Komisija, toks būdas yra efektyviausias, siekiat sukurti vidaus rinką bei panaikinti monopolijas, dėl kurių taikomos kainodaros dažniausiai nukenčia vartotojai. Kyla nemažai diskusijų, ar iš tiesų toks modelis yra pakankamai efektyvus ir sukuria ne tik teorines, bet ir praktines prielaidas vidaus rinkos funkcionavimui. Reikalavimai yra labai griežti ir dėl to kyla nemažai problemų, kuomet vertikalios integracijos bendrovės yra valstybės valdomos įmonės. Šiuo atveju įvykdant atskyrimo reikalavimus, turi būti užtikrintas bet koks kontrolės tarp subjektų nebuvimas. Toks reikalavimas yra abejotinas dėl realaus įgyvendinimo, turint omenyje institucinę subordinaciją bei valdžių padalijimo ir atskaitingumo principus. Kontrolės nebuvimas apima tiek akcijų paketo turėjimą, valdybos ar stebėtojų tarybos narių skyrimo teises, netgi vadovaujantis tam tikrais išaiškinimais galėtų apimti ir pasyviąją akcininko teisę gauti dividendus. Tokia pozicija yra suprantama, kadangi akcininkui nedalyvaujant sprendimų priėmime, net ir turint minimalų kiekį bendrovės akcijų, jis gali gauti visą informaciją apie valdymo organų priimamus sprendimus. Vertinant situaciją, kuomet valstybė valdo energetikos bendroves per atitinkamas institucijas, kyla abejonių, ar įmanomas visiškas kontrolės nebuvimas ir absoliutus saitų panaikinimas, kuomet sprendimai priimami Vyriausybės lygmeniu, turint omenyje ir pavaldumo santykius.

Kita situacija susiklosto, vertinant privačių investuotojų valdomas bendroves ir tokioms bendrovėms taikomus nuosavybės atskyrimo reikalavimus. Šiuo atveju reikia vertinti dvišalių užsienio investicijų apsaugos sutarčių nuostatas bei Energetikos Chartijos reikalavimus. Užsienio investuotojų teisių apsaugos turinys atsispindi minėtuose dokumentuose. Valstybei taikant intervencines priemones, turėtų būti teisingai atlyginama už bendrovės akcijas ir nepažeidžiami teisėti investuotojų interesai. Energetikos teisėje nustatyti reikalavimai dėl vertikalios integracijos bendrovių nuosavybės atskyrimo, sukuria prielaidas vystytis liberalizuotai bei konkurencingai vidaus rinkai, tačiau toks reikalavimas *per se* neužtikrina tinkamo rinkos sukūrimo, kadangi svarbu ne tik horizontalių ir vertikalių[73] saitų tarp bendrovių panaikinimas, bet ir tarpvalstybinių jungčių plėtojimas, pakankamos generacijos bei energijos išteklių diversifikavimo įgyvendinimo priemonės, kuriomis siekiama konkurencingos vidaus rinkos sukūrimo.

Trečiajame energetikos pakete yra numatyti vertikalios integracijos įmonių atskyrimo kriterijai. Vertikalios integracijos įmonė pagal Dujų direktyvą yra gamtinių dujų įmonė ar gamtinių dujų įmonių grupė, kuomet tas pats asmuo, ar asmenys turi teisę tiesiogiai, ar netiesiogiai vykdyti kontrolę ir kai įmonė, ar įmonių grupė atlieka bent vieną iš gamtinių dujų gavybos, ar tiekimo funkcijų.[74] Pagal Elektros direktyvą vertikalios integracijos įmonė yra apibrėžiama panašiai, tik dėl šio sektoriaus specifikos yra išskiriama, kad tas pats asmuo negali nei tiesiogiai, nei netiesiogiai kontroliuoti perdavimo ar skirstymo ir gamybos bei tiekimo veiklų.[75]Pagal Dujų bei Elektros direktyvas yra numatyta perdavimo

73 Vertikalieji saitai pagal Trečiąjį energetikos paketą, suprantami kaip ryšiai tarp elektros ir dujų bendrovių valdymo. Horizontalieji saitai supratami kaip ryšiai tarp vertikalios integracijos įmonių, veikiančių vienoje veiklos sferoje (elektroje arba dujose), tačiau apimančių kelis lygmenis, (gavybos, perdavimo, skirstymo, tiekimo).

74 2009 m. liepos 13d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/5/EB, *supra note* 20.

75 2009 m. liepos 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB.[2009] OJ L 211/63.

sistemos operatorių veiklos rūšių atskyrimo galimybė. Elektros bei Dujų direktyvų 9 str. numato, kad tas pats asmuo ar asmenys neturėtų teisės kontroliuoti įmonę, atliekančią kurią nors iš gamybos ar tiekimo funkcijų, ir kontroliuoti perdavimo sistemos operatorių ar perdavimo sistemą, ar turėti kokių nors teisių tokio perdavimo sistemos operatoriaus, arba perdavimo sistemos atžvilgiu.[76] Elektros direktyvos 2 str. 34 punkte ir Dujų direktyvos 2 str. 36 punkte yra išaiškinta sąvoka kontrolė, reiškianti, kad teisės, sutartys arba kitos priemonės, suteikia galimybę turėti lemiamą įtaką įmonei, naudojantis: nuosavybės teise arba teise naudotis visu įmonės turtu, ar jo dalimi, taip pat teisėmis arba sutartimis, kurios turi lemiamą įtaką formuojant įmonės organus, balsuojant ar priimant sprendimus.[77] Kitaip sakant, tiekimo ar gamybos veiklą vykdanti bendrovė negali turėti perdavimo veiklą vykdančios įmonės akcijų, taip pat neturi teisės skirti valdybos narių ar turėti balsavimo teisių. Tiekimo bei gamybos įmonės turi teisę pasirinkti, kam parduoti turimas akcijas.[78] Tokie reikalavimai užtikrina visiško nuosavybės atskyrimo nuo gamybos ar tiekimo funkcijų, modelio įgyvendinimą.

Elektros ir Dujų direktyvų 9 str. 1 d. a) punktas numato, kad kiekviena įmonė, kuriai priklauso perdavimo sistema, veiktų kaip perdavimo sistemos operatorius. Pagal 9 str. 1 d. c) punkto nuostatas, tas pats asmuo, ar asmenys neturėtų teisės skirti perdavimo sistemos operatoriaus ar perdavimo sistemos stebėtojų tarybos, administracinės valdybos arba teisės klausimais įmonei atstovaujančių organų narius ir tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoti įmonę, atliekančią kurią nors iš gamybos ar tiekimo funkcijų, arba turėti kokių nors teisių tokios įmonės atžvilgiu. Taip pat 9 str. 1 d. d) punkte įtvirtinta, kad tas pats asmuo neturėtų teisės būti įmonės, atliekančios kurią nors iš gamybos ar tiekimo funkcijų ir perdavimo sistemos operatoriaus ar perdavimo sistemos stebėtojų tarybos, administracinės valdybos arba teisės klausimais įmonei atstovaujančių organų nariu.[79] Elektros ir Dujų direktyvų 9 str. 1 dalies b ir c punktuose nustatytos teisės apima įgaliojimus naudotis balsavimo teisėmis taip pat įgaliojimus skirti stebėtojų tarybos, administracinės valdybos ar teisės klausimais įmonei atstovaujančių organų narius arba kontrolinio akcijų paketo turėjimą.[80] Įgyvendinant visiško nuosavybės atskyrimo modelį užtikrinama nediskriminacinė prieiga prie energijos tinklų.

Šis modelis sąlygoja konkurencingumo padidėjimą rinkoje, kadangi sukuriamos atskiros bendrovės, užsiimančios perdavimo, gamybos ar skirstymo veikla. Esant integruotai įmonei, veikiančiai visuose minėtuose verslo segmentuose, kuomet perdavimas (magistraliniais tinklais) išlieka monopolinė veikla, o gamyba yra konkurencinė dalis, nesudaromos sąlygos į rinką patekti naujiems ūkio subjektams, kadangi bendrovė yra suinteresuota savo pagamintos energijos tiekimu. Visiškas nuosavybės atskyrimas suprantamas kaip

76 2009 m. liepos 13d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/5/EB, *supra note* 20, 9 str. a) ii).

77 *Ibid.,* 2 str. 34).

78 Questions and Answers on the third legislative package for an internal EU gas and electricity market. *Europa*. [interaktyvus]. Brussels, 2011-03-02, [žiūrėta 2011 m. birželio 8 d.] <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/125&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> .

79 *Ibid.*

80 Questions and Answers on the third legislative package for an internal EU gas and electricity market, *supra note* 69.

valdymo bei nuosavybės atskyrimas. Perdavimo sistemos operatorius veikia kaip sistemos savininkas ir kaip ją administruojantis subjektas, atliekantis operatoriaus funkcijas, nepriklausomai nuo kitos veiklos komercinių interesų. Įgyvendinant nuosavybės atskyrimą, vertikalios integracijos įmonė perleidžia nuosavybės teises nepriklausomam investuotojui, ar kitam subjektui, kuris nėra susijęs su vertikaliai integruota bendrove. Tokia įmonė negali nei tiesiogiai nei netiesiogiai turėti lemiamos įtakos PSO - disponuoti *veto* teise, skirti bendrovės organų narius ar turėti kitų išimtinių akcininkų teisių. PSO priežiūros ir valdymo organų narių nepriklausomumas nuo vertikalios integracijos įmonės interesų užtikrinamas tokiais būdais:

- Vertikalios integracijos įmonė neturi teisės skirti PSO stebėtojų tarybos, valdymo organų ar kitų organų, atstovaujančių bendrovę, narius;
- Veikiantys PSO organų nariai negali kartu eiti ir vertikalios integracijos įmonės, ar bet kurios jos dalies organo nario pareigų;
- PSO valdymo organai savo kompetencijos ribose nepriklausomai priima tiesioginius operatoriaus veiklos sprendimus;
- Vertikalios integracijos įmonės įtaka negali viršyti mažumos akcininkų teisių.

Nuosavybės atskyrimo atžvilgiu yra svarbi kontrolės sąvoka, kuri traktuojama pagal Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 139/2004 dėl koncentracijų tarp įmonių kontrolės. Kontrolė suprantama kaip iš įstatymų ar sandorių atsirandančios teisės, kurios, atsižvelgiant į atitinkamas faktines ar teisines aplinkybes, kiekviena atskirai ar visos kartu, suteikia asmeniui galimybę daryti lemiamą įtaką ūkio subjekto veiklai, įskaitant, bet neapsiribojant: nuosavybės teisę į visą ar dalį ūkio subjekto turto arba teisę naudoti visą ar dalį ūkio subjekto turto, kitas teises, kurios leidžia daryti lemiamą įtaką formuojant įmonės valdymo organus, valdymo organų sprendimams ar personalo sudėčiai.

Kontrolė įgyjama bet kokiais būdais: įgyjant bendrovės akcijas, sudarant ilgalaikes sutartis, sudarant sutartis, susijusias su valdymu. Konkurencijos įstatymas įtvirtina prezumpciją, kad ¼ akcijų, balsų ar turto įsigijimas suponuoja kontrolės įgijimą, tačiau tokia prezumpcija gali būti paneigiama, vertinant realią situaciją. Kontrolė gali pasireikšti šiomis formomis: tiesiogiai, per trečiuosius asmenis, vienasmeniškai, bendrai, aktyviai, kuomet asmuo gali priimti sprendimus, pasyviai (asmuo vetuoja sprendimus), vienvaldiškai (kontrolė priklauso vienam asmeniui) / bendrai (kontrolė priklauso keletui asmenų, to įgyvendinimo pavyzdys gali būti akcininkų sutartis).

Komisijos pateiktame dokumente dėl nuosavybės atskyrimo pagal Trečiąjį energetikos paketą, reikalavimai dėl kitų teisių nebuvimo pagal Direktyvų 9 str. 2 d. yra traktuojami gana plačiai, apimant balsavimo teises, teisę skirti valdymo organų narius, kontrolinio akcijų paketo turėjimą, taip pat ir pasyvias akcininko teises į dividendus, neapimantys balsavimo teisių. Toks požiūris yra ganėtinai griežtas, įvertinus, kad problema kyla, kuomet susiduriame su valstybės valdomų energetikos bendrovių atskyrimu ir ypač griežtu kontrolės atskyrimo reikalavimo įgyvendinimu, kadangi ne kiekvienu atveju yra įmanoma visiškai atskirti nuosavybės teisę, apimant tiek valdymą, tiek ir kontrolę.

Aktualu paanalizuoti Lietuvoje įvykdytą elektros bei gamtinių dujų sektorių pertvarką pagal Trečiojo energetikos paketo reikalavimus. Lietuvos Respublikos Vyriausybei 2012 m. liepos 4 d. priėmus nutarimą,[81] buvo įsteigta UAB „EPSO-G“, kurios tikslas buvo LITGRID AB valdymas. Naujai įsteigtos bendrovės 100 proc. akcijų patikėjimo teise valdė

81 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. 826 „Dėl uždarosios akcinės bendrovės steigimo irvalstybės turto investavimo“ Valstybės Žinios., 2012, Nr. 81-4238.

Energetikos ministerija, o 2012 m. rugsėjo 27 d. Ūkio ministerijai buvo perduotos valstybei nuosavybės teise priklausančios ir Energetikos ministerijos patikėjimo teise valdytos UAB „Visagino atominės elektrinės“ akcijos. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2013 m. vasario 13 d. nutarimu,[82]siekdama užtikrinti tinkamą ir efektyvų elektros energetikos įmonių valdymą, perdavė Finansų ministerijai valstybei nuosavybės teise priklausančias ir tuo metu Ūkio ministerijos patikėjimo teise valdytas UAB „Visagino atominė elektrinė“ akcijas patikėjimo teise valdyti, naudoti ir jomis disponuoti. Pagal naująjį valdymo modelį, patronuojančioje įmonėje UAB „Visagino atominė elektrinė“ ir jai pavaldžiose dukterinėse bendrovėse AB LESTO bei „Lietuvos energijos gamyba“ AB buvo išrinktos stebėtojų tarybos ir valdybos. Pertvarkant valdymo struktūrą, Visagino atominės elektrinės projekto veikla buvo perkelta iš patronuojančios UAB „Visagino atominė elektrinė“ į dukterinę UAB „VAE SPB“, patronuojančioje bendrovėje paliekant įmonių grupės korporatyvinio valdymo funkcijas. Siekiant stiprinti korporatyvinį valdymą UAB „Visagino atominė elektrinė“ nuo 2013 m. rugpjūčio 30 d. pakeitė pavadinimą į „Lietuvos energija“, UAB.[83] Naujasis patronuojančios bendrovės pavadinimas geriau atspindi visos įmonių grupės, vienijančios elektros energijos gamybos, skirstymo ir aptarnavimo įmones, veiklą.

SGD terminalo projektą įgyvendinanti bendrovė AB „Klaipėdos nafta“ suskystintų gamtinių dujų prekybos ir tiekimo veiklos vykdymo tikslais buvo įsteigusi UAB „Litgas“. Energetikos ministerija kontroliuoja AB „LITGRID“, kuri vykdo elektros perdavimo veiklą ir atitinkamai pagal Trečiojo energetikos paketo reikalavimus, neleistina kontrolė, kuomet tas pats subjektas valdo perdavimo tinklus elektros sektoriuje bei gamtinių dujų tiekimo veiklą vykdančią bendrovę. Todėl siekiant užtikrinti vertikaliųjų saitų panaikinimą, buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas[84] „Dėl valstybės netiesiogiai kontroliuojamos įmonės akcijų perdavimo“. Šiuo teisės aktu buvo numatyta, kad UAB „Litgas“ kontrolė pereina UAB „Visagino atominė elektrinė“ ar jos kontroliuojamai įmonei. PSO atskyrimas nuo vertikaliai integruotos įmonės atliktas taikant Elektros energijos įstatymo 53 str. 6 d. nuostatą, numatančią, jei asmuo yra valstybės institucija, įstaiga, organizacija ar kitas viešasis asmuo, laikoma, kad perdavimo veiklos atskyrimas yra tinkamai įgyvendintas, jeigu perdavimo sistemos operatorių ir asmenis, vykdančius elektros energijos gamybos ar tiekimo veiklą, tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoja atskiros valstybės institucijos, įstaigos, organizacijos ar kiti viešieji asmenys. PSO ir asmenys, vykdantys komercinę gamybos ir tiekimo veiklą, perduoti valdyti skirtingoms valstybės institucijoms. Gamybos, tiekimo ir skirstymo veiklos kontrolė perduota vykdyti Finansų ministerijai, o perdavimo – Energetikos ministerijai. Finansų ministerija per 100 proc. turimų UAB „Visagino atominė elektrinė“ akcijų netiesiogiai kontroliuoja gamybos, tiekimo ir skirstymo veiklas, o Energetikos ministerija per 100 proc. UAB „EPSO-G“ turimų akcijų netiesiogiai kontroliuoja perdavimo veiklą.

---

82 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 141 „Dėl valstybei priklausančių akcijų perdavimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. liepos 4 d. nutarimo Nr. 826 „Dėl uždarosios akcinės bendrovės steigimo ir valstybės turto investavimo“ pakeitimo“ . Valstybės Žinios., 2013, Nr. 18-898.

83 http://www.le.lt/lt/naujienos/aktualijos/visagino-atomine-elektrine-tapo-lietuvos-energija/ [interaktyvus] [prisijungta 2014-04-27].

84 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas Nr. 730 „Dėl valstybės netiesiogiai kontroliuojamos įmonės akcijų įsigijimo“. Valstybės žinios. 2013 m. Nr. 90-4478.

Gamtinių dujų sektoriuje veiklų atskyrimas vyksta pagal Vyriausybės 2011 m. spalio 28 d. nutarimą.[85] Nuo 2013 m. rugpjūčio 1 d. teisiniu, funkciniu ir organizaciniu požiūriu atskirta gamtinių dujų veikla nuo gamybos ir tiekimo, tuo tikslu įsteigta AB „Amber Grid“, kuri vykdo perdavimo veiklą. Šiai įmonei suteikta terminuota perdavimo veiklos licencija,[86] kuri galioja nuo 2013 m. rugpjūčio 1 d. iki VKEKK sprendimo dėl gamtinių dujų perdavimo sistemos operatoriaus paskyrimo įsigaliojimo dienos. Atitinkamai VKEKK 2013 m. liepos 18 d. nutarimu[87] buvo panaikinta perdavimo veiklos licencija AB „Lietuvos dujos“. Ši bendrovė 2012 m. gegužės 31 d. VKEEK pateikė AB „Lietuvos dujos“ 2012 m. gegužės 28 d. valdybos protokolu patvirtintą bendrovės atskyrimo veiksmų planą ir bendrovės veiklos pertvarkymo veiksmų planą, kuriuose buvo numatyta, kad ne vėliau kaip iki 2013 m. liepos 31 d. AB „Lietuvos dujos“ teisiškai, funkciškai ir organizaciniu požiūriu būtų atskyrusi savo gamtinių dujų veiklas, o ne vėliau kaip iki 2014 m. spalio 31 d. būti įvykdytas veiklų ir kontrolės atskyrimas. VKEKK 2012 m. birželio 15 d. nutarimu patvirtino, kad AB „Lietuvos dujos“ gamtinių dujų perdavimo ir skirstymo veiklas ir kontrolę turi atskirti laikydamasi planuose nurodytų būdų ir terminų, numatomus pateikti dokumentus turi teikti planuose nurodytu laiku ir nedelsiant pranešti VKEKK apie planuose nurodytų veiksmų atlikimo terminų praleidimo ar neįvykdymo atvejus. Visiškas nuosavybės atskyrimo modelis sukuria prielaidas konkurencingos energetikos rinkos sukūrimui, kadangi yra atskiriamos vertikaliai integruotos veiklos, sudaromos galimybės vartotojui pasirinkti energijos tiekėją. Tačiau nevertėtų pamiršti, kad įmonių skaidymas tik iš dalies gali prisidėti prie vidaus rinkos kūrimo, kadangi turėtų būti išlaikomas kompleksiškas požiūris į energijos šaltinių diversifikavimą, energijos tiekimo saugumo užtikrinimą, naujų energijos generacijos pajėgumų plėtrą.

Kitas alternatyvus modelis, skirtas energetikos rinkos liberalizavimui įgyvendinti, numatytas Trečiajame pakete, yra nepriklausomo sistemos operatoriaus paskyrimas. Šis modelis yra liberalesnis negu jau aptartasis, kadangi tiekimo bendrovė gali perdavimo tinklus valdyti nuosavybės teise, tačiau eksploatavimas, priežiūra ir investavimas turi būti perleisti nepriklausomai bendrovei. Literatūroje[88] išskiriami du nepriklausomo sistemos operatoriaus modeliai[89] „plačios diskrecijos ISO”[90] bei „ribotos diskrecijos ISO“[91], kuriuos detaliau panagrinėsime. Kalbant apie „Deep ISO” modelį, pabrėžtina tai, kad šiuo atveju visos funkcijos yra perimamos iš perdavimo įmonės. Jai yra paliekama tik akcijų nuosavybės teisė. ISO atlieka tinklų operatoriaus funkcijas, priima investicinius sprendimus,

85 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1239 „Dėl Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo reikalavimų neatitinkančių gamtinių dujų įmonių veiklų ir kontrolės atskyrimo vykdymo plano patvirtinimo“ . Valstybės Žinios., 2011, Nr. 130-6170; 2011, Nr. 132.

86 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2013 m. liepos 18 d. nutarimas Nr. O3-292 „Dėl gamtinių dujų perdavimo licencijos AB „Amber Grid“ išdavimo“.

87 Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2013 m. liepos 18 d. nutarimas Nr. O3-311 „Dėl gamtinių dujų perdavimo licencijos AB „Lietuvos dujos“ galiojimo panaikinimo“.

88 Moselle, B.; Black, D.; White, M. Implementing the Third Energy Directive in Ireland: Options for the transmission network. *LECG*. 2010

89 Angl. Independent System operator.

90 Angl. „ Deep ISO“.

91 Angl. „Shallow ISO“.

taip pat palaiko tiesioginį ryšį su vartotojais.[92] Tuo tarpu visiškai priešinga situacija yra „Shallow ISO“ modelyje, kuomet sistemos operatorius vykdo tik perdavimo funkciją esamuoju laiku, visos kitos funkcijos yra paliekamos perdavimo bendrovei.[93] Taigi ISO modelis yra dalinis atskyrimo variantas tarp teisinio atskyrimo bei visiško nuosavybės atskyrimo įgyvendinimo. Šio modelio teigiamas aspektas yra tai, kad įmonėms nereikia parduoti savo akcijų, išlaikant tinklų nuosavybės teisę.[94] Siekiant rinkos liberalizavimo, „Shallow ISO” modelis būtų apskritai neefektyvus, kadangi formaliai visos teisės liktų perdavimo įmonei, o ISO atliktų vos vieną funkciją.[95]

Visiško nuosavybės atskyrimo tarp gamybos bei perdavimo sistemos operatorių modelį palaiko Komisija, kadangi tai efektyvesnis variantas, siekiant užtikrinti rinkos konkurencingumą energetikos sektoriuje bei garantuoti vartotojams teisę į konkurencingas energijos išteklių kainas. Taip pat būtų užtikrinamas energijos išteklių tiekimo saugumas bei diversifikavimas.[96] Problemų kyla dėl per didelės rinkos koncentracijos, kuri savo ruožtu neleidžia rinkoje mažinti kainų vartotojams.[97] Pasirinkus ISO modelį, vertikalios integracijos įmonė išlaiko tinklų nuosavybės teisę, tačiau valdymo teisės pereina nepriklausomai trečiajai šaliai, nepriklausomam sistemos operatoriui, kuris savo teisine forma yra nepriklausomas nuo tinklų savininko.[98] Literatūroje yra išskiriami šie ISO geografiniu aspektu:

- Vienas ISO vienam perdavimo sistemos operatoriui;
- Nacionalinis ISO, kuomet pastarasis yra atsakingas už visus tinklus, esančius tos valstybės teritorijoje, net jei jie priklauso skirtingoms įmonėms;
- Regioninis ISO, kuomet viršnacionalinis sistemos operatorius koordinuoja kelis nacionalinius tinklus.

Pažymėtina, kad pasirinkus ISO modelio įgyvendinimą, siekiama sumažinti diskriminaciją, egzistuojančią vertikalios integracijos įmonėms vykdant ekonominę veiklą. Regioninio ISO modelio pasirinkimas sudaro sąlygas vidaus rinkos sukūrimui, jos liberalizavimui.[99] ISO modelio taikymas sukelia tam tikrų probleminių aspektų. Pirmiausiai, kyla interesų konfliktas tarp nuosavybės teisę turinčios bendrovės bei ISO dėl kompeten-

92 3rd Legislative Package Input Paper 1: Unbundling, An ERGEG public document. *ERGEG* [interaktyvus]. Brussels, 2007-06-05 [žiūrėta 2011-05-10].< http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_PAPERS/Cross-Sectoral/2007/C07-SER-13-06-1-PD_3rdLegPackage_Unbundling_final_0.pdf>.

93 *Ibid*.

94 Pielow, Ch. J.; Ehlers, E. Ownership unbundling and constitutional conflict: a typical German debate? *European Review of Energy Markets*. 2008, 2 (3).

95 *Ibid*.

96 Kroes, N. A new energy policy for a new era. *Conference on European Energy Strategy – the Geopolitical Challenges* [interaktyvus]. Lisbon, 2006-10-30 [žiūrėta 2011-07-10]. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/648&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

97 *Ibid*.

98 Diathesopoulos, M . From energy sector inquiry to recent antitrust decisions in European energy markets: competition law as a means to implement energy sector regulation in EU. [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011-07-10]. < SSRN: http://ssrn.com/abstract=1639883>.

99 Dorigoni, S.; Pontoni, F. Ownership Separation of the Gas Transportation Network: Theory and Practice. *Working paper series.* 2008, 9.

cijos pasidalijimo. Konkrečiu atveju konfliktas gali kilti dėl investicijų, kuomet sprendimą priima ISO, tačiau su investavimu išlaidas susijusias, padengia perdavimo sistemos savininkas.[100] Kita probleminė situacija yra tinklų plėtojimo bei valdymo teisių kolizija, kuomet tampa neaišku, kas atlieka šias funkcijas, kas padengia išlaidas bei pelno pasidalijimo mechanizmo nustatymas. Iškeliamas klausimas: jei ISO veikia neefektyviai, kas turėtų padengti patirtas išlaidas.[101] Taip pat kyla teisinės atsakomybės problema, kadangi tampa neaišku, kuris iš šių subjektų būtų atsakingas kilusio incidento atveju bei kurio atsakomybė būtų dėl nepakankamo investicijų generavimo.[102] Įgyvendinant „Deep ISO" modelį, būtų galima kalbėti apie *de facto* ekspropriaciją, kadangi tinklų savininkas praranda teisę kontroliuoti investavimo planavimą, taip pat jis neatsako už prieigos suteikimą trečiajai šaliai.[103] Visas šias funkcijas įgyvendina ISO. Galima situacija, kuomet ISO parengia investavimo planą, tačiau tinklų savininkas nesutinka su siūlomu planu. Nepaisant tinklų savininko valios, investicijų planavimas yra vykdomas, kadangi šią funkciją turi ISO, o savininkas tik vykdo parengtus projektus.[104] „Deep ISO" modelis yra plačiau taikomas JAV, Europoje panašų variantą galime rasti JK. Kaip pavyzdį galime pateikti Škotijos situaciją elektros sektoriuje, kadangi ten Anglijos ir Velso tinklų operatorius „National Grid" veikia kaip ISO Škotijos perdavimo tinklams, kurie nuosavybės teise priklauso Škotijos vertikalios integracijos įmonei. Bendrovei „National Grid" nėra suteikti įgaliojimai spręsti tinklų investicijų klausimą, tokia teisė yra likusi tinklų savininkui, kitaip sakant, čia yra įgyvendinamas „Shallow ISO" modelis.[105]

Analizuojant elektros sektoriaus liberalizavimą, verta panagrinėti situaciją Kalifornijoje, kuomet buvo panaikintas valstybinis kainų reguliavimas ir kokios pasekmės kilo po šių reformų. Kalifornijoje elektros sektoriaus reforma prasidėjo dar 1994 metais, kai norėta pasekti JK pavyzdžiu ir panaikinti valstybinį reguliavimą bei taip prisidėti prie rinkos liberalizavimo.[106] Rinkos liberalizavimo poreikis atsirado dėl aukštų elektros tiekimo kainų, kadangi šioje valstijoje vidutinė elektros kaina siekė 9,7 dolerio už kilovatvalandę, tuo tarpu vidutinė kaina JAV siekė 6,7 dolerio už kilovatvalandę.[107] Tokių kainų priežastis šioje valstijoje buvo įmonių investicijų bei įsigijimų padarinys, kadangi įmonės statė atomines elektrines, kurių kaštai pasirodė esą ženkliai didesni nei buvo tikėtasi. Kita kainų augimo priežastis buvo ilgalaikių sutarčių su mažais gamintojais sudarymas, turėjęs įtakos prisiimtiems įsipareigojimams, lemiantiems aukštas didmenines kainas.[108]

Iki elektros sektoriaus pertvarkos Kalifornijos valstijoje veikė trys pagrindinės kompanijos: „Pacific Gas & Electric", „Southern California Edison" ir „San Diego Gas & Electric".

100 Griffin, M. J.; Puller, L. S. *Electricity Deregulation Choices and Challenges*.Chicago: The University of Chicago Press, 2005, p. 155.

101 Dorigoni, S.; Pontoni, F., *supra note* 84.

102 *Ibid*.

103 *Ibid*., p. 22

104 Balmert, D. Brunerkreeft, G ." *Unbundling, deep ISOs and Network Investment"* Discussion paper, DP 2009-07. Psl 20.

105 *Ibid*., p. 14.

106 Borenstein, S. The trouble with electricity markets: understanding california's restructuring disaster. *Journal of Economic Perspectives*. 2002, 16(1): 191-211.

107 *Ibid*.

108 Borenstein, S., *supra note* 91.

Šios įmonės aptarnavo per 77% visų vartotojų.[109] Likusią rinkos dalį sudarė kooperatyvai bei 34 valstybės valdomos įmonės. Kalifornijos valstija nuo kitų valstijų skiriasi mažu elektros energijos suvartojimu.[110] 1993 m. buvo išleista geltonoji knyga, kurioje buvo numatytos elektros sektoriaus reformos.[111] Nepaisant vykdomų rinkos liberalizavimo pertvarkų, pagrindinės valstybės kontroliuojamos monopolijos vis tiek valdė didžiąją elektros gamybos dalį rinkoje. 1996 metais buvo priimtas „AB 1890 aktas", kuriuo liberalizuojama rinka ir skatinamas naujų elektros gamintojų atėjimas. Tokiu būdu atsirado galimybė atskirti gamybos bei tiekimo veiklas, taikant nepriklausomo sistemos operatoriaus modelį. [112] Po pertvarkos buvo suformuotos dvi sistemos:

- elektros birža, kurioje pirkėjai ir pardavėjai tiesiogiai kontaktuodavo;
- nepriklausomo sistemos operatoriaus modelis.

Buvo numatyta sistema, kuriai esant pirkėjai ir pardavėjai tarpusavyje susitardavo dėl numatomų elektros tiekimo sutarčių, o nepriklausomą sistemos operatorių turėdavo tik informuoti apie vartojimo bei perdavimo vietas, kad šis galėtų įsitraukti ir užtikrinti energijos tiekimo stabilumą, esant elektros perkrovoms rinkoje.[113] Minėtas aktas numatė dvi nepelno siekiančias korporacijas, kurios veikė kaip nepriklausomi sistemos operatoriai. Iki reformos Kalifornijos valstijoje buvo trys stambios įmonės, kurios nepriklausomiems sistemos operatoriams pardavė dalį savo akcijų, vykdydamos rinkos liberalizavimą veiklų atskyrimo metodu.[114] Apskritai buvo manoma, kad įvykdžius rinkos liberalizavimą, t.y. taikant veiklų atskyrimo modelį, sumažės elektros kainos vartotojams bei padidės rinkos konkurencingumas. Tik nedaugelis galėjo tikėtis situacijos, kuri nutiko po pertvarkos, 2001 m. vasarą.[115]Kalifornijos valstijoje vykdytas elektros rinkos liberalizavimas buvo grindžiamas prielaidomis, kad esant didesnei konkurencijai tarp elektros gamintojų, vartotojams sumažės elektros tiekimo kainos.[116] Šios prielaidos iš dalies pasitvirtino, kadangi nuo 1990 m. vidurio, elektros energijos gamybos pajėgumas vakarų valstijose išaugo apie 20%.[117] Tačiau nuo 2000 m. vasaros situacija rinkoje pasikeitė ir tuo metu paklausa pralenkė pasiūlą. Šiems veiksniams nemažai įtakos turėjo vidaus produkto augimas bei neįprastai karšti orai. Padidėjusios didmeninės rinkos kainos pralenkė ir mažmeninėje rinkoje vyravusias elektros kainas. Dėl šių įvykių pagrindinės bendrovės patyrė nemažai nuostolių, kadangi kaina mažmeninėje rinkoje buvo fiksuota.[118]

---

109 Weare, Ch.The California Electricity Crisis: Causes and Policy Options. *Public policy institute of California*. 2003.

110 *Ibid*.

111 *Ibid*.

112 Bushnell, J. California's electricity crisis: a market apart? *Energy Policy*. 2004, 32: 1045-1052.

113 *Ibid*., p. 107.

114 Causes and lessons of the California electricity crisis. *The Congress of the United States Congressional Budget Office paper.* [interaktyvus]. California, 2001 [žiūrėta 2011-07-07]. <http://www.cbo.gov/ftpdocs/30xx/doc3062/CaliforniaEnergy.pdf>

115 *Ibid*.

116 Causes and lessons of the California electricity crisis, *supra note.* 99.

117 Sioshansi, P. F.; Pfaffenberger, W. *Electricity market reforma n international perspective.*Oxford:Elsevier, 2006.

118 Causes and lessons of the California electricity crisis, *op.cit.* 101.

Poreikis reformuoti elektros sektorių Kalifornijos valstijoje kilo dėl to, kad rinkoje vyravo ganėtinai aukštos reguliuojamos elektros kainos, taip pat įtakos turėjo ir ateities perspektyva investicijų klausimais, kadangi kainos šioje valstijoje ženkliai skyrėsi nuo kitų valstijų.[119] Kalifornijoje buvo aukštos elektros kainos dėl rinkos reguliavimo bei ilgalaikių sutarčių, kuomet gamintojams buvo numatytas aukštas susigrąžinimo tarifas, skatinantis įmones numatyti didesnius gamybinius pajėgumus.[120] Krizės laikotarpiu didmeninėje rinkoje elektros kaina smarkiai išaugo, tuo tarpu mažmeninės kainos liko fiksuotos, dėl to įmonės patyrė nemažai nuostolių ir kai jau nepajėgė padengti visų turimų išlaidų skirtumo, buvo nutrauktas elektros tiekimas didžiajai daliai vartotojų. Kalifornijos valstijos pavyzdys gerai iliustruoja situaciją, kuomet atvėrus rinką konkurencijai galimas priešingas nei tikėtasi poveikis, nepriklausomai nuo rinkos subjektų veiksmų. Šiuo atveju, dėl padidėjusio energijos poreikio bei nepakankamų pajėgumų tiekimui, ištikusi krizė suponavo stiprų kainų padidėjimą bei elektros tiekimo sutrikimus vartotojams.

Liberaliausias vertikalios integracijos bendrovės skaidymo modelis numato, kad perdavimo tinklo eksploatavimas ir nuosavybės teisė išlieka tinklus valdžiusiai bendrovei, tačiau tinklo valdymas pereina perdavimo tinklus eksploatuojančios bendrovės dukterinei įmonei. Tokia bendrovė įgauna teisę priimti finansinius, techninius sprendimus, nepriklausomai nuo patronuojančios bendrovės. Numatyta, kad priežiūros funkciją vykdytų nepriklausomas reguliatorius, užtikrindamas, kad priimami sprendimai nebūtų žalingi patronuojančiai bendrovei. Taikant šį modelį perdavimo sistemos operatorius lieka vertikalios integracijos įmonės dalimi, tačiau yra numatomos tam tikros taisyklės, reguliuojančios veiklos rūšių atskyrimą, įtvirtintos Elektros ir Dujų direktyvų 17-23 str. Vertikalios integracijos įmonėje lieka tinklų perdavimo sistemos operatoriaus funkcija, tačiau reikalaujama, kad būtų užtikrinama efektyvi apsauga, jog nebūtų daroma įtaka priimamiems sprendimams. Pasirinkus šį modelį, reikalaujamas sistemos operatoriaus nepriklausomumas, neišskaidant pačios bendrovės bei neperduodant atitinkamų funkcijų kitam subjektui.

Taikant visišką nuosavybės atskyrimą galimas prieštaravimas valstybių konstituciniams įstatymams bei laisvo kapitalo judėjimo nuostatoms, taip pat nėra aiškios kainų pokyčių perspektyvos, kadangi minėtų pertvarkų įgyvendinimas gali turėti ir neigiamos reikšmės investicijoms bei jų skatinimui. [121] Pažymima, kad taikant efektyvaus ir veiksmingo atskyrimo sistemą, ITO modelį, būtų pasiektas didesnis efektyvumas nei perdavus tinklų valdymą nepriklausomam sistemos operatoriui. Taip pat pažymima, kad tokiu būdu butų užtikrinama teisinga konkurencija bei investicijų skatinimas, galimybė naujiems dalyviams patekti į rinką ir joje konkuruoti su jau esamomis įmonėmis.

Vertikalios integracijos įmonių specifika pasižymi tuo, kad ta pati bendrovė kontroliuoja gavybos, perdavimo, skirstymo bei tiekimo tinklus. [122] Būtent dėl visiškos kontrolės jos yra dažnai kritikuojamos dėl rinkos monopolizavimo, uždarumo. Šios įmonės

119 Causes and lessons of the California electricity crisis, *op.cit.* 101.

120 *Ibid*.

121 Nardi, P. The interplay between the European Commission, Member States and Utilities in the Debate on Transmission Network Unbundling. *Working paper series*. 2010, p. 13.

122 *Hermo, G., et al. European Electricity Regulations from the Point of View of Investors* [interaktyvus]. EURELECTRIC study among major European Financial Analysts, 2005 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www2.eurelectric.org/DocShareNoFrame/Docs/6/DMJBHJNDPCODPILNLPCCHFNGPDB19DAD9DGGA3241TQ1/Eurelectric/docs/DLS/2005-030-0493-5April2005-2005-030-0493-2-.pdf>.

kontroliuoja transportavimo tinklus bei turi galią didmeninėje ir mažmeninėje rinkose, todėl naujoms ar mažesnėms įmonėms sudėtinga tapti rinkos dalyvėmis. Energetikos teisėje numatytais liberalizavimo mechanizmais siekiama atverti energetikos rinką konkurencijai, tačiau vien reguliacinių įpareigojimų įgyvendinimas nesukuria prielaidų konkurencingos vidaus rinkos funkcionavimui. Siekiant šių tikslų ir vengiant dvigubo taikymo problemos, turėtų būti subalansuojamos konkurencijos ir energetikos reguliacinių mechanizmų nuostatos. Tolesniame poskyryje nagrinėsime reguliavimo institucijų nepriklausomumo didinimą lėmusius veiksnius bei analizuosime šių funkcijų efektyvumą, siekiant rinkos liberalizavimo tikslų.

2.2. Energetikos reguliavimo institucijų nepriklausomumo didinimas ir rinkos skaidrumo užtikrinimas

Europos Energetikos reguliatorių taryba buvo įsteigta 2000 m., jai keliami tikslai pasidalinti patirtimi, koordinuoti iniciatyvas bei vykdyti kitas funkcijas. Komisija, siekdama sukurti tiesioginį ryšį su reguliatoriais, inicijavo Florencijos ir Madrido forumus. 2003 m. Komisija įsteigė patariamąją Europos elektros ir dujų reguliavimo grupę, ERGEG. Energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūra buvo įsteigta pagal Trečiąjį energetikos paketą, taip pat jos funkcijos išplėstos reglamentu dėl energijos rinkos vientisumo ir skaidrumo. Įsteigiant šią agentūrą buvo panaikinta ERGEG, kurios funkcijos pasirodė esančios nepakankamos, siekiant vidaus rinkos sukūrimo. ACER funkcijos įtvirtintos Reglamente 713/2009, apima rekomendacijų teikimą tinklų kodeksų rengimui, nuomonės teikimą dėl dešimties metų laikotarpio tinklo plėtros planų rengimo, rinkos stebėsenos vykdymą, rekomendacijų dėl valstybių sienas kertančių tinklų teikimą. Bendradarbiaudama su nacionalinėmis reguliavimo institucijomis, ACER atlieka vidaus rinkos priežiūros funkcijas ir prižiūri, kad nebūtų piktnaudžiavimo rinkoje. Atkreiptinas dėmesys, kad naujoji ACER agentūra nėra priklausoma nuo Komisijos ar valstybių narių.

ACER taip pat yra suteikti įgaliojimai priimti teisiškai privalomus sprendimus. Nacionaliniams reguliatoriams nesutarus, kaip turėtų būti reguliuojama valstybių sienas kertanti infrastruktūra, ACER priima sprendimą dėl pajėgumų paskirstymo tvarkos bei pelno už pajėgumų pardavimą ir iš tinklų naudotojų gauto mokesčio paskirstymą, tam tikrais atvejais gali leisti netaikyti vidaus rinkos taisyklių naujiems tarpvalstybiniams tinklams.[123] ACER agentūros rengiamose rekomendacijose yra išdėstomi bendri tinklų taisyklių principai, o tinklų kodeksai yra rengiami Europos dujų perdavimo sistemos operatorių tinklo, ENTSO-G ir Europos elektros perdavimo tinklo sistemos operatorių tinklo, ENTSO-E. Tam tikrais atvejais Komisijai priėmus sprendimą, tinklų kodeksai gali tapti teisiškai privalomais. Analizuojant ACER funkcijas, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Trečiojo paketo svarstymo metu buvo siekiama, kad ši agentūra turėtų galimybę teikti ne tik patariamąją nuomonę, bet būtų sudaromos sąlygos jai priimti teisiškai privalomus sprendimus klausimais, susijusiais su tarifų nustatymu, investicijų planais, trečiųjų šalių prieigos teisės suteikimo sąlygomis, tačiau diskusijų metu buvo atsisakyta ACER suteikti tokius įgaliojimus.

123 Tokio sprendimo pavyzdys galėtų būti atsakomybės ir įsipareigojimų pasidalijimas dėl Bendrojo intereso projektų (angl. *Projects of common interest*), kuomet nacionaliniams reguliatoriams nesutarus, kokia apimtimi yra padalijamos projekto sąnaudos, sprendimą priima ACER agrentūra.

Svarstytina, ar supranacionalinio lygmens reguliatorių įsteigimas ir tam tikrų koordinacinių funkcijų suteikimas galėtų suponuoti efektyvų rinkos liberalizavimą bei atvėrimą. Energetikos sektoriaus specifika pasižymi tuo, kad rinka yra pakankamai uždara, vis dar veikiančios vertikalios integracijos įmonės tam tikrais atvejais dar labiau apsunkina galimybes vartotojams pasirinkti energijos tiekėją, į rinką patekti naujoms bendrovėms. Reguliavimas siekiant viešojo intereso įgyvendinimo, užtikrinat saugų ir patikimą energijos tiekimą dažnai pateisinamas būtent dėl šio sektoriaus specifikos. Abejotina, ar nėra sukuriama paradoksali situacija, kadangi reguliavimas energetikos srityje galimai atveria kelią didesnei administracinei naštai, kartu panaikindamas konkuravimo galimybę rinkos dalyviams. Reguliatoriaus poreikis rinkoje iš dalies yra suprantamas dėl egzistuojančių monopolinių bendrovių, tačiau tokia būtinybė yra abejotina liberalizavus rinką.

Kaip teigiama Elektros ir Dujų direktyvose, reguliavimo institucijų nepriklausomumą mažina tai, kad jos yra stipriai priklausomos nuo Vyriausybių, neturi užtektinos veiksmų laisvės bei pakankamų įgaliojimų. 2007 m. Europos Vadovų Tarybos išvadose buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad rengiant pasiūlymus dėl teisės aktų, turėtų būti siekiama derinti nacionalinių reguliavimo institucijų įgaliojimus bei stiprinti jų nepriklausomumą. Atitinkamai siekiant užtikrinti vidaus rinkos sukūrimą bei veikimą, neišvengiamai turėtų būti stiprinamos reguliavimo institucijų galios, priimant strategiškai svarbius sprendimus, o tokios institucijos turi būti nepriklausomos nuo kitų viešųjų ir privačiųjų institucijų ir turėti savarankišką biudžetą. Nors siekiant užtikrinti vidaus rinkos funkcionavimą, nacionalinėms reguliavimo institucijoms suteikiami įgaliojimai nustatyti nediskriminacinius, išlaidas atspindinčius tarifus, metodikas, tačiau išlieka abejonė dėl reguliatoriaus realaus nepriklausomumo bei galimybių priimti strategiškai svarbius sprendimus. Taip pat abejotina prielaida, jog padidinus reguliatoriaus nepriklausomumą, atsiras daugiau galimybių sukurti konkurencingą vidaus rinką. Kitas svarbus rinkos liberalizavimo siekis yra skaidrumo didinimas rinkoje, šiam tikslui 2011 m. gruodžio 28 d. buvo priimtas Reglamentas[124] dėl didmeninės energijos rinkos vientisumo ir skaidrumo. Pagal šį teisės aktą rinkos dalyviai turi pareigą informuoti Energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūrą bei nacionalinę reguliavimo instituciją.[125] Rinkos dalyviai privalo pateikti šią informaciją apie „*sandorius, kuriuos sudaro elektros energijos ir gamtinių dujų gamintojai, gamtinių dujų laikymo įrenginių operatoriai arba SGD importo įrenginių operatoriai, kuriais išimtinai siekiama padengti tiesioginius dėl neplanuoto darbo nutraukimo atsiradusius fizinius nuostolius, jeigu to nepadarius rinkos dalyvis negalėtų įvykdyti esamų sutartinių prievolių arba kai tokių veiksmų imamasi susitarus su atitinkamu perdavimo sistemos operatoriumi (arba) operatoriais, siekiant užtikrinti saugų ir patikimą sistemos veikimą.*“ REMIT nuostatos taip pat apibrėžia, kad *“Išskirtiniais atvejais rinkos dalyvis gali savo atsakomybe atidėti viešai neatskleistos informacijos viešą paskelbimą, kad tai nepakenktų jo teisėtiems interesams, jei toks delsimas neturėtų suklaidinti visuomenės ir jei rinkos dalyvis gali užtikrinti tos informacijos konfidencialumą ir, remdamasis ta informacija, nepriima sprendimų dėl prekybos didmeniniais energetikos produktais.“* Šis reglamentas draudžia manipuliuoti didmenine rinka, nustatomos taisyklės, draudžiančios piktnaudžiauti rinka, taip

124 Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 1227/2011 dėl didmeninės energijos rinkos vientisumo ir skaidrumo [2011] OJ L 326/1.

125 Lietuvoje Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija.

pat numatyti atitinkamai draudimai prekyboje naudotis viešai neatskleista informacija,[126] dėl ko vartotojai dažnai permoka už suvartojamą energiją. Tokiomis prekybos taisyklėmis siekiama sąžiningų energijos kainų, didinant skaidrumą rinkoje, didėja ir pasitikėjimas rinkos dalyviais. Reglamentu nustatomos baudos už taisyklių nesilaikymą. Prekiautojai energijos ištekliais yra įpareigojami pranešti apie savo sandorius ACER agentūrai. Pastaroji vykdo sandorių stebėseną ir atlieka analizę, atitinkamai tais atvejais, kai pagal pirminius duomenis patvirtinamas galimas piktnaudžiavimas rinka, ACER kreipiasi į nacionalines reguliavimo agentūras, kad būtų atliekamas tyrimas vietoje. Nustačiusios pažeidimus, reguliavimo institucijos skiria baudas, kurios yra proporcingos vartotojams padarytiems nuostoliams.

Mūsų nuomone, toks reglamentas sukuria taikymo dviprasmybę, viena vertus, siekiama daugiau skaidrumo rinkoje, numačius įpareigojimą pateikti tam tikrą informaciją, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į konkurencijos teisės reikalavimus, kurie yra priešingi REMIT nuostatoms, o bendrovės atsiduria dviprasmiškoje situacijoje, siekdamos įgyvendinti energetikos teisės reikalavimus, neatitinka konkurencijos teisėje įtvirtintų reikalavimų dėl informacijos nesidalijimo tarp konkurentų. Vadovaujantis Komisijos gairėmis dėl informacijos apsikeitimo, skaidrumas oligopolinėse rinkose gali būti vertinamas neigiamai, kadangi tai suponuoja tarpusavio veiksmų koordinavimą. Energetikos rinkos yra labai aukšto koncentracijos lygio, todėl toks informacijos pateikimas turėtų būti vertinamas ypač atsargiai. Šią situaciją gerai iliustruoja *GDF/International Power* byla,[127] kurioje Komisija įžvelgė grėsmes dėl poveikio konkurencijai, kadangi dominuojantis ūkio subjektas galėjo gauti informaciją apie konkuruojančią įmonę. Atsižvelgiant į REMIT reikalavimus, dalis tokios informacijos, kurią gavo GDF įmonė turėtų būti viešai skelbiama. Žvelgiant iš reguliacinės pusės, Komisija siekia įvesti skaidrumo, tam, kad pašalintų esamą informacijos fragmentaciją tarp ūkio subjektų, o ūkio subjektai, įgyvendindami REMIT nuostatas, koncentruotose rinkose sukuria prielaidas piktnaudžiavimui bei konkurentų veiksmų koordinavimui.

REMIT įveda ir tam tikro neaiškumo dėl subordinacijos bei kompetencijų pasidalijimo tarp nacionalinių reguliatorių, kurių veiklą koordinuoja ACER agentūra, bei konkurencijos priežiūros institucijų veiksmų ir diskrecijos laisvės tarp Komisijos. Šiuo atveju turime situaciją, kuomet nacionaliniai reguliatoriai kartu su konkurencijos priežiūros institucijomis užtikrina, kad rinkos dalyviai laikytųsi konkurencijos taisyklių. Praktikoje susiklosto situacija, kuomet bendrovės atsiduria tarp skirtingo teisinio reglamentavimo nuostatų, kuomet jos atitinka reguliuojamo energetikos sektoriaus reikalavimus, tačiau kartu Komisija pradeda tyrimą dėl atitikties konkurencijos teisei (CEZ[128], Astra Zeneca[129]). JAV taikoma visai kitokia praktika, jei bendrovė atitinka reguliuojamo sektoriaus reikalavimus, tuomet konkurencijos priežiūros institucijos jau nebesiima tirti atitikties konkurencijos teisei.

Šis reglamentas kelia klausimą dėl reguliavimo įpareigojimų užtikrinimo bei konkurencijos teisės nuostatų santykio su energetikos sektoriaus reguliaciniais mechanizmais.

126 *Supra note* 51, 3 str.

127 Case No COMP/M.5978 – GDF Suez/ International Power.

128 Case COMP 39.727-ČEZ and Others

129 C-457/10 P *Astra Zeneca v Commission* Judgement of 6 December 2012.

Didesnis skaidrumas rinkoje turėtų būti vertinamas pozityviai, kadangi tokiu būdu atsiranda galimybė išvengti manipuliacijos rinka ir atveriamas kelias konkurencijai. Kita vertus, nereikia pamiršti esamo reglamentavimo dėl keitimosi informacija tarp horizontaliame lygmenyje veikiančių rinkos dalyvių, kurie yra esami ar potencialūs konkurentai. Vertinant iš konkurencijos teisės perspektyvos, toks informacijos pateikimas ir keitimasis gali būti laikomas prieštaraujančiu konkurencijos teisės nuostatoms. Nepaisant siekio sukurti skaidrią, konkurencingą vidaus rinką ir atitinkamai numatytų priemonių, energetikos rinkoje išlieka aukšto lygio koncentracija, kai rinkos dalyviai viešai pateikdami tam tikrą informaciją, sukuria prielaidas kitų ūkio subjektų, piktnaudžiavimui bei veiksmų koordinavimui. Todėl reikėtų atsargiai vertinti informaciją, kurią reikalaujama pateikti, subalansuojant tam tikras dalis, kurios nėra žalingos tiek pačiam informacijos teikėjui tiek ir vartotojams dėl kitų ūkio subjektų veiksmų rinkoje. Tolesniame poskyryje analizuosime ir vertinsime trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimo įgyvendinimą ir su juo susijusias problemas dėl rinkos integracijos.

2.3. Trečiosios šalies prieigos teisės užtikrinimas vertinant ilgalaikes energijos tiekimo sutartis

Trečiosios šalies prieigos teisių suteikimas yra vienas iš įpareigojimų, skirtų energetikos rinkos liberalizavimui užtikrinti. Valstybių narių nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinus tokį reikalavimą, sukuriamos prielaidos formuotis konkurencijai. Istoriškai susiklosčiusi situacija, kad viena monopolinė energetikos bendrovė nuosavybės teise valdo magistralinius perdavimo tinklus. Siekiant didinti konkurenciją rinkoje, turėtų atsirasti kelios įmonės, kurios teiktų tas pačias paslaugas ir tarpusavyje konkuruotų teikiamų paslaugų kokybe bei jų kainomis. Tačiau šiame sektoriuje naujai bendrovei atėjus į rinką ir siekiant teikti paslaugas vartotojams, reikėtų tiesti naujus vamzdynus, ir tokia veikla būtų ekonomiškai nepagrįsta bei nenaudinga. Todėl problemos sprendimas buvo įpareigojimas esminę infrastruktūrą valdančiai bendrovei suteikti laisvą, nediskriminacinę prieigą prie perdavimo tinklų, kad nauji ūkio subjektai galėtų patekti į šią rinką ir teikti paslaugas vartotojams.

Įpareigojimas suteikti trečiųjų šalių prieigos teisę prie perdavimo tinklų[130]yra įgyvendinamas, siekiant konkurencingumo energetikos rinkoje. Įgyvendindami šį reikalavimą PSO turi suteikti galimybę nediskriminaciniais pagrindais prie tinklų prisijungti kitiems operatoriams.[131] Perdavimo tinklus eksploatuojantys operatoriai dažnai būna vertikalios integracijos monopolinės įmonės, todėl prieigos teisės užtikrinimas yra prižiūrimas reguliatorių. Perdavimo tinklams elektros sektoriuje yra nustatomi reguliuojamieji tarifai, siekiant išvengti piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi, tačiau Dujų direktyva numato

130 Direktyvose 2009/73/EB bei 2009/72/EB perdavimo veikla aiškinama kaip gamtinių dujų transportavimas tinklu, kurį daugiausia sudaro aukšto slėgio vamzdynai, išskyrus gavybos proceso vamzdynų tinklą ir aukšto slėgio vamzdynų dalį, iš esmės naudojamą gamtinių dujų vietiniam skirstymui, siekiant jas pristatyti vartotojams, išskyrus tiekimą.

131 Hauteclocque, A. Marty, F. and Pillot J. (2011), "The Essential Facilities Doctrine in European Competition Policy: The Case of the Energy Markets", in J.-M. Glachant, D. Finon and A. Hauteclocque (eds.), *Competition, Contracts and Electricity Markets: A New Perspective* (forthcoming), Cheltenham: Edward Elgar.

alternatyvas: reguliuojamoji, arba derybų būdu nustatyta prieiga, suteikiant teisę naudotis magistraliniais perdavimo tinklais ir (arba) saugyklomis.[132]

Trečiojo energetikos paketo nuostatos nepateikia vienareikšmio apibrėžimo, kaip turėtų būti traktuojama trečiosios šalies prieigos teisė, tačiau šio reikalavimo koncepciją galima nustatyti iš direktyvų teksto formuluočių. Trečiosios šalies prieigos teisė yra kildinama iš konkurencijos teisėje įtvirtintos nuostatos, kuria draudžiamas piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi, atitinkamai siejant su SESV 102 str. nuostatomis.[133]Todėl siekiant nustatyti, ar buvo įvykdytas pažeidimas, reikia nustatyti ir įvertinti atitinkamą rinką. Tais atvejais, kai operatorius užima stiprias rinkos pozicijas infrastruktūroje bei nuosavybės teise valdo perdavimo tinklus, tiekimo bei prekybos rinkose paprastai sukuriamas aukštas koncentracijos lygis.

Valstybės, įgyvendindamos Trečiojo energetikos paketo nuostatas, gali taikyti išimtis naujai infrastruktūrai, kuomet leidžiama neįgyvendinti vertikalios integracijos bendrovių nuosavybės atskyrimo reikalavimų bei trečiosios šalies prieigos suteikimo.[134]Pažymėtina, kad galima atsisakyti suteikti teisę naudotis sistema, kuomet: trūksta pajėgumų, o tokios teisės suteikimas trukdytų įgyvendinti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas, taip pat atsiradus dideliems finansiniams bei ekonominiams sunkumams, susijusiems su „imk arba mokėk“ išlygos[135] taikymu. Kartu reikia atkreipti dėmesį į tai, kad atsisakymas suteikti prieigos teisę sukuria prielaidas perdavimo tinklų bendrovėms piktnaudžiauti užimama padėtimi.[136] Trečiosios šalies prieigos teisė yra reikalinga, norint užtikrinti patikimą ir saugų energijos tiekimą galutiniam vartotojui.[137]Nacionalinėms reguliavimo institucijoms suteikiami įgaliojimai priimti sprendimus dėl sankcijų taikymo bei imtis priemonių, reikalingų vidaus rinkos sukūrimui. Atitinkamai šioms institucijoms rekomenduojama suteikti įgaliojimus, siekiant apsaugoti labiausiai pažeidžiamus vartotojus bei užtikrinti vartotojų apsaugos priemonių veiksmingumą.[138]

---

132 Pagal Dujų direktyvos 2 straipsnio 9 punktą, saugykla yra apibrėžiama kaip „gamtinių dujų įmonei nuosavybės teise priklausantis ir (arba) jos eksploatuojamas įrenginys gamtinėms dujoms laikyti, įskaitant laikymui skirtą SGD įrenginių dalį, tačiau išskyrus tą dalį, kuri naudojama gavybos operacijoms vykdyti, bei įrenginiai, skirti vien perdavimo sistemos operatoriams, atliekantiems savo funkcijas

133 Guidance on the Commission's enforcement priorities in applying Article 82 EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings ('Article 82 Guidance Paper'), OJ C 45, 24.2.2009, p. 7, at paragraph 76.

134 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB [2009] OJ L 211/55; Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių 2009/73/EB, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB [2009] OJ L 211/94;

135 "Imk arba mokėk" išlyga reiškia, kad sutartyje tarp pirkėjo ir pardavėjo yra nustatomas tam tikras kiekis energijos išteklių, kuris bus paimamas už sutartyje suderėtą kainą, nepaisant to, ar fiziškai toks kiekis būna patiekiamas, pirkėjas sumoka pardavėjui suderėtą kainą.

136 Case IV/34.689 — *Sea Containers v Stena Sealink* — interim measures (OJ L 15, 18.1.1994, p. 8); Case IV/33.544 — *British Midland v Aer Lingus* (OJ L 96, 10.4.1992, p. 34). Article 82 Guidance Paper, para 76. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo sprendimas '*Trinko*' byloje interaktyvus: http://www.fcc.gov/ogc/documents/opinions/2004/02-682-011304.pdf.

137 Diathesopoulos, M. Third Party Access and Refusal to Deal in European Energy Networks: How Sector Regulation and Competition Law Meet Each Other. 2010.

138 Elektros ir Dujų direktyvos.

Didmeninėje Europos dujų rinkoje konstatuojama aukšto lygio rinkos koncentracija, didžioji dalis dujų yra importuojama iš kelių tiekėjų nustatytomis sąlygomis. Beveik 40% gamtinių dujų Europai ilgalaikių sutarčių pagrindu yra tiekiama iš Rusijos, Alžyro. Taip padidinama koncentracija bei mažinamos galimybės patekti naujiems rinkos dalyviams. Pagal Dujų ir Elektros direktyvas įmonėms yra numatyta galimybė atsisakyti suteikti trečiosioms šalims prieigos prie vamzdynų teisę dėl pajėgumų trūkumų arba jei pagal minėtas direktyvas suteikus prieigos teisę prie tinklų, būtų apribojamas viešųjų paslaugų tiekimas, taip pat jei suteikus prieigos teisę pagal esamas „imk arba mokėk“ išlygas bendrovėms kiltų didelių finansinių ir ekonominių sunkumų. Kaip pabrėžiama direktyvose, bendrovės tokiu atveju turi pateikti atsisakymo suteikti prieigą argumentaciją. Atsisakymas suteikti prieigos teisę traktuotinas kaip atsisakymas tiekti, kadangi perdavimo tinklų savininkas nesuteikdamas galimybės kitam ūkio subjektui naudotis jo turima infrastruktūra apriboja galimybę pastarajam diversifikuoti išteklius bei pasirinkti tiekėją. Neretai toks atsisakymas tiekti sukuria rinkos uždarumo situaciją, kuomet nesuteikiama prieiga prie tinklų, jungiančių keletą valstybių, taip apribojant galimybę tiekti alternatyvius išteklius ir išlaikant ūkio subjekto dominuojančią padėtį rinkoje. Konkurencijos teisėje yra taikomas *ex post* reguliavimas, o energetikos teisės nuostatomis siekiama *ex ante* reguliavimu užtikrinti, kad rinka veiktų konkurencingai. Kai kurie autoriai tokį energetikos teisės reguliavimą vadina „reguliavimu dėl konkurencijos“[139]. Šia poziciją jie grindžia tuo, kad energetikos sektorius pasižymi tam tikra specifika, kai visa veikla ir energijos tiekimas priklauso nuo perdavimo ir skirstomųjų tinklų infrastruktūros prieinamumo bei jų technologinių rodiklių. Dėl šios priežasties rinkos kontrolė ir (arba) priežiūra yra traktuojama kaip viso sektoriaus kontrolė.[140] Kitų autorių nuomone, šis reguliavimo ir liberalizavimo santykis nėra iki galo išaiškintas, ir vienareikšmiškai tvirtinti, kad reguliavimas būtinas rinkos mechanizmams sukurti, nėra pagrįstas.[141] Konkurencijos teisės vaidmuo energetikoje kai kurių mokslininkų yra įvairiai traktuojamas, vieni laikosi nuomonės, kad konkurencijos teisė yra tik pagalbinė priemonė rinkai sukurti, o lemiamas vaidmuo tenka *ex ante* specialiajam energetikos sektoriaus reguliavimui. [142] Kiti autoriai pabrėžia, kad konkurencijos teisės nuostatos yra pagrindinis instrumentas, reglamentuojant energetikos sektoriaus bendrovių veiklą, o specifiniai reguliaciniai mechanizmai yra tik pagalbinės priemonės.[143] Autoriai, palaikantys tokią pozicija tvirtina, kad šis požiūris nėra visiškai skirtingas nuo prieš tai aptarto, kadangi laipsnišku rinkos liberalizavimu konkurencijos teisė veikia pakankamai dinamiškai, siekiant visiško rinkos atvėrimo, šiomis nuostatomis neturėtų būti sukuriamas griežtas reguliavimas.[144] Konkurencijos ir energetikos teisės normų hierarchija yra aiški, kadangi

139 Cameron, P. The Internal Market in Energy: Harnessing the New Regulatory Regime. *European Law Review*. 5, 637. 2005

140 *Ibid*.

141 Buigues, P.A. Competition Policy versus Sector-Specific Regulation in Network Industries – The EU Experience. *UNCTAD*. 2008.

142 Cameron, P. *Competition in Energy Markets: Law and Regulation in the European Union*. Oxford University Press. 2007.

143 Larouche, P. Contrasting Legal Solutions and the Comparability of EU and US Experiences. *TILEC Discussion Paper*. 2006

144 Albers, M. Energy Liberalisation and EC Competition Law. International Antitrust Law and Policy. *Juris Publishing*. 392-412. 2002.

konkurencijos teisė yra pirminės ES teisės dalis, o energetikos reguliacinės normos yra antrinės ES teisės dalis. Normų taikymo laipsnis taip pat yra pakankamai aiškus, kadangi konkurencijos teisės normos taikomos valstybių narių nacionaliniu lygmeniu bei ES instituciniu lygmeniu.[145] Vertinant energetikos teisės normas, jų taikymo prioritetas išlieka valstybių narių nacionalinių reguliavimo institucijų dispozicijoje, nepaisant to, kad yra sukurtas energetikos reguliatorių institutas, ACER, kuris veikia ES lygmeniu ir yra platforma bendradarbiavimui tarp nacionalinių reguliatorių.

Atsisakymas tiekti kaip piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi forma pirmą kartą buvo įvardintas 1972 m. *Commercial Solvents* byloje,[146] kurioje ESTT konstatavo, kad atsisakymas bendradarbiauti gali būti laikomas pažeidimu pagal SESV 102 str. Teisės doktrinoje[147] aiškinama, kad dominuojanti įmonė atsisakydama bendradarbiauti su konkurentu pasroviui esančioje rinkoje (angl. *downstream markets*) gali pažeisti konkurencijos teisės nuostatas, jeigu dėl šio atsisakymo minėtoje rinkoje būtų pašalinama visa konkurencija. *Commercial Solvents* byloje suformuota doktrina dažniausiai taikoma dominuojančią padėtį rinkoje užimančioms vertikalios integracijos bendrovėms, kurios tiekia esminius išteklius pasroviui esančioje rinkoje. Komisija 1983 m. išplėtojo atsisakymo tiekti sampratą XIII ataskaitoje[148], kurioje paaiškino, kad objektyviai nepateisinamas atsisakymas tiekti, kuomet ūkio subjektas tiekia prekę su sąlyga, kad jis kontroliuos prekės perdirbimą ar pardavimą. Komisija pateikė išaiškinimą, kad atsisakymas tiekti yra suprantamas kaip atsisakymas tiekti gaminius esamiems arba naujiems klientams, o taip pat atsisakymas suteikti intelektinės nuosavybės teisių licenciją, įskaitant atvejus, kai licencija būtina teikti informaciją apie sąsają arba atsisakymą leisti pasinaudoti esmine įranga ar tinklu. Kaip pažymima Komisijos komunikate,[149] nepagrįstas įpareigojimas tiekti gali ypač suvaržyti ūkio subjekto teises, todėl Komisija kiekvieną kartą atidžiai apsvarsto savo įgaliojimų apimtį konkurencijos teisės nuostatų taikymo atitinkamoje srityje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nepagrįstas įpareigojimas tiekti gali pažeisti ūkio subjekto nuosavybės teises. Įpareigojimas tiekti gali turėti neigiamą poveikį investicijoms, kadangi dominuojantis ūkio subjektas, vengdamas situacijos, kuomet būtų įpareigotas savo konkurentams suteikti prieigos teisę prie tinklų, gali atsisakyti investuoti į atitinkamą infrastruktūrą, taip pakenkdamas ne tik verslo plėtrai, bet ir apribodamas vartotojų teises, jiems netiekiant išteklių konkurencingomis kainomis. Galima ir pasipelnymo situacija, kuomet naujai į rinką siekiantis patekti ūkio subjektas neinvestuoja nuosavo kapitalo, reikalingo infrastruktūros plėtrai, tačiau siekia pasinaudoti jau atliktomis dominuojančią padėtį užimančio rinkos subjekto investicijomis infrastruktūros plėtrai. Ilgalaikėje perspektyvoje dominuojančio ūkio subjekto atsisakymas suteikti prieigos teisę yra vertinamas teigiamai, kadangi tai skatina

145 Hancher, L. Trepte, P.A. Competition and the Internal Energy Market. *European Competition Law Review*. 1992

146 1974 m. kovo 6 d. ETT sprendimas sujungtose bylose 6 ir 7/73 *Istituto Chemioterapico Italiano S.p.A*. ir *Commercial Solvents Corporation v Commission of the European Communities*. [1974] ECR 223, [1974] 1 CMLR 309.

147 Whish, R. *Competition Law*. 5 th edition. London. 2003.

148 Thirteenth Report on Competition Policy. Comission of the European Communities. Brusseles, Luxembourg. 1983.

149 Komisijos komunikatas – Komisijos įgyvendinimo prioritetų taikant EB sutarties 82 straipsnį dominuojančių įmonių piktnaudžiaujamam antikonkurenciniam elgesiui gairės. [2009] OL C 45/7.

konkurenciją, nes ieškoma kitų alternatyvių būdų naujiems ūkio subjektams patekti į rinką, taip sukuriama nauda vartotojams, tačiau trumpalaikėje perspektyvoje įpareigojimas suteikti prieigos prie perdavimo tinklų teisę gali sukurti situaciją, kuomet ūkio subjektas nebus suinteresuotas investuoti į energijos išteklių infrastruktūrą, o tik skatins norą pasinaudoti jau esama infrastruktūra ir reikalaus suteikti prieigos prie perdavimo tinklų teisę, tai gali turėti neigiamos įtakos rinkos konkurencingumui.

Kitame skyriuje nagrinėsime konkurencijos institutų taikymo ypatumus branduolinės energetikos srityje, vertinsime probleminius aspektus dėl *lex specialis* nuostatų, kurios neapima konkurencijos taisyklių.

3. Konkurencijos teisės nuostatų taikymo galimybės branduolinės energetikos srityje

Tarptautiniam branduolinės energetikos reglamentavimui įtakos turėjo keletas veiksnių. 1987 m. įvykusi Černobylio branduolinė avarija, parodė, kad šių klausimų reglamentavimas yra svarbus tarptautiniu lygmeniu dėl vienos valstybės sienas peržengiančių padarinių.[150] Dėl minėto incidento buvo peržiūrėtas branduolinės saugos klausimų reguliavimas. Svarbus veiksnys buvo 2004 m. įvykęs ES plėtros etapas, kuomet naujosiomis ES narėmis tapo šalys, vystančios branduolinę energetiką, įskaitant Lietuvą, Čekiją, Vengriją, Slovakiją. Aktualu ir tai, kad naujųjų valstybių narių kaimyninės šalys, kurios nėra ES narės taip pat vysto branduolinę energetiką, o projektai plėtojami arti ES valstybių narių sienų.[151] Pirmą kartą nuo 1957 m. vykusių penkių plėtros etapų, 2004 m. penkios iš dešimties naujų valstybių narių turėjo devyniolika branduolinių reaktorių savo teritorijose.[152] Kitas svarbus veiksnys, turėjęs įtakos branduolinės energetikos reglamentavimo stiprinimui, buvo 2006 m. įvykęs dujų tiekimo sutrikimas iš Rusijos Ukrainai, kurio poveikis buvo jaučiamas ir kitose ES valstybėse narėse. Tuo metu susirūpinta dėl ES priklausomybės nuo gamtinių dujų importo iš Rusijos, atitinkamai inicijuoti procesai bei diskusijos dėl gamtinių dujų šaltinių tiekimo diversifikavimo, siekiant užsitikrinti tiekimo saugumą. Taip pat akcentuotas ir radiacinės saugos užtikrinimo klausimas vystant branduolinę energetiką.[153]

Branduolinės energetikos klausimai reglamentuojami Euratomo sutartimi, kuri yra *lex specialis* SESV atžvilgiu. Nors šių abiejų pirminių ES teisės aktų nuostatos yra panašios, tačiau Euratomo sutartimi nėra reglamentuojami konkurencijos teisės klausimai. Toks reguliavimas yra numatytas tik SESV. Atsižvelgiant į esamą situaciją energetikos srityje bei vystomus branduolinės energetikos projektus, konkurencijos teisės klausimų reglamentavimas Euratomo sutartimi tampa aktualus. Analizuojant energetikos sektoriaus situaciją bei konkurencijos teisės nuostatų taikymo problematiką, svarbu vertinti SESV įtvirtintą

150 Grunwald, J. The Role of Euratom. *Nuclear Energy Law After Chernobyl*. 1989. p. 33-48.

151 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Nuclear Safety in the European Union. COM (2002) 605 final.

152 Stojimo sutartimis buvo numatyti įsipareigojimai uždaryti aštuonis branduolinius reaktorius trejose naujose valstybėse narėse (Lietuvoje, Slovakijoje, Bulgarijoje), argumentuojant aukštu branduolinės saugos reikalavimų įgyvendinimu. Atitinkamai suteikiant ES paramą šių reaktorių uždarymo proceso įgyvendinimui.

153 Case C-29/99 *Commission v Council*, 2002; Opinion of Advocate – General Jacobs delivered on 13 December 2001.

konkurencijos teisės reglamentavimą bei branduolinės energetikos sektoriaus reguliavimą ir išanalizuoti jų taikymo santykį. Pažymėtina, kad branduolinės energetikos sektorius nepatenka į bendrąjį reguliavimą, jam taikomos specialios nuostatos, nors konkurencingos vidaus rinkos sukūrimo siekis yra įtvirtintas ir Euratomo sutarties preambulėje. Todėl šiame skyriuje nagrinėsime branduolinės energetikos sektoriaus specialųjį reglamentavimą bei konkurencijos teisės nuostatų taikymo galimybes ir problematiką.

3.1. Europos atominės bendrijos sutarties tikslai ir specialusis reglamentavimas

Euratomo sutarties ir bendrijos steigimo tikslas buvo sukurti bei plėtoti branduolinę pramonę.[154]Branduolinių medžiagų naudojimo reglamentavimas yra dvejopas, skirtas karinei bei civilinei pramonei, kuri apima elektros energijos gamybą. Šioms sritims reikalinga griežta kontrolė bei atitinkamos investicijų skatinimo priemonės.[155]Euratomo sutartis reglamentuoja visuomeninius santykius, kurie išskirtinai patenka į šios sutarties kompetenciją bei tokius, kuriuos reglamentuoja SESV, tačiau įgaliojimus veikti turi Euratomo bendrija.[156] Euratomo sutartis išskirtinai reglamentuoja branduolinės energetikos funkcionavimo bei plėtros klausimus, taip pat apsaugos nuo jonizuojančios spinduliuotės neigiamo poveikio, bendros branduolinės rinkos sukūrimo ir veikimo klausimus. Visgi, bendros rinkos branduolinės energetikos srityje sukūrimo klausimas kelia probleminių aspektų.[157] Euratomo sutartis aiškiai numato prekių importo mokesčių ir lygiaverčio poveikio mokėjimų draudimą, taip pat reglamentuoja laisvą darbuotojų bei paslaugų judėjimą šioje srityje. Sutartyje yra aiškiai išskirta prievolė pranešti apie numatomas investicijas branduolinės energetikos plėtros srityje, įtvirtinta pareiga asmenims, atsakingiems už branduolinės energetikos objekto plėtrą, informuoti Komisiją apie numatomas investicijas šioje srityje. Nuo Euratomo sutarties pasirašymo buvo priimta daug antrinių teisės aktų, direktyvų, reglamentų, sprendimų, kuriais reglamentuojami branduolinės energetikos klausimai, tačiau priešingai negu buvusioje Europos anglių ir plieno bendrijos sutartyje, Euratomo sutartyje nėra numatytas sutarties gyvavimo laikotarpis. Euratomo sutartis buvo pasirašyta, siekiant užtikrinti alternatyvius energijos tiekimo šaltinius, kartu mažinti priklausomybę nuo iškastinio kuro importo. Kitas aspektas buvo ypač didelės pradinės investicijos, reikalingos branduolinės energetikos projektų vystymui, kurių atskirai viena valstybė narė negalėjo užtikrinti, atitinkamai reikėjo numatyti reglamentavimą bei bendradarbiavimą ES lygmeniu. Valstybių narių tarpe nėra aiškaus vieningo sutarimo šiuo klausimu, kadangi ne visos valstybės vysto branduolinę energetiką.

Euratomo sutarties tikslas buvo skatinti branduolinės pramonės plėtrą, kuri sutarties pasirašymo metu, Europoje nebuvo išvystyta. Vertinant SESV tikslus, pagrindinis siekis

154 Europos atominės energijos bendrijos sutartis. Suvestinė redakcija.[2010] OJ C84/6.

155 Bjornebye, H. Investing in EU Energy Security: Exploring the Regulatory Approach to Tomorrow's Electricity Production (Energy and Environmental Law & Policy Series). *Kluwer Law International* 2010.

156 Grunwald, J. Das Energierecht Der Europaischen Gemeinschaften EGKS-EURATOM-EG. Grundlagen - Geschichte – Geltende. 2003.

157 Cusack, T. A Tale of two Treaties: an Assessment of the Euratom Treaty in Relation to the EC Treaty. *Common Market Law Review* 40: 117-142, 2003.

buvo ekonominė valstybių narių integracija, sukuriant tam reikiamas teisines priemones, taip pat deklaruotas siekis užtikrinti rinkos konkurencingumą visuose ekonomikos sektoriuose, kurie jau buvo ganėtinai pažangūs, lyginant su branduoline pramone ir tuo būdu sukurti vidaus rinką. Išskiriant sritis, kurios nėra Euratomo sutarties reguliavimo dalykas, tačiau patenka į šios bendrijos kompetencijos sritį, vertėtų paminėti: branduolinės saugos klausimus, bendruosius saugos standartus. [158] Euratomo bendrijos tikslas – sukurti patikimus, naujausiais moksliniais tyrimais ir technologijomis grindžiamus metodus, kurie leistų užtikrinti aukšto lygio reaktorių saugą, užkirsti kelią didelėms branduolinėms avarijoms, saugiau tvarkyti ilgai išliekančias radioaktyvias atliekas, plėtoti saugų jonizuojančios spinduliuotės panaudojimą pramonėje bei medicinoje.[159] Euratomo sutartis taip pat reglamentuoja ir bendros branduolinės rinkos sukūrimo klausimus.[160] Numatyta Euratomo finansavimo fondo suteikiamų paskolų galimybė. Nuo 1977 m. Euratomas suteikė paskolų vystomiems branduoliniams įrenginiams bei jų tolesnei plėtrai, taip prisidėdamas prie elektros vidaus rinkos sukūrimo.[161] Pagal Euratomo sutartį, siekiant užtikrinti energijos tiekimo saugumą, numatyta tam tikrų funkcijų suteikti ESA (angl. *Euratom Supply Agency*), kurios kompetencija apima bendrą branduolinių medžiagų tiekimo politikos įgyvendinimą. [162] Žvelgiant iš elektros rinkos liberalizavimo perspektyvos, svarbu užtikrinti ir branduolinės energetikos konkurencingumą.[163] Kyla klausimas dėl konkurencijos teisės nuostatų bei vidaus rinkos taisyklių, reglamentuojamų SESV, taikymo visuomeniniams santykiams, kurie susiklosto branduolinės energetikos srityje ir yra reglamentuojami Euratomo sutartimi. Teisės doktrina[164] bei ESTT praktika nepateikia vieningo atsakymo į šį klausimą. Viena iš priežasčių, dėl kurių ESTT nepateikia vienareikšmio atsakymo dėl šių sutarčių santykio, kai kurių autorių nuomone, teismo nenorėjimas konfrontuoti ir bandymas ieškoti konsensuso iš susidariusios situacijos. Kai kuriais atvejais ESTT pažymėjo, kad valstybės pagalba pagal SESV nuostatas negali būti vertinama branduolinės energetikos kontekste, nepaisant to, pateikė išvadą, kad suteikta valstybės pagalba atitinka SESV nuostatas ir yra suderinama su bendra vidaus rinka.[165] Komisija yra priėmusi ne vieną sprendimą dėl valstybės pagalbos taikymo branduolinės energetikos srityje, nors laikosi

158 Europos atominės energijos bendrijos sutartis. Suvestinė redakcija.[2010] OJ C84/6. 2 straipsnis.

159 *Ibid*.

160 *Ibid*. VI, IX skyriai.

161 Froggatt, A. The Extension of Euratom loan ceiling: an opportunity for Euratom Reform. *Euratom conference 45 years of nuclear promotion: time for change.* 2002.

162 Euratomo sutarties VI skyriuje, ir 2008 m. vasario 12 d. Tarybos sprendime, nustatančiame Euratomo tiekimo agentūros įstatus (2008/144/EB, Euratomas) yra nustatyti ESA tikslai. Ji turi užtikrinti branduolinių medžiagų tiekimą vykdant bendrą tiekimo politiką, grindžiamą lygių galimybių naudotis ištekliais principu. Taip pat visiems vartotojams Bendrijoje reguliariai ir teisingai tiekiamą rūdos ir branduolinis kurą. Nustatyti ir stebėti rinkos tendencijas, kurios galėtų turėti įtakos Europos Sąjungos branduolinių medžiagų tiekimo ir branduolinių paslaugų teikimo saugumui, prisidėti prie Bendrijos politikos perduodant patirtį bei teikiant informaciją ir patarimus visais su branduolinių medžiagų ir paslaugų rinkos veikimu susijusiais klausimais.

163 ESA Advisory Committee Task Force on Security of Supply. Analysis of the Nuclear Field Availability at EU. Final Report. 2005. 6.

164 Hancher, L. *EC State Aids*. Sweet & Maxwell. 2006

165 Komisijos sprendimas 2006 m. balandžio 4 d. dėl valstybės pagalbos nuostatų taikymo Jungtinėje Karalystėje steigiant branduolinės energetikos objektų uždarymo agentūrą. 2006/643/EC OJ, L268/37.

ganėtinai atsargios pozicijos dėl SESV 107 str. 1 d. taikymo ir kartu prideda, kad net jei tam tikra priemonė būtų laikytina valstybės pagalba, ji yra suderintina pagal SESV 107 str. 3 d. c punktą. Tokią poziciją iliustruoja Komisijos sprendimas byloje C 31/2002[166], kuomet sprendimas suteikti kompensaciją bendrovėms *Electrabel* bei *SPE* už branduolinės energetikos objekto demontavimą buvo laikomas suderinamu su vidaus rinkos taisyklėmis, tačiau Komisija nepateikė daugiau tokio sprendimo motyvų. Kitas pavyzdys buvo 1989 m. JK vykdyta branduolinės energetikos sektoriaus reforma, kurios metu buvo pranešta apie numatomą suteikti valstybės pagalbą. Šiuo atveju Komisija patvirtino numatytą suteikti garantiją, kuri turėjo padengti būsimas branduolinės energetikos objekto eksploatavimo nutraukimo išlaidas, taip pat apėmė civilinės atsakomybės už branduolinę žalą kompensavimo klausimus.[167]Pagal esamą reglamentavimą Komisijai nenumatyti įgaliojimai vertinti ūkio subjektų, veikiančių branduolinės energetikos srityje, atitiktį konkurencijos teisės nuostatoms, tačiau pagal susiklosčiusią ESTT praktiką, tokia nuostatų atitiktis SESV vertinama kiek rezervuotai.

Komisijos funkcijos priimti sprendimus branduolinės energetikos srityje taikytinais konkurencijos teisės klausimais nėra reglamentuotos SESV nuostatose. Pažymėtina, kad branduolinės energetikos klausimai yra reguliuojami Euratomo sutartimi, kurioje galima rasti tik išvestines formuluotes, siejant jas su bendros branduolinės vidaus rinkos kūrimu bei investicijų skatinimu. ESTT taip pat nepateikia vienareikšmės pozicijos, kadangi yra priimtų sprendimų, kuriuose buvo vertinamas konkrečių branduolinės energetikos srityje veikiančių ūkio subjektų veiksmų atitikimas konkurencijos teisės nuostatoms, nors pastarosios reglamentuojamos SESV, bet ne Euratomo sutartimi. Nėra vienareikšmio atsakymo, ar Komisija turi įgaliojimus vertinti konkurencijos teisės nuostatų atitiktį vidaus rinkos taisyklėms branduolinės energetikos srityje. Toliau nagrinėsime tuos atvejus, kai Euratomo sutartyje nėra numatytas reguliavimo mechanizmas pagal konkurencijos teisę ir analizuosime šių dviejų sutarčių koreliaciją branduolinės energetikos srityje. Euratomo sutartis laikoma *lex specialis* SESV atžvilgiu, [168] tačiau tai neleidžia daryti prielaidos, kad SESV apskritai netaikoma branduolinės energetikos srityje. Kaip yra pažymėjęs ESTT, vien tai, kad Euratomo sutartyje nėra numatytų antidempingo priemonių, dar neužkerta kelio taikyti SESV.[169] Tokia nuostata ESTT buvo atkartota ir vėlesnėse bylose, kuriose konstatuota, kad SESV nuostatos, susijusios su konkurencijos teisės bei prekybos santykių reglamentavimu, taikytinos branduolinės energetikos sektoriuje, kuris reglamentuojamas Euratomo sutartimi.[170] Prisimenant Europos anglių ir plieno bendrijos sutartį bei jos tuometinį santykį su Europos Bendrijos sutartimi, buvo konstatuota, kad specialusis reglamentavimas turi pirmumą prieš bendrąjį reguliavimą, kuris numatytas Europos Bendrijos sutartyje.[171] Kadangi specialusis reguliavimas, taikytinas branduolinės energetikos srityje,

166 OJ C 222/2.

167 IP/90/267 March 28, 1990.

168 Case T-122/04, *Outokumpu Oyj* (2009) ECR II-1135, para 55.

169 Case T-458/93 etc., *ENU* (1995) ECR II-2459.

170 Case 188/80 etc., French Republic et al. v Commission (1982) 2545, at [29] and [32] (in the same sense, the Opinion of AG Reischl); Opinion 1/94 (1994) I-5267 at [24]. Case T-92/02, Stadtwerke Schwäbisch Hall (2006) ECR II-11.

171 Case T-27/03 etc., Reinforcing bars (2007) ECR II-4331; Case T-24/07, ThyssenKrupp Stainless (2009) ECR II 2309, at [75]; Case T-25/04, González y Díez (2007) ECR II-3121, at [71].

nebuvo įtvirtintų priemonių, kuriomis būtų reglamentuojamos konkurencijos ar prekybos taisyklės, todėl yra galimybė taikyti atitinkamas tai reglamentuojančias nuostatas, kurios yra numatytos Europos Bendrijos sutartyje.[172] Ne kartą buvo konstatuota, kad tais atvejais, kai yra numatytas specialusis reglamentavimas, bendrasis nebetaikomas, *lex speciali derogat legi generali.*[173]Literatūroje galime rasti du priešingus požiūrius dėl SESV nuostatų taikymo branduolinės energetikos srityje. Vienos koncepcijos atstovų teigimu, SESV nuostatos, kuriomis reglamentuojamos konkurencijos taisyklės gali būti taikomos branduolinės energetikos srityje, kiek jos neprieštarauja Euratomo sutarties nuostatoms.[174] Kitos koncepcijos šalininkai[175] teigia, kad Euratomo sutartis yra *lex specialis* ir SESV negali būti taikoma teisiniams santykiams, susiklostantiems branduolinės energetikos srityje.[176] Tais atvejais, kai nuostatos patenka į Euratomo sutarties kompetencijos sritį, negali būti taikomos SESV nuostatos.

Analizuojant koncepciją, pagal kurią branduolinės energetikos sektoriuje nėra numatytas specialus konkurencijos teisės reglamentavimas ir šios nuostatos jam netaikytinos, reikėtų paminėti *United Reprocessors* bylą,[177] kurioje kuro perdirbimu užsiimančios bendrovės: „KEWA“, „BNFL“, „CEA“ numatė vykdyti koncentraciją, sudarydamos susitarimą dėl bendros įmonės „United Reprocessors“ steigimo, turėdamos tikslą koordinuoti investicijas, gamybos pajėgumus, nustatyti gamybos kvotas. Komisija konstatavo, kad toks susitarimas riboja konkurenciją pagal SESV 101 str. 1 d. ir iškreipia rinką, tačiau savo sprendimu leido vykdyti tokią koncentraciją, esant SESV 101 str. 3 d. numatytoms sąlygoms, pagal kurias toks ribojimas gali būti pateisinamas. Komisija šiame sprendime taip pat pažymėjo, kad minėtas klausimas patenka į Euratomo sutarties 4 skyriaus nuostatas, kuriomis reglamentuojami investicijų klausimai, nors sprendimą priėmė vadovaudamasi SESV nuostatomis.

Euratomo sutartyje įtvirtintos tam tikros nuostatos, savo turiniu panašios į konkurencijos teisės tikslus. Kai kurios Euratomo sutarties nuostatos suponuoja vienodą ūkio subjektų traktavimą, nediskriminuojant ir apima: Euratomo sutarties 52 (1) str., kuriame įtvirtintas vienodos prieigos prie tiekimo šaltinių principas. Šios sutarties 52(2) (a) punkte įtvirtintas draudimas suteikti privilegijuotą padėtį tam tikriems ūkio subjektams. Šiuo aspektu svarbus ir 68 str., kuriuo draudžiama nustatyti nepagrįstai dideles kainas, kuriomis tam tikriems ūkio subjektams būtų sukuriama privilegijuota padėtis rinkoje. Euratomo sutarties 4 skirsnio 67-69 str. įtvirtintos nuostatos, kuriomis reglamentuojamas kainų

172 Case T-24/07 ThyssenKrupp Stainless, at [78]. See also Case T-374/00, Verband der freien Rohrwerke (2003) ECR II- 2275, at [68]; Case 328/85, Deutsche Babcock Handel (1987) 5119, at [10]; and Case C-74/00 P etc., Falck & Acciaierie (2002) I-7869, at [100]

173 Case T-36/04, API (2007) ECR II-3201, at [89]; Case C-252/05, Thames Water Utilities (2007) ECR I-3883, at [40]-[41]; Opinion AG Ruiz-Jarabo Coromer in Case C-421/07, Frede Damgaard (2009) ECR I-2629, at [62]. AG Kokott has stated that the existence of specific provisions will not always be sufficient to establish a relationship of hierarchy between different rules – Opinion in Case C-287/05, DPW Hendrix (2007) ECR I-6909, at [55].

174 Faull, J. Nikpay, A. *The EC Law of Competition*. 1999. Oxford.

175 Cusack,F,T.A Tale of Two Treaties: An Assessment of the Euratom Treaty in Relation to the EC Treaty. 40 *Common Market Law Review*. 117/142. 2003.

176 Grunwald. J. *Das Energierecht des Europaischen Gemainschaften*. 2003.

177 Case No. COMP/IV/26.940/a, United Reprocessors GmbH, [1975], O.J. L 51/7.

nustatymas, užtikrinant nediskriminacinę kainodarą. Šiuo reglamentavimu numatomos reguliacinės ir priežiūros funkcijos, suteikiančios galimybę Tarybai koreguoti kainas. Susiklosto dviprasmiška situacija, kuomet Euratomo sutartyje įtvirtintas siekis užtikrinti urano tiekimo saugumą bendrijoje, atitinkamai šiam tikslui pasiekti yra suteikti įgaliojimai institucijoms tvirtinti ūkio subjektų sudaromas urano tiekimo sutartis. Tokiu būdu sukuriamas vertikalus santykis tarp Euratomo bendrijos institucijų bei ūkio subjektų, kurie veiklą vykdo branduolinės energetikos sektoriuje. Kita vertus, Euratomo sutartimi yra numatytas siekis įtvirtinti bendrą vidaus rinką branduolinės energetikos srityje, kartu užtikrinant laisvą prekių judėjimą, konkurenciją tarp ūkio subjektų, reglamentuojant kainodaros klausimus.

Euratomo sutartimi buvo įtvirtintas siekis vystyti branduolinės energetikos rinką, branduolinių technologijų plėtrą civilinėje pramonėje. SESV nuostatos apima bendrus ekonominės integracijos tikslus, taip pat sukurti prielaidas rinkoje vykti sąžiningai ūkio subjektų tarpusavio konkurencijai. Prieš analizuojant doktriną, kuomet SESV nuostatos taikomos branduolinės energetikos srityje, kiek jos neprieštarauja specialiajam reglamentavimui, reikėtų atkreipti dėmesį į Euratomo sutarties 106 a) str. nuostatas, kuriose numatyti atvejai, kuomet Euratomo sutartimi reglamentuojamiems teisiniams santykiams taikytinos SESV nuostatos. Tais atvejais, kai šios sutartys reglamentuoja tapačius klausimus, pirmumas teikiamas Euratomo sutarčiai, kaip *lex specialis*. Toliau analizuojant Euratomo sutarties nuostatas, kuriomis reglamentuojami tapatūs klausimai, galime atkreipti dėmesį į 93 str. reglamentavimą, kuriuo įtvirtinamas laisvas prekių judėjimas, uždraudžiant taikyti tarpusavio importo bei eksporto muitus ir lygiaverčio poveikio privalomuosius mokėjimus. Šis straipsnis detaliau nereguliuoja laisvo prekių judėjimo. Todėl kai kurie autoriai pagrįstai kvestionuoja *lex specialis* nuostatų sampratą,[178] tvirtindami, kad numatoma laisvo prekių judėjimo teisė, dar nesuponuoja specialiojo reguliavimo branduolinės energetikos sričiai. Tokią sampratą patvirtino ir ESTT,[179] konstatuodamas, kad tais atvejais, kai SESV nuostatos neprieštarauja Euratomo sutartyje įtvirtintiems reikalavimams, galimas bendrojo teisės akto taikymas specialiajam sektoriui.

Detaliau išnagrinėjus konkurencijos teisės nuostatų taikymo ypatumus branduolinės energetikos srityje, pastebime, kad Euratomo sutartimi nėra įtvirtinamas konkurencijos teisės reglamentavimas, kuris lemia teisinio reglamentavimo spragą. Problemos sprendimo būdų ieškoma pagal analogiją taikant SESV nuostatas, kuriomis yra reglamentuojamos konkurencijos teisės nuostatos. Kaip parodė tyrimo metu išnagrinėtos bylos, Komisija imasi vertinti branduolinės energetikos sektoriuje veikiančių ūkio subjektų veiksmų atitiktį konkurencijos teisės nuostatoms pagal SESV reglamentavimą. Šiuo klausimu nėra aiškaus atsakymo teisės doktrinoje ir ESTT praktikoje, išlieka du požiūriai, kad gali būti taikomos SESV nuostatos branduolinės energetikos srityje, kiek jos neprieštarauja specialiajam reguliavimui. Iš dalies būtų galima sutikti su šių autorių pozicija, kadangi nekeičiant teisinio reguliavimo, toks būdas padėtų spręsti susidariusią teisinio reglamentavimo spragą. Kitų autorių nuomonė išlieka abejotina, kadangi jų teigimu, SESV nuostatos negali būti taikomos branduolinės energetikos srityje, nes tam atitinkamai taikomas specifinis teisinis

178 Ptašekaitė. R. Euratom Treaty v Treaties of the European Union: limits of competence and interaction. 2011:32.

179 Opinion 1/94 of the Court of Justice, 1994, para 24.

reguliavimas. Šiuo atveju paliekama teisės spraga, kadangi konkurencijos teisės klausimai lieka nereglamentuoti Euratomo sutartimi ir negalimas tokių nuostatų taikymas branduolinės energetikos srityje veikiančių subjektų atžvilgiu.

3.2. Euratomo Tiekimo Agentūros įgaliojimai užtikrinant tiekimo saugumą

Komisija turi užtikrinti ESA priežiūros funkciją, vertindama kaip pastaroji įgyvendina savo funkcijas.[180] Istoriškai susiklostė, kad pagrindinė sodrintų produktų, įskaitant uraną, tiekėja buvo Rusija (tuometinė Sovietų Sąjunga), kuri ilgalaikėmis sutartimis tiekdavo uraną ypač žemomis kainomis sąjungos narėms. Laikotarpiu nuo 1989 m. iki 1993 m., Sovietų Sąjunga urano rinkos dalį padidino nuo nulio ir dvidešimt penkių procentų visos rinkos. Atitinkamai kainų dempingavimas skatino ESA imtis priemonių, užtikrinant rinkos konkurencingumą. Tokie įgaliojimai suteikti pagal Euratomo sutarties VI skyrių ir atitinkamai imtasi naujų priemonių, užtikrinant tiekimo saugumą bei konkurencingumą.[181] Naujoji politika apėmė veiksmus, kuriais ribojamas urano tiekimas iš buvusios Sovietų Sąjungos valstybių į ES, taip pat rekomendaciją rinkos kainomis tiekti produkciją. Ribojimai taikyti taip, kad nebūtų nustatomos griežtos kvotos, kartu imtasi prevencijos nuo išskirtinio tiekimo įgyvendinimo, kuris nėra leidžiamas pagal Euratomo sutartį.[182] ESA, atsižvelgdama į vartotojų poreikius, kiekvienu konkrečiu atveju sprendimą priimdavo, įvertinusi tiekimo sutarties trukmę, ilgalaikę strategiją, diversifikavimo galimybes. Kiek vėliau tokia politika buvo atspindėta Komisijos Baltojoje knygoje.[183] Šiuo atžvilgiu yra dvi ganėtinai svarbios bylos, kurios turėjo įtakos pokyčiams prekybos branduolinės energetikos srityje, reglamentavimui.

ENU byla,[184]kurioje nedidelė urano žaliavos gavyba bei tiekimu užsiimanti Portugalijos bendrovė negalėjo vietinėje rinkoje parduoti savo produkcijos[185] ir turėjo ieškoti galimybių šią veiklą vykdyti kitose rinkose. Bendrovė išgaudavo per 200 tonų urano kasmet, ir iki prisijungiant prie Euratomo bendrijos, turėjo ilgalaikę tiekimo sutartį su Prancūzijos bendrove „EDF“, kuriai parduodavo apie 136 tonas urano žaliavos per metus. 1990 m. pasibaigus sutarčiai turėjo ieškoti eksporto galimybių išgaunamai urano žaliavai realizuoti. Dar 1987 m. bendrovė siekė sudaryti naujas sutartis, tačiau neatsirado potencialių pirkėjų, kadangi jos siūloma kaina buvo kiek aukštesnė, negu kitų tiekėjų.[186]Todėl ji kreipėsi į ESA su prašymu įpareigoti bendrijos valstybes nares sudaryti tiekimo sutartis, motyvuodama tuo, kad ESA pagal Euratomo sutartį turėjo įgaliojimus prižiūrėti ir užtikrinti konkurencingos vidaus rinkos veikimą branduolinės energijos srityje. Kaip yra nurodžiusi Komisija, ESA neturi prievolės įpareigoti Euratomo bendrijos nares sudaryti sutartis su bendrijos

180 Bouquet, A. The Euratom provisions on nuclear supply and ownership. *Nuclear Law Bulletin*. 2001. P. 1-32.

181 Lennartz, R., Bouquet, A. The Legal Framework of the EAEC Common Supply Policy in Nuclear Materials in the Light of the ENU and KLE Cases. *Energy in Europe*. 1996

182 Europos atominės energijos bendrijos sutartis. Suvestinė redakcija.[2010] OJ C84/6. 52 straipsnio 2 dalies a punktas.

183 White Paper: An Energy Policy for the European Union. COM (95) 682. 1995.

184 Joined cases T-458/93, T-523/93 *ENU v Commission* [1995] ECR II-2459.

185 Portugalijoje nėra branduolinių energetikos objektų, galinčių naudoti uraną.

186 Joined cases T-458/93, T-523/93 *ENU v Commission* [1995] ECR II-2459.

tiekėjais.[187] Tokį Komisijos sprendimą bendrovė „ENI" apskundė, tačiau teismas laikėsi tos pačios pozicijos, argumentuodamas, kad pagal Euratomo sutartį nėra numatyta, jog suteikiama pirmenybės teisė bendrijoje pagamintai produkcijai, lyginant su produkcija, importuojama iš trečiųjų šalių ir neturi būti teikiama preferencija šiuo aspektu. Teismas taip pat pažymėjo, kad ESA negalėtų imtis priemonių, ribojančių importą mažesnėmis kainomis, negu bendrijos viduje išgaunama produkcija, nebent tokiais veiksmais būtų pažeidžiamos Euratomo sutarties nuostatos, skirtos tiekimo saugumui užtikrinti.[188] Kaip savo sprendime atkreipė dėmesį ESTT, Portugalijos tiekiamo vos 1,5 procento bendrijos urano žaliavos, varžymas negalėjo turėti didelės įtakos tiekimo saugumo užtikrinimui.[189]

Kita nagrinėjamu aspektu svarbi *KLE* byla.[190] Vokietijos branduolinės elektrinės operatorius „Kernkraftwerke Lippe-Ems GmbH" paskelbė konkursą, sudaryti vidutinės trukmės urano (heksafluorido forma) tiekimo sutartį. Konkursą laimėjo Britų bendrovė „British Nuclear Fuels plc", kuri pateikė mažiausios kainos pasiūlymą.[191] Atsižvelgiant į tai, kad pasiūlyta kaina buvo neįprastai žema, ESA paprašė pateikti informaciją apie urano gavybos šaltinį. „British Nuclear Fuels plc" atskleidė, kad urano tiekėjas yra buvusi Sovietų Sąjungos valstybė, tikėtina, Rusija.[192] „Kernkraftwerke Lippe-Ems GmbH" bendrovė jau buvo įsigijusi didelį kiekį urano iš Britų bendrovės už ganėtinai žemą kainą, tačiau ESA konstatavo, kad tokia sutartis gali būti sudaroma tik, jeigu bus įrodyta, kad urano tiekėja nėra viena iš buvusių Sovietų Sąjungos valstybių. „Kernkraftwerke Lippe-Ems GmbH" ginčijo tokį ESA sprendimą, motyvuodama tuo, kad agentūra vykdo intervencinę politiką ir viršija pagal Euratomo sutartį jai suteiktus įgaliojimus. „Kernkraftwerke Lippe-Ems GmbH" bendrovė taip pat prašė Komisijos įpareigoti ESA kompensuoti patirtus nuostolius dėl reikalavimo sudaryti tiekimo sutartį su tiekėju, siūlančiu aukštesnę kainą. Komisija atmetė bendrovės pareiškimus, aiškindama, kad tais atvejais, kai dėl ESA veiksmų tam tikram ūkio subjektui sudaroma privilegijuota padėtis, pažeidžiamos Euratomo sutarties 52 str. 2 d. nuostatos.[193]„Kernkraftwerke Lippe-Ems GmbH" nuomone, ESA negalėjo vykdyti tokios intervencinės politikos, susijusios su kainų kontrole bei sutarties šalių pasirinkimu. Kaip pažymėjo Komisija, tokie įgaliojimai yra suteikti ESA, siekiant užtikrinti tiekimo saugumą, apimant įgaliojimus vertinti su kokiomis sutarties šalimis sudaryti branduolinių medžiagų, kaip jos yra apibrėžtos Euratomo sutarties 52 str. nuostatose, tiekimo sutartis.[194] Tais atvejais, kai tiekimo sutartyje suderėta kaina yra neatitinkanti rinkos sąlygų, Komisija gali pasinaudoti Euratomo sutarties 53 str. numatyta *veto* teise ESA

187 Commission Decision 93/428/Euratom of 19 July 1993 on a procedure for the application of the second paragraph of Article 53 of the EAEC Treaty [1993] OJ L 197/54.

188 Joined cases T-458/93, T-523/93 *ENU v Commission* [1995] ECR II-2459.

189 Case C-357/95 *ENU v Commission* [1997] ECR I-1329.

190 Joined cases T-149/94, T-181/94 KLE v Commission [1997]. ECR II-165.

191 *Ibid*.

192 *Ibid*., para 5.

193 Euratomo sutartis numato ESA įgaliojimus vertinti susijusių šalių suderėtus įsipareigojimus ir sudaryti, atsisakyti sudaryti arba tik esant tam tikroms sąlygoms sutikti sudaryti su medžiagų, apibrėžtų Euratomo sutarties 52 straipsnyje, tiekimu susijusias bet kokias sutartis ir patvirtinti jų pakeitimus.

194 Commission Decision 94/285/Euratom of 21 February 1994 relating to the procedure in application of the second paragraph of Article 53 of the Euratom Treaty [1994] OJ L 122/30.

patvirtintų sutarčių atžvilgiu.[195] Kaip pažymėjo PIT, pagal Euratomo sutartį ESA turi reikiamus įgaliojimus taikyti apribojimus branduolinių medžiagų importui į bendriją, jeigu dėl tokio importo būtų pakenkta Euratomo bendrijos tikslams, kaip jie apibrėžti Euratomo sutartyje. Tokia pozicija grindžiama siekiu užtikrinti tiekimo saugumą, taip pat manė ir ESTT, atmesdamas pareiškėjų skundą.[196]

Detaliau išnagrinėjus ESA turimus įgaliojimus pastebime, kad šiai agentūrai yra suteikta plati diskrecijos teisė vertinti branduolinės energetikos srityje veikiančių ūkio subjektų sudaromas sutartis, taip pat numatyti įgaliojimai įpareigoti subjektus nutraukti sutartis, kai ESA galimai įžvelgia grėsmę branduolinių medžiagų tiekimo saugumui visoje bendrijoje. Iš tiesų ESA turimi įgaliojimai netgi suponuoja, kad tokiu reguliaciniu mechanizmu yra numatyta laisvo prekių judėjimo kontrolė, bet ne vidaus rinkos integracija, ar liberalizavimas.

4. Tarptautinės konkurencijos teisės reglamentavimas ir įgyvendinimas energetikos sektoriuje pagal PPO

Konkurencijos teisės reglamentavimui tarptautiniu lygmeniu atsiranda poreikis, kadangi prekybos klausimai neišvengiamai susiję su sąžininga ūkio subjektų tarpusavio konkurencija rinkoje. Šiuo aspektu pasigendama aiškaus nuostatų reglamentavimo, o PPO susitarimai kol kas neapima konkurencijos teisės reikalavimų. Taip pat kyla poreikis ieškoti būdų teisinio reguliavimo spragoms energetikos sektoriuje užpildyti. Rinkos koncentracija bei karteliniai susitarimai sukelia nemažai žalos vartotojams, kuomet naftos gavyba užsiimančios šalys nustato naftos pardavimo kainas. Tokia teise šios šalys naudojasi ir galimai piktnaudžiauja, įgyvendindamos suverenias teises į turimus energijos išteklius šalyje. Todėl šioje dalyje detaliau panagrinėsime tarptautinės konkurencijos teisės reglamentavimo galimybes pagal PPO susitarimus bei subjektus, galinčius taikyti jurisdikciją OPEC sudaromiems susitarimams, kuriais yra ribojama konkurencija daugelyje valstybių bei ES.

PPO yra tarptautinė prekybos organizacija, savo veiklą pradėjusi 1995 m., kuri nustato taisykles ir sprendžia prekybinius konfliktus tarp šios organizacijos narių. PPO siekia išplėsti tarptautinės prekybos mastus, naikinant prekybos barjerus ir sukuriant prielaidas deryboms. Pagrindiniai PPO tikslai apima konkurencingumo skatinimą, taip pat numatoma, kad šalis negali teikti pirmenybės vienam užsienio prekybos partneriui. Pastarieji turėtų pagrindą manyti, kad nebus sukuriamų dirbtinių barjerų. PPO susitarimais, reglamentuojančiais prekybos politikos klausimus, nėra numatytų konkurencijos taisyklių. Šiais susitarimais yra reglamentuojami subsidijų ir kompensacinių priemonių klausimai, su prekyba susijusių investicinių priemonių klausimai bei antidempingo nuostatos. Detaliau kituose poskyriuose nagrinėsime galimybes PPO susitarimuose numatyti ir konkurencijos taisykles bei tokio reguliavimo poreikį.

195 Europos atominės energijos bendrijos sutartis. Suvestinė redakcija.[2010] OJ C84/6. 53 straipsnis.

196 Case C-161/97 *KLE v Commission* [1999] ECR I-2057.

4.1. Konkurencijos taisyklių reglamentavimo poreikis PPO susitarimais

Konkurencijos taisyklių reglamentavimui PPO nuostatomis jau buvo atlikti darbo grupių tyrimai. Pirmieji veiksmai buvo pradėti 1995 m., konkurencijos teisės ekspertų grupei atlikus tyrimus, kuriais buvo vertinamos konkurencijos teisės nuostatų reglamentavimo galimybės PPO susitarimais.[197] 1993 m. konkurencijos teisės akademikai bei praktikai Urugvajaus derybų raunde inicijavo ir pateikė Tarptautinį konkurencijos kodeksą, dar žinomą kaip „Miuncheno kodeksą" (angl. *Munich Code*). [198]1995 m. JAV profesorius F. Schrerer pateikė trečiąją iniciatyvą, kuria PPO susitarimais būtų reglamentuojami konkurencijos teisės klausimai.[199] Nors visi trys pateikti pasiūlymai skiriasi, tačiau bendras bruožas yra siekis PPO taisyklėse įtvirtinti konkurencijos taisykles. Komisijos darbo grupės pasiūlymas numato, kad tarptautinės konkurencijos taisyklės turėtų būti įtraukiamos į daugiašalį PPO susitarimą, nesteigiant naujų institucijų PPO formatu. [200]Atitinkamai, kiekviena ratifikuojanti šalis turėtų įsipareigoti šias nuostatas įgyvendinti ir savo šalies teritorijoje sukurti tam reikalingą institucinę struktūrą. Tokiu atveju tarptautinių konkurencijos teisės reikalavimų laikymąsi užtikrintų nacionalinės konkurencijos priežiūros institucijos. Susitariančios šalys turėtų pasirašyti bendradarbiavimo susitarimus, kuriais nacionalinės konkurencijos priežiūros institucijos galėtų kooperuotis, užtikrinant tinkamą konkurencijos teisės įgyvendinimą. Profesoriaus Schrerer pasiūlymas buvo gerokai ambicingesnis, vertinamas iš priežiūros institucijos perspektyvos. Buvo keliama idėja, kad konkurencijos teisės nuostatų įgyvendinimą turėtų užtikrinti tarptautinė konkurencijos tarnyba (angl. *International Competition Office*). Šios institucijos funkcijos apimtų rimtų konkurencijos teisės pažeidimų tyrimą, susijusį su tarptautine prekyba bei investicijomis. Tais atvejais, kai ginčų nagrinėjimo jurisdikcija priklauso nacionalinėms konkurencijos priežiūros institucijoms, ši tarptautinė konkurencijos teisės tarnyba veiktų kaip pagalbinė institucija, nagrinėjant ginčus.[201]Miuncheno kodeksas buvo pakankamai brandus dokumentas, savo apimtimi reglamentuojantis minimalius vidaus konkurencijos teisės standartus (angl. *minimum domestic standards*), nacionalinio režimo principus (angl. *principle of national treatment*), pagrindinius tarptautinius standartus (angl. *substantive international standards*), tarptautinių procedūrų standartus (angl. *principles of international procedural initiatives*), išskirtinio taikymo principus (angl. *principle of exclusivity*). Nors šiuo dokumentu buvo numatyta reglamentuoti konkurencijos teisės nuostatas tarptautiniu mastu, taikant PPO standartus bei mechanizmus, tačiau jis taip ir nebuvo priimtas[202]. Paradoksalu, bet EBPO valstybės atmetė šį pasiūlymą, o JAV, kurios palaikymo labiausiai reikėjo, siekiant priimti

197 European Community Commission Group of Experts, Competition Policy in the New Trade Order: Strenghthening International Co-operation and Rules. 1995 Brussels.

198 International Antitrust Code Working Group (Munich Group), Draft International Antitrust Code as GATT-MTO Plurilateral Trade Agreement. 1993. 65(1628). Antitrust and Trade Reg Rep.

199 F. M. Schrerer, Competition Policies for an Integrated World Economy. The Brookings Institution, Washington DC, 1994.

200 Wilson, J. *Globalisation and the Limits of National Merger Control Laws*. Kluwer Law International. Hague. 2003.

201 Scherer, F. M. Competition Policy Convergence: Where Next? *International Business Lawyer* 485. 1996, 24(10).

202 Taylor, M. *International Competition Law, A New Dimension for the WTO?* Cambridge university press. 2006.

tokį susitarimą buvo aršiausia minėto pasiūlymo kritikė.[203] Kodeksas nebuvo priimtas dėl per daug ambicingo siekio numatyti supranacionalinę priežiūros instituciją bei griežtų kodekse įtvirtintų principų, kurie per daug detalizavo konkurencijos taisykles ir buvo įžvelgiama prieštaravimų su kai kurių valstybių nacionaliniais teisės aktais.[204]

Nors šalys turi skirtingus interesus, reglamentuojant konkurencijos teisės nuostatas tarptautiniu lygmeniu, bet yra sutariama, kad toks reglamentavimas reikalingas, siekiant mažinti konkurencijos taisyklių fragmentaciją. Įvertinus, kad tarptautiniu lygmeniu nebuvo pasiektų susitarimų reglamentuoti konkurencijos teisės klausimus, tolesniuose poskyriuose analizuosime esamas galimybes taikyti jurisdikciją OPEC susitarimams, kuriais yra daroma nemenka žala konkurencingai rinkai bei vartotojams.

4.2. Konkurencijos teisės nuostatų ir jurisdikcijos taikymo OPEC susitarimams problematika

Tarptautinė prekyba energijos ištekliais buvo stipriai koncentruota, o kontrolė priklausė keletui stambių tarptautinių energetikos bendrovių. GATT (angl. *general agreement on tariffs and trade*) taisyklės nebuvo taikomos energetikos sektoriui reglamentuoti, todėl atitinkamai PPO šių klausimų neturi savo dispozicijoje. Manytina, kad taisyklės, reglamentuojančios tarptautinės prekybos klausimus taip pat galėtų reglamentuoti ir prekybos klausimus energetikos sektoriuje. Problemų kyla dėl skirtingo energijos išteklių traktavimo, kurie turėtų būti laikomi preke, ar paslauga ir atitinkamai skiriasi reglamentavimas valstybių nacionaliniuose teisės aktuose. Pagal PPO skirtingai reglamentuojama prekybos pramonės ir žemės ūkio produktais tvarka. Gali būti skirtingai interpretuojama, ar, pavyzdžiui, atsinaujinanti ir neatsinaujinanti energija būtų laikoma to paties PPO reglamentavimo dalyku. Tam tikrų probleminių klausimų kyla ir dėl PPO santykio su OPEC (angl. *Organisation of the Petroleum Exporting Countries*), pavyzdžiui, ar naftą eksportuojančioms šalys pagal OPEC toliau galėtų nustatyti naftos produktų kainas, ar turėtų atsižvelgti į esamą GATT/PPO reglamentavimą.[205]Tarptautiniam energetikos sektoriaus reglamentavimui pagal PPO nuostatas, reikalingas kompleksiškas požiūris, siekiant išvengti fragmentacijos tarp skirtingų išteklių formų, vertinant iškastinio kuro, ar atnaujinančių energijos išteklių prekybos galimybes. Pagal analogiją, kaip Urugvajaus raunde buvo priimtas specialusis reguliavimas žemės ūkio sektoriui, taip atsiranda poreikis harmonizuoti reguliavimą ir energetikos srityje. Tokiu būdu galėtų būti sprendžiama fragmentacijos problema, susijusi su skirtingu traktavimu, subsidijų teikimu, viešųjų pirkimų tvarka bei konkurencijos taisyklėmis. Būtų nustatytas santykis tarp PPO ir OPEC organizacijų. PPO nuostatas taikant energetikos sektoriui, būtų pasiektas didelis progresas, kuriant skaidrias prekybos taisykles, atitinkamai kuriama nauda energiją eksportuojančioms ir importuojančioms valstybėms, taip pat numatoma prevencija galimų konfliktų atvejais. [206]

---

203 OECD Committee Lacks Enthusiasm for Draft International Antitrust Code. 1993. *Antitrust and Trade Regulation Reports*.771.

204 Waller. S. W. An International Common Law of Antitrust. 1999. *New England Law Review*. 1.

205 Abdallah, H. Oil exports under GATT and the WTO. *OPEC Review* 29(4) (2005), 267.

206 Cottier, T, Malumfashi, S. *et all*. Energy in WTO law and policy. *World Trade Institute. World Trade report* 2010.

Istoriškai buvo susiklosčiusi situacija, kad septynios[207] didžiausios naftos prekyba užsiimančios bendrovės vykdė tokią kainų politiką, kuomet visą gaunamą pelną už parduotą produkciją pasilikdavo sau, tik maža dalis pelno nukeliaudavo į naftos gavyba užsiimančias valstybes. Šios bendrovės nustatydavo parduodamos naftos kainas, neatsižvelgdamos į gavybos kaštus, tokiu būdu susikurdamos didelius pelnus. Dar 1959 m. JAV vyriausybė pakoregavo importo politiką, pirmenybę teikdama naftos išteklių importui iš Meksikos bei Kanados. Tokiu būdu pagrindinių naftą išgaunančių valstybių pajamos iš naftos eksporto ženkliai sumažėjo. Tuo tikslu 1960 m. rugsėjo 14 d. Bagdade pasirašius naftos gavyba užsiimančių valstybių susitarimą, šios šalys nutarė įkurti OPEC (angl. *Organisation of Petroleum exporting countries*).[208] Tokių veiksmų buvo imtasi, siekiant sukurti atsvarą tuo metu JAV vykdomai politikai bei turint tikslą apsaugoti naftą išgaunančių valstybių teises prekybos srityje. Įkuriat šią organizaciją buvo siekiama koordinavimo bei veiksmų unifikavimo tarp naftos gavyba užsiimančių valstybių. OPEC sudaro trylika valstybių iš trijų žemynų. Šiuo metu OPEC priklausančios šalyse yra išgaunama per 45% visos pasaulio naftos. Ši organizacija dažnai yra kaltinama dėl naftos kainų nustatymo bei kartelinio susitarimo sudarymo. Dar 1960 m. OPEC pavyko pasiekti, kad naftos prekybos politika pasikeistų, atnešdama pelną ne naftos prekyba užsiimančioms bendrovėms, tačiau naftos gavyba užsiimančioms šalims. 1973 m. supratus, kad naftos produktų eksportas gali būti naudojamas įrankiu politikoje, JAE uždėjo embargą į JAV bei Nyderlandus eksportuojamai naftai. Nors šios šalys importavo tik mažą dalį naftos produktų iš JAE, tačiau tokie veiksmai turėjo nemažai įtakos kainų augimui. Tai supratusios OPEC šalys, užuot laisvai eksportavusios naftos produktus, nutarė vykdyti produkcijos eksporto ribojimo politiką. Nors tokie veiksmai norimo rezultato nedavė, tačiau turėjo įtakos glaudesniam šalių bendradarbiavimui viduje.

Svarbu atkreipti dėmesį į konkurencijos teisės nuostatų taikymą OPEC susitarimui. Šiuo atžvilgiu yra keletas reikšmingų veiksnių, kodėl nesiimama priemonių kovai su OPEC susitarimais. 1950 m. buvo įvirtintas principas, kad valstybė turi suverenias teises gamtos išteklių, esančių jos teritorijoje, atžvilgiu.[209]Kitaip sakant, valstybė turi teises naudoti gamtos išteklius kaip mano, kad yra tinkamiausia šaliai ir jos gyventojams. Naftos gavyba užsiimančios įmonės, dažniausiai kontroliuojamos tų šalių Vyriausybių, sprendžia, koks kiekis naftos turėtų būti išgaunamas, eksportuojamas bei naudojamas savo reikmėms.[210] Svarbus veiksnys, varžantis galimybę imtis veiksmų, yra valstybės suverenitetas ir tarptautinės bendruomenės ribotos galimybės įsikišti į valstybės vidaus reikalus, argumentuojant tik nesąžininga prekybos politika. Svarstytina alternatyva JAV taikyti savo jurisdikciją konkurencijos teisės srityje, kuomet klausimai susiję su nesąžininga prekybos politika, susijusia

207 Exxon, Texaco, BP, Shell, Gulf, Standard Oil, Mobil Oil.

208 Iranas, Irakas, Saudo Arabija, Venesuela, Kuveitas buvo organizaciją steigiančios valstybės. Vėliau prisijungė kitos valstybės: Kataras (1961), Indonezija (1962) Libija (1962) Jungtiniai Arabų Emiratai (1967) Alžyras (1969) Nigerija (1971) Ekvadoras (1973) Gabonas (1975) Angola (2007). Tačiau Ekvadoras išstojo iš organizacijos 1993 m, (nors vėliau 2007 m. atnaujino savo narystę) Gabonas 1995 m., kadangi kaip mažiausios valstybės jos neišgalėjo mokėti didelių narystės mokesčių, siekiančių per 1,8 mln. USD per metus.

209 Schrijver, N. J. Sovereignty over natural resources: balancing rights and duties in an interdependent world. *Ph.D. Thesis*, University of Groningen.1995

210 Abdallah, H. Oil exports under GATT and the WTO. *OPEC Review.* 29, 267-294. 2005.

ir su JAV bendrovėmis. Užsienio kompanijoms ir JAV dukterinėms įmonėms, reziduojančioms kitoje šalyje galėtų būti taikomas toks pat teisinis rėžimas pagal analogiją.[211]Tačiau ekstrateritonis JAV teisės taikymas yra gana kontraversiškas tarptautinės bendruomenės požiūriu. Šiuo klausimu buvo nagrinėjamos bylos, kuomet keliamas esminis klausimas, ar tais atvejais, kai užsienio bendrovių elgesys galėjo turėti ženklios, neigiamos įtakos JAV ekonomikai ir būtų laikomas neteisėtu pagal šalies konkurencijos teisę, galėjo būti vertinamas pagal JAV teisės aktus ir atitinkamai taikoma šios šalies jurisdikcija. [212] *Alcoa* byloje[213] buvo suformuotas „poveikio testas" (angl. *effects test*) dėl JAV jurisdikcijos taikymo ekstrateritorialumo. Pagal šį testą užsienio bendrovėms galėtų būti taikoma JAV jurisdikcija tik tokiu atveju, kai įmonės veiksmai daro ypač neigiamą poveikį JAV prekybai. Nors suformuluotas testas sulaukė didelio palaikymo JAV, tačiau tarptautinės bendruomenės atžvilgiu rezultatas buvo priešingas. *Timberlane[214]* byloje šio testo taikymas buvo gerokai susilpnintas, atsižvelgiant į tai, turėtų būti įvertinamas ir tarptautinės bendruomenės požiūris šiuo klausimu. Galiausiai *Harford Fire* byloje buvo konstatuota, kad turi egzistuoti aiški JAV teisės aktų ir užsienio teisės normų kolizija. Tokia kolizija galėtų būti tais atvejais, kuomet subjektui yra taikoma tiek JAV teisė, tiek ir kitos užsienio valstybės teisė ir tarp šių normų egzistuoja kolizija.[215]

Visgi, buvo dvi bylos prieš OPEC pagal JAV konkurencijos teisės nuostatas. Kaip konstatuota *Harford Fire* byloje, JAV jurisdikcija galėtų būti taikoma nebent užsienio valstybei, bet ne bendrovei ar jų asociacijoms.[216] Šiuo atveju svarbu paminėti, kad 1975 m. JAV buvo priimtas teisės aktas, reglamentuojantis gaires dėl užsienio valstybių suvereniteto klausimų sprendimo JAV teismuose.[217] Kyla klausimas, ar OPEC susitarimai gali būti traktuojami kaip prekybiniai susitarimai, ar juos reikėtų vertinti kaip vyriausybės priimtus teisės aktus, ir negalėtų būti taikoma JAV teismų jurisdikcija. Šiuo atžvilgiu aktualios dvi bylos, kuriose buvo svarstomi minėti klausimai. Pirmoji byla *International Association of Machinists and Aerospace Workers,* kurioje JAV profesinės sąjungos kėlė klausimą dėl to, kad nukentėjo šių sąjungų nariai, kadangi dėl OPEC sudarytų susitarimų, stipriai padidėjo degalų kainos degalinėse.[218] Atsakovais šioje byloje buvo įvardinta OPEC kaip organizacija ir atskiri jos nariai, tačiau ieškinys buvo atmestas dėl to, kad klausimas susijęs su užsienio valstybės suverenitetu ir jų nacionalinių institucijų priimtais teisės aktais.[219] Kitoje byloje

211 *United States vs. Aluminum Co. of America (Alcoa);* Case (1945), the *Timberlane Lumber Co. v. Bank of America;* Case (1976) and the *Hartford Fire Ins. Co. vs. California* case (1993).

212 *Ibid*.

213 *United States vs. Aluminum Co. of America (Alcoa);* Case 1945.

214 *Timberlane Lumber Co. v. Bank of America;* Case 1976.

215 *Hartford Fire Ins. Co. vs. California* case 1993.

216 *Ibid*.

217 1975 Foreign Sovereignty Immunity Act. Šiuo teisės aktu yra numatyta, kad užsienio valstybėms yra taikomas imunitetas nuo JAV jurisdikcijos. Kiek vėliau ši doktrina buvo išplėtota priėmus Act of State Doctrine, kuriame numatyta, kad kitos šalies jurisdikcija negali būti taikoma prieš valstybę, veikiančią pagal nacionalinės vyriausybės priimtus teisės aktus. Pagal šiuos teisės aktus buvo numatyta, kad tik prekybiniams susitarimams galėtų būti taikoma JAV jurisdikcija.

218 *International Association of Machinists and Aerospace Workers* (IAM) *vs. OPEC.* 1979

219 *Ibid*.

degalinės operatorius pateikė ieškinį dėl neteisėto kainų fiksavimo.[220] Ši byla yra svarbi tuo, kad joje susitarimai nebuvo traktuojami kaip valstybės priimti teisės aktai, bet daugiau kaip subjektų prekybiniai susitarimai, todėl valstybės suvereniteto doktrina nebuvo taikyta.[221] Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad klausimas nebuvo susijęs su atskirų valstybių priimtais teisės aktais bei tai, kad OPEC neveikė kaip inkorporuota institucija, susidedanti iš atskirų valstybių narių, bet organizacija, turinti būstinę Vienoje,[222]ieškinys buvo atmestas 2002 m. Apibendrinant, galima teigti, kad valstybei įgyvendinant suverenias teises gamtos išteklių, esančių jos teritorijoje atžvilgiu, JAV teismų jurisdikcija negalėtų būti taikoma. Naftos gavyba užsiimančios valstybės tokiais susitarimais koordinuoja prekybos santykius, verslo strategijas, naftos gavybos kiekius, siekdamos dirbtinai padidinti naftos produktų kainas. Galimybė taikyti JAV jurisdikciją tokių susitarimų atveju yra ribota ir pakankamai kontraversiška.

Nors SESV nėra tiesiogiai įtvirtintų nuostatų dėl galimybės taikyti konkurencijos teisės normas ekstrateritoriniu principu, bet iš ESTT praktikos galime paminėti keletą bylų, kuriose buvo keliamas minėtas klausimas.[223] Pirmoji byla, kurioje buvo nagrinėjamas ES teisės normų taikymo ekstrateritorialumo klausimas, *Dyestuffs*[224], kurioje šis principas buvo formuluojamas panašiai kaip ir JAV „poveikio testas", nors nebuvo plačiai taikomas[225]. Šiuo atveju taip pat aktuali yra *Wood Pulp* byla[226], kurioje teismas taikė vadinamąjį teritoriškumo principą. Minėtoje byloje ESTT taikė jurisdikciją eksporto karteliui, kuris buvo sudarytas ir patvirtintas pagal JAV teisės aktus, reglamentuojančius konkurencijos teisės nuostatas.[227]Sprendimas buvo grindžiamas teritoriškumo principu. Kaip pažymėjo ESTT, ekstrateritorialumo principas gali būti taikomas bei atitinkamai konkurencijos teisės nuostatos gali būti taikomos tais atvejais, kai klausimai, susiję su kartelinių susitarimų sudarymu, suderintais veiksmais bei atitinkamai iš šių veiksmų kylantys padariniai pasireiškia tam tikroje valstybėje. [228] Siekiant taikyti ekstrateritorialumo principą, vertinama, kur kilo padariniai, bet ne kurioje valstybėje buvo sudarytas susitarimas, ar kur vyko suderinti veiksmai. Šiuo atveju yra vertinama, kur parduodamos prekės, ar tiekiamos paslaugos, bet ne tai, kurioje valstybėje yra įsteigta bendrovė, ar sudarytas susitarimas.

Nors ES konkurencijos teisės nuostatos ir numato galimybę taikyti ESTT jurisdikciją OPEC atžvilgiu, tačiau mažai tikėtina, kad ES būtų imtasi tokių veiksmų. Pirmiausiai,

220 *Prewitt Enterprises vs OPEC. 2001*

221 *Ibid.*

222 *Ibid.*

223 Klodt, H. Conflicts and Conflict Resolution in International Anti-trust: Do We Need International Competition Rules? *World Economics.* 24, 877-888. 2001.

224 Case 48-69 *Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities*. 1972. ECR II-619

225 Fox, E. M. US and EU Competition Law: A Comparison. *Global Competition Policies.* Institute for International Economics, U.S., 339-354. 1997.

226 Joined cases C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 and C-125/85 to C-129/85. *A. Ahlström Osakeyhtiö and others v Commission of the European Communities*. Concerted practices between undertakings established in non-member countries affecting selling prices to purchasers established in the Community [1993]. ECR I-1307.

227 *Ibid.*

228 *Ibid.*

svarbu įvertinti tai, kad naftos produktų eksportas sudaro didelę dalį OPEC valstybių nacionalinių šalies biudžetų, todėl tarptautinė bendruomenė, įvertinusi tai, kad naftos prekybos klausimas yra ypatingos svarbos sritis OPEC valstybėms, šiuo atveju greičiausiai nepritartų ESTT jurisdikcijos taikymui OPEC susitarimų atžvilgiu. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ieškiniai dėl konkurencijos teisės nuostatų pažeidimo galimi privačių subjektų iniciatyva, dažniausiai konkurentų teikiami ieškiniai. Kadangi mažai naftos yra išgaunama ES valstybių teritorijoje,[229] abejotina, ar tokie ieškiniai galėtų būti inicijuojami pagal SESV nuostatas. Kaip jau buvo nagrinėjama ankstesniuose poskyriuose, konkurencijos taisyklių taikymas pagal ES arba JAV teisės aktus yra kontraversiškas dėl ekstrateritorialumo problemos. Tarptautinės teisės nuostatos šiuo aspektu kiek pagerintų situaciją, kadangi būtų galimybė įvertinti OPEC sprendimus tik teisiniu, ekonominiu požiūriu, nepaisant politinių nuostatų.

Yra autorių, manančių, kad konkurencijos teisės nuostatos turėtų būti reglamentuojamos ir tarptautiniu lygmeniu.[230] Tam yra keletas priežasčių, pirmiausiai PPO buvo įsteigta, siekiant užtikrinti prekybos barjerų panaikinimą, pagerinti visuomenės gyvenimo lygį. Nors PPO jau yra reglamentuojami tarptautinės prekybos klausimai, tačiau konkurencijos politika siekiama užtikrinti sąžiningą ūkio subjektų konkurenciją. Kadangi PPO nuostatomis jau reglamentuojami prekybos klausimai, įtraukiant ir konkurencijos teisės nuostatas, atitinkamai būtų užtikrintas sistemiškas vertinimas. Tokio harmonizavimo oponentai teigia, kad esama PPO ginčų sprendimo struktūra yra labiau pritaikyta vertinti prekybos srities teisės aktus, tačiau pagal konkurencijos teisės nuostatas yra vertinami privačių ūkio subjektų sudaromi susitarimai, įskaitant ir valstybės institucijų priimtus teisės aktus, susijusius su valstybės pagalbos klausimais.[231]

Todėl pritartina autoriams, manantiems, kad konkurencijos teisės užtikrinimą galima įgyvendinti taikant PPO nuostatas.[232] Jų teigimu pagal PPO, XI str. nuostatos, kuriomis yra panaikinami importo bei eksporto ribojimai, leistų šias nuostatas taikyti ir karteliniams susitarimams.[233] Išanalizavus konkurencijos teisės nuostatų taikymo galimybes tarptautinės prekybos srityje, nustatyta, kad šios taisyklės minėjote srityje nėra taikomos. Vertinant PPO susitarimais reglamentuojamus prekybos klausimus, neišvengiamai kyla poreikis įtvirtinti ir konkurencijos taisykles, kuriomis būtų užtikrinama sąžininga prekybos tvarka, rinkos funkcionavimas, vartotojų ir prekybininkų teisės.

---

229 Nors naftos gavybos telkinių yra Šiaurės jūroje, tačiau didžiausi naftos gavybos kiekiai buvo pasiekti 1999 m. Nuo to laiko gavybos procentai laipsniškai mažėjo.

230 Hoekman, B. and Mavroidis, P. C. (2002). Economic development, competition policy, and the World Trade Organization. The World Bank. Hoekman, B. and Holmes, P. (1999). Competition Policy, Developing Countries and the WTO. World Econ. 22, 875-893. Gerber, D. J. (2007). Competition Law and the WTO: Rethinking the Relationship. J. Int. Econ. Law 10, 707-724.

231 Lloyd, P. J. Multilateral rules for international competition law? World Econ. 21, 1128. 1998

232 Mavroidis, Petros C. (1998), "International competition rules : the existing framework", a paper presented to the international "Trade and competition in the WTO and beyond" conference, Enrico Mattei Foundation, Venice, 4 and 5 December 1998.

233 *Ibid*.

5. Apibendrinimas

Konkurencijos ir energetikos teisės nuostatos yra gana glaudžiai susijusios vertinant iš vidaus rinkos perspektyvos. SESV 194 str. nuostatos įveda daugiau neaiškumo dėl kompetencijų pasidalijimo tarp Komisijos ir valstybių narių negu buvo anksčiau. Problema tampa akivaizdi, kai valstybės narės požiūris dėl teisės pasirinkti savo nacionalinį energijos išteklių balansą nesutampa su Komisijos požiūriu. Tokiu atveju atsiranda galimybė valstybei narei netaikyti ES teisės nuostatų, kuriomis reglamentuojamas minėtas klausimas, nors *veto* teisė tiesiogiai ir nėra suteikta pačioms valstybėms narėms. Energetikos sektorių bandyta liberalizuoti priimant tris energetikos paketus, kurių pagrindinis tikslas buvo konkurencingos vidaus rinkos sukūrimas. Tam atitinkamai buvo numatytos priemonės, kurios daugiausiai koncentruojasi vertikalios integracijos bendrovių įvairaus laipsnio skaidymu, reguliatoriaus nepriklausomumo galių didinimu, trečiosios šalies prieigos teisių užtikrinimu. Abejotina, kad pakankami griežtomis reguliacinėmis priemonėms galėtų būti pasiektas pakankamai ambicingas rinkos liberalizavimo tikslas. Energetikos rinkos liberalizavimo priemonės apima nuosavybės atskyrimą, kuris kelia pakankamai problemų, siekiant užtikrinti tinkamą užsienio investicijų apsaugą pagal valstybių turimus įsipareigojimus. Įpareigojimas skaidyti taikomas ir valstybės valdomoms vertikalios integracijos bendrovėms. Toks skaidymas įveda daugiau painiavos negu liberalizavimo, kadangi atskyrus perdavimo tinklus nuo gamybos ar tiekimo, bendrovės ir toliau neišvengiamai turi bendradarbiauti, nes yra susijusios dėl reikalingos informacijos. ES priimtas reglamentas dėl rinkos skaidrumo ir vientisumo taip pat buvo skirtas rinkos liberalizavimui, nors ir neįeina į trečiojo energetikos paketo rinkinį. Šis reglamentas yra kontraversiškas dėl savo reguliacinių kriterijų, kuriais bandoma įvesti daugiau skaidrumo. Akivaizdu, kad išlieka siauras požiūris į energetikos sektoriaus reguliavimą, kompleksiškai netaikant konkurencijos teisės reikalavimų vidaus rinkos sukūrimui. Pirmiausiai, reguliacinėmis nuostatomis įpareigojama ūkio subjektus viešai pateikti dalį savo komercinės informacijos. Vertinant iš konkurencijos teisės pusės, tokie veiksmai netgi suponuotų pažeidimą, kadangi konkurentai, sužinoję komerciškai jautrią informaciją, gali pradėti derinti veiksmus ar piktnaudžiauti užimama padėtimi. Šiuo aspektu vertinant rinkos liberalizavimo mechanizmus, prioritetas turėtų būti suteikiamas reguliavimo mažinimui ir skatinimui ūkio subjektams veikti energijos biržose pagal rinkos modelius, bet ne reguliatoriaus galių stiprinimui, kuriuo sukurianma dar daugiau varžymų, ribojimų.

Branduolinės energetikos sektoriuje taikomas specialusis reguliavimas, įtvirtintas Euratomo sutartyje, tačiau ši sutartis nereglamentuoja konkurencijos teisės nuostatų. Tokiu būdu atsiradusi teisinio reglamentavimo spraga, kurią bandoma užpildyti pagal analogiją taikant konkurencijos teisės nuostatas, branduolinės energetikos sektoriui, kiek jos neprieštarauja specialiajam reguliavimui, nors manytina, kad tokia praktika yra ydinga. Nemažai įgaliojimų suteikta ESA agentūrai branduolinės energetikos srityje, kurie apima tiekimo saugumo užtikrinimą, dėl to numatyta galimybė atsisakyti patvirtinti branduolinės energetikos sektoriuje veikiančių ūkio subjektų sudarytas tiekimo sutartis ar įpareigoti juos nesudaryti sutarčių su ūkio subjektais, kurie tiekia uraną iš tam tikrų nesaugių valstybių, dėl ko sumažėtų tiekimo saugumas ES. Tokie griežti reguliaciniai apribojimai turi įtakos ir laisvam prekių judėjimui, sutarčių laisvei, todėl abejotina, ar šis būdas yra tinkamiausias konkurencingumo skatinimui rinkoje.

Išnagrinėjus tarptautinės konkurencijos teisės plėtros ypatumus, pastebėtina, kad toks poreikis yra pakankamai aktualus dėl OPEC susitarimų. Šios organizacijos sudaryti susitarimai turi ženklią įtaką pasaulinėms naftos kainoms. Nėra institucijos, galinčios užtikrinti tinkamą konkurencijos taisyklių laikymąsi ne tik regioniniu, bet ir pasauliniu mastu bei jurisdikciją OPEC sudaromiems susitarimams. Tokie klausimai patenka į šalių nacionalinio reguliavimo sritį, nors pagrindinių naftą išgaunančių valstybių sudarytais susitarimais daromas poveikis naftos produktus importuojančioms valstybėms. Išanalizavus ES, JAV, ar PPO galimą jurisdikciją minėtos organizacijos susitarimų atžvilgiu, buvo nustatyta teisinio reguliavimo spraga. ES neturi jurisdikcijos taikyti konkurencijos teisės nuostatas trečiųjų šalių atžvilgiu.

II DALIS. DRAUDŽIAMŲ SUSITARIMŲ IR PIKTNAUDŽIAVIMO DOMINUOJANČIA PADĖTIMI ENERGETIKOS SEKTORIUJE PROBLEMATIKA PAGAL EUROPOS SĄJUNGOS KONKURENCIJOS TEISĘ

Konkurencingos rinkos nauda pasireiškia tuo, kad vartotojams yra užtikrinamos pasiūlos bei paklausos poreikius atspindinčios kainos taip pat atsiranda pasirinkimo laisvė. Konkurencija rinkoje suponuoja ir tai, kad ūkio subjektai, suinteresuoti pritraukti kuo daugiau klientų, investuoja į gamybos bei technologijų plėtrą ir inovacijų diegimą. Konkurencijos ribojimas gali turėti lemiamos įtakos kainų padidėjimui, pasirinkimo sumažėjimui vartotojams. Energetikos sektoriuje rinkos liberalizavimas ir konkurencijos nuostatų įgyvendinimas vyko kompleksiškai. Rinkos liberalizavimo tikslas energetikos sektoriuje apima ir konkurencijos didinimą, o nusprendus skaidyti monopolines bendroves bei ES lygmeniu harmonizuoti energetikos sektoriaus teisinį reglamentavimą, esminis vaidmuo atiteko konkurencijos teisės nuostatoms, kuriomis užtikrinamas tinkamas teisės normų įgyvendinimas. Tokie tikslai buvo įtvirtinti Komisijos komunikate,[234]kuriame pabrėžiamas siekis užtikrinti energijos tiekimo saugumą, tvarų energijos išteklių naudojimą bei didinti mažo anglies išmetimo technologijų naudojimą.

SESV 101 str. ir 102 str. tikslai numato konkurencijos apsaugą, didžiausią naudą suteikiant vartotojams.[235] Toks tikslas pasiekiamas, uždraudžiant taikyti tam tikras priemones, kurios gali pažeisti vartotojų teises.[236] Konkurencijos teisės tikslas yra suteikti naudą vartotojams, užtikrinant patirtų kaštų dydžiui proporcingas kainas, skatinant technologijų vystymąsi bei pasirinkimo laisvę.[237] Kai kurie autoriai[238] apibrėžia konkurenciją kaip varžybas, kadangi konkurenciniu pagrindu veikianti rinka sukuria naudą vartotojams bei kitiems rinkos dalyviams. ES yra laikomasi nuomonės, kad sutartiniai apribojimai nebūtinai riboja konkurenciją rinkoje.[239] Konkurencija taip pat gali būti grindžiama fragmentacijos mažinimu rinkoje, bet tokia nuostata yra kritikuojama dėl galimybės vykdyti vertikalius bendrovių susijungimus. Pastarieji yra pateisinami dėl rinkos integracijos siekio.[240] Pagal vokiečių teisės tradicijas, konkurencija suprantama kaip procesas, kurio metu jokie subjektai rinkos dalyviams netaiko apribojimų.[241] Šia samprata yra grindžiama ekonominės veiklos laisvė, siekiant apsaugoti mažas ir vidutines bendroves.[242]

234 Komisijos Komunikatas Energetika 2020 - Konkurencingos, saugios ir tvarios energetikos strategija. COM (2010) 639 galutinis.

235 Commission Guidelines on the application of Article 101 (3) TFEU, OJ C 101/97

236 Case T-168/01 *GlaxoSmithKline* [2006] ECR II-2969, para 118.

237 Case C-8/08 *T-Mobile Nederland* ECR 2009 I-4529, para 38.

238 Bork, R. H. *The Antitrust Paradox*. 2 nd edition Free Press New York. 1993.

239 Case 23/67 *Brasserie de Haecht v Wilkin* [1967] ECR 407 ; Case C- 234/89 *Delimitis v Henninger Brau AG* [1991] ECR I-935.

240 Bork, R.H. *Supra note* 80.

241 Gerber, D. *Law and Competition in Twentieh Century Europe*. Oxford University Press. Oxford.1998; Monti, G. Article 81 EC and Public Policy. *Common Law Review*, 1057/39 2002.

242 Whish, R. *Competition Law*. 5 th edition. London. 2003.

Energetikos sektoriuje konkurencijos apribojimai dažniausiai atsiranda dėl susitarimų, sudaromų tarp rinkos operatorių taip pat iš vienašalių ūkio subjektų įsipareigojimų ir veiksmų, kuomet pastarieji įgauna stiprią rinkos galią. Bendrovės, turėdamos didelę rinkos galią, gali vienašališkai, tiek ir veikdamos kartu, suderintais veiksmais, pakeldamos produktų kainas, sumažinti savo nuostolius. [243] Kitas aspektas yra išimtinių teisių verstis tam tikra veikla suteikimas. Tokia situacija buvo susiklosčiusi Europoje, kai buvo siekiama sutelkti skirtingas veiklas, kuriant valstybės kontroliuojamas vertikalios integracijos bendroves. Identifikavus siekį sukurti vidaus rinką, atitinkamai imtasi priemonių skaidyti monopolines įmones ir liberalizuoti rinką. Vykstant šiems procesams konkurencijos teisės mechanizmų taikymas energetikos srityje tapo ypač aktualus. Nors ES lygmeniu yra atsisakoma specialiųjų teisių taikymo praktikos, tačiau tai ne visada įmanoma ir kai kuriais atvejais šių teisių išlaikymas sukelia nemažai problemų.[244] 2007 metais Komisijai atlikus energetikos sektoriaus tyrimą, buvo nustatyta nemažai veiksnių, trukdančių rinkos liberalizavimui. Tai įvertinusi Komisija atitinkamai inicijavo keletą bylų dėl konkurencijos teisės pažeidimų.[245]Pagrindinėmis problemomis buvo identifikuotos: rinkos koncentracija, rinkos uždarymas vertikaliame lygmenyje, rinkos integracijos stoka, problemos didmeninėse bei balansavimo rinkose.[246] Šis Komisijos atliktas energetikos sektoriaus tyrimas lėmė tai, kad buvo pradėti tyrimai dėl konkurencijos teisės pažeidimų energetikos bendrovėse taip pat tyrimo rezultatai suponavo ir Trečiojo energetikos paketo priėmimą. Energetikos sektoriuje piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi yra glaudžiai susijęs su draudžiamais susitarimais būtent per ilgalaikes energijos tiekimo sutartis, todėl tikslinga šiuos klausimus nagrinėti kompleksiškai, siekiant atskleisti minėtų institutų taikymo problemas. Todėl šioje darbo dalyje detaliau nagrinėsime draudžiamus susitarimus bei bendrovių piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi rinkoje. Taip pat šioje dalyje nagrinėsime konkurencijos teisės nuostatų taikymo santykį su rinkos liberalizavimo mechanizmais pagal energetikos teisę.

1. Draudžiamų susitarimų samprata ir formos

Konkurenciją ribojantys susitarimai patenka į SESV 101 str. sritį tais atvejais kai: prielaidas tokiam susitarimui sukuria ūkio subjektų sudaryta sutartis, suderinti veiksmai, ar asociacijos sprendimai. Pagal Konkurencijos įstatymo nuostatas, susitarimas yra aiškinamas kaip *„bet kuria forma (raštu ar žodžiu) dviejų ar daugiau ūkio subjektų sudaryta sutartis arba ūkio subjektų suderinti veiksmai, įskaitant bet kurio ūkio subjektų junginio (asociacijos, susivienijimo, konsorciumo ir pan.) arba šio junginio atstovų priimtas sprendimas“*[247]. Tam, kad susitarimas būtų identifikuotas, užtenka bent dviejų įmonių siekio rinkoje atlikti

243 Cabau, E. Hancer, L. et all. *EU Energy Law Vol. II EU Competition Law and Energy Markets*. Third Edition. Claeys and Casteels. 2011.

244 Case COMP/38.700 – *Public Power Corporation* concerning rights for the exploration of lignite deposits in Greece.

245 Energy sector competition inquiry – preliminary report. MEMO/06/78.

246 Europos dujų ir elektros energijos sektorių tyrimas pagal Reglamento (EB) Nr. 1/2003 17 straipsnį (Galutinė ataskaita). KOM (2006) 851.

247 Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.

atitinkamus veiksmus.[248] Pagal ESTT praktiką, tais atvejais, kai ūkio subjektai derina savo veiksmus, nors ir nėra sudarę susitarimo, šie veiksmai turi įtakos konkurencijai rinkoje.[249] Nors ūkio subjektų veikla energetikos sektoriuje yra reguliuojama, tai nesudaro prielaidų tvirtinti, kad tokie ūkio subjektai negalėtų pažeisti konkurencijos teisės nuostatų.[250]Yra išskiriami susitarimai, kurie sukuria ekonominę naudą ir tam tikri apribojimai yra neišvengiami, norint pasiekti užsibrėžtų tikslų, o vartotojai atitinkamai gautų adekvačią naudą, tačiau tokio pobūdžio susitarimas neturi sukurti prielaidų konkurencijos pašalinimui rinkoje.[251] Toliau darbe bus detaliau aptariamos draudžiamų susitarimų vertinimo sąlygos.

Susitarimai konkurencijos teisėje suprantami plačiau negu civilinės teisės prasme, kadangi bendrovės, suvokdamos, jog sudaro konkurenciją ribojančius susitarimus dažnai vengia juos formaliai įtvirtinti. Tam, kad būtų konstatuotas draudžiamo susitarimo sudarymas, užtenka, kad šalys susitartų veikti taip, kad būtų ribojama šalių ekonominė laisvė pasirinkti, kokius veiksmus atlikti rinkoje.[252] Vertinant susitarimo koncepciją, svarbu atkreipti dėmesį į bet kokia forma pasiektą šalių valios suderinimą. Tais atvejais, kai nustatomi tik vienašaliai ūkio subjekto veiksmai, draudžiamas susitarimas gali būti konstatuojamas, tik kai yra ir kitų susitariančiųjų šalių aiškiai arba numanomai išreikštas pritarimas minėtiems veiksmams.[253] Kiek daugiau problemų kelia atvejai, kai susitarimas sudaromas kitai šaliai tyliai akceptuojant. Susitariančiųjų šalių valia pasireiškia vienos šalies pasiūlymu kitai šaliai siekti tikslo bendromis pastangomis.[254] Nerašytinės sutarties buvimas įrodomas, kai viena šalis aiškiai išreiškia norą elgtis atitinkamu būdu bei išreiškia lūkesčius kitos šalies atžvilgiu, o pastaroji pripažįsta, kad šių sąlygų nesilaikymas galimai sukels neigiamų padarinių.[255] Taigi, siekiant konstatuoti sutarties tarp ūkio subjektų buvimą, turi būti nustatytas šalių ketinimas elgtis tam tikru būdu.

SESV nuostatomis yra reglamentuojami susitarimai, kuriais gali būti daromas poveikis prekybai tarp valstybių narių. Ši sąlyga turi nemažai įtakos vidaus rinkos integracijai, konkurencingos rinkos sukūrimui. Susitarimais gali būti daromas poveikis prekybai, kai nustatomi teritoriniai apribojimai, rinkos padalijimas, šiais atvejais taip pat kyla grėsmė prekybos laisvei. Tokios sąlygos dažnai yra įtraukiamos į ilgalaikes gamtinių dujų tiekimo sutartis ir atitinkamai lemia rinkos suvaržymą, konkurencijos mažėjimą, vartotojų pasirinkimo galimybių mažėjimą. Susitarimai atitinkantys mažareikšmiškumo kriterijų, nėra laikomi varžančiais konkurenciją bei darančiais poveikį prekybai tarp valstybių narių.[256]

---

248 Case C-41/69 *ACF Chemiefarma v. Komisija*, p.112;.C-277/87 *Sandoz Prodotti Farmaceutici v. Komisija*, p.13; Case T-41/96 *Bayer v. Komisija*, p. 67, 173

249 Case C-48/69 *ICI (Dyestuffs) v. Komisija*, p. 64-68

250 Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2009-04-23 sprendimas administracinėje byloje Nr.A822-538/2009 *UAB "CSC Telecom" ir kt. v. Konkurencijos taryba*.

251 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo.

252 Commission Decision relating to a proceeding under Article 85 of the EEC Treaty (IV/31.149 – Polypropylene) OJ L 230 [1986].

253 Case C - 277/87 Sandoz; Case C - 107/82 Telefunken.

254 Case C- 2/01 C-3/01Bayer-Adalat.

255 Ritter, L. Braun, W.D. *EEC Competition Law. A Practitioner's Guide*.- Kluwer Law. 1993.

256 Mažareikšmiškumo kriterijus yra tuomet kai sutarties šalių atitinkamos rinkos dalys neviršija 10 procentų esant vertikaliam susitarimui bei tais atvejais, kuomet yra horizontalus susitarimas, rinkos dalys neturi viršyti 5 procentų.

ESTT gana plačiai traktuoja prekybos sąvoką pagal SESV nuostatas. Komisijos gairėse aiškinama, kad poveikis prekybai daromas ir tais atvejais, kai keičiasi prekybinių srautų intensyvumas, arba nukrypstama nuo normalių prekybos sąlygų, taip pat keičiantis konkurencinei aplinkai.[257] Todėl vadovaujantis objektyviais kriterijais galima konstatuoti, jog susitarimas turi realios ar potencialios įtakos prekybai tarp valstybių narių. Įtakos prekybai sąlyga yra tenkinama, kai egzistuoja ganėtinai didelė tikimybė, kad susitarimas gali tiesiogiai ar netiesiogiai, realiai ar potencialiai daryti įtaką prekybai tarp valstybių narių.[258] Tikėtina, kad tais atvejais, kai susitarimai sudaromi vienos valstybės teritorijoje tarp joje veikiančių rinkos dalyvių, nebus daromas poveikis prekybai tarp valstybių narių, tačiau Komisija kiekvienu atveju situaciją vertina individualiai.[259] Kaip yra pažymėjęs ESTT, jeigu susitarimas apima visą valstybės narės teritoriją, egzistuoja didelė tikimybė, kad toks susitarimas darys poveikį prekybai tarp valstybių narių.[260]Vertinant susitarimus pagal SESV 101 str. nuostatas, svarbu paminėti, kad susitarimai, patenkantys į šio straipsnio taikymo apimtį turi reikšmingai riboti konkurenciją ir daryti reikšmingą įtaką prekybai tarp valstybių narių. [261]

Teisės doktrinoje pateikiamos skirtingos nuomonės dėl susitarimo tikslo riboti konkurenciją. Vienų autorių nuomone, susitarimo tikslas nepriklauso nuo subjektyvių šalių siekių ir negalima pripažinti susitarimo antikonkurenciniu, argumentuojant tik šalių ketinimais. [262] Kitų autorių nuomone, kiekvieno susitarimo atveju turi būti nustatomi šalių ketinimai. [263] Subjektyvus siekis riboti konkurenciją nėra būtina sąlyga, tačiau jis gali būti laikomas užtektinu pagrindu susitarimo tikslui įrodyti. Nustačius, kad susitarimas pagal savo tikslą riboja konkurenciją, šalys gali bandyti įrodyti, jog toks susitarimas atitinka SESV 101 str. 3 dalies sąlygas ir yra pateisinamas. Kaip yra pažymėjęs ESTT, susitarimas tarp konkurentų, kuris pagal tikslą riboja konkurenciją, sudaromas dėl kainų fiksavimo, rinkų padalinimo, prekių gamybos bei pardavimo kiekio kontrolės. Susitarimai, ribojantys konkurenciją pagal tikslą apima perpardavimo kainų nustatymą, absoliučios teritorinės apsaugos kriterijus ir gali būti sudaromi ne tarp konkurentų.

Išskiriama grupė susitarimų, kurie pagal poveikį riboja konkurenciją. Šiais atvejais turi būti konstatuojama, kad susitarimas reikšmingai apribojo, iškreipė ar kitaip sukrikdė konkurenciją, arba galėjo turėti tokį poveikį.[264]Atitinkamai, siekiant konstatuoti šiuos ribojimus yra atliekama išsami analizė. Vertinant susitarimo poveikį konkurencijai taip pat atsižvelgiama į realias tokio susitarimo vykdymo bei galiojimo sąlygas, ekonominį susitarimo šalių veikimo kontekstą, nagrinėjama rinkos struktūra.[265] Susitarimo poveikis

257 Commission Notice – Guidelines on the effect on trade concept contained in Articles 81 and 82 of the Treaty. OJ C 101 [2004].

258 Case C-56/65 *Societe La Technique Miniere v Maschinebau Ulm.*

259 Case C-234/89 *Delimitis v Henninger Brau.*

260 Joined cases C-125/07 *P.a.o., Erste Group Bank*, ECR 2009 I-8681.

261 Case C-22/71 Beguelin Import Company v GL Import Export SA.

262 Faull, Nikpay Competition law.

263 Bellamy, Child. Competition law.

264 Case 56/65, STM [1966] ECR 235.

265 Joined cases T-374/94, T-375/94, T-384/94 and T-388/94. European Night Services Ltd (ENS), Eurostar (UK) Ltd, formerly European Passenger Services Ltd (EPS), Union internationale des chemins de fer (UIC), NV Nederlandse Spoorwegen (NS) and Société nationale des chemins de fer français (SNCF) v Commission of the European Communities.[1998] ECR II-03141.

konkurencijai vertinamas atsižvelgiant į tai, ar susitarimo sąlygos yra neišvengiamai būtinos bei neriboja konkurencijos pagal SESV nuostatas. Kituose šios dalies skyriuose detaliau nagrinėsime atskirų rūšių susitarimus, kurie sudaro prielaidas konkurencijos ribojimui, tačiau yra neišvengiami rinkos funkcionavimui energetikos sektoriuje užtikrinti.

2. Horizontaliųjų susitarimų pateisinimas, plėtojant energetikos infrastruktūros projektus

Horizontalieji susitarimai yra sudaromi tarp bendrovių, veikiančių tame pačiame gamybos, prekybos, platinimo lygmenyje. Horizontalieji bendradarbiavimo susitarimai gali būti ekonomiškai naudingi, jeigu jais susiejama papildomoji veikla, įgūdžiai ar turtas. Horizontalusis bendradarbiavimas gali būti rizikos pasidalijimo, sąnaudų taupymo, investicijų didinimo, praktinės patirties telkimo, produktų kokybės gerinimo ir jų įvairovės didinimo, taip pat greitesnio naujovių diegimo priemonė. Tokiais susitarimais apribojama konkurencija rinkoje, kai jie sudaromi tarp realiai ar potencialiai tarpusavyje konkuruojančių bendrovių. Reikėtų detaliau panagrinėti sąvokas „faktiniai konkurentai" ir „potencialūs konkurentai" rinkoje. Ūkio subjektai yra laikomi konkurentais, kuomet jų prekės laikytinos pakeičiamomis vartotojų atžvilgiu, taip pat šie ūkio subjektai veikia atitinkamoje geografinėje rinkoje. [266] Netgi rinkoje dar realiai neveikiantys ūkio subjektai, kurie tik potencialiai planuoja savo veiklą, yra laikytini konkurentais. Pavyzdžiui, bendrovė gamina elektros energiją tik savo reikmėms ir vartotojams jos neparduoda, tačiau pakilus elektros kainai tokia bendrovė, norėdama padidinti pelną, pradeda tiekti elektros energiją rinkoje vartotojams ir tokiu būdu tampa tiekėju. Bendrovės, kurios siekdamos padidinti pelną ir reaguodamos į nedidelius kainos pokyčius, užsiima veikla, kurios anksčiau nevykdė, laikytinos esamomis konkurentėmis su tomis bendrovėmis, kurios jau vykdo minėtą veiklą.[267] Atsižvelgiama į tai, ar naujo ūkio subjekto atėjimui į rinką reikia sąlyginai nedidelio laiko periodo, paprastai neviršijančio trejų metų. Trumpas laiko periodas kiekvienu atveju vertintinas individualiai, taip pat vertinama tai, ar tam tikras ūkio subjektas yra susitarimo šalimi ar trečiąja šalimi tokiame susitarime.

Horizontaliaisiais bendradarbiavimo susitarimais konkurencija gali būti ribojama keliais būdais. Susitarimai gali būti išskirtiniai, nes jais ribojama šalių galimybė konkuruoti tarpusavyje arba su trečiosiomis šalimis, kaip nepriklausomiems veiklos vykdytojams ar kaip kitų konkurencinių susitarimų šalims. Susitarimai gali daryti poveikį šalių finansiniams interesams taip, kad jų savarankiškumas priimant sprendimus pastebimai mažėja. Atliekant vertinimą, svarbu atsižvelgti ir į finansinius interesus, susijusius su susitarimu bei finansinius interesus, susijusius su kitomis susitarimo šalimis.

Energetikos srityje labai dažnai vyksta bendradarbiavimas tarp gamintojų (t.y. naftos, dujų gavybos, elektros generacijos bendrovių), sudaromi vadinamieji gamybos ar specializacijos susitarimai. Tokiais susitarimais paprastai pasiekiamas gamybos optimizavimas, atsveriant neigiamą poveikį rinkai ir jos dalyviams. Galimi vienašaliai specializacijos susitarimai, kai ūkio subjektai susitaria, kad vienas iš jų gamins atitinkamą produkciją, o kiti

266 Komisijos Reglamentas (ES) Nr. 1218/2010 „Dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 3 dalies taikymo tam tikrų rūšių specializacijos susitarimams". OJ L 335/43.

267 *Ibid*.

tokią produkciją įsigis. Kitas atvejis yra vadinamieji abipusiai specializacijos susitarimai, kuomet ūkio subjektai įsipareigoja pirkti tam tikrą produkciją, pa-žymėtina, kad energetikos sektoriuje tokie susitarimai daugiausiai būdingi naftos produktų segmente veikiančioms bendrovėms. Minėti susitarimai lemia galimą kainų padidėjimą atitinkamose rinkose. Vertinant tokius susitarimus svarbu išsiaiškinti, kokias rinkos dalis turi šalys bei, ar jos tarpusavyje konkuruoja, ar vartotojai turi galimybes pakeisti tiekėją.

Vienas iš aktualių pavyzdžių yra *E.ON/GDF*[268] byla, kurioje buvo konstatuota, kad šios bendrovės dar 1975 m. bendradarbiaudamos, tiesiant dujotiekį MEGAL, sudarė susitarimą, apimantį nekonkuravimo išlygą viena kitos teritorijoje. Tokiu susitarimu bendrovė „E.ON" įsipareigojo nekonkuruoti Prancūzijoje, o „EDF" negalėjo užsiimti gamtinių dujų tiekimo veikla Vokietijoje. Bendrovės savo šalyje užėmė dominuojančią padėti gamtinių dujų tiekimo rinkoje.[269] Komisija laikėsi pozicijos, kad įmonės padarė tęstinį pažeidimą, kadangi ES priėmus pirmąjį energetikos direktyvų paketą, kuris numatė rinkos liberalizavimo poreikį bei atitinkamus reikalavimus, minėtos bedrovės toliau tęsė savo susitarimus nekonkuruoti tarpusavyje. Kadangi toks susitarimas galiojo ir po liberalizacijos periodo, jis ženkliai apribojo konkurencijos įgyvendinimo galimybes.

Kitas horizontalaus rinkos uždarymo atvejis buvo konstatuotas *German Electricity Wholesale Market*[270] byloje, kuomet įmonei „E.ON" buvo pateikti kaltinimai dėl to, kad ji, ribodama turimus elektros energijos generacijos pajėgumus, siekė pakelti elektros kainą ir trečiąsias šalis sulaikyti nuo investicijų į infrastruktūrą.[271] Tokiu būdu ši bendrovė suteikė pranašumą savo dukterinėms įmonėms Vokietijos elektros rinkoje, kartu padidino sąnaudas galutiniam vartotojui šalyje. Tuo tikslu bendrovė rezervavo dalį turimų elektros energijos gamybos pajėgumų, nors bendrovei „E.ON" šiuos pajėgumus naudoti savo reikmėms būtų buvę ekonomiškai naudingiau. Siekdama patenkinti vartotojų elektros energijos poreikį, bendrovė nutarė trūkstamus elektros energijos gamybos pajėgumus kompensuoti kitais būdais: įsigyjant rinkoje iš kito elektros energijos gamintojo, tokiu būdu pakeliant kainas. Šiuo atveju Komisija atskirai nagrinėjo bendrovės užimamą rinkos poziciją ir galiausiai už minėtą pažeidimą bendrovei skyrė baudą.

Gamtinių dujų rinkoje ūkio subjektai neretai sudaro susitarimus, kuriais dirbtinai sumažina esamų konkurentų skaičių ir nors tokie veiksmai anksčiau būdavo toleruotini SESV prasme, tačiau po 1990 m. Komisija laikėsi pozicijos, kad bendradarbiavimo susitarimais gali būti pažeidžiamos SESV 101 str. 1 d. nuostatos.[272]Literatūroje yra išskiriami dviejų rūšių bendradarbiavimo susitarimai prekybos srityje. Vieni iš jų apima susitarimus, taikomus tam tikrai teritorijai, kiti susitarimai skirti tam tikrai rinkai. Šiuo klausimu yra aktuali *GFU* byla,[273] kurioje Komisija pradėjo tyrimą dėl susitarimo, numatančio bendradarbiavimą prekybos srityje. GFU buvo dujų derybų komitetas, kurio nuolatiniais nariais buvo pagrindinės Norvegijos dujų gavybos bendrovės: „Statoil" bei „Norsk Hydro".

268 Commission Decision of 8.7.209, Case COMP/39.401 – E.ON/GDF.

269 *Ibid*.

270 Commission Decision of 26.11.2008, Case COMP/39.388 –German Electricity Wholesale Market.

271 *Ibid*.

272 Dinnage, J. Competition in Gas Supply: The Competition Man Cometh. *Energy Natural Resources* L249-85. [1998].

273 Commission Press Release IP/01/830, Commission objects to GFU joint gas sales in Norway. June 2001.

Atitinkamai komiteto narėmis buvo ir šešios įmonių grupės,[274] parduodančios iš Norvegijos tiekiamas gamtines dujas vartotojams. Pagrindinis šio komiteto tikslas buvo suderėti dujų tiekimo sutarčių sąlygas su potencialiais pirkėjais Europoje. Komisija 2001 m. pradėjo tyrimą dėl GFU veiklos, turėdama pagrįstų abejonių dėl komiteto veiklos suderinamumo su SESV nuostatomis.[275] Minėtos bendrovės ir Norvegijos vyriausybė savo paaiškinimus argumentavo tuo, kad nuo 2001 m. buvo priimtas teisės aktas, kurio pagrindu ši sistema nėra taikoma EEE valstybėms. Tačiau dar iki šio dekreto priėmimo buvo sudarytos ilgalaikės, dvidešimt penkerių metų trukmės sutartys, pagal kurias buvo parduodamos gamtinės dujos. Šioje byloje bendrovės prisiėmė atitinkamus Komisijos pasiūlytus įsipareigojimus. „Statoil" ir „Norsk Hydro" bendrovių atveju susitarimas apėmė įsipareigojimą dėl bendros prekybos veiklos, nebent tokia veikla būtų buvusi suderinama su konkurencijos teisės nuostatomis. Buvo pasiūlyti tiekimo pajėgumai naujiems ūkio subjektams, kurie anksčiau nepirkdavo gamtinių dujų iš šių bendrovių dėl GFU vykdytų pardavimo apribojimų.[276] Dėl pasiekto susitarimo su Komisija, rinkoje atsirado naujų tiekimo pajėgumų, kuriais daugiausiai pasinaudojo stambūs pramoniniai vartotojai, elektros gamintojai, bei prekybos įmonės, ieškojusios alternatyvų rinkoje.[277] Atitinkamai „Statoil" ir „Norsk Hydro" įsipareigojo netaikyti teritorinių apribojimų prekybos gamtinių dujų srityje.[278] Šešioms bendrovių grupėms, pagal GFU modelį prekiaujančiomis gamtinėmis dujomis, buvo pasiūlyta prisiimti įsipareigojimus nutraukti prekybos veiklą pagal iki tol veikusį veiksmų ir strategijos derinimo modelį.[279]

Kitoje byloje buvo vykdomas tyrimas dėl ketinimo sudaryti bendradarbiavimo susitarimą tarp bendrovių, kartu valdančių naujai atrastą dujų gavybos teritoriją Corrib, Airijoje.[280] „Enterprise Energy Ireland Limited", „Statoil" ir „Marathon" pateikė Komisijai prašymą dėl išimties taikymo pirmuosius penkerius metus, siekdamos sudaryti bendradarbiavimo susitarimą prekybos srityje. Bendrovės savo prašymą grindė tuo, kad ūkio subjektams siekiant įsitvirtinti naujoje teritorijoje bei sukurti atsveriančią rinkos galią esamoms ir didelę rinkos dalį užimančioms valstybės valdomoms: gamtinių dujų bendrovei „Bord Gais Eirean" bei elektros energetikos bendrovei „Electricity Supply Board", reikalingas bendradarbiavimo susitarimas gamtinių dujų prekybos srityje.[281] Nors Komisija ir pripažino, kad minėtos valstybės valdomos įmonės užimą didelę rinkos dalį, tačiau turėjo abejonių, ar tikrai toks sudarytas bendradarbiavimo susitarimas gamtinių dujų prekybos srityje sukurtų konkurenciją rinkoje.[282] Komisija savo abejones grindė vykstančiu rinkos

274 ExxonMobil, Shell, TotalFinaElf, Conoco, Fortum, Agip.

275 Commission Press Release IP/01/830, Commission objects to GFU joint gas sales in Norway. June 2001.

276 Lindroos, M., Schnichels.; Svane, D. Liberalisation of European Gas Markets – Commission settles GFU case with Norwegian gas produsers. *Competition Policy Newsletter*. 2002.

277 Commission Press Release IP/01/830, Commission objects to GFU joint gas sales in Norway. June 2001.

278 Commission Press Release IP/02/1084, Commission successfully settles GFU case with Norwegian gas producers. 2002.

279 *Ibid*.

280 Commission Press Release IP/01/578, Enterprise Oil, Statoil and Marathon to market Irish Corrib gas separately. 2001.

281 *Ibid*.

282 *Ibid*.

liberalizavimo procesu, dėl kurio vartotojams sukuriamos sąlygos pasirinkti energijos tiekėją ir atitinkamai kuriama konkurencinga vidaus rinka.[283] Todėl sudarytas susitarimas tik stabdytų vykstantį rinkos liberalizavimo procesą. Pareiškėjai atsiėmė savo prašymą ir Komisija užbaigė bylą.[284]Komisija taip pat vertino ir kai kuriuos bendradarbiavimo susitarimus prekybos elektros energija srityje. Lyginant su gamtinių dujų sektoriumi, elektros sektoriuje tokie susitarimai sudaromi rečiau.

Bendradarbiavimo susitarimai dažnai sudaromi dėl siekio ūkio subjektams patekti į naujas rinkas, kadangi tokiems veiksmams reikalingos didelės pradinės investicijos, o ūkio subjektas ne visada turi tokias finansines galimybes. Šią situaciją gerai iliustruoja *Synergen* byla, kurioje dominuojanti Airijos elektros energetikos bendrovė „ESB", turinti 97% rinkos, ir Norvegijos naftos bei dujų bendrovė „Statoil" sudarė susitarimą dėl Synergen elektrinės, elektros generacijos procese naudojančios gamtines dujas, statybos projekto Dubline. Bendrovės pranešė Komisijai apie keturis susitarimus, numatančius, kad „ESB" ir „Statoil" yra pagrindiniai projekto bendrovės „Synergen" akcininkai. Taip pat buvo sudaryta ir dujų tiekimo sutartis, numatanti, kad bendrovė „Statoil" 15 metų laikotarpiu tieks gamtines dujas projekto įgyvendinimo bendrovei „Synergen". Komisija atkreipė dėmesį į tai, kad bendrovei „Statoil", sudarius tokį susitarimą, apribojama galimybė dalyvauti konkurentų veikloje. Galiausiai, minėtoms bendrovėms pasiekus susitarimą su Komisija, nekonkuravimo išlyga buvo panaikinta bendru sutarimu.

Horizontalaus bendradarbiavimo aspektu elektros energetikos sektoriuje yra aktualu panagrinėti bendrąsias draudimo grupes (angl. *nuclear insurance pools*), kurių veikla yra orientuota į pakankamo finansinio rezervo užtikrinimą branduolinės avarijos sukeltos žalos atlyginimo atveju. Bendrųjų draudimo grupių sukūrimo tikslas buvo branduolinės energetikos sektoriaus vystymas. Atsižvelgiant į tarptautinėje branduolinėje teisėje įtvirtintus civilinės atsakomybės už branduolinę žalą principus, branduolinio įrenginio operatorius yra išskirtinai atsakingas už kilusią branduolinę avariją, nepaisant kaltės. Tokia nuostata buvo įtvirtinta, siekiant supaprastinti nukentėjusiesiems žalos atlyginimo klausimus, kad nebereikėtų įrodinėti priežastinio ryšio tarp subjekto veiksmų ir dėl to kylančių padarinių. Tarptautinėse konvencijose dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą, įtvirtintas išskirtinės branduolinio įrenginio operatoriaus atsakomybės principas, taip pat numatytos alternatyvos valstybei pasirinkti, kokia apimtimi ketinama prisiimti finansinius įsipareigojimus, tuo atveju, kai operatorius nebegalės atlyginti kilusios žalos. Tam, kad būtų sudarytos galimybės atlyginti kilusią žalą, operatorius turi užsitikrinti civilinės atsakomybės draudimą atitinkamai pagal nacionalinius įstatymus numatytai sumai, kuri ženkliai skiriasi tarp ES valstybių narių bei tarptautiniu mastu. Kai kurios valstybės yra numačiusios neribotą operatoriaus atsakomybę, kitos yra įtvirtinusios tam tikrą minimalią atsakomybės ribą. Pastebėtina, kad atsakomybių ribos yra labai aukštos, Vienos konvencija numato minimalias 300 mln. SST atsakomybės ribas branduolinio įrenginio operatoriui, Paryžiaus konvencija dar aukštesnę, 1,2 mlrd. EUR. Valstybei nutarus ratifikuoti konvencijas dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą, pasirenkama, kokia

283 Commisssion Press Release IP/96/1214 The Commission Clears a Notified Agreement Concerning the Britannia Gas Field. [1996].

284 Commission Press Release IP/01/578, Enterprise Oil, Statoil and Marathon to market Irish Corrib gas separately. 2001.

apimtimi operatorius laikomas atsakingu, kilus branduolinei avarijai.[285] Ratifikuodamos tarptautines konvencijas, valstybės turi diskrecijos teisę nuspręsti dėl atsakomybių ribų operatoriui, atitinkamai apribodamos ją iki konvencijose nustatytos minimalios ribos arba gali numatyti neribotą operatoriaus atsakomybę, taip pat gali pasirinkti ir aukštesnes atsakomybės ribas, negu numato tarptautinės konvencijos. Šiuo klausimu vyrauja nuomonių įvairovė, vertinant verslo interesus, piliečių požiūrį, valstybės interesą, draudimo bendrovių, branduolinio įrenginio operatoriaus požiūrį. Branduolinių įrenginių operatoriai labiausiai suinteresuoti nustatyti kuo žemesnę atsakomybės ribą, likusią dalį dengiant valstybei, kadangi tokiu atveju jiems reikia atlyginti žalą iki tam tikros minimalios ribos, toliau atsakomybę prisiima branduolinio įrenginio valstybė. Draudikų požiūriu, svarbu nustatyti didesnę atsakomybės ribą, kadangi operatoriai, užsitikrindami civilinės atsakomybės draudimą, moka tam tikras įmokas. Draudikai gali užtikrinti civilinės atsakomybės draudimą tam tikrai sumai, kuri negali būti neribota. Žvelgiant iš visuomenės perspektyvos, piliečių interesas apima saugų branduolinio įrenginio eksploatavimą, o įvykus branduolinei avarijai, jų pagrindinis siekis yra kuo efektyvesnis bei operatyvesnis žalos atlyginimas. Įvykus branduolinei avarijai, kilusi žala siekia milijardus litų ir daugiau, o viena draudimo bendrovė nėra pajėgi atlyginti tokio dydžio kilusios žalos. Tam tikslui draudikai jungiasi į bendrąsias draudimo grupes, taip pat yra numatytos ir operatorių grupės. Problema kyla dėl to, kad bendrosios draudimo grupės veikia vienos valstybės teritorijoje ir operatoriams yra taikomi stiprūs apribojimai, kuomet jie nori jungtis į kitos valstybės teritorijoje esančią bendrąją draudimo grupę.[286] Šiuo požiūriu galime įžvelgti tam tikrus teritorinius apribojimus bei horizontaliuosius susitarimus, kuriais yra suvaržoma reali bei potenciali konkurencija rinkoje. Vienos valstybės teritorijoje veikiantys branduolinio įrenginio operatoriai paprastai gali jungtis tik į tos valstybės teritorijoje esančias bendrąsias draudimo grupes, tokiu būdu sukuriami teritoriniai apribojimai. Kai kurie autoriai kritikuoja tokią poziciją, kadangi draudikų jungimasis į nacionalines grupes lemia neefektyvumą.[287] Konkurencijos teisės prasme horizontalieji susitarimai vertinami pagal tai, ar yra sudarytas susitarimas tarp ūkio subjektų, ar vyksta veiksmų koordinavimas, kuris lemia konkurencijos apribojimus rinkoje. Atitinkamai vertinama, ar bendradarbiavimas tarp draudikų, jungiantis į grupes, yra būtina sąlyga branduolinės energetikos sektoriaus funkcionavimui bei ar tokiais veiksmai nėra ribojama konkurencija rinkoje. Todėl vertėtų sutikti su autoriais, teigiančiais, kad konkurencinga bendrųjų draudimo grupių rinka gali pasiūlyti efektyvesnį žalos atlyginimo mechanizmą.[288] Kiti autoriai pritaria šiai pozicijai, teigdami, kad sustiprinus koncentraciją rinkoje, paslaugų efektyvumas sumažėja ir nepasiekiamas norimas rezultatas[289].

285 Ameye, E. Channelling of Nuclear Third Party Liability towards the Operator: Is it sustainable in a Developing Nuclear World or is there a Need for Liability of Nuclear Architects and Engineers. *European Energy and Environmental Law Review*, February 2010, Vol. 19, issue 1, p. 33.

286 Edward Bennett, *Insuring Nuclear Risk (*Allen & Overy LLP, 15 April 2011), Interaktyvus [prisijunta 2013.10.12] www.allenovery.com/AOWEB/Knowledge/Editorial.aspx?contentTypeID=1&contentSubTypeID=7944&itemID=60957&prefLangID=410

287 Faure, M. G. Insurance and competition law balancing the conflicts. *Global Issues on Insurance Regulation*. Mastrict 2002.

288 Bruggeman, V. Compensating Catastrophe Victims: A Comparative Law and Economics Approach. *Energy and Environmental Law and Policy Series*. Kluwer.2010

289 Faure, M. G. *opt cit*. 292.

2012 m. buvo priimti Lietuvos Respublikos branduolinės (atominės) elektrinės įstatymo pakeitimai, kuriuose numatoma, jog 9 str. nuostatų, reglamentuojančių projekto įgyvendinimo bendrovės verslo santykių modelį bei apmokestinimą, įsigaliojimas yra atidedamas iki 2015-06-01.[290] Toks sprendimas priimtas dėl to, kad apie minėtą apmokestinimo modelį turėtų būti pranešama Komisijai ir gautas pritarimas dėl jo suderinamumo su SESV nuostatomis. Analizuojant šio įstatymo 9 str. nuostatas, pažymėtina, kad projekto įgyvendinimo bendrovė vykdys įsipareigojimus parduoti dalį pagamintos elektros energijos kiekio galios kiekvienam dalyviui, proporcingai jo valdomam akcijų kiekiui projekto įgyvendinimo bendrovės akciniame kapitale. Bendrovė taip pat įsipareigos tiesiogiai į rinką neparduoti pagamintos elektros energijos, išskyrus atvejus, kuomet projekto įgyvendinimo bendrovės dalyvis nevykdo savo finansinių įsipareigojimų už gautą elektros energiją.[291] Šio įstatymo 9 str. 7 d. numatytas projekto įgyvendinimo bendrovės patirtų sąnaudų, susijusių su energijos gamyba, įtraukimas į elektros energijos ir galios pardavimo kainą bei pateikiamas nebaigtinis tokių sąnaudų sąrašas.[292] Atitinkamai yra numatytas sąnaudų, susijusių su branduolinės elektrinės eksploatavimo nutraukimu bei radioaktyvių atliekų tvarkymu.[293] Įstatyme įtvirtinta, kad projekto įgyvendinimo bendrovės patirtos sąnaudos bus įtraukiamos į elektros savikainą, nors pagamintą elektros energiją planuojama parduoti už savikainą projekto akcininkams. Šie jau esamomis rinkos sąlygomis parduos pagamintą elektrą į rinką. Taikant tokį verslo modelį, įmonės rizika dalijasi, kartu dalyvaujančios šalys proporcingai pasidalina sąnaudas ir naudą, užtikrinant konkretų energijos kiekį, kurį įmonės gali naudoti pagal savo poreikius.

Nagrinėjant Mankala modelio koncepciją, reikėtų atkreipti dėmesį į santykį su konkurencijos teisės nuostatomis, vertinti šį modelį pagal SESV 101 str., reglamentuojantį draudžiamus susitarimus. Atitinkamai šiame darbe detaliau panagrinėsime horizontalaus bendradarbiavimo tarp įmonių santykį su draudžiamų susitarimų reglamentavimu bei galimu rinkos apribojimu. Pirmiausiai, vertinama, ar susitarimas patenka į SESV 101 str. apimtį, kaip ribojantis konkurenciją. Kadangi Mankala modelio tikslas nėra nukreiptas į konkurencijos ribojimą, kitaip sakant, toks susitarimas nepatektų į minėto straipsnio taikymą kaip susitarimas pagal tikslą ribojantis konkurenciją. Mankala verslo modelis gali būti vertinamas iš konkurencijos teisės perspektyvos, būtent draudžiamų susitarimų, kaip horizontalaus pobūdžio bendradarbiavimo susitarimas, dėl kurio galimai ribojama konkurencija rinkoje.[294] Bendradarbiavimas gali būti ir vertikalus, kuomet pirkėjai ir perpardavėjai yra susiję tarpusavyje. Dauguma Mankala verslo modelyje dalyvaujančių bendrovių užsiima perpardavimo veiklomis.[295] Vertinant bendradarbiavimo susitarimus pagal SESV 101 str. nuostatas, pirmiausiai analizuojama, ar tam tikras susitarimas patenka į šio straipsnio pirmos dalies apimtyje numatytus draudimus. Toliau vertinama, ar toks susitarimas atitinka 101 str. numatytas sąlygas. Tokia pareiga tenka subjektui, įrodinėjančiam atitiktį pagal minėtą dalį. Tuo atveju, kai susitarimas tenkina visas SESV 101 str. 3 d.

290 Lietuvos Respublikos branduolinės (atominės) elektrinės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 76-3004; 2012, Nr. 73-3779.

291 *Ibid.*, 9 straipsnio 4, 5 dalys.

292 *Ibid.*, 9 straipsnio 7 dalis.

293 *Ibid.*, 9 straipsnio 8 dalis.

294 Finnish Competition Authority: Case 27/67/96.

295 The Nordic Power Ltd.

sąlygas, draudimas, numatytas SESV 101 str. 1 d. netaikomas. Tai reiškia, kad nors susitarimas formaliai atitinka draudžiamo susitarimo kriterijus, bet savo turiniu ir teigiamu poveikiu nesukuria rinkos suvaržymo.[296]

Vertinant Mankala verslo modelį, pirmiausiai nustatoma, ar toks susitarimas pagal savo pobūdį nėra skirtas konkurencijos ribojimui, nustačius, kad šio modelio pagrindinė idėja nėra konkurencijos apribojimas pagal tikslą, toliau atliekamas vertinimas pagal SESV 101 str. 3 d. nuostatas. Gamybos susitarimai, kuriais nėra siekiama apriboti konkurenciją ir susitarimai sudaryti tarp ūkio subjektų, kurie nekonkuruoja tarpusavyje, paprastai neturi konkurenciją ribojančio poveikio.[297] Mankala bendrovės paprastai būna perpardavėjai bei gamybos įmonės, kurios tarpusavyje nekonkuruoja, tačiau yra ir tarpusavyje konkuruojančių bendrovių. Šiuo atveju bendradarbiavimo susitarimai gali turėti neigiamą poveikį konkurencijai. Susitarimai, kuriais nustatomos prekių kainos, ribojamas pardavimas, pasidalinama rinkomis yra draudžiami. Kuomet bendradarbiavimas tarp ūkio subjektų aiškiai neapima šių elementų, reikalinga tolesnė analizė. [298] Bendradarbiavimo susitarimais turi būti sukuriama pakankama bendrovių rinkos galia, kad jos galėtų patekti į SESV 101 str. reglamentuojamų draudimų taikymo apimtį. Jeigu bendradarbiavimas suponuoja konkurencijos apribojimus, jis gali būti pateisinamas tais atvejais, kai bendra bendrovių rinkos dalis sudaro mažiau negu 20%. Priklausomai nuo esamų rinkos koncentracijų, gali būti leidžiamas toks bendradarbiavimas, kuomet rinkos dalis yra didesnė,[299] kai kurios Mankala bendrovės turi tokią rinkos dalį.[300]

Kaip parodė Skandinavijos šalių konkurencijos institucijų atlikta studija, dar nėra pasiektas reikiamas konkurencijos lygis energetikos sektoriuje. Suomijoje konkurencijos priežiūros institucija netgi atliko studiją, siekdama įvertinti, ar nėra atliktų veiksmų, kuriais būtų sukuriamas neigiamas poveikis konkurencijai ir atitinkamai priežiūros institucijai reikėtų imtis veiksmų šiems veiksniams šalinti. Atliktų studijų rezultatai parodė, kad gamybos lygmuo neturėtų būti daugiau koncentruotas negu yra dabar.[301] Studija taip pat parodė, kad gamybos koncentracija padidina antikonkurencinio elgesio tikimybę bei gali turėti poveikį rinkai. Ši rizika padidėja būtent per informacijos dalijimąsi tarp bendrovių.[302] Kaip yra pažymėjusi Komisija, susitarimai ir mechanizmai, panašūs į Mankalą verslo modelį, gali turėti antikonkurencinį poveikį rinkai.[303] Komisija atkreipė dėmesį į tai, kad tiekėjų rinkos galia bei sutarčių trukmė gali sukurti prielaidas konkurencijos apribojimui.[304] Tiekimo sutartimis sukuriama situacija, kuomet potencialūs pirkėjai yra susaistomi su tiekimo bendrove ir dėl to sumažėja konkurencija rinkoje.

296 Švirinas, D. *Vertikaliųjų susitarimų reglamentavimas konkurencijos teisėje*. MRU. 2004.

297 Commission Notice 2001, para 24.

298 Commission Notice 2001, para 26.

299 Commission Notice 2001, para 96.

300 Pavyzdžiui bendrovių Fortum Plc arba Vattenfall Plc, dalyvaujančių Mankala verslo modelyje, rinkos dalys viršija nurodytas rinkos dalis.

301 Report from Nordic Competition Authorities 2007. Report from Finnish Competition Authority 23/13.9.2007.

302 Report form Competition Authorities 2007. P. 17.

303 Commission Report 2007.

304 *Ibid*.

ESTT yra pažymėjęs, kad kiekvienas rinkos dalyvis turi teisę spręsti, kokius veiksmus atliks rinkoje, o tokios teisės suvaržymai lemia konkurencijos teisės ribojimą.[305] Gamybos bendrovė turėtų pati nuspręsti, kokios verslo strategijos, susijusios su pardavimais, kainomis bei klientais, imsis. Tokia prielaida nėra realizuojama Mankala verslo modelio schemoje, kadangi bendros gamybos įmonės savininkai kartu nusprendžia, kaip bus valdoma pastaroji bendrovė.[306] Viena iš didesnių rizikų, kad bus suvaržyta, ar kitaip apribota konkurencija rinkoje yra informacijos dalijimasis tarp Mankala bendrovių.[307] Antikonkurencinio elgesio vertinimas priklauso nuo įmonės valdymo ir administravimo, atitinkamai rizika mažėja, jei bendrovės sistemingai tarpusavyje nesikeičia informacija.[308] Kaip buvo konstatuota Suomijos teismo sprendime, bendradarbiavimas tarp Mankala bendrovių nesuteikia specifinės informacijos apie kitus bendros įmonės savininkus bei nesuponuoja veiksmų derinimo rizikos rinkoje. Šiuo atveju įmonės gauna tik informaciją apie bendroves, su kuriomis vykdomas bendradarbiavimo susitarimas pagal Mankala modelį.[309]

Siekiant pateisinti bendradarbiavimo susitarimą pagal konkurencijos teisės nuostatas, svarbu, kad tokiu susitarimu būtų atsveriami konkurenciją ribojantys veiksniai ir skatinama prekių gamyba, ar mokslo bei technologijų pažanga, vartotojams teikiama nauda ir susitarimu neturi būti eliminuojama konkurencija rinkoje.[310] Taikant Mankala verslo modelį, gali būti didinamas gamybos efektyvumas, kuomet kiekvienam ūkio subjektui nereikėtų atskirai užsitikrinti to paties produkto gamybos, tokiu būdu pasiekiama masto ekonomija. Didesnės bendrovės taip pat geba prisidėti prie technologijų pažangos be jų kūrimo. Elektros gamybos atveju tai reiškia naujų technologijų diegimą, bei esamų gamybos pajėgumų efektyvumo gerinimą ir didinimą. Kitas svarbus atsveriantis veiksnys yra elektros tiekimo saugumo bei pakankamos nuosavos elektros generacijos užtikrinimas, sukuriant prielaidas patiekti elektros energiją vartotojams už konkurencingą kainą. Toks modelis taip pat skatina naujų investicijų pritraukimą, kadangi numatyta rizikų pasidalijimo bei kapitalo grąžos galimybė.

Antikonkurenciniai susitarimai gali būti ne tik vieši, bet ir slapti, pavyzdžiui, kartelinių susitarimų atvejai. Tokiais susitarimais rinkomis pasidalijančios bendrovės yra apsaugotos nuo galimo konkurencinio spaudimo teikti į rinką naujus produktus, gerinti paslaugų bei produktų kokybę. Karteliai yra slapti susitarimai, sudaromi tarp tame pačiame lygmenyje konkuruojančių ūkio subjektų dėl bendros kainų bei pasiūlos politikos, siekiant padidinti produkcijos kainą ir pelną. Galimi atvejai, kai tariamasi dėl prekės rinkos padalinimo teritoriniu pagrindu, dėl nekonkuravimo kainomis viešuosiuose pirkimuose. Bendrovėms sudarius kartelinus susitarimus, mažėja prekių pasiūla, o vartotojai turi mokėti didesnes kainas. Pagal SESV ir Konkurencijos įstatymo nuostatas, karteliai yra draudžiami ir už juos numatytos sankcijos. Kai kurie autoriai, mano, kad karteliniai susitarimai gali būti tapatinami su monopolijomis, kadangi slaptais įmonių susitarimais sukuriamos prielaidos rinkos monopolizavimui.[311] Kiti autoriai su tokia pozicija nesutinka, kadangi nepaisant

305 Case C-49/92 *Commission v Anic Partecipazioni*. 1999. ECR I-4163.

306 The Finnish Competition Authority: Case 27/67/96.

307 Report from the Nordic Competition Authorities 2007.

308 Report from the Nordic Competition Authorities 2007.

309 Market Court: 123/08 case number 209/06.KR, 14.3.2008.

310 Jones, Suffrin. 2008.

311 Liefmann, R. 1927. *Kartelle, Konzerne und Trusts*. Stuttgart: Verlag Ernst Heinrich Moritz.

daromo poveikio rinkai, karteliniu susitarimu negalima pasiekti tokio poveikio bei rinkos galios, kiek jos turi monopolija. Kartelio nariai išlaiko ir vidinę konkurenciją, kadangi siekdami bendro tikslo, derina tarpusavio interesus, yra suinteresuoti paveikti esamą monopoliją.[312]

Dėl kartelinių susitarimų yra panaikinama, ar stipriai suvaržoma konkurencija rinkoje o dėl kainų kilimo, daromas stiprus poveikis vartotojams. Atitinkamai tose ūkio šakose, kuriose sudaromi karteliai, mažėja įmonių konkurencingumas. Doktrinoje taip pat skiriami kartelių formavimąsi lemiantys veiksniai, kuriuos detaliau aptarsime. Kartelių formavimuisi įtakos turi įmonių skaičius rinkoje, kadangi kuo daugiau bendrovių rinkoje, tuo mažesnė tikimybė, kad formuosis kartelis. Problemos dažnai kyla dėl galimybės tarpusavyje koordinuoti veiksmus. Kuo mažiau įmonių dalyvauja susitarime, tuo didesnė tikimybė, kad jos ims tarpusavyje derinti bei koordinuoti veiksmus. Vertinamos bendrovių turimos rinkos dalys, kadangi joms esant panašaus pajėgumo, tampa lengviau susitarti bei derinti tarpusavio veiksmus. Svarbus veiksnys yra pateikimo į rinką barjerai, kadangi potencialios konkurencijos galimybė apsunkina kartelio formavimosi sąlygas. Vertinama pirkėjo rinkos galia, kuomet stambus pirkėjas gali turėti įtakos kainoms. Tokia situacija nulemtų kartelio nuostolingumą. Didesnė rizika formuotis karteliui yra tada, kai sektoriuje patiriamos didelės sąnaudos. Kaip yra pažymėjęs ESTT, horizontalūs karteliniai susitarimai dėl kainų derinimo, suponuoja dėl savo pobūdžio sunkius konkurencijos pažeidimus, ir atitinkamai neturi būti įrodinėjamas konkretus poveikis rinkai.

Energetikos sektoriuje vertinant kartelinius susitarimus yra aktuali *EniSpa* byla, kurioje motininei bendrovei buvo numatyta atsakomybė už jos dukterinių įmonių sudarytus kartelinius susitarimus.[313] Šioje byloje buvo nagrinėjama, ar Komisija pagrįstai skyrė baudą bendrovei „EniSpA“ už pastarosios dukterinių bendrovių sudarytus kartelinius susitarimus. Motininė bendrovė pati nedalyvaudavo karteliniuose susitarimuose, nors atsakomybė jai buvo numatyta. Atsakomybė numatoma tais atvejais, kai motininė bendrovė dukterinėje, kartelinį susitarimą sudariusioje bendrovėje, turi absoliučią kontrolę. Atitinkamai buvo preziumuojama, kad motininė bendrovė turi lemiamą įtaką dukterinės bendrovės sudaromiems susitarimams net ir tais atvejais, kai pati motininė bendrovė tiesiogiai nedalyvaudavo tokiuose susitarimuose. Siekiant įrodyti, kad motininė bendrovė neturi lemiamos įtakos savo valdomoms dukterinėms įmonėms, turėjo būti įrodyta, kad dukterinė bendrovė veikia ir priima sprendimus autonomiškai nuo motininės įmonės. „EniSpA“ bendrovė koordinavo techninius bei finansinius klausimus savo valdomos įmonių grupės atžvilgiu, nors tiesiogiai nedalyvavo pažeidimą padariusių bendrovių komercinėje veikloje.[314] Komisija savo sprendime yra pažymėjusi, kad toks dalyvavimas yra pakankamas, siekiant bendrovei taikyti atsakomybę už jos kontroliuojamų įmonių veiksmus. Po šios bylos formuojasi praktika, kad motininei bendrovei, koordinuojančiai dukterinių bendrovių veiklą, gali būti taikoma atsakomybė už jos dukterinių bendrovių atliekamus veiksmus, kuriais yra pažeidžiamos konkurencijos teisės nuostatos.

312 Bouwens, B.; Dankers, J. 2005. Sharing Success: Cartels as an Answer to the Dynamics of Business Capitalism, 1900–1940. [interaktyvus] [prisijungta 2014-02-03] <http://www.bintproject.nl/textfiles/2005_bouwens-dankers.pdf>.

313 2013 m. gegužės 8 d. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-508/11 P *EniSPA prieš Komisiją*.

314 *Ibid*.

Išanalizavę horizontaliųjų susitarimų specifiką energetikos sektoriuje, galime teigti, kad gamtinių dujų srityje dėl ribotų energijos išteklių tiekimo šaltinių, dažniausiai vyrauja priklausomybė nuo vieno tiekėjo, kuris siekdamas sustiprinti savo užimamą padėtį, sudaro prielaidas rinkos pasidalijimui. Kitokia situacija yra elektros srityje, kur vyrauja daugiau gamintojų, konkuruojančių tarpusavyje produkcijos kainomis, taip pat yra aktyviai vykdoma elektros prekyba biržoje, bet ne ilgalaikių sutarčių pagrindu. Bendradarbiavimo susitarimai, kuriais nesiekiama rinkų padalijimo, ar uždarymo, nėra žalingi konkurencijai, jeigu juose neįtvirtinamos konkurenciją ribojančios sąlygos. Tokia praktika išanalizuota bendrųjų draudimo grupių susitarimuose branduolinės energetikos srityje. Suprantamas poreikis tokiais susitarimais optimizuoti sąnaudas, tačiau teritoriniai apribojimai, leidžiantys prie tokių grupių jungtis tik tose valstybėse veikiantiems branduolinio įrenginio operatoriams, lemia konkurencijos iškraipymą ir ribojimą, kartu mažina šių draudimo grupių efektyvumą. Tolesniame skyriuje vertinsime vertikaliųjų susitarimų poveikį konkurencijai energetikos sektoriuje.

3. Vertikaliųjų susitarimų poreikis energetikos sektoriuje, optimizuojant veiklos sąnaudas

Vertikalusis susitarimas sudaromas tarp dviejų arba daugiau įmonių, kurių kiekviena susitarimo arba suderintų veiksmų atžvilgiu, veikia skirtingame gamybos arba platinimo grandinės lygmenyje. Susitarimas arba suderinti veiksmai, susiję su sąlygomis, kuriomis šalys gali pirkti, parduoti arba perparduoti tam tikras prekes arba paslaugas.[315] Susitarimai, sudaromi tarp energijos tiekėjo ir pirkėjo yra draudžiami, jeigu jais yra suvaržoma konkurencija ir nesukuriama atperkamoji nauda. Lyginant su panašaus pobūdžio horizontaliaisiais susitarimais, kurie sudaromi tarp tame pačiame lygmenyje veikiančių ūkio subjektų, šie susitarimai nėra tokie žalingi konkurencijos teisės požiūriu, kadangi jie yra daugiau orientuoti į produktų gamybos efektyvumo didinimą, masto ekonomijos taikymą. SESV 101 str. taikomas vertikaliesiems susitarimams, kurie gali turėti įtakos prekybai tarp valstybių narių ir kurie trukdo, riboja arba kitaip iškreipia konkurenciją.[316] SESV 101 str. apibrėžiamas vertikaliųjų apribojimų vertinimo pagrindas, kuriame atsižvelgiama į antikonkurencinį ir konkurenciją skatinantį poveikį. Vertikalieji susitarimai neleidžia sukurti stiprios rinkos galios, nebent tiekėjas arba platintojas prieš sudarydamas tokį susitarimą yra įgijęs pakankamą rinkos galią. Daugeliu vertikaliųjų apribojimų atvejais pavojus konkurencijai gali kilti tada, jeigu nėra pakankamos konkurencijos viename, ar keliuose prekybos lygiuose. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad vertikalieji susitarimai turi ir teigiamą poveikį, kadangi leidžia išvengti vadinamosios „pasinaudojimo problemos“ (angl. *free-rider*). Šiuo atveju tiekėjas investuoja lėšas į technologijos plėtrą, personalo mokymus, vėliau vertikalieji susitarimai gali padėti išvengti situacijos, kuomet ateitų naujas ūkio

315 Komisijos Reglamentas (ES) Nr. 330/2010 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 3 dalies taikymo vertikaliųjų susitarimų ir suderintų veiksmų rūšims. OJ L102/1.

316 1966 m. Teisingumo Teismo sprendimą *Grundig-Consten prieš Komisiją* sujungtose bylose 56/64 ir 58/64, Rink. p. 299, 1966 m. birželio 30 d. Sprendimą *Technique Minière prieš Maschinenbau Ulm*, 56/65, Rink. p. 235, 1994 m. liepos 14 d. Pirmosios instancijos teismo sprendimą *Parker Pen prieš Komisiją*, [1994] T- 77/92, Rink. p. II 549.

subjektas, kuris norėtų pasinaudoti patirtomis investicijomis į infrastruktūros ar verslo gerinimą.[317] Vertikalieji susitarimai taip pat yra naudingi dėl galimybės patekti į naujas rinkas, kadangi šiuo atveju ūkio subjekto turimi finansiniai resursai gali būti neužtektini, norint investuoti į verslo plėtrą, tokiu būdu patekti į naujas rinkas.

Nagrinėjant nekonkuravimo susitarimus, svarbu įvertinti, ar bendrovės nekonkuravimo susitarimais sukuria kompensuojamąjį efektą, t.y., ar jos prisideda prie technikos pažangos, ar toks susitarimas yra neišvengiamas, siekiant padidinti bendrovės efektyvumą. Vertinama ir tai, ar vartotojai gauna proporcingą dalį naudos, ar bent jau nenukentėtų daugiau, negu nesant tokio susitarimo tarp bendrovių. Vertikaliaisiais susitarimais gali būti sukurtos prielaidos ūkio subjektui pagaminti produktą mažesne kaina, taikant masto ekonomijos principus, kartu sukuriama nauda vartotojui, sumažinant patiekiamos produkcijos kainas. Taip pat vertikalieji susitarimai gali sumažinti perdavimo ir platinimo kainas bei šių ūkio subjektų patiriamus kaštus. Galime išskirti ilgalaikes dujų tiekimo sutartis, kuriomis yra nustatoma patirtų investicijų atsiperkamumo schema. Tai aktualu įgyvendinant naujus infrastruktūros projektus, kurių finansavimui reikia užtikrinti tinkamą investicijų atsiperkamumą.[318] Vertikalieji susitarimai dažnai suponuoja logistinių, transportavimo kaštų sumažinimą, gamybos planų optimizavimą. Atsižvelgiant į tai, kad nekonkuravimo susitarimai sukuria prielaidas tiekėjui padidinti ir išlaikyti aukštas produkcijos kainas, atitinkamai kaštų optimizavimas neturėtų sudaryti prielaidų didinti kainų vartotojams. Šis testas yra sunkiai taikytinas energetikos sektoriuje dėl to, kad rinkoje įvykus paklausos elastingumo sumažėjimui, kainos sumažėjimas nebūtinai sąlygotų pardavimų padidėjimą. Vertikaliaisiais susitarimais išsprendžiama palaikymo problema (angl. *hold-up*), kai pirkėjas ar tiekėjas nenorėtų patirti investicijų, jeigu su šiuo ūkio subjektu nesudaroma ilgalaikė tiekimo sutartis. Tam turi būti tenkinamos kelios sąlygos: investicijos privalo būti konkrečiai susijusios, tai reiškia, kad pasibaigus sutarčiai klientas negalės jų panaudoti kitiems tikslams, nepatirdamas didelių pardavimo nuostolių. Taip pat investicijos laikomos konkrečiai susijusiomis, kai jas galima panaudoti tik tam tikro prekės ženklo sudedamosioms dalims gaminti. Atitinkamai numatytas reikalavimas, kad investicijos turi būti ilgalaikės.

Galutinės tiekimo vietos sąlyga (angl. *destination clause*) dažnai numatoma ilgalaikėse tiekimo sutartyse kaip teritorinis prekybos apribojimas. Dar 2001 m. Komisija pradėjo nemažai tyrimų dėl teritorinių apribojimų, kurie buvo įtraukiami į ilgalaikes tiekimo sutartis, dažniausiai sudaromas gamtinių dujų sektoriuje. Tokie apribojimai reiškė draudimą perparduoti įsigytas gamtines dujas už sutartyje suderėtos teritorijos ribų. Tokios sąlygos dažnai buvo naudojamos Rusijos bendrovės „Gazprom“, Italijos bendrovių „SNAM“, „ENEL“, „Edison“ sudaromose sutartyse. Šiomis tiekimo sutartimis būdavo suderėta apie 20 milijonų kubinių metrų gamtinių dujų, kurios kasmet patiekiamos į dujų perdavimo sistemą. Toks teritorinis apribojimas atsirado dėl to, kad dujų kaina svyruoja skirtinguose regionuose, priklausomai nuo toje valstybėje diversifikuoto energijos išteklių lygio. Tokia kainų praktika taip pat naudinga ir tiekėjams, kadangi jiems mažėja transportavimo kaštai. Komisija siekė spręsti vertikaliųjų susitarimų problemą, kartu mažindama teritorinius

317 Commission notice Guidelines on Vertical restraints (2000/C/291/01).

318 Commission Decision of 11.10.2007. Case COMP/37.966-Distrigas.

pardavimų apribojimus, kuriais suvaržoma konkurencija rinkoje.[319] Galutinė tiekimo vietos sąlyga laikoma sunkiu apribojimu, sudaromu tarp tiekėjo ir pardavėjo.

Komisija vykdė tyrimą dėl Nigerijos dujų kompanijos „NLNG“,[320] kuri yra antra didžiausia SGD tiekėja Europoje, tiekianti per 5 milijardus kubinių metrų gamtinių dujų Italijai, Ispanijai, Portugalijai, Prancūzijai, veiksmų. Komisijai nuogąstavimų kėlė tai, kad bendrovė galėjo sudaryti tiekimo sutartis, numatydama pelno pasidalijimo mechanizmus,[321] kuriais įsipareigojama sumokėti tam tikrą dalį pajamų, gautų nuo už suderėtos teritorijos ribų parduoto gamtinių dujų kiekio. Komisijos nuomone, tokie apribojimai gali būti prilyginami teritoriniams pardavimų ribojimams.[322] Nigerijos bendrovė turėjo sudariusi vieną sutartį, kurioje numatyta galutinės tiekimo vietos sąlyga, tačiau pasiekus sutarimą su Komisija, nutraukė tokią sutartį. Komisija, atlikusi tyrimą daugiau pažeidimų šios bendrovės atžvilgiu nenustatė, o „NLNG“ įsipareigojo ateityje ilgalaikėse tiekimo sutartyse nenumatyti galutinės tiekimo vietos sąlygų. [323]Šiuo požiūriu taip pat aktuali yra *ENI/SNAM* byla,[324]kurioje Komisija vykdė tyrimą dėl teritorinių apribojimų, numatytų tiekimo sutartyse. Minėtoje byloje taip pat buvo pasiektas sutarimas, kuris turi ypač didelę svarbą, kadangi „ENI“ yra viena didžiausių „Gazprom“ dujų tiekėjų, patiekiančių per dvidešimt milijardų kubinių metrų gamtinių dujų kasmet. Susitarime buvo numatyta atsisakyti galutinės tiekimo vietos sąlygos, taip pat nesudaryti naujų tiekimo sutarčių, kuriose būtų numatyti teritoriniai apribojimai, pelno pasidalijimo mechanizmai. Taip pat buvo panaikinta sąlyga, pagal kurią „Gazprom“, norėdama parduoti gamtines dujas kitiems Italijos gamtinių dujų tiekėjams, turėjo gauti „ENI“ bendrovės pritarimą. [325] Be šių įsipareigojimų „ENI“ sutiko pateikti papildomus gamtinių dujų pajėgumus tiekėjams iš Austrijos bei Vokietijos. [326] Tokiu būdu buvo užtikrinama trečiųjų šalių prieigos teisė prie perdavimo tinklų bei skatinamas TAG jungiamojo vamzdyno naudojimas. Įsipareigojimai apėmė galimybę sudaryti mėnesio trukmės transportavimo sutartis, skirtas užtikrinti efektyvų perkrovų valdymo mechanizmo įgyvendinimą, informacijos apie laisvus pajėgumus skelbimą, atitiktį gerosios praktikos gairėms, skirtoms trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimui.[327] Toks pat įpareigojimas buvo pasiūlytas ir Austrijos naftos ir dujų bendrovei „OMV“, kuri importavo „Gazprom“ tiekiamas dujas. Austrija turi svarbius jungiamuosius magistralinius dujotie-

319 Commission Notice. Guidelines on Vertical Restraints. [2000] OJ C291/1; Commission Regulation (EC) 2790/99 on the application of Article 81 (3) of the Treaty to categories of vertical agreements and concerted practices [1999] OJ L 336/21.

320 Commission Press Release IP/02/1869. Commission settles investigation into territorial sales restrictions with Nigerian gas company NLNG. 2002.

321 Nyssens, H. Cultrera, C. Schnichels, D. The Territorial restrictions case in the gas sector: a state of play. *Competition Policy Newsletter.* 2004/1. p. 48-51

322 Nyssesns, H. Osbourne, I. Profit splitting mechnisms in liberalised gas market: the devil lies in the details. *Competition Policy Newsletter*. 2005/1.

323 Commission Press Release IP/02/1869. Commission settles investigation into territorial sales restrictions with Nigerian gas company NLNG. 2002.

324 Commission Press Release IP/03/1345. Commission reaches breakthrough with Gazprom and ENI on territorial restriction clauses. 2003.

325 Commission Press Release IP/03/1345. Commission reaches breakthrough with Gazprom and ENI on territorial restriction clauses. 2003.

326 *Ibid*.

327 *Ibid*.

kius su Vokietija, Italija, Prancūzija, o numatyti galutinės tiekimo vietos apribojimai varžė prekybą tarp valstybių narių.[328]Bendrovės taip pat panaikino sutartyje numatytą įpareigojimą, kuriuo „Gazprom“, tiekdama gamtines dujas Austrijai, pirmumo tvarka jas turėjo pasiūlyti įsigyti „OMV“ įmonei.[329] Tai pat „OMV“, kuriai priklausė ir dalis jungiamojo vamzdyno TAG akcijų, įsipareigojo pasiūlyti pajėgumų, kad iš Rusijos tiekiamomis gamtinėmis dujomis būtų galimybė aprūpinti ir Italijos vartotojus. Atitinkamai buvo numatytas įpareigojimas „OMV“ užtikrinti trečiųjų šalių prieigos teisę.[330]

Žvelgiant iš energetikos teisės perspektyvos, vertikalieji susitarimai galėtų būti prilyginami vertikalios integracijos bendrovėms, kuomet viena energetikos įmonė veikia tiek gamtinių dujų gavybos ar elektros energijos gamybos bei perdavimo, tiekimo ir skirstymo segmentuose. Dėl minėtos priežasties ES vykdomas vertikalios integracijos energetikos bendrovių skaidymas, siekiant užtikrinti konkurenciją tarp ūkio subjektų. Šiame poskyryje nagrinėti vertikalieji susitarimai, paprastai sudaromi tarp gamintojo ir tiekėjo su tam tikromis konkurenciją ribojančiomis išlygomis ir nekonkuravimo įsipareigojimais, sukelia žalą, kadangi stipriai paveikiama prekyba tiek tarp valstybių narių, tiek ir vienos valstybės teritorijoje, atitinkamai daromas neigiamas poveikis kainoms bei vartotojo galimybei pasirinkti energijos išteklių tiekėją.

4. Energetikos bendrovių piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi sukuriami ribojimai rinkoje

Šiame skyriuje bus detaliau nagrinėjamas piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas energetikos sektoriuje, kuris vertinant iš ilgalaikių energijos tiekimo sutarčių perspektyvos, glaudžiai susijęs su draudžiamų susitarimų institutu. Minėtose sutartyse dažnai nustatomos tam tikros konkurenciją ribojančios sąlygos, kaip galutinės tiekimo vietos sąlyga, panaudojimo ar perpardavimo apribojimai, kurios lemia konkurencijos ribojimą rinkoje. Ilgalaikės sutartys taip pat lemia, kad ūkio subjektas turi teisę atsisakyti trečiosioms šalims suteikti prieigos teisę prie perdavimo tinklų, tokiu būdu išlikdamas vieninteliu tiekėju rinkoje ir piktnaudžiaudamas užimama padėtimi. Dažniausiai tokio atsisakymo argumentai apima nepakankamus tinklų pajėgumus, pajėgumų rezervacijas ir su tuo susijusius nuostolius bei strategiškai nepakankamą investicijų kiekį, siekiant plėsti tiekimo sistemos pajėgumus, kad prisijungimas būtų suteiktas kitam ūkio subjektui. Minėtos aplinkybės lėmė, kad šie institutai yra nagrinėjami vienoje darbo dalyje, siekiant geriau atskleisti sąsajas ir esamą problematiką.

Pagal Konkurencijos įstatymą dominuojanti padėtis yra suprantama kaip: „*situacija atitinkamoje rinkoje, kai vienas ar daugiau ūkio subjektų tiesiogiai nesusiduria su konkurencija, arba gali daryti vienpusę lemiamą įtaką atitinkamoje rinkoje veiksmingai ribodami konkurenciją*“. Vertindama dominavimą Komisija atsižvelgia į rinkos konkurencinę struktūrą ir ypač į šiuos veiksnius: spaudimą dėl esamo faktinių konkurentų tiekimo bei jų padėties rinkoje, spaudimą, patiriamą dėl realios galimybės, kad ateityje faktiniai konkuren-

328 Commission Press Release IP/05/195. Competition: Commission secures improvements to gas suppy contracts between OMV and Gazprom. 2005.

329 *Ibid.*

330 *Ibid.*

tai plėsis arba į rinką pateks galimi konkurentai, taip pat spaudimą, patiriamą dėl įmonės klientų derėjimosi galios.[331] Užimama rinkos dalis yra svarbus požymis, nusakantis rinkos struktūrą ir įvairių rinkoje veikiančių įmonių santykinę svarbą.[332] Tačiau Komisija apie rinkos dalis sprendžia pagal atitinkamos rinkos sąlygas, ypač rinkos dinamiką bei gaminių diferenciacijos laipsnį. Pirmą kartą šios sąvokos išaiškinimas buvo pateiktas *Hoffmann-La Roche* byloje, kurioje konstatuota, kad dominuojanti padėtis yra, kai ekonominę galią turintis ūkio subjektas gali veiksmingai riboti konkurenciją atitinkamoje rinkoje ir veikti nepriklausomai nuo savo konkurentų, klientų ir vartotojų. Tokia ūkio subjekto padėtis, kai jis turi didelę ekonominę galią, ESTT nuomone, nebūtinai panaikina konkurenciją rinkoje, kaip monopolijos atvejais, tačiau leidžia šiam subjektui daryti lemiamą įtaką konkurencijos sąlygoms, ir didžiąja dalimi veikti nepriklausomai nuo konkurentų, jei tik toks elgesys nedaro žalos pačiam subjektui. Dominavimas suprantamas kaip įmonės ekonominio pajėgumo pozicija, suteikianti jai galimybę neleisti veiksmingos konkurencijos atitinkamoje rinkoje bei galią veikti pastebimai nepriklausomai nuo konkurentų, klientų ir galiausiai vartotojų.[333] Šiuo atveju sprendimai yra iš esmės nepriklausomi nuo konkurentų, klientų ir vartotojų veiksmų.[334] Komisijos nuomone, įmonė, kuri gali pelningai kelti kainas virš konkurencinio lygio ilgą laikotarpį, nepatirdama pakankamo konkurencinio spaudimo, paprastai laikytina dominuojančia. Dominuojanti padėtis mažai tikėtina, jei įmonės dalis atitinkamoje rinkoje yra mažesnė kaip 40%. Ypatingais atvejais, net jei dominuojanti įmonė turi mažesnę, nei nurodyta, rinkos dalį, ji gali nesugebėti veiksmingai daryti spaudimo, pavyzdžiui, turėdama labai ribotus pajėgumus.[335] Net ir turėdamas didesnę kaip 40% rinkos dalį ūkio subjektas gali neužimti dominuojančios padėties, jeigu rinkoje veikia dar vienas ar daugiau ūkio subjektų, turinčių santykinai didelę rinkos dalį ir gali veiksmingai riboti jo galimybes daryti vienpusę lemiamą įtaką. Energetikos sektoriuje piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas yra aktualus dėl sukeliamų padarinių, kuomet vartotojams bei kitiems energijos tiekėjams yra sukuriamos diskriminacinės sąlygos veikti atitinkamose rinkose. Siekdami išanalizuoti šių veiksnių specifiką, tolesniuose darbo poskyriuose detaliau nagrinėsime konkrečias piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi formas energetikos sektoriuje.

---

331 Komisijos komunikatas Komisijos – Įgyvendinimo prioritetų taikant EB sutarties 82 straipsnį dominuojančių įmonių piktnaudžiaujamam antikonkurenciniam elgesiui gairės. OJ C45/7. 2009

332 Sprendimo byloje 85/76 *Hoffmann-La Roche & Co.* prieš *Komisiją* (1979), Rink. 461, 39–41 punktai; sprendimo byloje C-62/86 *AKZO* prieš *Komisiją* (1991), Rink. I-3359, 60 punktas; sprendimo byloje T-30/89 *Hilti* prieš *Komisiją* (1991), Rink. II-1439, 90, 91 ir 92 punktai; sprendimo byloje T-340/03 *France Télécom* prieš *Komisiją* (2007), Rink. II-107, 100 punktas.

333 Žr. sprendimo byloje 27/76 *United Brands Company* ir *United Brands Continentaal* prieš *Komisiją* (1978), Rink. 207, 65 punktą; sprendimo byloje 85/76 *Hoffmann-La Roche & Co.* prieš *Komisiją* (1979), Rink. 461, 38 punktą.

334 Žr. sprendimo byloje 27/76 *United Brands Company* ir *United Brands Continentaal* prieš *Komisiją* (1978), Rink. 207, 113–121 punktus; sprendimo byloje T-395/94 *Atlantic Container Line ir kiti* prieš *Komisiją* (2002), Rink. II-875, 330 punktą.

335 Dėl dominavimo laipsnio ir piktnaudžiavimo ryšio nustatymo žr. sprendimo sujungtose bylose C-395/96 P ir C-396/96 P *Compagnie Maritime Belge Transports, Compagnie Maritime Belge* ir *Dafra-Lines* prieš *Komisiją* (2000), Rink. I-1365, 119 punktą; sprendimo byloje T-228/97 *Irish Sugar* prieš *Komisiją* (1999), Rink. II-2969, 186 punktą.

4.1. Pašalinančio piktnaudžiavimo samprata ir formos energetikos sektoriuje

Teorijoje yra išskiriamos šios pagrindinės formos: išnaudotojiškas piktnaudžiavimas (angl. *exploitative abuse*), kuris sukelia žalą vartotojams ir išskirtinis, pašalinantis piktnaudžiavimas (angl. *exclusionary abuse*), sukeliantis žalą konkurentams. Atitinkamai įvertinus Komisijos praktiką, galima išskirti tokias išnaudotojiško piktnaudžiavimo rūšis energetikos sektoriuje: išskirtinis tiekimas, atsisakymas tiekti/atsisakymas suteikti prieigos teisę, neadekvatus pajėgumų valdymas, (angl. *capacity hoarding*) dėl kurio faktiškai suteikiama pajėgumų rezervacija, tačiau realiai ji nėra išnaudojama.[336] Dėl šios priežasties pajėgumus valdanti bendrovė atsisako suteikti prieigos teisę prie tinklų, kadangi teoriškai pajėgumai jau yra išdalinti. Tokia situacija suponuoja dviejų konkurencijos teisės institutų taikymą *in corpore*. Taip nutinka, nes paprastai perdavimo tinklus valdanti bendrovė užima dominuojančią padėtį rinkoje ir pati vykdo pajėgumų paskirstymo aukcionus, arba išimtinai suteikia teisę naudotis tinklais tam tikrai įmonei. Pastaruoju atveju galima įžvelgti tokio susitarimo atitiktį SESV 101 str. nuostatoms, kartu neišvengiama ir piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi situacija pagal SESV 102 str. nuostatas. Šiuo atveju ūkio subjektas, sudarydamas susitarimą dėl pajėgumų rezervacijos, užkerta kelią tinklais pasinaudoti kitam rinkos dalyviui, tokius savo veiksmus pagrįsdamas nepakankamais tinkų pajėgumais. Nors tinklų techninės galimybės tai leidžia, bet dėl rezervuotos pajėgumų dalies ši galimybė tampa neįmanoma. Susitarimai, kurie sudaryti ilgam laikotarpiui dar labiau suvaržo galimybę rinkoje atsirasti naujiems subjektams. Vertinant situaciją iš energetikos teisės perspektyvų, aptarti ūkio subjektų veiksmai taip pat yra nepateisinami, kadangi nesilaikoma trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimo reikalavimo. Taip pat trečiosioms šalims prieigos teisė turi būti suteikta skaidriai, nediskriminaciniais pagrindais. Tinklų bendrovei sudarius ilgalaikę sutartį su viena įmone dėl pajėgumų naudojimo, suvaržoma galimybė į rinką ateiti naujiems dalyviams. Toliau darbe bus detaliau nagrinėjamos atskiros antikonkurencinio piktnaudžiavimo, būdingo energetikos sektoriui, rūšys, t.y. pajėgumų kaupimas (angl. *capacity hoarding*), strategiškai nepakankamos investicijos (angl. *strategic underinvestment*), dirbtinis pajėgumų sumažinimas (angl. *capacity witholding, capacity degradation*), ilgalaikis neadekvatus pajėgumų rezervavimas (angl. *pre-emtive long term booking*), antikonkurencinis kainų zonų išlaikymas (angl. *abusive maintenance of pricing zones)*. Konkurencijos teisės doktrina neišskiria šių formų į atskiras rūšis, nors Komisija savo sprendimuose pagal analogiją jau dabar yra identifikavusi specifines energetikos sektoriaus bendrovių piktnaudžiavimo rūšis. Todėl sieksime atskleisti tokių piktnaudžiavimo rūšių ypatumus ir sukuriamus apribojimus.

Pajėgumų kaupimas (angl. *capacity hoarding*) pasireiškia tuomet, kai bendrovės valdančios perdavimo tinklus,atsisako suteikti trečiosios šalies prieigos teisę. Tokios įmonės dažniausiai savo veiksmus pateisina tuo, kad tinklų pajėgumai yra rezervuoti, arba aukciono būdu jau paskirstyti bendrovėms, tiekiančios energiją į rinką. Tokia situacija neretai manipuliuojama, kadangi, bendrovės dažnai tik formaliai rezervuoja tinklų pajėgumus, tačiau faktiškai rezervuoto kiekio neišnaudoja. Šioje situacijoje atsiranda galimybė perdavimo tinklus valdančiai bendrovei piktnaudžiauti užimama padėtimi, nesuteikiant teisės

336 DG Competition, Final Report on Energy Sector Inquiry, 10.1.2007 ('Sector Inquiry Report'), interaktyvus [prisijungta 2013.10.11] http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/full_report_part1.pdf.

pasinaudoti pajėgumais kitiems ūkio subjektams, tvirtinant, kad visas vamzdyno pajėgumas jau yra rezervuotas. Tuo tikslu taip pat taikoma „pasinaudok arba prarask“ taisyklė (angl. *use it or loose it*), kuri reiškia, kad įmonė tik faktiškai rezervavusi tinklo pajėgumus, privalo jais naudotis, priešingu atveju, perdavimo tinklų bendrovė įgauna pagrįstą teisę suteikti šiuos pajėgumus kitam operatoriui, kuris siekia jais pasinaudoti.

Minėtame kontekste yra aktuali *ENI* byla,[337] kurią detaliau aptarsime. Italijos valstybės valdoma vertikalios integracijos naftos ir dujų bendrovė vertėsi gamtinių dujų eksportu, perdavimu, saugojimu bei tiekimu. Ši bendrovė yra pagrindinė gamtinių dujų importuotoja Italijoje ir ilgalaikių sutarčių pagrindu užsitikrindavo gamtinių dujų tiekimą iš Rusijos, Norvegijos, Nyderlandų, Alžyro.[338] Komisija 2007 m. *ex officio* pradėjo tyrimą „ENI“ atžvilgiu dėl galimo piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi. Šalies gamtinių dujų vartojimo poreikis yra 85 milijonai kubinių metrų per metus, atitinkamai „ENI“ tiekia per 74 milijonus kubinių metrų gamtinių dujų. Bendrovė taip pat tiekia apie 10 milijonų kubinių metrų gamtinių dujų, išgautų šalies viduje, likusią dalį naudoja iš požeminėse gamtinių dujų saugyklose saugomų kiekių.[339]Komisija priėjo išvados, kad bendrovė „ENI“ ne tik dominuoja gamtinių dujų perdavimo veikloje, bet ir tiekimo veikloje. Buvo konstatuota, kad ši bendrovė kontroliuoja jungiamuosius gamtinių dujų perdavimo vamzdynus bei Paniganlia SGD terminalą. [340] „ENI“ ilgalaikių sutarčių pagrindu yra rezervavusi šių jungiamųjų magistralinių dujotiekių pajėgumus, kuriuos viena, arba kartu su kitais ūkio subjektais kontroliuoja. Komisija pažymėjo, kad bendrovė „ENI“ turėjo reikiamas sąlygas gauti visą informaciją, susijusią su infrastruktūra, investiciniais sprendimais dėl vamzdynų pajėgumų rezervacijų. Komisija konstatavo, kad bendrovė „ENI“ nuo 2000 m. užima dominuojančią padėtį gamtinių perdavimo bei tiekimo rinkose. [341]Atitinkamai buvo vertinama ir planuojama vystyti infrastruktūra. Kadangi iki 2011 m. nebuvo numatytų jokių naujų infrastruktūros projektų, situacija išliko nepakitusi. Taip pat konstatuota, kad nauji tiekėjai negalėjo patekti į rinką ir konkuruoti su „ENI“, kadangi jie neturėjo prieigos teisės prie gamtinių dujų perdavimo tinklų.[342] Komisija konstatavo, kad[343] „ENI“ sistemingai taikė antikonkurencines priemones, siekdama sumažinti trečiųjų šalių galimybes pasinaudoti perdavimo tinklų infrastruktūra. Nepaisant rinkoje esamo poreikio pasinaudoti perdavimo tinklų infrastruktūra, „ENI“ atsisakė suteikti prieigos teisę prie TENP/Transitgas dujotiekio, nors jo pajėgumas nebuvo visa apimtimi išnaudojamas. „ENI“ taip pat nesiėmė jokių priemonių, kad padidintų perdavimo tinklo pajėgumą, ar perkrovų valdymą (angl. *congestion management*). Paaiškėjo, kad „ENI“ turėjo reikiamus nepanaudotus perdavimo tinklų pajėgumus, kuriais nepagrįstai atsisakė leisti pasinaudoti trečioms šalims, ka-

337 Case COMP/39.315 – ENI. [2009].

338 *Ibid.*

339 *Ibid.*

340 Italija gamtines dujas tiekia šiais dujotiekiais: Trans-Mediterranean and Trans Tunisian dujotiekiais (kartu su TTPC/TMPC), importuojamos gamtinės dujos iš Alžyro į Italiją; Greenstream dujotiekis naudojamas importuoti dujas iš Libijos; TENP/Transitgas dujotiekiais importuojamos dujos, tiekiamos iš Šiaurės Europos; TAG dujotiekiu importuojamos gamtinės dujos iš Rusijos Panigaglia SGD terminalas. Visi šie tinkali yra kontroliuojami bendrovės ENI.

341 Case COMP/39.315 – ENI. [2009].

342 ENI rinkos dalis 2007 m. siekė 85%, kuomet importuojamų gamtinių dujų dalis yra 65%, ar 70%.

343 Case COMP/39.315 – ENI. [2009].

dangi techniškai pajėgumai nebuvo naudojami gamtinių dujų tiekimui, todėl tuo metu kita bendrovė būtų galėjusi pasinaudoti šia infrastruktūra.[344]Tokiu būdu Italijos bendrovė išlaikė turimą importo kontrolę, piktnaudžiaudama šia situacija. Bendrovių piktnaudžiavimas užimama padėtimi, kai turimi tinklų pajėgumai yra tik formaliai rezervuojami, bet atsiradus poreikiui rinkoje, jie nėra pateikiami naudotis ūkio subjektams, lemia konkurencijos mažėjimą ir net rinkos uždarymą. Todėl kuriant konkurencingą vidaus rinką, turėtų būti spendžiamos problemos, kuriomis dirbtinai įvedami ribojimai. Energetikos sektoriuje įprasta praktika, kad viena bendrovė nuosavybės teise valdo perdavimo tinklus, t.y. veikia kaip perdavimo sistemos operatorius. Atsižvelgiant į trečiojo energetikos paketo nuostatas, tokia bendrovė turi suteikti prieigos teisę kitiems ūkio subjektams, kurie nori pasinaudoti tinklu, kad galėtų tiekti energiją vartotojams. Atsisakymas suteikti prieigos teisę gali būti grindžiamas ir nepakankamais techniniais tinklų pajėgumais. Sutinkamai su šia situacija, numatyta, kad perdavimo tinklų bendrovė turi investuoti į tinklų plėtrą ir jų modernizavimą. Neretai yra atsisakoma tai daryti motyvuojant nepakankamomis investicijomis. Toks argumentas dažnai būna susijęs su siekiu išlaikyti savo užimamą padėtį ir neįsileisti konkurentų į rinką.

Strategiškai nepakankamų investicijų (angl. *strategic underinvestment*) sąvoka buvo paminėta Komisijos sprendime tuomet, kai bendrovė nuosavybės teise valdanti esminius išteklių infrastruktūrą, atsisako suteikti prieigos teisę trečiajai šaliai. Problema aktuali vertinant vidaus rinkos konkurencingumą energetikoje, kadangi šis sektorius pasižymi tuo, kad paslaugų teikimui, būtent energijai tiekti, yra reikalinga infrastruktūra. Atsižvelgiant į reikiamų investicijų kiekį, ne kiekvienas ūkio subjektas gali susikurti tokią infrastruktūrą. Todėl teisė pasinaudoti magistraliniais perdavimo tinklais, leidžia užtikrinti galimybę rinkoje veikti daugiau ūkio subjektų, neapsiribojant tik tais, kurie nuosavybės teise valdo šiuos tinklus. Prieš detaliau nagrinėjant šį reiškinį, vertėtų paminėti, kad bendrovės, nuosavybės teise valdančios perdavimo tinklus, turi užtikrinti tinkamą jų pralaidumą, kuris reikalingas nuolatiniam nepertraukiamam energijos tiekimui užtikrinti. Tam tikslui bendrovės investuoja į infrastruktūros plėtrą, siekdamos pagerinti energijos tiekimą, užtikrinant didesnius tiekiamų energijos išteklių kiekius. Tačiau neretai susiklosto situacija, kuomet įmonės, siekdamos atsisakyti suteikti prieigos teisę trečiosioms šalims, ydingai negerina infrastruktūros. Tokiu būdu išlaiko savo, dažniausiai kaip dominuojančių bendrovių, padėtį, kartu sukuria dirbtinius barjerus patekti į rinką naujiems ūkio subjektams ir konkuruoti su esamomis įmonėmis. Minėtą situaciją taip pat iliustruoja jau aptarta *ENI* byla,[345] kurioje buvo keliamas klausimas dėl bendrovės sprendimo neinvestuoti lėšų ir nesiimti jokių veiksmų, siekiant pagerinti perkrovų valdymą bei padidinti techninius perdavimo tinklų parametrus, kad būtų galimybė didesniam gamtinių dujų pralaidumui užtikrinti.

Dirbtinio pajėgumų sumažinimo sąvoka (angl. *capacity withholding, capacity degradation*) buvo naudojama, apibūdinant situaciją, kuomet esminius infrastruktūros tinklus valdančios bendrovės tikslingai imasi veiksmų, siekdamos, kad trečioji šalis nesinaudotų šiais perdavimo tinklais. Dažniausiai taikomos priemonės apima tam tikrą dirbtinį kainų padidinimą, arba sumažina galimybes pasinaudoti šia infrastruktūra. Dažnai

344 Case COMP/39.315 – ENI. [2009].

345 *Ibid.*

siūlomi trumpalaikiai pajėgumai, kuomet bendrovės paprastai juos gauna už aukštesnę kainą negu ilgalaikius pajėgumus. Pajėgumų aukcionai dažnai būdavo atidedami, siekiant sudaryti įspūdį, kad nėra užtektinai laisvų techninių pajėgumų ir bendrovės ieškotų kitų būdų užsitikrinti gamtinių dujų tiekimą. Šiuo atveju, vykdant sistemingą techninių pajėgumų neišnaudojimą, atitinkami pažeidimai buvo konstatuoti ir jau analizuotoje *ENI* byloje.[346]Atitinkamai piktnaudžiavimas vyko ir nesistemiškai rinkoje siūlant pajėgumus, kadangi ūkio subjektui galėjo būti siūloma tik dalis perdavimo sistemos vamzdyno pajėgumų. Norint užsiimti energijos tiekimo veikla, bendrovei yra reikalinga tam tikra dalis magistralinio dujotiekio iki skirstymo stoties, bet ne tarpinis variantas, suteikiant tam tikras perdavimo sistemos grandis.[347] Dažnai būdavo siūloma rezervuoti pajėgumus atskiroms vamzdynų dalims, nesiejant jų sistemiškai.[348] Ūkio subjektas, siekiantis pasinaudoti tinklu, gamtinių dujų tiekimo veiklai vykdyti, turi gauti prieigą prie viso perdavimo vamzdyno, bet ne tam tikrų jo dalių. „ENI“ dažnai dirbtinai sumažindavo perdavimo sistemos pajėgumus, kuriuos pateikdavo aukcionuose, tokiu būdu išlaikydavo savo dominuojančią padėtį, kadangi kiti ūkio subjektai neturėdavo tokių galimybių pasinaudoti perdavimo sistemos infrastruktūra.

E.ON byloje[349] Komisija konstatavo tokio paties pobūdžio piktnaudžiavimą ir vykdė tyrimą dėl Vokietijos bendrovės atliekamų veiksmų, kuriais pastaroji ribojo elektros energijos gamybos pajėgumus bei dėl elektros energijos balansavimo rinkos vykdytų ribojimų. Bendrovė ribojo elektros energijos tiekimą iš kai kurių elektrinių neatidėliotinų sandorių rinkoje (angl. *spot market*), tokiu būdu pakeldama elektros energijos kainas ir darydama žalą vartotojams bei piktnaudžiaudama užimama padėtimi didmeninėje elektros energijos rinkoje. Dėl elektros energijos balansavimo, buvo tiriama, ar „E.ON“, naudodamasi antrinės balansavimo elektros energijos rezervų paklausa, nepiktnaudžiauja savo užimama padėtimi.[350] Buvo tiriami bendrovės veiksmai, kuriais ji padidino sąnaudas, siekdama suteikti pranašumą pavaldžiai įmonei bei perkėlė sąnaudas galutiniam vartotojui. Taip pat buvo tiriami šios bendrovės veiksmai, kuriais ji trukdė kitų valstybių narių elektros energijos gamintojams eksportuoti elektros energiją į „E.ON“ balansavimo rinką. Šiose bylose „E.ON“ buvo įpareigota parduoti apie 5000 MW elektros gamybos pajėgumų, taip išsprendžiant didmeninės rinkos klausimus bei pašalinant galimybę pelningai riboti elektros energijos gamybos pajėgumus. Atlikus šiuos veiksmus, sudaromos galimybės veikti naujose vietovėse, atitinkamai dėl naujų elektrinių padidėtų arba būtų atkuriami elektros energijos gamybos pajėgumai. Pardavus minėtą kiekį pajėgumų, buvo išspręsta ir balansavimo rinkos problema, kuomet „E.ON“ valdė gamybos, perdavimo ir tiekimo veiklas.

Situacija, kuomet bendrovės taiko skirtingas arba nustato diskriminacines kainas vienos šalies teritorijoje, tačiau skirtingiems regionams, nepagrįsdamos tokios kainodaros ekonominiais skaičiavimais, gali būti traktuojama kaip viena iš piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi formų energetikos srityje. Problema ganėtinai aktuali tais atvejais, kai elektros gamyba užsiimanti įmonė vienos valstybės teritorijoje, siekdama išlaikyti aukštas

346 Case COMP/39.315 – ENI. [2009].

347 *Ibid*.

348 *Ibid*.

349 Case COMP/39.388 – E.ON [2008].

350 Case COMP/39.389 – E.ON [2008].

paslaugų kainas, eksportuoja pagamintą elektros energiją, užuot ją mažesne kaina pardavusi vartotojams. Tokia įmonė atitinkamai importuoja elektros energiją į regioną, kur elektros energijos gamybos savikaina yra ganėtinai žema, tokiu būdu dirbtinai pakeldama elektros kainas. Praktikoje minėta situacija buvo susiklosčiusi Švedijoje,[351] kuomet pigiai pagaminama elektros energija šalies šiaurėje nebuvo tiekiama gyventojams, tačiau buvo eksportuojama į kaimynines šalis, pakeliant kainas.[352] *Svenska Kraftnat* byloje[353] buvo konstatuota, kad Švedijos PSO „Svenska Kraftnat", užimantis dominuojančią padėtį Švedijos elektros perdavimo rinkoje, piktnaudžiavo savo padėtimi. PSO numatė vidaus perkrovos valdymo modelį, mažindamas tinklų sujungimo pajėgumus, reikalingus prekybai su kitomis ES valstybėmis narėmis, tokiu būdu be pagrindo dalino vidaus rinką į atskirus segmentus.[354] Atitinkamai buvo pasiektas sutarimas su Komisija, kad Švedijos perdavimo sistemą numatyta padalinti į dvi ar daugiau atskirų zonų ir tokiu pagrindu Švedijos elektros energijos perdavimo sistema būtų eksploatuojama ne vėliau kaip nuo 2011 m. liepos 1 d. Atskirų zonų išdėstymas numatytas lanksčiai, kad atsirastų galimybė greitai atlikti reikiamus pakeitimus ir prireikus suderinti su numatytais ir nenumatytais būsimais srautų modelių pokyčiais Švedijos perdavimo sistemoje.[355] Nuo zonų eksploatavimo pradžios „Svenska Kraftnat" turėjo valdyti perkrovas Švedijos perdavimo sistemoje, nenustatydama apribojimų jungiamųjų linijų prekybos pajėgumams. Šiam vidaus perkrovos valdymo principui buvo taikoma viena išimtis – perkrova vakarinės pakrantės koridoriuje. Tačiau „Svenska Kraftnat" įsipareigojo stiprinti vakarinės pakrantės koridoriaus dalį, t.y. iki 2011 m. lapkričio 30 d. pastatyti ir pradėti eksploatuoti naują 400 kW perdavimo liniją tarp Stenkuleno ir Striomos – Lindumės. [356] Tokiam modeliui buvo numatyta vakarinės pakrantės koridoriaus ekslpoatavimo išimtis, atsižvelgiant į reguliavimo išteklius, tinkamus atsakomajai prekybai, kad būtų išspręsta perkrovos problema. Planavimo etapu „Svenska Kraftnat", numačiusi perkrovą ir nustačiusi atitinkamą mažinimo poreikį, įsipareigojo nustatyti visus atsakomajai prekybai tinkamus reguliavimo išteklius, kurie eksploatavimo etapu būtų prieinami tokioms perkrovos problemoms spręsti. Vėliau „Svenska Kraftnat" šiuos išteklius suskirstė pagal svarbą ir atrinko mažiausiai išlaidų reikalaujančius išteklius, kurie padėjo pasiekti nustatytą mažinimo kiekį. Iš šių atrinktų išteklių „Svenska Kraftnat" atrinko Švedijoje esančius išteklius, kuriuos buvo numačiusi naudoti bendrai, užtikrinant reikalingą energijos kiekį. Eksploatavimo laikotarpiu „Svenska Kraftnat" įsipareigojo naudoti bet kokius esamus reguliavimo išteklius perkrovos problemai spręsti, siekiant užtikrinti jungiamųjų linijų prekybos pajėgumus, teikiamus rinkai.[357] Komisijos nuomone,

351 Hauterlocque, A., Hancher, L. The Svenska Kraftnat case: introduction of bidding zones in Sweden. *Network Industries Quarterly*. 13/1, 2011.

352 Hancher, L. and Hauteclocque, A. (2010), 'Manufacturing the EU Energy Markets: the Current Dynamics of Regulatory Practice', *Competition and Regulation in Network Industries*, 11(3): 307-334

353 Notice published pursuant to Article 27(4) of Council Regulation (EC) No 1/2003 in Case COMP/B-1/39.351 — Swedish Interconnectors.

354 *Ibid*.

355 *Ibid*.

356 *Ibid*.

357 Kotlowski, A. (2010), 'Access Rights to European Energy Networks – A Construction Site Revisited', in B. Delvaux, M. Hunt and K. Talus (eds.), *EU Energy Law and Policy Issues*, 2nd edition, Brussels: Euroconfidential, 87-118.

„Svenska Kraftnat" elgesys reikštų piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi dėl dviejų priežasčių.[358] Pirma, tokiomis sąlygomis vykdomas jungiamųjų linijų apribojimas, prilygsta tinklo naudotojų diskriminacijai. „Svenska Kraftnat" skirtingai traktavo vidaus vartojimo paklausą ir išorės vartojimo paklausą elektros energijos perdavimo eksporto tikslais. Komisijos nuomone, vidaus paklausa buvo patenkinta, kai pajėgumas buvo prieinamas, o išorės paklausos poreikis nebuvo tenkinamas, nepaisant esamų tinklo pajėgumo galimybių.

Taigi šių atvejų analizė parodė tai, kad bendrovės, savo veiksmus grįsdamos tam tikrais technologiniais reikalavimais ir veiksniais atlieka piktnaudžiavimo veiksmus rinkoje. Atliktas tyrimas taip pat parodė, kad visgi bendrovės turi nemažai galimybių antikonkurencinių veiksmų vykdymą grįsti technologiniais argumentais. Tais atvejais, kad energetikos sektoriuje analizuojame didesnes įmonių grupes valdančias bendroves, kaip E.ON atvejį, kyla tam tikrų rizikų, kad šios įmonės įvairiais veiksmais, kurie ne visada apima formalius susitarimus, sudaro prielaidas savo dukterinėms bendrovėms įgauti konkurencinį pranašumą prieš kitas įmones. Kita vertus, nors problematika yra ganėtinai aktuali, kuomet vertiname didelę įtaką turinčias įmones, kurių finansinė bei rinkos padėtis sudaro prielaidas tam tikrais antikonkurenciniais veiksmais piktnaudžiauti rinkoje, tačiau reguliatoriaus galių padidinimas šiuo atveju problemos neišsprendžia. Energetikos teisės nuostatomis viena iš rinkos liberalizavimo bei konkurencingumo skatinimo priemonių numatyta daugiau galių suteikti reguliatoriui ir tokiu būdu užtikrinti, kad bendrovės nepiktnaudžiautų užimama padėtimi bei atitinkamai veiktų konkurencinėmis sąlygomis, kartu nedarydamos neigiamo poveikio rinkai. Visgi, išanalizavus Komisijos praktiką bei priimtus sprendimus, pastebime, kad įvedama daugiau reguliacinių priemonių, tačiau rinkos veikimo bei konkurencingumo ar tuo labiau liberalizavimo tikslai tokiu būdu nepasiekiami. Todėl vertėtų numatyti rinkos mechanizmais, bet ne reguliavimo priemonėmis, siektinus tikslus.

4.2. Išnaudotojiško piktnaudžiavimo samprata ir formos energetikos sektoriuje

Išnaudotojiškas piktnaudžiavimas pasireiškia, kai daroma žala vartotojui, apribojant jo pasirinkimo galimybes. Energetikos sektoriuje tokia problematika ypač aktuali, kai esminius išteklius valdančios tinklų bendrovės turi sudariusios ilgalaikes tiekimo sutartis su įvairiais apribojimais, įskaitant „imk arba mokėk" išlygas, rinkų padalinimo mechanizmus, kurie detaliau bus nagrinėjami tolesniuose poskyriuose. Išnaudotojiškas piktnaudžiavimas (ang. *exploitative abuse*) - dominuojančio ūkio subjekto veiksmai, kuriais nustatomos nesąžiningos kainos vartotojų atžvilgiu. Išnaudotojiško piktnaudžiavimo praktika energetikos sektoriuje pasireiškia tuo, kad gali būti nustatomos sutartinės sąlygos, suteikiančios išimtines teises remontuoti ir prižiūrėti įrenginį visą jo veikimo laiką, arba gauti leidimą iš dominuojančios įmonės perparduoti arba kitaip perleisti įsigytą įrenginį. Neteisingų kainų ir sąlygų taikymas yra paplitęs rinkose, kuriose egzistuoja žymios patekimo kliūtys, dažniausiai šios kliūtys negali būti įveikiamos naujomis investicijomis. Tačiau Komisija dažniausiai vengia taikyti SESV 102 str. 2 d. nuostatas, nes nenori taikyti per didelio kainų ir (arba) veiksmų reguliavimo, kuris gali atbaidyti naujus investuotojus. Šiuo aspektu aktualu panagrinėti ilgalaikes energijos tiekimo sutartis, kurios dėl jose

358 Davies, G. (2010), 'Understanding Market Access: Exploring the Economic Rationality of Different Conceptions of Free Movement Law', *German Law Journal*, 11(8): 671-704.

įtvirtinamų sąlygų sukuria prielaidas ūkio subjektams piktnaudžiauti užimama padėtimi bei stiprinti jų rinkos galią.

Ilgalaikės tiekimo sutartys energetikoje sudaromos, siekiant užtikrinti didelių projektų finansavimą ir sutarties šalims, dažniausiai pardavėjui, yra ganėtinai patrauklios dėl trukmės, kadangi paprastai tęsiasi nuo penkiolikos iki dvidešimt penkių metų. Toks laikotarpis yra optimalus patirtų investicijų atsiperkamumui, taip pat dažnai ypač gamtinių dujų tiekimo sutartyse, numatomos „imk arba mokėk" išlygos. Vertinant ilgalaikius energetikos infrastruktūros projektus bei patiriamas dideles pradines investicijas, ir atitinkamai, vėlesniame laikotarpyje mažesnius eksploatavimo kaštus, minėtos sutartys projektą įgyvendinančioms bendrovėms užtikrina stabilią investicijų grąžą per investicijų atsiperkamumo laikotarpį, tokiu būdu sumažindamos riziką, kurią patirtų energetikos projektus įgyvendinančios bendrovės.[359] Istoriškai susiklostė situacija, kad Europoje ilgalaikėmis sutartimis su Rusija (tuometine Sovietų Sąjunga) nuo 1970 m. buvo siekiama užtikrinti didelių energetikos infrastruktūros projektų finansavimą bei patenkinti gamtinių dujų vartotojų poreikį. Sutartys buvo grindžiamos vadinamuoju „Groningeno modeliu", plačiai taikomu Nyderlanduose nuo 1962 m., kuomet sudaromos visam investicijų atsiperkamumo laikotarpiui, o gamtinių dujų kainos nustatinėjamos, susiejant su kitos kuro rūšies kainos indeksu.[360] Keičiantis situacijai gamtinių dujų rinkose, taip pat vystantis technologijoms, nebeliko poreikio didelių pradinių investicijų atsiperkamumo užtikrinimui sudarinėti ilgalaikes sutartis, trunkančias iki dvidešimti penkių metų. Investicijų infrastruktūros kūrimui laipsniškai reikia skirti vis mažiau lėšų, kadangi naujų projektų plėtrai dažnai užtenka patobulinti jau esamą sistemą, atitinkamai ir technologijų kainos mažėja. Konkurencingumą tam tikra dalimi skatina ir besiformuojančios neatidėliotinų sandorių rinkos (angl. *spot market*) bei prekyba energijos ištekliais biržose. Vis didesnis alternatyvių gamtinėms dujoms šaltinių vystymasis (skalūnų dujų žvalgybos procesai Lenkijoje, Vengrijoje bei Vokietijoje) taip pat mažina būtinybę tiekimo saugumą garantuoti tik vienu būdu.

Ilgalaikės tiekimo sutartys yra gana kontraversiškos dėl savo teikiamos naudos rinkos subjektams bei prieštaravimų konkurencijos teisei. Jos užtikrina išteklių tiekimo saugumą, taip pat galimybę tiekėjams planuoti ilgalaikes investicijas energetikos sektoriuje, kurios reikalauja didelių finansinių resursų. Pagrindinis teigiamas ilgalaikių tiekimo sutarčių bruožas yra tai, kad jos užtikrina galimybę ilguoju laikotarpiu pirkti energijos išteklius pagal iš anksto nustatytą kainos formulę, tokia aplinkybė bent jau teisiškai turėtų apsaugoti nuo didesnių kainos svyravimų ir prisidėti prie energijos tiekimo saugumo užtikrinimo. Dėl šios priežasties ilgalaikės tiekimo sutartys tam tikra prasme yra vertintinos kaip mažesnės rizikos sutartys. Pažymėtina, kad šiose sutartyse, atsižvelgiant į patiriamas dideles pradines projekto investicijas, nustatomas rizikos pasidalijimas tarp pirkėjo bei pardavėjo. Ilguoju laikotarpiu vertinant investicijų atsiperkamumą galimi kainų svyravimai rinkoje, energijos išteklių poreikis rinkoje, tam tikri politiniai pokyčiai, sąlygojantys teisinės bazės pasikeitimus investicijų srityje. Todėl įvertinus minėtą riziką, svarbu numatyti ir tam tikrus „saugiklius". Šios sutartys iš dalies apsaugo rinką nuo didesnių kainų šuolių, užtikrina stabilią fiksuotų kainų ribą, tačiau sukuria situaciją, kuomet pirkėjas ir pardavėjas

359 Smith, E. Dzienkowski, J. Et al., International Petroleum Transactions. *Rocky Mountain Mineral Law Foundation*, 2010.

360 Konoplyanik, A. Gas Transit in Eurasia: Transit Issues between Russia and the European Union and the Role of the Energy Charter. Journal of Energy and Natural Resources Law, 447- 454.

yra ilgam laikotarpiui susiejami dvišale monopoline sutartimi.[361] Problema kyla dėl to, kad paprastai derybos dėl ilgalaikių tiekimo sutarčių prasideda likus dvejiems ar trejiems metams iki paties sandorio sudarymo ir susitariančiosios šalys turi numatyti ilgalaikėje perspektyvoje, kokį energijos išteklių kiekį planuoja įsigyti, įvertinusios būsimą energijos išteklių poreikį rinkoje. Energijos išteklių poreikis rinkoje gali kisti ir tokio suderinto kiekio energijos išteklių gali faktiškai nebereikėti, tačiau esant sutartyje numatytai „imk arba mokėk" išlygai šalys nekoreguoja suderintų kiekių.[362] Kita vertus, ilgalaikės tiekimo sutartys gali būti žalingos, ypač jei jos sudaromos dominuojančią padėtį rinkoje užimančių subjektų, dėl ko tampa sudėtinga į rinką patekti naujiems ūkio subjektams. Ilgalaikėse tiekimo sutartyse užfiksuota kaina praėjus tam tikram laikui dažnai nebeatspindi besikeičiančių rinkos tendencijų, tokiu būdu sukuriamos prielaidos rinkos uždarymui bei nesąžiningų kainų taikymui. Komisijos komunikate[363] buvo konstatuota, kad energetikos sektoriuje vis dar išlieka aukšto lygio koncentracija bei neefektyviai vykdomas vertikalios integracijos įmonių atskyrimas. Šiame komunikate pabrėžiama, kad svarbu vertinti vertikalų rinkų susaistymą ilgalaikėmis sutartimis, kadangi išlieka rizika, jog dėl dominuojančių įmonių sudarytų sutarčių atsiranda rinkos suvaržymai, dėl ko gali būti pažeidžiamos konkurencijos teisės nuostatos.

Po atlikto tyrimo ES valstybių narių energetikos sektoriuje, nebuvo imtasi aktyvaus kainų reguliavimo, kadangi tai neturėtų poveikio rinkos koncentracijai ir nebūtų panaikintos rinkos likvidumo priežastys, o tik kovojama su pasekmėmis.[364] Vėlesniame Komisijos komunikate[365]konstatuota, kad didmeninėse dujų rinkose vis dar išlieka aukšto lygio koncentracija, kuomet keletas didmenininkų turi užėmę per 90% rinkos, nėra įgyvendintas vertikalios integracijos[366] įmonių nuosavybės atskyrimas, išlieka tam tikri neatitikimai tarp *de facto* ir *de jure* perdavimo tinklų pajėgumų rezervacijų. Tai reiškia, kad sutartimis gali būti suderėta atitinkama tinklų pajėgumų rezervacija, tačiau faktiškai ji nebūtų išnaudojama. Ilgalaikės energijos tiekimo sutartys neturėtų sukurti rinkoje svertų, trukdančių vykti konkurencijai tarp ūkio subjektų. Monopolinių energetikos bendrovių sudarytos ilgalaikės sutartys su "imk arba mokėk" išlygomis neturėtų užkirsti kelio konkurencijai, taip pat nereikia pamiršti, kad šios sutartys yra tiekimo saugumo bei stabilumo užtikinimo garantas Europoje.[367] Vertėtų atkreipti dėmesį į keletą diskutuotinų išlygų, dažnai numatomų

361 Leveque, F. Antitrust Enforcement in the Electricity and Gas Industries: Problems and Solutions for the EU. *The Electriciy Journal.* 2006, 19(5): 27-34.

362 Neumann, A.; Hirschhausen, Ch. Less Long-Term Gas to Europe? A Quantitative Analysis of European Long-Term Gas Supply Contracts. *Zeitschrift fur Energiewirtschaft*.2004, 28(3): 175-182.

363 Europos dujų ir elektros energijos sektorių tyrimas pagal Reglamento (EB) Nr. 1/2003 17 straipsnį (Galutinė ataskaita). KOM (2006) 851.

364 Energy sector competition inquiry – preliminary report. MEMO/06/78.

365 Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui Dujų ir elektros energijos vidaus rinkos kūrimo pažangos ataskaita. KOM (2010)84.

366 Vertikalios integracijos bendrovė pagal Direktyvas 2009/73/EB ir 2009/73/EB yra laikoma įmonė ar įmonių grupė, kai tas pats asmuo ar tie patys asmenys turi teisę tiesiogiai arba netiesiogiai vykdyti kontrolę ir kai įmonė ar įmonių grupė atlieka bent vieną iš perdavimo, skirstymo, SGD ar laikymo funkcijų ir bent vieną iš gamtinių dujų gavybos, (elektros srityje gamybos) ar tiekimo funkcijų;

367 Creti, A.; Villeneuve, B. Long-term Contracts and Take-or-Pay Clauses in Natural Gas Market. *Energy Studies Review*. Vol. 13 Issue 1. 2004. P.87.

ilgalaikėse tiekimo sutartyse: teritorinio apribojimo, dar vadinamo galutinio tiekimo vietos nustatymas, naftos kainų indeksavimas, "imk arba mokėk" išlyga.

Galutinio tiekimo vietos sąlyga (angl. *destination clause*) yra viena iš teritorinių konkurencijos teisės apribojimų, kadangi tiekėjui, įsigijusiam pvz. gamtinių dujų iš gavybos bendrovės, pagal sutarties sąlygas draudžiama perparduoti kitiems ūkio subjektams atitinkamoje rinkoje. Stambūs gamintojai parduoda produkciją tiekimo bendrovėms, bet ne tiesiogiai vartotojams. Pardavimai yra apribojami toje teritorijoje, kur tiekimo bendrovės turi tinklus, ir joms „neleidžiama" perparduoti energijos išteklių kitiems rinkos subjektams kitoje teritorijoje.[368] Tokiu būdu tiekimo bendrovės sukuria sąlygas, kurioms esant, tik jos gali skirtingiems rinkos subjektams parduoti energijos išteklius skirtingomis kainomis, sukurdamos rinkos uždarumo efektą. Tokiu būdu įvyksta rinkų pasidalijimas tarp stambių tiekėjų. Ilgalaikėse energijos tiekimo sutartyse numatant sąlygą, draudžiančią tiekėjui perparduoti perkamus išteklius kitoje teritorijoje, sudaromos sąlygos tą patį produktą parduoti skirtingose teritorijose esantiems rinkos subjektams skirtinga kaina. Konkurencijos teisėje tokie veiksmai yra vadinami išskirtiniu pirkimu, kuris laikytinas viena iš piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi formų. Kai kurie autoriai išskiria alternatyvas, taikytinas galutinės tiekimo vietos sąlygai, "pelno pasidalijimo" mechanizmas (angl. *profit - splitting*), pagal kurį tiekėjas už įsigytos produkcijos perpardavimą kitoje teritorijoje įsipareigoja pasidalinti pelnu su gamintoju. Toks pelno pasidalijimo mechanizmas gali būti taikomas ir tais atvejais, kai nusipirktą produkciją tiekėjas panaudoja kitais nei sutartyje numatytais tikslais, pažeisdamas sutartyje įtvirtintą vadinamąjį paskirties apribojimą (angl. *use restriction*).[369] Šią situaciją iliustruotų pavyzdys, kuomet elektros energijos ar šilumos energijos gamintojas, energijos gamybos procese naudojantis gamtines dujas, jų įsigijęs iš tiekėjo, negali naudoti kitais tikslais, kaip tik kurą, skirtą elektros ar šilumos energijai gaminti, t.y. negali šių dujų parduoti vartotojui. Tokie pelno pasidalijimo apribojimai, nors paprastai taikomi alternatyviai teritoriniams apribojimams, dėl sukuriamų barjerų ir ribojimų konkurencijai, gali būti prilyginami teritoriniams prekybos apribojimams, prieštaraujantiems ES konkurencijos teisės nuostatoms.

Kita ilgalaikėse energijos tiekimo sutartyse taikoma sąlyga yra dujų ar elektros kainos susiejimas su naftos kaina (angl. *oil price indexation*). Naftos kainų pokyčiai tarptautinėje rinkoje turi įtakos dujų bei elektros sutartinėms kainoms, kadangi rinkose naftos kaina naudojama kaip bazinė kaina pagal ilgalaikes dujų ar elektros tiekimo sutartis. Naftos, dujų bei elektros kainų susiejimas taikomas dėl vartotojo hipotetinės galimybės pasirinkti naudojamą kuro rūšį.[370]Pastaruoju metu, ypač ženkliai padidėjus naftos rinkos kainai, šis kainos nustatymo modelis sukelia nemažai diskusijų, nes dujų ar elektros kainos „pririšimas" prie naftos kainų potencialiai sukuria tam tikras kliūtis diversifikuoti energijos šaltinius, todėl mažina energetinio tiekimo saugumą. Dėl išaugusių suskystintų gamtinių dujų tiekimo pajėgumų bei netradicinės kilmės, (angl. *unconventional gas*) skalūnų dujų

368 Talus, K. Long-term natural gas contracts and antitrust law in the European Union and the United States. *Journal of World Energy Law and Business*. Vol. 4, Issue 3. 2011. P.260-315.

369 *Ibid*.

370 Putting a Price on Energy: International Pricing Mechanisms for Oil and Gas. *ECT secretariat*, 2007. Taip pat žr. Stern, J. Is there a Rationale for the Continuing Link to Oil Product Prices in Continental European Long Term Contracts? *OIES*.6. 2007.

plėtros JAV, prekybos dujų centruose (angl. *hubs*) nurodomos kainos[371] yra ženkliai mažesnės negu ilgalaikėse sutartyse numatomos su naftos kainų indeksu susietos kainos. „Imk arba mokėk" išlyga numato, kad suderėtas tam tikras minimalus kiekis tiekiamos produkcijos, už kurią pirkėjas įsipareigoja sumokėti iš anksto sutartą kainą, nepaisant to, ar yra reikalingas toks kiekis energijos išteklių. Pažymėtina, kad ši sąlyga užtikrina tam tikrą tiekiamų energijos išteklių stabilumą bei saugumą ir kartu suponuoja rizikos pasidalijimą.[372]Kita vertus, tokios sąlygos nustatymas be kiekio peržiūros galimybių gali būti vertinamas kaip viena iš piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi pasireiškimo formų. Atitinkamai minėtose sutartyse be „imk arba mokėk" išlygos įtraukus teritorinius ir panaudojimo apribojimus, tokios sutarties šalys ilgam laikotarpiui susaistomos dvišale monopoline sutartimi

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad ilgalaikės energijos tiekimo sutartys prisideda prie energijos tiekimo saugumo didinimo, sukuria stabilumą, sumažina energijos tiekimo nutraukimo rizikos tikimybę, kartu skatinamos investicijos, ypač kai atitinkamas regionas ar projektas yra rizikingas. Ilgalaikės energijos išteklių tiekimo sutartys užtikrina tam tikrą tiekimo saugumą ne tik pirkėjui, bet ir pardavėjui. Esant šioms sutartims sumažinamos rizikos dėl tiekimo pralaidumo bei kainų, o investicijos planuojamos ilgesniems laikotarpiams.[373] Nevertėtų pamiršti ir neigiamos ilgalaikių sutarčių pusės, sukuriamas rinkos uždarymo efektas bei padidinama rinkos koncentracija, kuri sumažina *ex ante* konkurenciją, nes vykstantys kainų pokyčiai rinkose nesuponuoja atitinkamų sutartinės kainos pokyčių. Trečiajame energetikos pakete numatyta išlyga atsisakyti suteikti trečiųjų šalių prieigos teisę, kuomet perdavimo tinklų savininkai turi sudarę ilgalaikes tiekimo sutartis su numatyta „imk arba mokėk" išlyga ir sumažinamas imamų išteklių kiekis. Atsisakymas suteikti prieigos teisę galimas tais atvejais, kuomet trūksta pajėgumų arba bendrovės yra įpareigotos teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas. Nors pagal konkurencijos teisės normas, sudarytos ilgalaikės energijos tiekimo sutartys neprieštarauja SESV 102 str. nuostatoms, tačiau kiekvienu konkrečiu atveju tiriama, ar yra tam tikros sąlygos,[374]lemiančios SESV 102 str. pažeidimą, t.y. atsižvelgiama į ilgalaikės tiekimo sutarties trukmę, vertinama bendrovės užimama pozicija rinkoje (ar ji užima dominuojančią padėtį, vertinama jos įtaka rinkoje), bei sutartinių santykių išskirtinumas, identifikuojama rinkos dalis, kurią užima bendrovės sudaromos ilgalaikės energijos tiekimo sutartys, galiausiai vertinamas šių tiekimo sutarčių efektyvumas. Pagal teismų praktiką dėl dominuojančios padėties, tokia įmonė įgyja ypatingą atsakomybę, kurios mastas vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju.[375] Komisijos nuomone, dėl SESV 102 str. reikalavimų nesilaikymo galima imtis

371 Energijos rinkos stebėjimo centro metinė ataskaita TREN69693/2009.

372 Hedge, K.; Fjeldstad, E. The future of European long-term natural gas contracts. Oslo. 2010

373 Holt, D. The long and short of it: the impact of long-term contracts as a commercial tool. *Oxera. Agenda*. 2007.

374 Commission (EC), Antitrust: Commission increases competition in the Belgian gas market-frequently asked questions MEMO 07/407.

375 Sprendimo byloje 322/81 Nederlandsche Banden Industrie (Michelin I) prieš Komisiją (1983), Rink. 3461, 57 punktas; sprendimo byloje T-83/91 Tetra Pak prieš Komisiją (Tetra Pak II) (1993), Rink. II-755, 114 punktas; sprendimo byloje T-111/96 ITT Promedia prieš Komisiją (1998), Rink. II-2937, 139 punktas; sprendimo byloje T-228/97 Irish Sugar prieš Komisiją (1999), Rink. II-2969, 112 punktas ir sprendimo byloje T-203/01 Michelin prieš Komisiją (Michelin II) (2003), Rink. II-4071, 97 punktas.

veiksmų tik atidžiai įvertinus visas aplinkybes, nes Komisijos sprendimu, įmonė gali būti įpareigota tiekti.[376] Atsisakymas tiekti apima ir įmonės atsisakymą suteikti prieigos teisę prie tinklų,[377] kuomet dominuojančios įmonės gali būti įpareigotos tiekti prieš savo valią, jos apskritai gali atsisakyti investicijų arba mažiau investuoti į atitinkamą veiklą. Gali susidaryti situacija, kuomet konkurentai veltui naudojasi dominuojančios įmonės patirtomis investicijomis infrastruktūros tinklų plėtrai, patys neinvestuodami, šiuo būdu vengdami galimų įpareigojimų. Pasak Komisijos, atsisakymas suteikti prieigos teisę gali sukelti neigiamas pasekmes: atsisakymas yra susijęs su gaminiu, kuris yra objektyviai būtinas, kad bendrovės galėtų konkuruoti rinkoje, dėl atsisakymo vartotojų rinkoje neliktų veiksmingos konkurencijos, bei dėl tokio atsisakymo būtų pakenkta vartotojams.

Distrigaz byla suformavo tam tikrą ilgalaikių energijos tiekimo sutarčių sudarymo ribojimo modelį.[378] Šioje byloje Komisija įpareigojo bendrovę „Distrigaz", kaip rinkoje dominuojantį ūkio subjektą, savo dujų tiekimo sutartis sudaryti ne ilgesniam negu dviejų metų laikotarpiui su naujais vartotojais, o sutartis su nebuitiniais vartotojais, ne ilgesniam kaip 5 metų laikotarpiui. Taip pat numatyta naikinamoji sąlyga, kuri reiškia, jei „Distrigaz" bendra akcijų vertė nukrenta daugiau kaip 40% arba artimiausio bendrovės konkurento akcijos pakyla daugiau kaip 20%, nebetaikomi minėti reikalavimai.[379] Komisija, vertindama ilgalaikes sutartis, *EDF* byloje nustatė taisyklę, kad ilgalaikės energijos tiekimo sutartys neturėtų viršyti 5 metų trukmės ir netuėtų padengti daugiau kaip 70% rinkos, taip pat nustatyta, kad ilgalaikės energijos tiekimo sutartys negali sudaryti daugiau kaip 70% įmonės tiekiamų išteklių rinkoje.[380] Ilgalaikių tiekimo sutarčių žala pasireiškia įpareigojimu stambiesiems energijos vartotojams ilgesnį laiko periodą nekeisti tiekėjo. Tokiu būdu kiti konkurentai praranda prieigos teisę prie įrenginių tam tikram laikotarpiui. Praktikoje susiklosto situacija, kai nauji rinkos dalyviai negali patekti į rinką ir vienodai konkuruoti su esamais subjektais, taip pat mažesni rinkos dalyviai susiduria su galima rizika prarasti esamus klientus.

RWE[381] ir *ENI* bylose Komisija konstatavo, kad atsisakymas suteikti prieigos teisę prie perdavimo tinklų yra žalingas vartotojams ir konkurentams, kai tokia prieiga yra būtina veikti kaimyninėse rinkose. Atsisakymas suteikti prieigos teisę panaikina rinkos konkurenciją kaimyninėje rinkoje ir dažnai argumentuojamas šiomis priežastimis: nepakankamais tinklų techniniais pajėgumais, kuomet yra sudarytos ilgalaikės tiekimo sutartys su gamintojais. Apribojimai prieigai, susidarantys dėl bendrovės patirtų investicinių išlaidų, reikalingų tinklų infrastruktūros plėtrai ir investicijų atsiperkamumui dėl to atitinkamą

376 Sprendimo sujungtose bylose C-241/91 P ir C-242/91 Radio Telefis Eireann (RTE) ir Independent Television Publications Ltd (ITP) prieš Komisiją (Magill) (1995), Rink. I-743, 50 punktas; sprendimo byloje C-418/01 IMS Health prieš NDC Health (2004), Rink. I-5039, 35 punktas; sprendimo byloje T-201/04 Microsoft prieš Komisiją (2007), Rink. II-3601, 319, 330–332 ir 336 punktai.

377 1993 m. gruodžio 21 d. Komisijos sprendimą 94/19/EB byloje IV/34.689 Sea Containers prieš Stena Sealink – Interim Measures (OL L 15, 1994 1 18, p. 8) ir 1992 m. vasario 26 d. Komisijos sprendimą 92/213/EEB byloje IV/33.544 British Midland prieš Aer Lingus (OL L 96, 1992 4 10, p. 34).

378 Distrigaz (Case COMP/37.966) Commission Decision of 11 October 2007 [2007] OJ C9/5.

379 *Ibid.*

380 Commission (EC) Notice published pursuant to Article 27(4) of Council Regulation (EC) No 1/2003 in case COMP/B-1/39.386-Long- term contracts France [2007] OJ C262/32.

381 RWE gas closure (Case COMP/39.402) Commission Decision of 18 March 2009. [2009] OJ C 133/8

laikotarpį atsisakant suteikti tinklų prieigos teisę, dažnai laikomi pateisinamais. RWE bendrovės atsisakymas suteikti prieigos teisę motyvuojamas netinkamu pajėgumų valdymu, netinkama pajėgumų konstrukcija, pradine tiekimo kiekio rezervacija. *ENI* byloje bendrovė savo atsisakymą suteikti prieigos teisę grindė pradine tiekimo pajėgumų rezervacija, apribojimais, reikalingais investicijų į infrastruktūros plėtrą atsipirkimui.[382]

Kitas aktualus pavyzdys galėtų būti Vokietijos bendrovės „E.ON" veiksmai dėl ilgalaikių sutarčių, kuomet Vokietijos nacionalinė reguliavimo institucija FCO (angl. *Federal Cartell Office*) įpareigojo bendrovę nutraukti sudarytas ilgalaikes sutartis.[383] Sprendime buvo numatyta, kad naujos ilgalaikės energijos tiekimo sutartys draudžiamos, jeigu jos sudaromos ilgesniam negu 4 metų periodui. „E.ON" apskundė šį reguliavimo institucijos sprendimą, tačiau apeliacinės instancijos teismas šioje byloje sutiko su reguliatoriaus pozicija dėl SESV 101 str., 102 str. bei nacionalinio įstatymo nuostatų nesilaikymo.[384] Teismas pripažino, kad nesant užtikrinamai trečiųjų šalių prieigos teisei, rinka išlieka uždara. Vertikalieji susitarimai apriboja konkurenciją tarp „E.ON" ir kitų dujų tiekėjų bei tarp „E.ON" ir stambių skirstomųjų tinklų įmonių, kurios atlieka tiekimo funkciją. Priešingai FCO sprendimui, teismas nenustatė tam tikrų ribojimų, kaip 80% pirkimų sąlyga.[385] Savo ruožtu bendrovės „E.ON" pateikė keletą argumentų, kuriais motyvuoja išlygos taikymo būtinybę. Pirmiausiai yra kvestionuojama ilgalaikių sutarčių trukmė, kuri turėtų būti panaši į taikomą "imk arba mokėk" išlygą tokio tipo susitarimuose. Esant trumpesnio laikotarpio susitarimams, „E.ON" bendrovė turėtų prisiimti visą riziką, kylančią iš ilgalaikių sutarčių. „E.ON" bendrovė taip pat ginčijo, kad apribojimai gali užtikrinti žemas dujų tiekimo kainas ilgam periodui. Teismas "imk arba mokėk" išlygų įtraukimo į ilgalaikes sutartis nepateisino nei siekiu užtikrinti dujų tiekimo saugumą rinkoje, nei galima dujų perdavimo rizika. Dėl investicijų atsipirkimo teismas pažymėjo, kad sumažinus ilgalaikių sutarčių terminus, yra abejotina bendrovės pozicija dėl sunkiau atsiperkamų investicijų. Dėl mažesnių kainų teismas taip pat pabrėžė, kad bendrovė esamuoju metu negalėjo įrodyti mažesnių rinkos kainų užtikrinimo vartotojams.

Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ilgalaikių elektros tiekimo sutarčių trukmė buvo apribota iki 15 metų branduolinių elektrinių pagaminamos elektros tiekimui, vertinant, kad toks laikotarpis nesukuria prielaidų piktnaudžiavimui dominuojančia padėtimi bei rinkos uždarumui, kadangi branduolinių elektrinių patiriamų investicijų atsiperkamumo laikotarpis yra apie trisdešimt metų.[386] Komisijos nuomone, toks laikotarpis yra užtektinas, siekiant investicijų atsiperkamumo, bei toliau konkurencinėmis sąlygomis veikti rinkoje kartu su kitais operatoriais. Komisija *Scottish Nuclear, Nuclear Energy Agreement* byloje konstatavo, kad sutartimi buvo nustatoma „imk arba mokėk" išlyga pirkėjams. Branduolinės elektrinės pagaminta elektros energija buvo parduodama pagal ilgalaikę 30 metų sutartį, kuri sudaryta su dviem elektros tiekimo įmonėmis. Komisija vėlesnėse

382 ENI foreclosure (Case COMP 39.315).

383 Federal Cartel Office (Bundeskartellamt), 13 January 2006, Decision B 8 – 113/03, E.ON Ruhrgas. http//www.bundeskartelamt.de [Interaktyvus] [žiūrėta 2012-05-25].

384 Court of Appeal Dusseldorf (Oberlandesgericht Dusseldorf), 20 June 2006, VI-2 Kart 1/06 (V) – E.ON Ruhrgas. http://www.justiz.nrw.de [Interaktyvus] [žiūrėta 2012-05-25].

385 *Ibid.*

386 (EEC) 91/329; Commission Decision of 30 April 1991 relating to a proceeding under Article 85 of the EEC Treaty (IV/33.473 – *Scottish Nuclear, Nuclear Energy Agreement*).

bylose[387] pakartojo savo sprendimus dėl branduolinėse elektrinėse pagamintos elektros tiekimo ilgalaikių sutarčių termino, kuris, Komisijos nuomone, turėtų būti ne ilgesnis kaip 15 metų. Minėtose bylose Komisija konstatavo, kad elektros tiekimo sutartys yra išskirtinai sudaromos tarp elektros gamintojų ir monopolinių tiekimo bendrovių. Tais atvejais, kai jos sudaromos ilgam laikotarpiui, sukuriamas rinkos uždarumo efektas. *REN/Turbogas* byloje[388] buvo pasiektas kompromisas dėl kainos nustatymo laikotarpių, t.y. pirmiems penkiolikai metų branduolinės elektros energijos gamintojas nustatė didesnes kainas, o likusiam laikotarpiui buvo suderėtos mažesnės elektros pardavimo kainos. Vertėtų paminėti Komisijos sprendimą *ISAB Energy*[389] byloje, kurioje dvidešimties metų ilgalaikė sutartis nebuvo panaikinta, tačiau Komisija pasiliko išlygą, numatančią, kad praėjus penkiolikai metų ji turės galimybę patikrinti poveikį rinkos funkcionavimui. Taigi Komisijos pozicija dėl branduolinėse elektrinėse pagamintos elektros energijos tiekimo sutarčių yra kompromisinė tuo atžvilgiu, kad minimos sutartys yra reikalingos užtikrinti ilgalaikį energijos tiekimą bei didelių pradinių investicijų, reikalingų branduolinės energetikos infrastruktūros įrengimo atsiperkamumui, užsitikrinti.

Konkurencijos teisėje aiškiai įtvirtintas principas, kad draudžiama nustatyti nesąžiningas kainas bei taikyti kitas piktnaudžiavimo formas, pasireiškiančias grobuoniška kainodara, orientuota į konkurentų pašalinimą iš rinkos. Tais atvejais, kai ūkio subjekto taikomos kainos yra nepagrįstai didelės, naudojami trys testai, skirti nustatyti, ar ūkio subjektas taiko nesąžiningą kainodarą.[390] Pirmiausiai, vertinama, ar kainos atspindi sąnaudas, reikalingas pagaminti prekei, arba paslaugoms teikti. Kitas būdas, nustatyti, ar skirtingiems vartotojams yra nustatomos skirtingos kainos, kuomet nepagrindžiamas tokios kainodaros objektyvumas. Taip pat nagrinėjama, ar operatorių numatytos kainos už tas pačias paslaugas skiriasi nepagrįstai. Elektros perdavimo paslaugų kainodaros srityje yra aktuali Vokietijos *Verbandevereinbarung* byla.[391] Vokietijoje trečiųjų šalių prieigos prie perdavimo tinklų sąlygos bei naudojimosi tarifai buvo nustatomi tarpusavio derybų būdu tarp elektros perdavimo sistemos operatoriaus ir suinteresuotųjų šalių. Vokietijos elektros pramonės asociacija, siekdama supaprastinti procedūras, priėmė gaires, kuriomis reglamentuojami bendrieji principai ir kainų skaičiavimo metodika (vok. *Verbandevereinbarung*), dar žinoma kaip VV-1. Vokietijos vyriausybė ir konkurencijos priežiūros institucija patvirtino tokį teisiškai neįpareigojantį susitarimą, tačiau Komisija šio susitarimo netvirtino. Komisija laikėsi nuomonės, kad elektros perdavimo kainos turėtų būti grindžiamos realiai patiriamais elektros energijos perdavimo kaštais, bet ne sutartiniu būdu iš anksto preziumuojamomis kainomis, kurios nebūtinai atspindi operatoriaus patirtas išlaidas. Komisija įžvelgė tam tikrų skaidrumo ir nediskriminavimo reikalavimų pažeidimų, kadangi nebuvo numatytų jokių įpareigojimų viešai skelbti esamus laisvus perdavimo sistemos pajėgumus bei prisijungimo tarifus.[392] Atsižvelgdama į tokius Komisijos nuogąstavimus,

387 *Electricidade de Portugal/Pego Project* (Notice pursuant to Article 19(3) of Regulation 17) [1993] OJ C265/3.

388 *REN/Turbogas* (Notice pursuant to Article 19(3) of Regulation 17) [1996] OJ C118/7.

389 *ISAB Energy* (Notice pursuant to Article 19 (3) of Regulation 17) [1996] OJ C138/3.

390 Schaub, A. Competition Policy and Liberalisation of Energy Markets. *European Utilities Circle*. 2000.

391 Brunekreeft, G. Negotiated Third Party Access in the German Electricity Supply Industry. *Economia Della Fonti Di Energia E Dell'Ambiente*. 2001

392 Albers, M. Energy Liberalisation and EC Competittion Law. Annual Fordham Conference of Antitrust Law and Policy. 2001.

asociacija priėmė naujas gaires, vadinamąjį „VV-2 susitarimą“, kuriame jau buvo panaikintos abejones kėlusios nuostatos, įvesta daugiau skaidrumo ir nediskriminavimo, taip pat suteikta galimybė trečiosioms šalims pasirinkti prisijungimo vietas bei tiekėjus.[393] Tačiau naujasis susitarimas sukūrė kitokio pobūdžio diskriminacines nuostatas.[394] Buvo įvestas vadinamasis “T“ kriterijus, lemiantis, kad tos pačios valstybės teritorijoje, tačiau skirtingose prekybos zonose nustatomi skirtingi tarifai. Konkrečiu atveju buvo nustatytos šiaurės ir pietų zonos, kuriuose nustatyta skirtinga kainodara.[395] Komisija šio kriterijaus nepripažino kaip atitinkančio konkurencijos teisės nuostatas, kadangi juo nebuvo galima užtikrinti kainų lankstumo. Pavyzdžiui, vykdant elektros energijos prekybą trumpais atstumais reikėjo mokėti papildomą tarifą dėl skirtingų kainų zonų, tačiau vykdant valstybės sienas kertančią elektros prekybą, esančią toje pačioje prekybos zonoje, nebuvo taikomi papildomi mokesčiai.[396] Komisija teigė, kad toks mechanizmas stokoja kainų lankstumo. Vėliau toks mechanizmas buvo panaikintas, kuomet pradėta taikyti reguliacinė trečiųjų šalių prieiga, kurią turėjo užtikrinti nepriklausomas energetikos reguliatorius.

Analogiška situacija dėl nesąžiningos kainodaros buvo susiklosčiusi ir Vokietijos gamtinių dujų rinkoje, taikant derybinės trečiųjų šalių prieigos sąlygas. Situacija pasikeitė tik įvedus reguliuojamąją trečiųjų šalių prieigos teisę, skaidriai ir nediskriminaciniais pagrindais nustačius prieigos sąlygas. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad tokios liberalizavimo nuostatos buvo taikytos dar labai ankstyvoje rinkos kūrimo stadijoje.

Lietuvoje ilgą laikotarpį vieninteliu vidaus rinkoje vartojamų gamtinių dujų šaltiniu buvo iš Rusijos importuojamos gamtinės dujos. Tokia monopolinė išorinio gamtinių dujų tiekėjo padėtis lėmė tai, kad Lietuvos gamtinių dujų sistema negalėjo užsitikrinti vadinamojo infrastruktūros standarto (N-1) reikalavimų,[397] taip pat nebuvo priemonių riboti vienašališką gamtinių dujų kainodarą, kuri lemia Lietuvoje suvartojamų gamtinių dujų, elektros energijos, šilumos energijos, bendrą vartojimo kainų augimą. Vertėtų pažymėti, kad Komisija yra pradėjusi tyrimą dėl konkurencijos teisės pažeidimo prieš Rusijos koncerną OAO „Gazprom“ dėl piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi. Komisijos pranešime pažymima, kad tyrimas yra vykdomas dėl OAO „Gazprom“ veiksmų, kuriais trukdomas rinkos liberalizavimo procesas, dujų tiekimo diversifikavimas bei dėl bendrovės veiksmų nustatant nesąžiningas kainas.[398] Šiuo aspektu svarbu panagrinėti situaciją ir

393 Lapuerta, C. Pfaffenberger, W. Pfeifenberger, J. Netzzugang Deutschland: ein Laenfervergleich. *Energiewirthschaft*. 1999.

394 Boerner, A. R. Negotiated Third Party Access in Germany: Electricity and Gas. 2001. *Journal of Energy and Natural Resources*. 2001. L 32.

395 *Ibid*.

396 Growitsch, Ch. Wein, T. Negotiated Third Party Access – An Industrial Organisation Perspective. European *Journal of Law and Economics*. 2005, 20: 165-183.

397 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 994/2010 dėl dujų tiekimo saugumo užtikrinimo priemonių, kuriuo panaikinama Tarybos direktyva 2004/67/EB (OL 2010 L 295, p. 1), 6 straipsnis įpareigoja valstybes nares ne vėliau kaip iki 2014 m. gruodžio 3 d. užtikrinti gamtinių dujų infrastruktūros standartą (N-1), t.y. turi būti patenkintas bendras gamtinių dujų poreikis valstybės teritorijoje, kai sutrinka vienos didžiausios gamtinių dujų infrastruktūros veikimas išskirtinai didelio gamtinių dujų poreikio dieną, kuri pagal statistinę tikimybę pasitaiko kartą per 20 metų.

398 „Commission opens proceedings against Gazprom“, 4 September 2012, Commission Press Release, IP/12/937.

Lietuvos gamtinių dujų rinkoje. AB „Lietuvos dujos“ turi sudariusi ilgalaikę dujų tiekimo sutartį su Rusijos koncernu OAO „Gazprom“ iki 2015 m. pabaigos. Lietuva yra padavusi skundą prieš „Gazprom“ dėl 5 milijardų litų permokos už tiekiamas dujas. Atsižvelgiant į 2004 metų AB “Lietuvos dujos“ privatizavimo sutartį, „Gazprom“ įsipareigojo tiekti gamtines dujas į Lietuvą pagal dujų kainų formulę, numatytą tiekimo sutartyje, sudarytoje tarp AB „Lietuvos dujos“ ir „Gazprom“, kurios tiekiamų dujų kaina nuo 2004 m. iki 2012 m. padidėjo dėl formulės pakeitimų, padarytų pažeidžiant privatizavimo sutarties sąlygas. 2012 m. liepos mėnesį Arbitražo Tribunolas atmetė visus „Gazprom“ reikalavimus dėl žalos atlyginimo.[399]

SGD terminalo įstatymas[400] sukūrė teisines prielaidas alternatyviam gamtinių dujų tiekimui užsitikrinti, įgyvendinant vadinamąjį N-1 tiekimo saugumo standartą bei sumažinant priklausomybę nuo išorinio gamtinių dujų tiekėjo. Vertėtų paminėti, kad Lietuvai perkant dujas iš vienintelio išorinio tiekėjo ir suvartojant vos 0,6 proc. viso „Gazprom“ išgaunamo dujų kiekio, trūksta derybinių svertų, derantis dėl mažesnių kainų. Palyginimui, Latvija, turėdama dujų saugyklą Inčukalns, o Estija, naudodama skalūnus, atsiduria geresnėje derybinėje pozicijoje dėl dujų tiekimo kainų su išoriniu gamtinių dujų tiekėju. Nagrinėjant ilgalaikes gamtinių dujų tiekimo sutartis, reikėtų atkreipti dėmesį ir į kainų skaičiavimą, kuomet Lietuvai „Gazprom“ tiekiamų gamtinių dujų kaina yra susiejama su naftos kainų indeksu. Tokia kainų formulė vyravo 1980-2005 m. Europoje, kuomet naftos kainos buvo ganėtinai stabilios ir esama situacija tenkino gamtinių dujų vartotojus. Atkreiptinas dėmesys, kad naftos kainoms pasiekus beprecedentes aukštumas ir tapus nekonkurencingoms, taip pat rinkoje atsiradus galimybei naudoti vamzdynais tiekiamoms dujoms alternatyvius šaltinius, susiformavo neatidėliotinų sandorių rinka (angl. *spot market*). Ši rinka funkcionuoja pasiūlos - paklausos principu, kuomet kaina yra nustatoma trumpuoju periodu, atsižvelgiant į rinkoje vyraujančias kainas, taip pat atsiradus pertekliniam gamtinių dujų kiekiui rinkoje, jos konkurencinga kaina gali būti parduodamos, nesaistant ilgalaikiais įsipareigojimais. Kita vertus, energijos tiekimo saugumo atžvilgiu jos nepasiteisina, kadangi išlieka poreikis užsitikrinti nepertraukiamą tiekimą. Susiformavus gamtinių dujų biržoms, kuriose prekiaujama suskystintomis gamtinėmis dujomis ir vamzdynais tiekiamomis dujomis, pastebimas kainų mažėjimas gamtinių dujų rinkose, lyginant su ilgalaikių sutarčių pagrindu tiekiamomis gamtinių dujų kainomis. Esant galimybei gamtines dujas įsigyti iš Didžiosios Britanijos, Olandijos, JAV dujų centruose parduodamų dujų arba sudarant ilgalaikes tiekimo sutartis, kuriose kaina susieta ne su naftos kainų indeksu, o su biržų kainomis, gamtinių dujų kaina vartotojams galėtų atitinkamai sumažėti.

399 *OAO Gazprom v Republic of Lithuania.* Final Award. 31 July 2012. Arbitration No.: V (125/2011) <http://arbitrations.ru/files/articles/uploaded/Gazprom_v_Lithuania_Final_Award_SCC.pdf> [interaktyvus] 2012. [žiūrėta 2013 m. birželio 3 d.].

400 Lietuvos Respublikos Suskystintų gamtinių dujų terminalo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 68-3466. 2012 m. lapkričio 14 d. Seimo narių grupė kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar tam tikros minėto įstatymo bei jį įgyvendinančio Vyriausybės nutarimo nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2012.12.12 Konstitucinio Teismo sprendimu dalis prašymo buvo grąžinta pareiškėjui. Bylos nr.: 23/2012.

5. Apibendrinimas

Bendrovių sudaryti draudžiami susitarimai, lemia, kad rinka išlieka aukšto koncentracijos lygio, varžoma vartotojų pasirinkimo laisvė. Susitarimai, kuriais neribojama konkurencija yra naudingi, siekiant masto ekonomijos. Detaliau išnagrinėjus praktiką energetikos srityje, pastebime, kad gamtinių dujų sektoriuje tarp horizontaliame lygmenyje esančių bendrovių, sudaromi susitarimai dažnai lemia rinkos uždarymą, kainų padidinimą, kadangi bendradarbiavimo susitarimai paprastai sudaromi tarp esamų konkurentų arba potencialių konkurentų. Darbe buvo analizuojamos horizontaliųjų susitarimų rūšys, kurios būdingos energetikos sektoriuje, t.y. bendrųjų draudimo grupių koncepcija ir Mankala verslo modelio taikymo ypatumai bendradarbiavimo susitarimų aspektu. Bendrųjų draudimo grupių analizė horizontaliųjų susitarimų aspektu, parodė, kad šios grupės kuriamos siekiant plėtoti branduolinę energetiką. Susitarimai, kuriais draudikai ar operatoriai, siekdami bendradarbiauti atlyginant žalą, sudaro sąlygas uždaryti rinkai. Šių grupių ypatumai pasižymi tuo, kad vienoje valstybėje esantys operatoriai paprastai gali jungtis tik į toje valstybėje esančias draudimo grupes. Tokiu būdu ribojamas laisvas kapitalo judėjimas ES. Kuomet operatoriai jungiasi į bendrąsias draudimo grupes ir šiose grupėse gali būti nustatomi tam tikri reikalavimai dėl įmokų ir kitų rinkliavų. Priešingu atveju, jeigu draudikas nepriklausytų vienai grupei, tikėtina, kad vyktų kainų konkurencinis spaudimas rinkos sąlygomis, bet ne suderintomis sąlygomis, kuriomis galėtų būti ribojama konkurencija ir išlaikoma šių ūkio subjektų užimama padėtis, kartu nustatomos sąlygos rinkoje veikti kitiems dalyviams. Išnagrinėjus Mankala verslo modelio koncepciją horizontaliųjų susitarimų aspektu, nustatėme, kad toks susitarimas, kuriuo horizontaliame lygmenyje esančios įmonės bendradarbiauja, nėra laikytinas prieštaraujančiu konkurencijos teisės nuostatoms pagal tikslą, ir nenustačius papildomų ribojimų arba neigiamo poveikio konkurencijai, nebūtų laikomas horizontaliuoju konkurenciją ribojančiu susitarimu. Šio susitarimo tikslas nėra konkurencijos ribojimas, netgi priešingai, juo yra siekiama didinti gamybos efektyvumą, kad kiekvienam ūkio subjektui nereikėtų atskirai užsitikrinti to paties produkto gamybos poreikio, tokiu būdu pasiekiama masto ekonomija.

Šioje darbo dalyje taip pat buvo analizuojamas piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas, bei tam tikros specifinės formos, pasireiškiančios energetikos sektoriuje. Viena priežasčių, sukeliančių apribojimus rinkoje yra ilgalaikėse tiekimo sutartyse nustatyti rinkos suvaržymai ir sąlygos, dėl kurių sumažėja lankstumas prekybos santykiuose. Energetikos sektoriui vis dar yra būdingos ilgos trukmės sutartys su „imk arba mokėk“ išlygomis, galutinės tiekimo vietos sąlygomis, pelno pasidalijimo susitarimais. Tyrime taip pat analizavome piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi rūšis, kurios yra iškirtinai būdingos energetikos sektoriui. Nors teisės doktrinoje nėra išskiriamos tam tikros specifinės piktnaudžiavimo formos, kaip pajėgumų kaupimas, strategiškai nepakankamos investicijos, dirbtinis pajėgumų sumažinimas, antikonkurencinis kainų zonų išlaikymas, tačiau Komisija nagrinėdama pažeidimų atvejus, tokias formas jau išskiria. Išnaudotojiško piktnaudžiavimo rūšys energetikos sektoriuje apima ilgalaik**ėse** energijos tiekimo sutartyse nustatytas išlygas. Dažniausiai rinkos suvaržymą kelia „imk arba mokėk“ įsipareigojimai, kuriais ūkio subjektas yra įpareigojamas sumokėti už suderėtą, bet nebūtinai paimtą energijos kiekį. Tokių sutarčių būtinybė galėtų būti pateisinama bendrovių patirtų investicijų

atsiperkamumo tikslu, tačiau nesant šios sąlygos yra abejotinas poreikis sudarinėti dvidešimties metų energijos tiekimo sutartis, kuriomis įtvirtinami rinkos apribojimai. Manytina, kad greta trumpalaikių sutarčių, sudaromų neatidėliotinų sandorių rinkose, kai sutartys yra iki vienerių metų, galėtų būti įvedamas ir vidutinės trukmės sutarčių terminas, siekiantis penkerius metus.

III DALIS. ĮMONIŲ KONCENTRACIJŲ POVEIKIS RINKOS LIBERALIZAVIMUI ENERGETIKOS SRITYJE

Laipsniškas perėjimas nuo nacionalinių rinkų, kuriose veikia stiprus monopolininkas prie konkurencingų regioninių rinkų yra nuoseklaus vidaus rinkos kūrimo rezultatas. Egzistuoja daugybė faktorių, lemiančių ilgą rinkos integracijos laikotarpį: vertikalios integracijos bendrovių turima didelė rinkos dalis apsunkina naujų konkurentų patekimą į rinką.[401] Europoje vyrauja energijos rinka, kurioje veikia vos vienas ar keli stambūs rinkos dalyviai, turintys didelę rinkos galią. Energetikos sektorius ženkliai skiriasi nuo kitų pramonės sričių, kadangi neįmanoma parduoti elektros energijos ar gamtinių dujų vartotojams, neturint prieigos prie perdavimo ar skirstymo tinklų.[402] Kalbant apie energetikos tinklų nuosavybės teisę, bendrovės išlaiko *de facto* monopolinę padėtį, tačiau nėra būtinybės tiesti naujus infrastruktūros tinklus, siekiant sumažinti egzistuojančią bendrovių monopoliją šioje srityje, kadangi ekonomiškai tai pareikalautų gerokai daugiau sąnaudų, tačiau norimo rezultato nepadėtų pasiekti.[403] Jungiamieji perdavimo tinklai, kurie yra būtini tiekti esminį išteklių, šiuo atveju, elektros energiją ar gamtines dujas yra laikomi esmine infrastruktūra (angl. *essential facilities*), ir pagal trečiąjį energetikos paketą, tinklų savininkės turi suteikti teisę pasinaudoti infrastruktūra nediskriminaciniais pagrindais trečiosioms šalims. Koncentracijos gali būti vykdomos, siekiant išlaikyti turimą rinkos dalį, kartu sudarant kliūtis patekti naujiems rinkos dalyviams. Šioje darbo dalyje detaliau nagrinėsime koncentracijų institutą ir jo taikymą energetikos sektoriuje. Koncentracijų klausimas taip pat yra glaudžiai susijęs su energetikos teisės reikalavimu skaidyti vertikalios integracijos bendroves. Tarp šių reikalavimų įžvelgiami tam tikri prieštaravimai bei sisteminio reglamentavimo poreikis, kurį detaliau taip pat nagrinėsime šios dalies poskyriuose.

1. Koncentracijos sąvoka, formos ir vertinimas

Koncentracijų institutas yra svarbus dėl to, kad ūkio subjektams siekiant bendrai vykdyti veiklą, galima situacija, kad rinkoje stipriai suvaržoma reali ar potenciali konkurencija taip pat galimi atvejai, kad dėl tokių koncentracijų padidėja patekimo į rinką kliūtys.[404] Koncentracija galima prisijungiant konkretų ūkio subjektą, kuomet pastarasis nustoja veikęs kaip atskiras ūkio vienetas, taip pat galima koncentracijas vykdyti susijungimo būdu. Šiuo atveju, susijungus dviem ūkio subjektams, jie pradeda vykdyti veiklą kartu kaip vienas darinys.[405] Koncentracijų vertinimui svarbu nagrinėti ir tai, ar yra įgyjama kontrolė, kadangi nebūtinai akcijų įsigijimas suteikia kontrolės teisę ūkio subjektui. Pačios bendrovės

401 Jones, Ch. *EU Competition Law Volume II Mergers and Acquisitions.* Book Two. Claeys and Casteels 2012. Belgium.

402 *Ibid*.

403 *Ibid*.

404 Commission Regulation (EC) 802/2004 implementing Council Regulations (EC) 139/2004 [2004] OJ L 133/1.

405 *Ibid*.

turi nuspręsti, ar būtina apie numatomą koncentraciją pranešti Konkurencijos tarybai. Problemų kyla tais atvejais, kai bendrovės nusprendžia nepranešti apie numatomas vykdyti koncentracijas dėl netinkamo pajamų apskaičiavimo ir galimo apsirikimo, neįtraukus visos įmonių grupės pajamų. Koncentracijų atvejais turi būti vertinamos ir bendrovės turimos dukterinės įmonės kitose valstybėse narėse bei dėl to galimas vykdomas dominuojančios padėties sustiprinimas rinkoje. Komisija, vertindama pranešimus dėl numatomų koncentracijų vykdymo, taiko vadinamąjį esminį testą (angl. *substantive test*). Koncentracijų vertinimui ir „esminio testo" atlikimui svarbu nustatyti atitinkamą rinką, kadangi subjektai iki koncentracijos gali veikti toje pačioje rinkoje. Komisija kiekvienu atveju rinkos vertinimą atlieka *de novo.* Tai reiškia, kad nėra garantijos, kad Komisija priims tokį pat sprendimą, kaip ir ankstesnėje nagrinėtoje byloje.[406] Vertinant susijungimą, įsitikinama, kad tam tikras didesnis veiksmingumas bus naudingas vartotojams. Vertikaliojo susijungimo nauda gali pasireikšti geresniu gamybos ir skirstymo koordinavimu.[407] Komisija, vertindama antikonkurencinio galimybes turėti klientų ribojimo scenarijų, nagrinėja, ar susijungusioji įmonė vartotojų rinkose būtų pajėgi riboti galimybę patekti į vartotojų rinkas, mažiau pirkdama iš konkurentų tiekėjų rinkoje bei, ar ji turėtų paskatą mažiau pirkti tiekėjų rinkoje. Vertinama ir tai, ar galimybės turėti klientų ribojimo strategiją labai pakenktų vartotojams rinkoje.

Konkurentų galimybių ribojimas tiekėjų rinkoje gali turėti neigiamą poveikį vartotojų rinkoje ir pakenkti vartotojams. Dėl to konkurentai vartotojų rinkoje gali patekti į nepalankią konkurencinę padėtį, galimai padidėjant jų išlaidoms.[408] Susijungusioji įmonė gali pelningai padidinti kainas arba sumažinti bendrąją produkcijos tiekimo vartotojų rinkai apimtį.[409]Šiuo aspektu aktuali yra *Neste/IVO* susijungimų byla, [410] kuomet buvo didelė tikimybė, kad bus vykdomas veiksmų koordinavimas. „Neste" iki susijungimo valdė per 75% „Gasum" akcijų, likusius 25% kontroliavo Rusijos bendrovė OAO „Gazprom". Komisijos įpareigojimu „Neste" turėjo parduoti 50% bendrovės „Gasum" akcijų, Suomijos vyriausybė įsigijo 24%, o likę 26% buvo parduoti Europos bendrovėms, nesusijusioms su „Neste". Suomijos vyriausybė tiesiogiai ir netiesiogiai turėjo 49% „Gasum" akcijų,[411] tokiu būdu buvo užtikrintas „Gasum" atskyrimas nuo „Neste-IVO".

Nagrinėjant koncentracijų klausimą energetikos sektoriuje yra aktuali auksinių akcijų (angl. *golden shares*) koncepcija, kuri pripažįstama kaip viena iš kliūčių vykdyti tarpvalsty-

406 Palyginimui sprendimas sujungtose bylose T-125/97 ir T-127/97, *Coca Cola and Coca Cola Enterprises Inc. v Commission.*, para 82., kuomet buvo konstatuota, kad taikant SESV 82 straipsnį, Komisija turi nustatyti atitinkamą rinką kiekvieną kartą iš naujo, atsižvelgdama į rinkos situaciją ir galimai pasikeitusias aplinkybes.

407 Case COMP /M.4854 *TomTom/Tele Atlas*, paras 238; Case COMP/M. *4942 Nokia Navteq*. Para 364.

408 Guidelines on the assessment of non-horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings. OJ C 265. [2008].

409 Guidelines on the assessment of non-horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings. OJ C 265. [2008].

410 Case No IV/M. 931 – Neste/IVO [1998]

411 Vyriausybė turėjo iš viso 83 procentus Neste akcijų. Neste veikė naftos, gamtinių dujų, šilumos tiekimo rinkose. IVO buvo didžiausia Suomijos elektros energijos gamybos, tiekim, prekybos, tinklų ir šilumos tiekim bendrovė. Vyriausbė turėjo per 96 procentus šios įmonės akcijų. Stenbacka, R. Vertical effects between natural gas and electricity production: the Neste-IVO merger in Finland. In Cases in European Competition POlicy. The Economic analysis. Ed. Bruce Lyons, Cambridge.2009.

bines bendrovių koncentracijas. Ši koncepcija pasižymi tuo, kad Vyriausybė gali blokuoti numatomą koncentraciją, net ir neturėdama kontrolinio akcijų paketo. ESTT yra priėmęs keletą sprendimų dėl auksinių akcijų, kuriuose konstatavo, kad jos trukdo vykti laisvam kapitalo judėjimui. [412] Galiausiai buvo nustatyti teisėtumo kriterijai, kuriems esant, auksinės akcijos pateisinamos. Šie kriterijai turi atitikti proporcingumo, nediskriminavimo reikalavimus. Dar 1998 m. Komisija pradėjo pažeidimo procedūras prieš Portugaliją, Prancūziją, Belgiją dėl to, kad tokių akcijų turėjimas trukdė vykti privatizavimo procesui ir stipriai ribojimas laisvo kapitalo judėjimo principas. Kaip pastebėjo Komisija, tokių išimčių egzistavimas galėjo būti pateisinamas nebent strateginiais valstybės interesais. Taikomos priemonės, turėjo būti nediskriminacinės ir turėti aiškius kriterijus. Šios priemonės negalėjo varžyti rinkos daugiau negu reikia tikslui pasiekti. Auksinių akcijų egzistavimas nebuvo uždraustas, tačiau buvo nustatyti taikymo būtinumo kriterijai. Pirmiausiai, nebeužteko argumentuoti vien tik pagalba ekonominės veiklos vykdymui, tokios priemonės negalėjo būti stipriai ribojančios rinką ir reikalingas aiškus pagrindimas. ESTT nenurodė, kokie strateginiai tikslai gali pateisinti auksinių akcijų buvimą, išskyrus energijos tiekimo saugumą, tokiu būdu palikdamas tam tikrą teisinį neapibrėžtumą.

Viešojo saugumo argumentas buvo naudojamas Belgijos byloje,[413] kuomet valstybė turėjo auksines akcijas bendrovėje „Societe Nationale de Transport par Canalisations“ ir atitinkamai naudojosi *veto* teise investicijų sprendimams, kuomet buvo manoma, kad tokie sprendimai prieštarauja valstybės saugumo interesams, susijusiems su energijos tiekimu. Atitinkamos srities ministras turėjo teisę valdybos nariais skirti du vyriausybės atstovus, kurie galėjo vetuoti valdybos siūlomą sprendimą. Komisija ginčijo, kad valstybė nebuvo numačiusi aiškių kriterijų tokių teisių taikymui ir tuo galimai pažeidė laisvą kapitalo judėjimo teisę, kuri yra įtvirtinta SESV 43 str. Viešojo saugumo argumentas buvo patvirtintas *Almelo* byloje,[414] susijusioje su elektros energijos tiekimu bei *Campus Oil* byloje, [415]susijusioje su naftos produktų tiekimu. ESTT patvirtino, kad energijos tiekimo saugumas krizių atvejais yra pateisinamas viešojo intereso argumentu.[416] Viešojo saugumo interesui pateisinti laisvo kapitalo judėjimo ribojimai turėjo atitikti aiškią ir fundamentalią visos bendrijos intereso svarbą.[417] Prancūzijos atveju[418] situacija buvo kiek kitokia, kadangi viešojo saugumo interesas buvo grindžiamas tuo, kad naftos išteklių gavybos teritorija buvo už Prancūzijos valstybės ribų, o centrinė bendrovės būstinė yra Prancūzijoje. Todėl ištikus kritinei padėčiai šalyje, per valdymo organus priimant sprendimą, užtikrinamas tiekimo saugumas. Valstybės teisės aktai nenumatė įpareigojimo dėl privalomojo naftos produktų atsargų rezervo, todėl krizės atveju tai galėjusi būti priemone, užtikrinančia energijos tiekimo saugumą. Prancūzijos atveju nebuvo aiškių pateisinamumo kriterijų ir turima teisė buvo per plati, kurios ESTT negalėjo pateisinti kaip būtinos laisvo kapitalo judėjimo

412 Case C-367/98 Commission v Portugal [2002] ECR I-4731; Case C-483/99 Commission v France [2002] ECR I-4781; Case C-503/99 Commission v Belgium [2002] ECR I-4809.

413 Case C-503/99 Commission v Belgium [2002] ECR I-4809

414 Case C-393/92 Gemeente Almelo v Energiebedrif Ijssellmij NV [1994] ECR I-1477.

415 Case C-72/83 Campus Oil Ltd v Minister for Industry and Energy [1984] ECR I-2727.

416 Case C-503/99 Golden Shares I [2002] ECR I- 4089.

417 *Ibid*.

418 Case C-483/99 Commission v France [2002].

apribojimui. Todėl dar 2002 m. Prancūzijos Vyriausybė atsisakė savo turimų auksinių akcijų bendrovėje „TotalFinaElf“.

Apibendrinant pasakytina, kad auksinės akcijos apėmė tokius įgaliojimus kaip draudimą kitos valstybės investuotojui įgyti tam tikrą akcijų dalį, *veto* teisę, įpareigojimą pranešti prieš priimant sprendimą, kai auksinių akcijų nepakanka patvirtinimui dėl numatomo priimti sprendimo. Šiais atvejais ESTT konstatavo, kad tokios priemonės varžo laisvą kapitalo judėjimą, kita vertus, analizavo ribojančių priemonių pateisinamumą. Portugalijos atveju diskriminacija užsienio investuotojo atžvilgiu nebuvo pateisinta. Tam, kad priemonė būtų laikoma pateisinama, ji turėjo būti būtina strateginių valstybės interesų užtikrinimui.

2. Koncentracijų vykdymo formos energetikos sektoriuje

Energetikos sektoriuje veikiančioms bendrovėms aktuali galimybė įgyti prekybos ar platinimo lygmens įmonių kontrolę, kadangi tokiu būdu atsiranda galimybė optimizuoti savo veiklą. Koncentracijos gali būti vykdomos, siekiant sukurti regioniniu ar ES lygmeniu patrauklias kompanijas, veikiančias keliose valstybėse narėse. Siekis sukurti konkurencingą ES vidaus rinką, skatina bendroves plėsti savo veiklos sferą, tampant stambiomis korporacijomis.[419]Koncentracijos vykdomos, siekiant išsaugoti turimą rinkos dalį, apsunkinant galimybes į rinką patekti potencialiems konkurentams. Tais atvejais, kai susijungimai vykdomi tarp perdavimo ar skirstymo tinklų bendrovių, išlaikant reikalavimą pagal energetikos teisės nuostatas, užtikrinti teisinį, funkcinį atskyrimą, sudaromos prielaidos gauti reikiamą informaciją, susijusią su šių bendrovių vykdoma veikla, numatomais strateginiais verslo sprendimais ar tinklų plėtra. Taip pat šiais susijungimais bendrovė užsitikrina rinkos dalį, kuri susijusi su kita veikla, tai gali būti energijos tiekimas ar skirstymas, ir šiuo atveju dukterinė bendrovė reikiamą elektros ar gamtinių dujų kiekį įsigys iš motininės kompanijos, kuri užsiima energijos gamyba ar gavyba. Tokiais veiksmais nebūtų galima apeliuoti į energetikos teisės nuostatų pažeidimą, jei bendrovė užtikrina tinkamą veiklų atskyrimą, valstybei nenumačius visiško nuosavybės atskyrimo įgyvendinimo.

Galima ir tokia situacija, kai įmonė, siekdama išsaugoti turimą rinkos galią savo valstybėje bei apsisaugoti nuo galimo konkurencinio kainų sumažinimo, sieks įsigyti dalį kaimyninėje rinkoje veikiančios bendrovės akcijų. Tam tikslui reikėtų ganėtinai mažos dalies kaimyninėje rinkoje veikiančios bendrovės akcijų, apie 10-20%, o pastaroji būtų atgrasinta nuo įėjimo į geografinę teritoriją, siekdama joje sumažinti kainas, kartu pritraukdama daugiau klientų. Tokiu būdu užtikrinamas tam tikras abipusiškumas, lemiantis, kad kaimyninėse rinkose veikiančios bendrovės užuot konkuravusios tarpusavyje, uždaro rinką. Kadangi energetikos sektorius yra pakankami uždaras ir egzistuoja patekimo į rinką kliūtys, tokiomis priemonėmis sukuriama nekonkurencinga oligopolija. Tolesniuose poskyriuose detaliau nagrinėsime horizontaliuosius, vertikaliuosius ir konglomeratinius susijungimus energetikos sektoriuje, bei jų specifiką.

419 Cameron, P. Competition in Energy Markets, Law and Regulation in the European Union. Second Edition. Oxford University Press. 2007.

2.1. Horizontalieji ūkio subjektų susijungimai energetikos sektoriuje

Horizontalieji bendrovių susijungimai gali būti skaidomi į dvi grupes: kuomet įgyjama kontrolė konkurento, veikiančio toje pačioje prekės ir geografinėje rinkoje ir kuomet įgyjama konkuruojančio subjekto veikiančio toje pačioje prekės rinkoje, bet kaimyninėje geografinėje rinkoje, kontrolė.[420] Įvertinusi, kad elektros ir dujų rinkose paprastai veikia viena monopolinė bendrovė, arba kelios oligopolinės įmonės, kol rinka nėra atvira konkurencijai, tokie susijungimai toje pačioje geografinėje rinkoje sąlygoja rinkos uždarymą. Tokią situaciją gerai iliustruoja *VEBA/VIAG* byla,[421] kurioje buvo pranešama apie numatomą susijungimą tarp bendrovių „VEBA", kuri yra „Preussenelektra" motininė bendrovė ir „VIAG", veikiančios dujų ir elektros sektoriuose. Tokį susijungimą įgyvendino per savo dukterinę įmonę „Bayernwerk". Įmonė „VEBA" turėjo 17,6% rinkos dalies, atitinkamai „VIAG" turėjo 11,1% rinkos dalies, po susijungimo bendra rinkos dalis tapo 28,7%.[422] Nors tokie skaičiai nesuponuoja, kad rinkoje veikia dominuojantis ūkio subjektas, tačiau Vokietijos elektros bendrovės turi kaimyninių šalių įmonių veikiančių toje pačioje prekės rinkoje akcijų ar net bendrovių kontrolę, todėl tokiu susijungimu yra sustiprinama oligopolinė padėtis rinkoje. Komisija leido vykdyti koncentraciją su sąlygomis, kad „VIAG" bus atskirta nuo „VEBA/VIAG", įsteigiant atskirą bendrovę, kitą sąlyga buvo užtikrinti trečiosios šalies prieigos teisę prie elektros tinklų Vokietijoje. Atitinkamai bendrovė „VIAG" buvo įpareigota parduoti dalį akcijų Švedijos elektros tinklų įmonei „Vattenfall". Kita panaši byla buvo *Exxon/Mobil*,[423] kurioje bendrovė, turėdama ženklią rinkos dalį, būtent per turimą „Gasunie" įmonės akcijų paketą (ši bendrovė užima dominuojančią padėtį Nyderlanduose), taip pat dviejų Vokietijos dominuojančią padėtį užimančių dujų bendrovių „BEB" ir „Thyssengen", kurios kartu sudaro oligopolinę dujų rinką, vykdė koncentraciją. Iki susijungimo įmonė „Exxon" užėmė dominuojančią padėtį Nyderlanduose taip pat užėmė dominuojančią padėtį kaimyninės valstybės dujų rinkoje.[424]Įmonės „Mobil" įsigijimas būtų sustiprinęs „Exxon" poziciją rinkoje, nepaisant to, kad bendrovė „Mobil" užėmė vos 1,5% Vokietijos gamtinių dujų rinkos.[425] Nors Komisija buvo išreiškusi nuogąstavimus, tačiau leido vykdyti koncentraciją.

Nagrinėjamu aspektu svarbus *Rwe/Essent*[426]bendrovių susijungimas, vykdytas Vokietijos didmeninėje elektros rinkoje. Komisija pripažino kad dar iki susijungimo rinka buvo oligopolinė, kadangi bendrovė „RWE" turėjo apie 30-40% rinkos, o pagrindiniai konkurentai „Vattenfall" ir „EnBW" kartu turėjo apie 50-60% rinkos.[427] Vokietijos konkurencijos priežiūros institucija išreiškė nuogąstavimus, kad tokių bendrovių susijungimas rinkoje tik sustiprins dominavimą, tačiau bendrovėms pateikus pasiūlymą, Komisija šiuo atve-

420 Cameron, P. Competition in Energy Markets, Law and Regulation in the European Union. Second Edition. Oxford University Press. 2007.

421 Case COMP/M 1673. VEBA/VIAG. OJ C 371/11. 1999.

422 *Ibid*.

423 Case No IV/M.138. Exxon/Mobil. 1999.

424 *Ibid*.

425 *Ibid*.

426 Case No COMP/M.5467 – RWE/ Essent. 2009.

427 *Ibid*.

ju leido vykdyti koncentraciją. Kitas bendrovių susijungimas buvo *Vattenfall/Nuon*,[428] kai Švedijos elektros energijos bendrovė siekė įsigyti Nyderlandų įmonę „NuonEnergy“, kuri veikė visuose energijos gamybos, tiekimo, skirstymo lygmenyse, daugiausiai Nyderlanduose, tačiau ir kaimyninėse valstybėse: Belgijoje, Vokietijoje. Komisija šioje byloje atmetė argumentą dėl to, kad rinkoje veikė užtektinai konkuruojančių bendrovių, ir esą, vartotojai turėjo užtektiną pasirinkimo laisvę. Oligopolinėse ar monopolinėse rinkose, kai tam tikrame susijungimo sandoryje dalyvauja bendrovė, užimanti dominuojančią padėtį rinkoje, tikėtina, kad toks sandoris gali suvaržyti ar apriboti konkurenciją rinkoje, kadangi toks susijungimas sąlygotų tai, kad bendrovės nebesivaržys tarpusavyje.[429] Taip pat įmonė gali įgyti dalį kitos bendrovės kaimyninėje rinkoje, tuo būdu suvaržydama galimą ir potencialią konkurenciją joje. Tokie susijungimai kelia daugiau problemų dėl galimos koncentracijos greta esančiose rinkose, bet ne rinkose, nutolusiose viena nuo kitos dideliu atstumu. Vėlgi reikia vertinti ir įsigyjamos bendrovės dydį, jei pastaroji yra labai maža, lieka nedidelė tikimybė, kad gali būti paveikta konkurencija. Nereikėtų pamiršti energetikos sektoriaus ypatumų ir siekio atverti rinkas. Kadangi energetikos įmonės paprastai veikia oligopolinėje rinkoje arba veikia dominuojančią padėtį užimančios bendrovės, tam tikri draudimai vykdyti koncentracijas, kertančias vienos valstybės sienas gali suponuoti tai, kad bus sudėtinga įgyvendinti rinkos integracijos siekius, nes išlieka rinkos uždarumas, neperžengus vienos valstybės ribų.[430]Todėl svarbu subalansuoti požiūrį, kad įmonės neatsidurtų tarp dviejų priešingų draudimų. Jeigu vykdomas įmonių susijungimas, peržengiantis vienos valstybės teritoriją, kuomet kitoje geografinėje rinkoje yra pakankama konkurencija, toks susijungimas paprastai nelaikytinas konkurencijos ribojimu ar suvaržymu.[431]

Galima situacija, kai susijungimas neturės neigiamo antikonkurencinio poveikio rinkai. Tokie atvejai pasireiškia, kuomet vykdomas įmonių susijungimas rinkai esant ganėtinai konkurencingai, kuomet nėra subjekto užimančio dominuojančią padėtį, atitinkamai toks susijungimas turėtų daugiau konkurencinį poveikį, negu jį ribojantį efektą. Komisija savo sprendimuose vertina ne tik tai, kokia rinkos situacija yra valstybėse, kurių bendrovės vykdo susijungimus, tačiau ir tai, kokį poveikį tokie susijungimai turės bendros vidaus rinkos plėtrai. Šiuo požiūriu aktuali *EDF/EnBW* byla,[432] kurioje Prancūzijos elektros energijos bendrovė siekė įgyti vertikalios integracijos Vokietijos elektros energijos bendrovę „EnBW“, turinčią didelę rinkos dalį pietvakarių Vokietijoje. „EDF“ užėmė dominuojančią padėtį Prancūzijoje, turėdama 80% elektros perdavimo ir skirstymo rinkos. Todėl buvo ganėtinai didelės patekimo į rinką kliūtys, naujiems dalyviams paliekant tik hipotetinę galimybę ateiti į elektros rinką Prancūzijoje. Vykdydama koncentraciją Prancūzijos bendrovė „EDF“ įgijo bendrovę „EnBW“, valdančią du iš keturių jungiamųjų tinklų tarp Vokietijos ir Prancūzijos valstybių sienų. Minėtu susijungimu taip pat buvo sudarytos galimybės Vokietijos bendrovei „EnBW“ patekti į Prancūzijos elektros rinką.

428 Case No COMP/M.5496 – VATTENFALL/ NUON ENERGY.

429 Jones, Ch. *EU Competition Law Volume II Mergers and Acquisitions.* Book Two. Claeys and Casteels 2012. Belgium.

430 *Ibid.*

431 *Ibid.*

432 Case COMP M. 1853.

Išnagrinėjus horizontaliųjų energetikos sektoriaus bendrovių praktinius atvejus, nustatėme, kad tokiais susijungimais dažniausiai yra sustiprinama dominuojanti padėtis rinkoje, atitinkamai mažinamas konkurencinis spaudimas kainomis ir sukuriami vadinamieji „nacionaliniai čempionai“. Susijungimai turi ir teigiamą poveikį rinkai, kadangi bendrovės tokiu būdu gali optimizuoti patiriamas veiklos sąnaudas ir pasiūlyti produkciją už konkurencingą kainą. Svarbus veiksnys yra bendrovių tikslai, kurių siekiama vykdant susijungimus, ar jais siekiama užimti didžiąją dalį rinkos, ar siekiama sukurti konkurencinę aplinką. Svarbus aspektas taip pat yra verslo plėtimasis į kaimynines rinkas. Kadangi susijungus kelioms bendrovėms ir tokiu būdu sukūrus finansiškai pajėgesnį ūkio subjektą, atsiranda galimybė verslo plėtrai, kartu skatinamas technologijų diegimas ir inovacijos bei konkurencinė aplinka. Šiuo atveju yra didelė tikimybė bendrovei piktnaudžiauti užimama padėtimi rinkoje, todėl horizontaliame lygmenyje vykdomi susijungimai lemia, kad rinkoje mažėja tarpusavyje galinčių konkuruoti bendrovių.

2.2. Vertikalieji ūkio subjektų susijungimai energetikos sektoriuje

Energetikos sektoriuje vertikalieji susijungimai apima bendroves, veikiančias skirtinguose gamybos, platinimo lygmenyse, tačiau toje pačioje srityje, pavyzdžiui, kai elektros gamybos bendrovė susijungia su elektros perdavimo ar skirstymo bendrove. Didmeninėje elektros energijos rinkoje veikianti įmonė įsigijusi skirstymo bendrovės, kuri perka elektros energiją rinkoje, akcijų automatiškai įgauna ir dalį mažmeninės rinkos.[433] Atsižvelgiant į įvykdytą susijungimą, naujai didmeninio elektros energijos gamintojo įsigyta skirstymo bendrovė galimai pirks elektros energiją iš savo naujos motininės bendrovės, nors ir būtų laisva rinktis kitą elektros energijos tiekėją.[434] Kita vertus, kuomet elektros skirstomųjų tinklų įmonė iki rinkos liberalizavimo turėjo monopolinę padėtį, tikėtina, kad ji turi visą informaciją apie vartotojus ir jų energijos paklausos pokyčius. Tuo pačiu principu, kaip ir horizontalūs bendrovių susijungimai, vertikalieji gali būti vykdomi tarp įmonių, kurios veikia toje pačioje geografinėje rinkoje arba kaimyninėse geografinėse rinkose ar net labiau nutolusiose geografinėse rinkose.[435] Tačiau Komisija yra išreiškusi nuogąstavimų tik dėl pirmos kategorijos bendrovių koncentracijų, t. y. vykdomų tarp bendrovių, veikiančių toje pačioje geografinėje rinkoje. Kuomet bendrovė įsigyja kitą įmonę, veikiančią vertikaliame lygmenyje, kaimyninėje geografinėje rinkoje, mažiau tikėtinas antikonkurencinis poveikis rinkai. Šiuo atveju bendrovės turima rinkos dalis būtų per maža, tam, kad ji galėtų daryti įtaką kitoms bendrovėms, įgyjančios bendrovės „namų rinkoje“ ribodama konkurenciją.[436]

Vertėtų paminėti tai, kad Komisija laikosi ganėtinai griežto požiūrio į bendroves, kurios prisijungia buvusias įmones, anksčiau veikusias tame pačiame energijos gamybos ar prekybos lygmenyje bei toje pačioje geografinėje ar prekės rinkoje, kuomet šios bendrovės turėjo monopolinę padėtį, ar kartu su keliomis kitomis įmonėmis sudarė oligopolinę

433 Jones, Ch. *EU Energy Law Volume II EU Competition Law and Energy Markets*. Claeys and Casteels. 2012 m. Brussels.

434 *Ibid*.

435 *Ibid*.

436 *Ibid*.

rinką. Tokią situaciją iliustruoja *ECS/Sibelga*[437] susijungimas, kuomet bendrovės „ECS" dukterinė įmonė „Electrabel", parduodanti elektros energiją galutiniams vartotojams, siekė įsigyti bendrovės „Sibelga" akcijų, kuri buvo iš dalies privataus kapitalo įmonė, vykdanti elektros energijos ir gamtinių dujų tiekimą vartotojams Briuselyje.[438] Pagal Belgijos įstatymus buvo reikalaujama vykdyti veiklų atskyrimą ir paskirti garantinį tiekėją. Preziumuota, kad „Sibelga" turėtų išlaikyti tinklų nuosavybės teisę, tačiau tiekimo veiklos nebevykdytų, ją toliau perleistų bendrovei „Electrabel". Pastaroji turėtų būti skiriama garantiniu tiekėju ir vykdytų mažmeninę elektros energijos prekybą[439]. Atitinkama geografinė rinka elektros ir dujų srityje apėmė Belgijos teritoriją, tačiau „Electrabel" užėmė dominuojančią padėtį dujų bei elektros rinkose, kadangi ji turėjo beveik 90% Belgijos elektros gamybos rinkos, atitinkamai turėjo apie 75-85% tiekimo rinkos, kurioje dar veikė keletas smulkių bendrovių, taip pat „Electrabel" organizavo elektros energijos pajėgumų aukcionus, tačiau išlaikė apie 75% šios rinkos. Aukcionų organizavimas nesudaro užtektinai prielaidų tvirtinti, kad rinka išlaikoma konkurencinga, kadangi pavieniai konkuruojantys ūkio subjektai gali įgyti ne daugiau kaip 4% Electrabel turimų pajėgumų.[440] Tikėtina, kad net laimėjus atitinkamą dalį elektros pajėgumų, jie būtų eksportuojami kaimyniniams Nyderlandams, kadangi ten elektros energijos kaina yra ženkliai didesnė. Kitas svarbus aspektas yra patekimo į rinką kliūtys. Šiuo atveju nebuvo užtektinų galimybių naujiems ūkio subjektams patekti į rinką, kadangi „Electrabel" užėmė dominuojančią padėtį dujų tiekimo rinkoje Belgijoje, taip pat jungiamieji tinklai su Prancūzija buvo stipriai apkrauti ir tinklų pajėgumai rezervuoti. Taip pat nemažai problemų kilo dėl administracinių procedūrų, kadangi sudėtinga licencijų išdavimo sistema sudarė tam tikrų kliūčių naujiems ūkio subjektams patekti į rinką.[441] Todėl numatomas įmonių susijungimas sudarė prielaidas „Electrabel" dominuojančios padėties sustiprinimui rinkoje. Sprendime taip pat minimas argumentas dėl turimų saitų išlaikymo tarp „Electrabel" bendrovės bei kitų įmonių. Pelno pasidalijimo mechanizmas tarp „Sibelga" ir „Electrabel" lėmė rinkos galios išlaikymą bei diskriminaciją dėl prieigos teisių prie perdavimo tinklų.

Vertikalieji ūkio subjektų susijungimai nėra tokie kenksmingi konkurencijos teisės požiūriu, kadangi atsižvelgiant į siekį optimizuoti verslo patiriamus kaštus, gamintojas jungiasi su tiekėju ar platintoju. Šiuo aspektu vertėtų prisiminti energetikos teisėje įtvirtintus vertikalios integracijos bendrovių skaidymo reikalavimus. Nors pastebėtina, kad konkurencijos priežiūros institucijos, vertindamos koncentracijų poveikį rinkai neturi privalomai tikrinti ir energetikos teisės aspektu esamų bendrovių veiklų atskyrimo reikalavimų laikymosi. Todėl galima ir atvirkštinė situacija, kai įgyvendinus energetikos teisėje numatytą skaidymo reikalavimą, bendrovės ar jų dukterinės įmonės pateiktų prašymą konkurencijos priežiūros institucijai dėl leidimo vykdyti koncentraciją, ir atskirai nebūtų analizuojamas veiklų vertikalusis integravimas. Analizuojant SESV ir Konkurencijos įstatymo nuostatas, nustatyta, kad nėra įtvirtintų reikalavimų konkurencijos priežiūros institucijoms tikrinti atitiktį energetikos teisės reikalavimams išduodant leidimą vykdyti

437 Case COMP/M.3318 — ECS/Sibelga. 2003.

438 *Ibid.*

439 *Ibid.*

440 *Ibid.*

441 *Ibid.*

koncentracijas. Todėl svarstytinas tokio reikalavimo įtraukimas, siekiant įgyvendinti sisteminį teisės aktų nuostatų taikymą bei vengti dvigubo taikymo keliamų pasekmių.

2.3. Konglomeratinių ūkio subjektų susijungimų poreikis energetikos sektoriuje

Konglomeratinius susijungimus vykdantys ūkio subjektai nėra tarpusavyje konkuruojantys, ar gamintojai, kurie gali būti vienas kito produkcijos vartotojais. Energetikos sektoriuje konglomeratiniais susijungimais, kuomet elektros sektoriaus bendrovės susijungia su dujų sektoriaus energetikos bendrovėmis, sukuriamas palankus ekonominis efektas, dėl kurio galima pasiūlyti energiją vartotojams konkurencingomis kainomis, kartu optimizuojant patiriamus kaštus. Vykdant konglomeratinius susijungimus, atsiranda galimybė pasiūlyti vartotojams ganėtinai platų paslaugų spektrą bei užtikrinti saugų dujų tiekimą, kuris yra reikalingas elektros sektoriaus bendrovėms gaminti elektros energiją. Galimi atvejai, kuomet susijungimus vykdo dominuojantis ir nedominuojantis ūkio subjektai, taip pat jungtis gali ir du dominuojantys ūkio subjektai. Jungimosi atveju, kuomet dominuojantis ūkio subjektas prisijungia ar susijungia su nedominuojančiu ūkio subjektu, gali būti panaikinta, ar bent jau stipriai apribota reali ar potenciali konkurencija rinkoje. Vertinat galimus dominuojančio ir nedominuojančio ūkio subjekto susijungimus, pastebėtina, kad atsiranda galimybė manipuliuoti kainomis. Kadangi dujų sektoriuje didelę reikšmę turi tai, ar įmonė vykdo SGD veiklą, ar valdo perdavimo tinklus nuosavybės teise. Elektros sektoriaus įmonei prisijungus dujų sektoriaus bendrovę, valdančią esminius išteklius, sukuriamos prielaidos padidinti dujų kainas. Tuomet elektros įmonės, naudojančios gamtines dujas elektros energijos gamybai, sumoka didesnę kainą negu susijungusios dujų ir elektros bendrovės. Kai kurie autoriai atkreipia dėmesį, kad neracionalu užkirsti kelią vykti tokiems susijungimams, kadangi atsiranda galimybė plėsti savo veikla geografinėje rinkoje, pateikti didesnį paslaugų spektrą bei padidinti savo konkurencingumą, taikant masto ekonomijos principus.[442] Pritartina tokiai autorių pozicijai, kadangi susijungę ūkio subjektai gali diversifikuoti savo veiklas ir pasiūlyti žemesnes kainas vartotojams, kartu efektyvinti bendrovės veiklą. Komisijos požiūris į tokio pobūdžio susijungimus priklauso nuo to, kiek komerciškai stipri yra įgyjama bendrovė, tačiau kiekvienu atveju Komisija vertina situaciją individualiai. Pavyzdžiui *E.ON/MOL* byloje,[443] kuomet apie 10% Vengrijos elektros rinkos turinti įmonė „E.ON“ norėjo įsigyti dominuojančią dujų sektoriaus įmonę „MOL“, Komisija konstatavo, kad tokiais veiksmais būtų sustiprinta dominuojanti dujų bendrovės „MOL“ padėtis rinkoje. Tokiais veiksmais taip pat būtų sąlygojami stiprūs elektros rinkos suvaržymai, kadangi „E.ON“ konkurentai elektros rinkoje taptų nuo jos priklausomi gamtinių dujų tiekimo, kuris reikalingas elektros energijos gamybai, rinkoje. Aktuali *DONG/Elsam/Energie E2* byla,[444] kurioje bendrovė „DONG“, užimanti apie 80% Danijos gamtinių dujų rinkos, siekė įgyti apie 20-25% Danijos elektros rinkos. Komisijos vertinimu, tokiais veiksmais būtų sustiprinta bendrovės dominuojanti padėtis gamtinių

442 Drauz, G. Jones, Ch. EU Competition law. Vol. II Mergers and Acquisitions Book two. Claeys and Casteels. 2012. Belgium.

443 Case M.3696 *E.ON/MOL*.2005.

444 Case M. 3868 *DONG/Elsam/Energie E2*. 2006.

dujų rinkoje. Šiuo susijungimu įmonė „DONG“ sukurtų prielaidas pašalinti elektros sektoriaus bendroves kaip galimas konkurentes dujų rinkoje.[445]

Energetikos sektoriuje taip pat dažni atvejai, kai susijungimus vykdo ūkio subjektai, veikiantys skirtingose rinkose, t.y. elektros ir dujų. Tokių susijungimų poveikis konkurencijai yra didelis, kadangi pašalinami esami ar potencialūs konkurentai. Susijungus elektros sektoriuje dominuojančiam ūkio subjektui su dujų sektoriuje dominuojančia bendrove, kitiems potencialiems ar esamiems elektros ar dujų bendrovės konkurentams nebelieka net teorinių galimybių patekti į rinką, prisijungiant kitą šioje rinkoje veikiančią panašaus pajėgumo bendrovę. Elektros sektoriuje veikiančios įmonės, kurios yra esamos ar potencialios dominuojančios elektros bendrovės konkurentės po koncentracijų tampa nuo jos priklausomos, kai joms reikia patiekti gamtines dujas, reikalingas elektros energijos gamybai, taip pat atsiveria galimybės tokių bendrovių diskriminacijai. Tais atvejais, kai elektros sektoriuje veikiančios įmonės perka gamtines dujas iš konglomeratinį susijungimą įvykdžiusių bendrovių, pastarosios gauna konkurencinį pranašumą sužinodamos informaciją apie įsigyjamus gamtinių dujų kiekius bei numatomą pagaminti elektros energijos kiekį.[446] Tokiais susijungimais būtų ne tik stipriai suvaržoma konkurencija rinkoje, bet ir sukuriamos kliūtys naujiems ūkio subjektams patekti į rinką. Komisija tokias konglomeratines koncentracijas patvirtina su tam tikrais įsipareigojimais, kaip akcijų dalies pardavimo įsipareigojimu (angl. *divestiture*) konkurencingumo skatinimu, plečiant savo veiklos kryptis. *Tractebel/Distrigaz* byloje[447] „Tractebel“ kompanija siekė įgyti „Distrigaz“ įmonės kontrolę, kuri prieš tai buvo valdoma Belgijos valstybės ir pastarosios bendrovės. „Tractebel“ buvo „Suez“ dukterinė bendrovė, kuriai tai pat priklausė ir „Electrabel“ bendrovė. Įvykus minėtam susijungimui, „Electrabel“ bei „Distrigaz“ netaptų dominuojančią padėtį Belgijos elektros ir dujų sektoriuose užimančiomis įmonėmis. Šioje byloje nebuvo galimų grėsmių dėl rinkos suvaržymo ar apribojimo, kadangi abi bendrovės veikė skirtingose rinkose.[448] Kitokios išvados Komisija priėjo *EDP/GDP* byloje, kur[449] dominuojančią padėtį Portugalijos elektros bei dujų rinkose užimančios bendrovės siekė vykdyti susijungimą. Buvo konstatuota, kad toks susijungimas gerokai sustiprins bendrovių pozicijas elektros ir dujų rinkose. Susijungimu taip pat būtų sustiprinta dominuojanti bendrovės „EDP“ padėtis didmeninėje elektros rinkoje.[450]Bendrovė „GDP“ taip pat gautų pakankamai prioritetinę padėtį, susijusią su gamtinių dujų tiekimu, kuris reikalingas elektros energijos gamybai, kadangi ji turėtų reikiamą informaciją ir galėtų manipuliuoti kainomis, taip pat įgautų konkurencinį pranašumą prieš konkurentus. Taip pat „EDP“ bendrovės konkurencinis pranašumas padidėtų tuo aspektu, kad ji neturėtų intereso elektros energijos gamybos užtikrinimui ieškoti alternatyvių gamtinių dujų tiekėjų ir atitinkamai būtų apsunkintos potencialių konkurentų patekimo į rinką galimybės.[451]

445 Case M. 3868 *DONG/Elsam/Energie E2*. 2006.

446 Drauz, G. Jones, Ch. EU Competition law. Vol. II Mergers and Acquisitions Book two. Claeys and Casteels. 2012. Belgium.

447 Case M.493 *Tractebel/Distrigaz*. 2001.

448 *Ibid.*

449 Case M. 3440 *ENI/EDP/GDP*. 2004.

450 *Ibid.*

451 *Ibid.*

Vertėtų panagrinėti dar vieną energetikos sektoriuje vykdytą koncentraciją tarp „Siemens“ bei „Areva“ bendrovių.[452] 2001 m. „Siemens“ ir „Framatome SA“, įmonės „Areva“ teisinė pirmtakė, įsteigė savarankišką bendrąją įmonę „Areva NP“, kuriai perleido savo vykdytą su branduolinėmis elektrinėmis susijusią veiklą. Bendrosios įmonės patronuojančių bendrovių akcininkų susitarime buvo nustatytas įsipareigojimas nekonkuruoti. Šis įsipareigojimas nekonkuruoti taikomas ne tik bendrosios įmonės gyvavimo laikotarpiu, bet, dar aštuonis - vienuolika metų po to, kai „Siemens“ neteks bendrosios įmonės kontrolės. Įsipareigojimo nekonkuruoti po bendrosios įmonės kontrolės netekimo taikymo laikotarpis vėliau arbitražo sprendimu buvo sumažintas iki keturių metų. Į akcininkų susitarimą buvo įtraukta ir konfidencialumo sąlyga, kurios galiojimo laikotarpis toks pats kaip įsipareigojimo nekonkuruoti. Komisija laikėsi nuomonės, kad įsipareigojimas nekonkuruoti po bendrosios įmonės įsteigimo iš principo yra objektyviai būtinas, kad „Areva“, įgydama išskirtinę „Areva NP“ kontrolę, užsitikrintų visos įsigyjamos įmonės „Areva NP“ vertės perdavimą. Bendros įmonės gyvavimo laikotarpiu „Siemens“ turėjo išimtinę teisę naudotis „Areva NP“ konfidencialia verslo informacija, kuria ji, pasitraukusi iš bendrosios įmonės, galėtų pasinaudoti, siekdama „palankesnės konkurencijos“ su savo anksčiau patronuota bendrove.[453] Apsauga nuo „Siemens“ palankesnės konkurencijos gali būti pateisinama tik tose rinkose, kuriose „Areva NP“ veikė su nuosavais produktais ir todėl vykdė investicijas, kurių vertė galėtų sumažėti dėl tokios palankesnės konkurencijos. Atsižvelgiant į tai, kad įsipareigojimas nekonkuruoti po bendros įmonės likvidavimo, taikomas „Siemens“ produktams, kuriuos „Areva NP“ tik perpardavinėjo (arba apskritai tų produktų rinkose neveikė), proporcingumo reikalavimas šiuo atveju netenkinamas.[454]Įsipareigojimas nekonkuruoti po bendrosios įmonės likvidavimo negali būti laikomas papildoma „Areva NP“ išskirtinės kontrolės įgijimo (ją įgijo „Areva“) sąlyga, kadangi jis būtų laikomas konkurencijos apribojimu, kuriam taikoma SESV 101 str. 1 d. „Siemens“ ir „Areva“ pasiūlė įsipareigojimus, kuriais siekė išspręsti Komisijos iškeltas konkurencijos problemas. Šalys įsipareigojo panaikinti akcininkų susitarime nustatytą ir arbitražo sprendimu pakeistą įsipareigojimą nekonkuruoti po bendrosios įmonės įsteigimo ir pakeisti jį toliau nurodytomis taisyklėmis. Šalys įsipareigojo leisti, kad „Siemens“ konkuruotų su „Areva NP“ be jokių apribojimų nuo tos dienos, kai „Siemens“ neteko bendros „Areva NP“ kontrolės, išskyrus veiklą, tiesiogiai susijusią su branduolinėms elektrinėms skirta branduoline įranga, kuri išvardyta baigtiniame sąraše. „Siemens“ negalėjo konkuruoti su „Areva NP“ tik tų pagrindinių produktų ir pagrindinių paslaugų rinkose trejus metus po to, kai „Areva“ įgijo išskirtinę „Areva NP“ kontrolę. „Siemens“ atitinkamą laikotarpį negalėjo naudotis jokia konfidencialia informacija, susijusia su pagrindiniais produktais ir pagrindinėmis paslaugomis, kuria ji galėjo naudotis bendros įmonės gyvavimo laikotarpiu. Net ir po šios datos „Siemens“ negalėjo teikti trečiosioms šalims „Areva NP“ bendrovės nuostatų ir administracinių dokumentų bei konfidencialios rašytinės techninės informacijos arba naudotis tokia technine informacija.

Konglomeratinių susijungimų atvejais dar sudėtingiau vertinti koncentracijas, kadangi analizuojama ūkio subjektų, veikiančių skirtingose rinkose padėtis, energetikoje, tai

452 Case COMP/39.736 – Siemens/Areva.2012. C /280/05.

453 *Ibid*.

454 *Ibid*.

būtų elektros ar dujų rinkose veikiančių ūkio subjektų koncentracijos. Šiuo atveju verta paminėti ir energetikos teisėje numatytą vertikaliųjų saitų tarp elektros ir dujų sektorių panaikinimą, taikant nuosavybės atskyrimo reikalavimą. Todėl konkurencijos teisės prasme vertinant konglomeratines ūkio subjektų koncentracijas, turėtų būti analizuojamas ne tik dominuojančios padėties sustiprinimo faktorius, bet ir kryžminių saitų buvimas tarp elektros ir dujų sektorių. Tokia praktika būtų naudinga, kadangi įvertinus atitiktį ne tik konkurencijos teisės nuostatoms, bet ir energetikos teisės reikalavimams, ūkio subjektams neliktų abejonių dėl atitikimo tam tikriems reikalavimams. Atsižvelgiant į esamą reguliavimą ES energetikos teisės srityje, yra numatyta rinkos liberalizavimo tikslais skaidyti vertikalios integracijos įmones. Kaip teigiama Komisijos dokumentuose, tokiomis priemonėmis siekiama sukurti konkurencingą vidaus rinką, kurioje vartotojai galėtų pasirinkti energijos tiekėją, kurioje nebūtų nustatomos monopolinės kainos. Kita vertus, kai energetikos bendrovės prisidengdamos kaštų optimizavimo principais, vykdo susijungimus, dažnai peržengiančius vienos valstybės teritoriją, bei įgydamos kontrolę ar kitais būdais darydamos reikšmingą įtaką sprendimų priėmimo procesui, tokiu būdu siekdamos išlaikyti savo dominuojančią padėtį, ar net ją sustiprinti, sukuria kliūtis patekimui į rinką. Nevertėtų pamiršti, kad siekiant užtikrinti konkurencingas kainas vartotojams, taikant masto ekonomijos principus ir jungiantis bendrovėms, galima pasiekti didesnę naudą, negu jas skaidant, nors neretai siekiama piktnaudžiauti užimama padėtimi, kuriant „nacionalinius čempionus“. Vykdant protekcionistinę politiką bei turint tikslą apsaugoti nacionalines bendroves nuo galimos konkurencijos iš trečiųjų valstybių, dažnai siekiama sustiprinti bendrovių rinkos galią ir suvaržyti konkurenciją.

Visgi, kyla klausimas, koks yra nuostatų, susijusių su rinkos liberalizavimu bei vidaus rinkos sukūrimu, santykis su koncentracijų kontrolės mechanizmu. Kaip jau buvo aptarta ankstesniuose skyriuose, konkurencingos vidaus rinkos sukūrimo tikslai jau yra atspindėti tiek pirminėje ES teisėje, tiek reglamentuojama antrinės teisės aktais, numatančiais vertikalios integracijos bendrovių skaidymą. Susiklosto paradoksali situacija, kuomet ES teisės aktais yra numatoma tam tikrais įpareigojimais liberalizuoti energetikos vidaus rinką, kita vertus, Komisija prižiūri, kad rinka funkcionuotų tinkamai ir tais atvejais, kuomet neįžvelgia galimo dominuojančios padėties sustiprinimo bei rinkos suvaržymų, leidžia vykdyti koncentracijas.

3. Apibendrinimas

Mūsų atliktas tyrimas parodė, kad mažai tikėtinas rinkos suvaržymas, susijungus ūkio subjektams, kurie neužima dominuojančios padėties rinkoje. Neatmetama galimybė, kad rinkos suvaržymai gali kilti tuomet, kai gamtinių dujų rinkoje veikiant bendrovei, kuri prekybos srityje neužima dominuojančios padėties, tačiau nuosavybės teise valdo esminę infrastruktūrą: perdavimo tinklus, gamtinių dujų saugyklas. Tokie veiksmai galimai lemia rinkos uždarymą. Problema tampa dar aktualesnė, kai tokios bendrovės turi sudariusios ilgalaikes dujų tiekimo sutartis su elektros gamybos įmonėmis dėl dujų, reikalingų elektros energijai gaminti, tiekimo. Rinkos uždarymas ir konkurencijos sumažėjimas šiuo atveju vyksta elektros bei dujų rinkose. Tokiais atvejais, gali būti imamasi priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti nediskriminacinę prieigą prie gamtinių dujų perdavimo tinklų.

Rinkoje vykdant koncentracijas, kai susijungia dominuojantis ūkio subjektas su nedominuojančiu ūkio subjektu, kyla rizika, kad gali būti sustiprinama dominuojanti padėtis rinkoje. Šiais atvejais vertinama, ar dominavimas yra tokio lygmens, kuris nepalieka jokių realių galimybių net ir susijungus konkurentams, pateikti produktą rinkoje. Atitinkamai vertinama, ar gamtinių dujų bendrovė nuosavybės teise valdo esminę infrastruktūrą, t. y. perdavimo tinklus, dažniausiai net ir jungiamuosius magistralinius dujotiekius, ar ji yra pagrindinė gamtinių dujų tiekėja elektros energetikos bendrovėms. Tyrimas parodė, kad tokie susijungiami gali būti leidžiami tais atvejais, kai bendrovės siekia veikti ne tik nacionalinėje, bet ir tarptautinėje rinkoje. Susijungimus vykdant dujų rinkoje dominuojančiai bendrovei su elektros rinkoje dominuojančia bendrove, tikėtini stiprūs rinkos suvaržymai. Susiklosčius situacijai, kai koncentracijos vykdomos tarp ES rinkoje veikiančių bendrovių, sukuriami dar didesni rinkos ribojimai. Dominuojančios bendrovės, kurios veikia skirtingose sektoriuose, pvz. elektros bei dujų, susijungimai sudaro prielaidas vienos monopolinės bendrovės sukūrimui. Tokias koncentracijas leidžiama vykdyti tik vystant ypač svarbias bendroves ar projektus, tačiau dažniausiai turi būti įgyvendinami reikalavimai dėl akcijų dalies atsisakymo kitose veiklose.

Kompleksiškai įvertinę konkurencijos bei energetikos teisės santykį koncentracijų instituto aspektu, nustatėme, kad egzistuoja tam tikri prieštaravimai. Pagal energetikos teisės reikalavimus yra numatyta skaidyti vertikalios integracijos bendroves. Konkurencijos teisėje leidžiamos vykdyti koncentracijos, kuriomis ūkio subjektai susijungia, kurdami vertikalios integracijos bendroves. Šiuo atžvilgiu galima probleminė situacija, kai bendrovės vykdydamos konkurencijos teisės reikalavimus, kartu neužtikrina energetikos teisėje įtvirtintų reikalavimų.

IV DALIS. VALSTYBĖS PAGALBOS SANTYKIS SU ENERGETIKOS SEKTORIAUS RINKOS LIBERALIZAVIMU EUROPOS SĄJUNGOJE

Valstybės pagalbos klausimas yra ypač aktualus energetikos sektoriuje, siekiant sukurti konkurencingą vidaus rinką, kurioje vartotojai turėtų galimybę pasirinkti energijos tiekėją, galintį patiekti energiją už konkurencingą kainą. Įgyvendinant rinkos liberalizavimo tikslus, svarbu subalansuoti verslo ir vartotojų interesus, atsižvelgiant į ūkio subjektų patirtas investicijas infrastruktūros plėtrai ir gerinimui bei naujų projektų įgyvendinimui. Šio sektoriaus specifika pasižymi tuo, kad dauguma bendrovių vykdomų veiklų gali pretenduoti į subsidijas, tam tikras paramos formas iš valstybės išteklių ar tam tikrų mokestinių nuostatų taikymą bei tam tkru laikotarpiu atleidimą nuo mokesčių, kuomet vystomas vienas ar kitas projektas, iki kol užtikrinamas bendrovės patirtų investicijų atsiperkamumas. Nemažai priemonių taikoma valstybėms skatinant atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą, dažnai taikomi fiksuoti tarifai, įvairios lengvatos. Supranacionalinės kontrolės sąvoka buvo būtina priemonė, siekiant tolesnės integracijos į ES, kuriant vidaus rinką, kurioje prekės, kapitalas, paslaugos, asmenys juda laisvai. Atsižvelgiant į konkurencijos politikos siekius, keliamas reikalavimas tinkamai kontroliuoti privačių subjektų elgesį taip pat prižiūrėti, ar valstybės intervencija nesudaro prielaidų rinkos iškraipymui, nesąžiningų sąlygų formavimuisi. Ankstyvuoju laikotarpiu Komisija laikėsi požiūrio, kad bet koks apribojimas varžo šalių ekonominę laisvę ir yra nesuderinamas su konkurencijos teise, vėliau buvo pereinama prie rinkos liberalizavimo ir valstybės pagalbos sistemos modernizavimo proceso. Šioje darbo dalyje detaliau nagrinėsime valstybės pagalbos instituto poveikį rinkos liberalizavimui bei poreikį energetikos infrastruktūros projektų vystymui. Aptarsime valstybės pagalbos modernizavimą, kuriuo mažinama administracinė našta ir optimizuojamos suderinimo procedūros su Komisija.

1. Valstybės pagalbos kontrolės samprata ir taikymo kriterijai pagal Europos Sąjungos teisės nuostatas

Valstybės pagalbos kontrolės sistema siekiama apsaugoti pačią konkurenciją, bet ne tam tikrus tarpusavyje konkuruojančius ūkio subjektus, kadangi tik efektyvi konkurencija gali padėti užtikrinti prekių ir paslaugų teikimą mažiausiais kaštais. Valstybės pagalbos suteikimas neefektyviai veikiančioms bendrovėms, sudaro sąlygas tokioms įmonėms išsilaikyti rinkoje, išstumiant kitus subjektus, kurie negauna paramos iš valstybės.[455] SESV 107-109 str. nuostatos reglamentuoja valstybės pagalbos suteikimo klausimus. Problemų dėl valstybės pagalbos suteikimo kyla tuomet, kai tam tikromis priemonėmis yra iškraipoma konkurencija rinkoje, suteikiant įvairių privilegijų bendrovėms, kurių normaliomis rinkos sąlygomis jos nebūtų gavusios.[456] SESV 107 str. nuostatos draudžia pagalbą, suteiktą tam

455 Ahlborn, Ch. Berg, C. Can State Aid Control Learn from Antitrust? The Need for a Greater Role for Competition Analysis under the State Aid Rules. *The Law of the State Aid in the European Union*. Oxford. 2005.

456 Rydelski, M. The EC State Aid Regime – Distortive Effects of State Aid on Competition and Trade. Cameron May.2006.

tikra valstybės ar iš jos išteklių bet kokia forma, taip pat vertinama, ar yra suteikiamas ekonominis pranašumas tam tikram ūkio subjektui, kurio normaliomis rinkos sąlygomis toks ūkio subjektas nebūtų gavęs.[457]Valstybės intervencija gali pagerinti rinkos veikimą, kartu sudaryti sąlygas konkurencijai, kai rinkoje veikia tik viena dominuojančią padėtį užimanti bendrovė ir naujiems rinkos dalyviams nėra galimybių patekti į šią rinką.[458] Komisija taip pat aiškiai išskyrė siekį užtikrinti efektyvų valstybės pagalbos instituto taikymą, tačiau nebuvo apibrėžta, kokiai tikslinei grupei yra nukreiptas šis efektyvumas, ar tokie siekiai yra orientuoti į vartotojų teisių apsaugą, užtikrinant jiems pasirinkimo galimybę, ar daugiau į konkuruojančius ūkio subjektus, kurie dėl tam tikrų valstybės intervencinių priemonių negali lygiais pagrindais konkuruoti atitinkamoje rinkoje.

Selektyvumas yra vienas iš kriterijų, vertinant pagalbos suteikimą ir reiškia, kad pagalbos priemone yra suteikiama nauda tam tikram ūkio subjektui, jį išskiriant iš kitų rinkoje veikiančių subjektų.[459] Vertinant suteikiamos pagalbos naudą, svarbios Vengrijos ir Lenkijos bylos[460] dėl EPS bei Graikijos lignito[461] byla. Graikijos valstybės įmonė „Public Power Corporation S.A." buvo kaltinama pagal SESV 102 str. ir 106 str. nuostatas dėl monopolinių lignito gavybos teisių turėjimo. Graikijos Respublika bendrovei buvo suteikusi privilegijuotas lignito eksploatavimo teises, tokiu būdu buvo sudarytos nevienodos sąlygos ūkinės veiklos subjektams gauti teisę naudoti pirminį kurą, lignitą, reikalingą elektros energijai gaminti.[462] Taip buvo sukurtos sąlygos bendrovei „Public Power Corporation S.A." sustiprinti dominuojančią padėtį rinkoje, kartu sudaromos kliūtys į rinką patekti naujiems ūkio subjektams. Komisija pasiūlė Graikijos Respublikai nurodyti priemones, kuriomis būtų pašalintas antikonkurencinis bendrovės elgesys kitų įmonių atžvilgiu. Valstybė atitinkamai įsipareigojo surengti viešą konkursą dėl likusių 40% lignito telkinių, esančių Dramos, Elasonos, Vegoros regionuose, eksploatavimo teisių suteikimo „Public Power Corporation S.A." konkurentams.[463] Pažymėta, kad iš minėtų telkinių išgautas lignitas nebūtų tiekiamas bendrovei „Public Power Corporation S.A.", kol ji turi teisę eksploatuoti daugiau kaip 60% visų lignito telkinių, esančių Graikijos Respublikoje.[464]Neužtenka vien paties fakto, kad tam tikra priemonė yra taikoma konkrečiai grupei, kad būtų galima traktuoti, jog nėra selekyvumo požymio. *Maribel byloje* ESTT konstatavo, kad nei didelis subjektų skaičius, nei pati bendrovių vykdomos veiklos įvairovė, nesudarė prielaidų tvirtinti, kad buvo taikyta bendrojo pobūdžio priemonė. Ankstesnėje savo praktikoje Komisija yra konstatavusi, kad tam tikros priemonės, taikytinos atitinkamam sektoriui, galėtų būti nevertinamos selektyvumo aspektu. *Enirisorse* byloje Italijos Vyriausybė buvo

457 Case T- 445/05 Associazione italiana del risparmio gestito and Fineco Asset Management v Commission [2009] ECR II-289.

458 Stiglitz, J. E. *Economics of the Public Sector*, W. W. Norton & Co.; 3rd Revised edition. 2000.

459 Case C-66/02, *Italy v Commission* [2005] ECR I-10901, para 99; Case C-222/04, *Ministero dell'Economia e delle Finanze v Cassa di Risparmio di Firenze SpA* [2006] ECR I- 289, para 135.

460 Commission Decision, OJ 2007 L and OJ 2009 L225/53 (Hungary), Poland: Commission Decision of 25.09.2007, OJ [2009] L83/1. Hungary: Commission decision of 04.06.2008, OJ [2009] L225/53.

461 Commission decision COMP/B-1/38.700. OJ C243/5. [2009].

462 *Ibid*.

463 Antitrust: Commission market tests measures proposed by Greece concerning the Greek electricity market European Commission - IP/11/34 14/01/2011

464 *Ibid*.

suteikusi įgaliojimus įmonėms „ENI“, „ENEL“ ir „ENEA“ įkurti bendrą viešąją ribotosios civilinės atsakomybės bendrovę, „Sotacarbo SpA“, turint tikslą plėtoti novatoriškas anglies pramonėje naudojamas technologijas t.y. oksidavimo techniką, gazifikaciją, sodrinimą, organinę chemiją. Bendrovę, įgyvendinančią minėtą veiklą, buvo numatyta įsteigti įstatymu, kuriame reglamentuojami finansavimo klausimai, atitinkamai įvardintos tikslinės lėšos iš Biudžeto ministerijos bei numatytas rezervo fondo lėšų panaudojimas. Taip pat pagal minėtą įstatymą buvo nurodyta, kad bendrovės „ENI“ ir „ENEL“ gali pasitraukti iš šios bendrovės veiklos, kuomet apmoka turimas akcijas. Naujai steigiamos bendrovės akcininkai buvo valstybės valdomos įmonės „ENI“, „ENEL“ bei valstybės institucija ENEA, o steigimas finansuotas valstybės lėšomis. Šios priemonės sukėlė panašaus poveikio rezultatą kaip ir teikiamos tiesioginės valstybės subsidijos bendrovėms. Šiuo atveju akcininkai turėjo galimybę pasitraukti iš bendrovės „Sotacarbo SpA“ veiklos, negavę savo akcijų dalies apmokėjimo, atitinkamai įstatymu nebuvo siekiama sumažinti bendrovės išlaidų, kurias ji būtų patyrusi, todėl teisės aktais nebuvo suteikiamas pranašumas minėtai bendrovei. ESTT konstatavo, kad kuomet teisės aktu buvo numatyta nuo bendrosios teisės nukrypstanti sąlyga, bendrovės akcininkams pasitraukti iš naujai įkurtos įmonės veiklos įsipareigojant atsisakyti visų teisių į bendrovės turimą turtą, priemonė nebuvo laikoma valstybės pagalba.

Kitas kriterijus, lemiantis valstybės pagalbos buvimą, yra suteikimo šaltinis arba ištekliai. Valstybės samprata yra traktuojama plačiai ir apima tiek nacionalinio lygmens, tiek ir regioninio lygmens ar savivaldybių lygio institucijas, kurios priima sprendimus dėl pagalbos suteikimo.[465] Nagrinėjamu klausimu svarbi *PreussenElectra*[466] byla, kurioje elektros skirstomųjų tinklų bendrovės buvo įpareigojamos įsigyti tam tikrą fiksuotą minimalų iš atsinaujinančių energijos išteklių pagamintą elektros energijos kiekį, kartu įpareigojami elektros gamintojai, naudojantys iškastinį kurą, dalinai kompensuoti skirstymo tinklų patirtus nuostolius. Įpareigojimas įsigyti iš atsinaujinančių energijos šaltinių pagamintą elektros energiją, taikytas privačioms elektros energijos tiekimo bendrovėms, kartu buvo nustatyta minimali tokio įsigijimo kaina, tačiau šioje schemoje valstybė nedalyvavo tiesiogiai taip pat nebuvo naudojami valstybės ištekliai.[467] Kitas svarbus aspektas yra tokio įpareigojimo adresatai, kuriais buvo privatūs elektros energijos tiekėjai. Buvo reikalaujama įsigyti tam tikrą elektros energijos kiekį, kurį pagamina kiti privatūs energijos gamintojai. Netgi tai, kad priemonė yra nustatyta valstybės teisiniu reguliavimu ir sukuria neginčijamą naudą tam tikrai grupei subjektų, neatitiko valstybės tiesioginio dalyvavimo požymio.[468] Nagrinėjamu atveju lemiamas veiksnys buvo išteklių kontrolė. Taip pat pažymėtina, kad vartotojų sumokami mokesčiai tam tikrai valstybės institucijai galėtų būti vertinami kaip valstybės ištekliai.[469] Taigi *PreussenElectra* byloje valstybės vaidmuo buvo ganėtinai ribotas, kadangi valstybė nustatė įpareigojimą įsigyti elektros energijos, nustatė

465 Case C-248/84, *Germany v Commission* [1987] ECR p. 4013, para 17.

466 Case C-379/98, *PreussenElektra AG*, [2001] ECR I-2099.

467 *Ibid*.

468 *Ibid*.

469 Case T-358/94 *Compagnie nationale Air France v Comission* (Air France) [1996] ECR II-2109, paras 65-67. Šioje byloje pagalba buvo traktuojama tuomet, kai finansavimas vykdomas savanoriškais piliečių mokėjimais, kurių bet kada galėjo atsisakyti. Tačiau toks kriterijus nesudarė prielaidų atsisakyti vertinimo, jog tai galėjo būti pagalba suteikiama iš valstybės išteklių.

minimalią fiksuotą kainą, tokio finansinio įpareigojimo adresatus, t.y. privačius elektros energijos tiekėjus bei privačius elektros energijos gamintojus.[470] Mokėjimai buvo atliekami tiesiogiai iš įmonių, kurioms numatytas įpareigojimas įsigyti elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančius energijos išteklius. Todėl šioje schemoje nedalyvavo jokia valstybės institucija, administruojanti vykdomus mokėjimus.[471] Minėta byla suformavo precedentą, kuomet tam tikra priemonė galėtų būti prilyginama valstybės pagalbai. ESTT jau ankstyvoje savo praktikoje yra išskyręs, kad taikant atitinkamas priemones, jos yra tik prilyginamos valstybės pagalbos formai, bet jeigu neatitinka jos kriterijų, atitinkamai nepatenka į SESV apimtį ir negali būti laikomos valstybės pagalba šio straipsnio prasme.[472] Nors taikomos priemonės negalėjo būti vertinamos valstybės pagalbos kontekste, tačiau tai nepaneigia prielaidos, kad tokios schemos taikymas galėtų paveikti laisvą prekių judėjimą ES.[473] Minėta priemonė buvo pateisinta ir laisvo prekių judėjimo kontekste, kadangi buvo atsižvelgiama ir į aplinkosaugos reikalavimus bei priemonės taikymo būtinumą šiems tikslams pasiekti.

Kitas valstybės pagalbos suteikimo kriterijus yra poveikis prekybai tarp valstybių narių. Pažymėtina, kad valstybės suteikiama pagalba gali taip pat paveikti prekybą, kai tiesioginis naudos gavėjas pats neturi prekybinių santykių su kitomis valstybėmis, o veikia tik vienos valstybės viduje. Kaip yra pažymėjęs PIT, poveikio prekybai kriterijaus vertinimas nereikalauja, kad Komisija atliktų išsamią ekonominę rinkos analizę, įvertindama rinkos dalyvius, jų užimamą rinkos dalį, prekybos srautus, naudos gavėjus ir jų galimus konkurentus toje rinkoje, bei pagalbos poveikį kainoms. Poveikio prekybai vertinimas apima potencialų poveikį prekybai, įskaitant naudos gavėjo finansinės padėties pagerinimą bei jo veiklą ES ir pasaulinėje rinkoje, konkurentų rinkos dalių praradimą. Trumpai aptarus šiuos kriterijus, toliau darbe nagrinėsime konkrečias valstybės pagalbos suteikimo formas, modernizavimo proceso metu inicijuotus ir priimtus teisės aktus, bei administracinių procedūrų liberalizavimo rezultatus ir jų tolimesnį poveikį energetikos infrastruktūros projektų įgyvendinimui.

2. Valstybės pagalbos suteikimo formos ir taikymo praktika energetikos srityje

Ankstesniame skyriuje išnagrinėjome valstybės pagalbos taikymo bendruosius kriterijus ir ESTT praktiką dėl konkrečių nuostatų taikymo bei vertinimo. Toliau darbe analizuosime konkrečias valstybės pagalbos taikymo formas energetikos sektoriuje. Kokia apimtimi priemonė yra laikoma valstybės pagalba bei kokios priemonės yra laikomos suderintinomis su vidaus rinka, šių valstybės pagalbos priemonių taikymo pateisinimo kriterijai. Detaliau analizuosime JK naujos branduolinės elektrinės Hinkley Point C finansavimo modelį, taikant susitarimus dėl kainų skirtumo, nagrinėsime civilinės atsakomybės

470 Case C-379/98, *PreussenElektra AG*, [2001] ECR I-2099. para 56

471 Case C- 345/02 *Pearle BV, Hans Prijs Optiek Franchise BV and Rinck Opticiens BV v Hoofdbedrijfschap Ambachten (Pearle)* [2004] ECR I- 7139, paras 36-38.

472 Case 290/83, *Commission v France*, [1985] ECR I-439 para. 18.

473 Opinion of Advocate General Jacobs, Case C- 379/98 *PreussenElectra AG v Schhleswag AG, in the presence of Windpark Reussenkoeg III GmbH and Land Schleswig-Holstein (PreussenElectra)* [2001] ECR I-2099 para 158.

už branduolinę žalą klausimus, kuomet branduolinės elektrinės operatoriui yra nustatoma tam tikra atsakomybės riba bei įpareigojimas užsitikrinti draudimą tam tikrai sumai, likusią žalos atlyginimo dalį garantuojant padengti valstybei. Bus nagrinėjamas valstybės garantijos suteikimo EIB paskolai, skirtai SGD terminalo projektui finansuoti, atvejis.

Suteikiama pagalba, atsižvelgiant į jos intensyvumą, gali patekti į bendrosios išimties reglamento apimtį, arba Komisijos gali būti pripažįstama kaip suderinama su vidaus rinka pagal SESV nuostatas. Valstybės pagalba teikiama įvairiomis formomis, apimant valstybės garantiją, mokestines lengvatas, subsidijas ir kitas formas, kuriomis ūkio subjektui suteikiama nauda. [474] Valstybės garantijos gali būti teikiamos individualiai arba pagal suderintas schemas. Į šią grupę taip pat patenka valstybės įsigyjamų bendrovės akcijų dalis, kai įmonė iš ribotosios atsakomybės bendrovės pertvarkoma į neribotosios atsakomybės bendrovę. Pagalbos suteikimas garantijos forma gali padėti kurti ar plėtoti verslą, taip pat, esant sudėtingai įmonės finansinei padėčiai, tęsti savo veiklą, užuot ją likvidavus.[475] Kai valstybė suteikia garantiją tam tikrai įmonei ar jos imamai paskolai, atitinkamai kitos bendrovės atsiduria santykinai blogesnėje situacijoje, dėl ko gali būti paveikiama prekyba bei iškraipoma rinka.[476] Naudos suteikimui įvertinti yra pasitelkiamas privataus investuotojo principas, pagal kurį vertinama, ar privataus kapitalo rinkose tokiomis pačiomis sąlygomis privatus investuotojas sutiktų investuoti į tam tikrą bendrovę. Atitinkamai yra vertinamos ir naudos gavėjo galimybės normaliomis rinkos sąlygomis gauti paskolą. Jeigu garantija neatitinka rinkos ekonomikos investuotojo principo, tikėtina, kad ji atitiks valstybės pagalbos kriterijus.[477] Todėl turi būti individualiai tikrinamas valstybės pagalbos atvejis, kitaip sakant, valstybės pagalbos elementas vertinamas pagal skirtumą tarp individualiai bei pagal schemą suteiktos garantijos atitinkamos rinkos kainos ir už tą garantiją sumokėtos kainos.

Nuostatos, susijusios su tiesioginiu verslo apmokestinimu nėra laikytinos valstybės pagalbos priemonėmis pagal SESV nuostatas. Kuomet nustatomi mokesčiai, taikomi visiems ūkio subjektams toje šalyje, priemonė nepatenka į SESV taikymo apimtį, kadangi tokia priemonė netenkina selektyvumo kriterijaus.[478] Vertinama, ar mokestinės nuostatos suteikia išskirtinės ekonominės naudos tam tikriems ūkio subjektams. Aplinkybė, kad priemonės taikomos diferencijuotai, dar nesuponuoja jų atitikties valstybės pagalbos kriterijams pagal SESV nuostatas.[479] Valstybė narė turi pagrįsti, kad tam tikros priemonės yra būtinos mokesčių sistemos veikimui bei veiksmingumui užtikrinti. Nuostatos dėl mokesčių lengvatų, kurios suteikiamos bendrojo pobūdžio veiklai, nesiejant su konkrečių projektų įgyvendinimu, mažina einamąsias įmonės išlaidas, dėl to Komisijai tampa sudėtinga nustatyti, kiek tiksliai tokios išlaidos buvo sumažintos. Šios priemonės laikytinos „pagalba

474 Valstybės pagalbos vadovas. [interaktyvus] [prisijungta 2014-02-02] < http://kt.gov.lt/vp/vp_vadovas.pdf>.

475 Recommendations of the Governing Council of the European Central Bank on government guarantees for bank debt. European Central Bank. 2008.

476 *Ibid*.

477 2008 m. gruodžio 23 d. Komisijos sprendimas byloje NN 54/B/2008 - *Guarantee scheme for credit institutions in Spain*.

478 Paines, N. When do Tax measures amount to State Aid? *Moncton Chambers*. 2005.

479 Szyszczak, E. *Research handbook on European State Aid Law*. Edward Edgar Publishing Limited. 2011.

veiklai“ (angl. *operating aid*), kuri yra iš esmės draudžiama.[480] Komisija leidimą tokiai pagalbai duoda tik išimtiniais atvejais, kuomet ji reikalinga aplinkosaugos gerinimui, arba ypač nutolusių regionų, kuriuose yra blogos susisiekimo sąlygos, vystymui. Minėta pagalba turėtų būti proporcingai mažinama ir tęstis ribotą laikotarpį. Šiame kontekste aktuali *Stadtwerke Schwaebisch Hall GmbH* byla,[481] kurioje rezervinio fondo, skirto branduolinės elektrinės uždarymui, sukūrimas buvo pateisintas, argumentuojant sparčiu saugos standartų lygio gerinimu bei tam tikru informacijos trūkumu dėl būsimų sąnaudų, kuomet reikės uždaryti atominę elektrinę, pasibaigus jos eksploatavimo laikotarpiui. Šiuo atveju, buvo vadovautasi nuostata, pagal kurią parama gali būti teikiama bendrovėms, diegiančioms griežtesnius negu ES standartus savo veikloje. Tam tikros mokestinės priemonės taikymas gali būti pateisinamas ir aplinkosaugos tikslais. Atkreiptinas dėmesys į *AEM v Autorita per l'energia elettrica e per il gas bylą*,[482] kurioje buvo nustatyta mokestinė priemonė, didinanti mokesčio tarifą, kuris sumokamas geoterminės bei hidroenergijos elektros tinklų bendrovių savininkams. Ši priemonė taikyta, siekiant pasinaudoti prieigos teise elektros skirstomųjų tinklų bendrovėms, atitinkamai atsinaujinančios energijos skatinimo priemonė, pateisinta, atsižvelgiant į pereinamąjį laikotarpį, skirtą pirmojo energetikos paketo reikalavimų įgyvendinimui. Analizuojant aplinkosaugos aspektus, vertėtų paminėti ir *Adria-Wien* [483]bylą, kuomet buvo siekiama nustatyti išimtį pramonės bendrovėms, kurios turėjo mokėti energijos išteklių mokesčius, viršijančius pagamintos produkcijos vertę 0,35%. Tokia mokestinė lengvata ESTT nebuvo pateisinta, argumentuojant aplinkosauginiais standartais, kadangi nepaisant to, ar vykdoma veikla buvo užtikrinamas viešųjų paslaugų teikimas, ar vykdoma tik pramoninė veikla, kuria siekiama pelno, tačiau nebuvo garantuojamas viešųjų paslaugų užtikrinimas.[484]

Aptarus bendruosius valstybės pagalbos taikymo kriterijus ir prioritetus, toliau darbe nagrinėsime konkrečius energetikos sektoriaus projektus, kuriems buvo suteikta, ar yra numatoma suteikti valstybės pagalba.

2.1. Elektros rinkos reformos Jungtinėje Karalystėje: investicijų skatinimas branduolinės energetikos srityje

JK įvykdyta elektros sektoriaus pertvarka turi nemažai įtakos mažo anglies išmetimo technologijų plėtrai ES, apimant ir branduolinės energetikos technologijas. Tyrimui buvo pasirinkta būtent JK vystomo branduolinės elektrinės projekto finansavimo analizė, kadangi šis projektas yra ypač reikšmingas, vertinant tolesnį Komisijos požiūrį į technologijų neutralumo principą, energijos išteklių skatinimo priemonių taikymą, valstybės narės teisę nusistatyti savo energijos išteklių balansą šalyje bei užsitikrinti energijos tiekimo

480 Rust, A. Micheu, C. *State Aid and Tax Law.* Wolters and Kluwer. 2012.

481 2007 m. lapkričio 29 d. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-176/06 *Stadtwerke Schwäbisch Hall GmbH, Stadtwerke Tübingen GmbH, Stadtwerke Uelzen GmbH prieš Komisiją.* ECR I-00170.

482 2005 m. balandžio 14 d. Teisingumo Teismo sprendimas sujungtose bylose C-128/03 ir C-129/03 *AEM Spa ir AEM prieš Autorita per l'energia elettrica e per il gas.* ECR I-2886.

483 2001 m. Lapkričio 8 d. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-143/99 *Adria-Wien Pipeline GmbH and Wietersdorfer and Peggauer Zementwerke GmbH I Finanzlandesdirektion für Kärnten.* ECR I-8384.

484 *Ibid*.

saugumą. Komisija pabrėžia, kad bendra vidaus rinka energetikos srityje vis dar išlieka prioritetiniu tikslu, kurio rezultatų nepavyksta pasiekti, kadangi ne visos valstybės narės perkėlė ES direktyvas, reglamentuojančias rinkos liberalizavimą. Atsižvelgiant į Komisijos komunikatą dėl konkurencingos mažo anglies dioksido kiekio išmetimo technologijų ekonomikos sukūrimo plano iki 2050 m.,[485] siekiama mažinti iškastinio kuro naudojimą, jį pakeičiant elektros energija, kartu siekiama pažangiųjų elektros energijos tinklų naudojimo, daugiau dėmesio skiriant atsinaujinančios energetikos plėtrai. Pagal EBPO informaciją branduolinė energetika užima svarbų vaidmenį kaip mažo anglies dioksido kiekio išmetimo technologija ir yra antra pagal dydį po hidroenergetikos.[486] Tačiau branduolinės energijos dalis priklauso nuo įvairių veiksnių, pavyzdžiui nacionalinės energetikos politikos, ekonomikos ir investicijų klimato sąlygų, visuomenės palaikymo, atsinaujinančiosios energijos technologijų skatinimo priemonių taikymo.

JK energetikos sistema susiduria su svarbiais iššūkiais, kadangi penktadalis visų energijos generavimo pajėgumų turės būti uždaryti iki 2020 m., tai pareikalaus didelių investicijų, siekiant kompensuoti susidariusį elektros gamybos trūkumą. Ilguoju laikotarpiu elektros paklausa gali padvigubėti, tuo tarpu rinka siunčia labai silpnus signalus dėl investicijų į mažai anglies dioksido išskiriančią elektros generaciją didinimo. Vertindama galiojančius tarptautinius susitarimus, JK deda pastangas sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetamą ir taip sukurti naujus mažo anglies dioksido kiekio energijos gamybos pajėgumus.[487] Problema kyla dėl to, kad nėra investicinio tikrumo, o didmeninė kaina pernelyg kintanti, taigi rinkos sąlygomis JK nemato galimybių pritraukti investuotojų. JK ketina tęsti branduolinės energetikos vystymą ir geriausia to išraiška yra planuojama statyti Hinkley Point C branduolinė elektrinė. Šiam projektui finansuoti bandoma įtvirtinti ganėtinai prieštaringos reakcijos susilaukiantį mechanizmą, t.y. išvestinę finansinę priemonę, susitarimus dėl kainų skirtumo (angl. *Contracts for Difference*), skirtus patirtų investicijų atsiperkamumui užtikrinti. Pagal esamą teisinį reguliavimą, norint taikyti tokį finansavimo mechanizmą, reikia šią schemą suderinti su Komisija ir gauti jos pritarimą dėl valstybės pagalbos priemonės taikymo.

JK elektros rinkos reforma buvo pradėta dar 2011 m. liepos mėnesį, siekiant klimato kaitos politikos tikslų, taip pat skatinant investicijas į mažo anglies dioksido išmetimo kiekio elektros energetikos technologijų vystymą.[488] Šia reforma buvo siekiama užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumą, įskatinat energijos išteklių diversifikavimą, kartu mažinti patiriamus kaštus, užtikrinti mažo anglies dioksido išmetimo technologijų pa-

485 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui konkurencingos mažo anglies dioksido kiekio išmetimo technologijų ekonomikos sukūrimo planą iki 2050. KOM (2011) 112 galutinis.

486 The role of nuclear energy in the low carbon future. Nuclear energy agency. OECD. [interaktyvus] [prisijungta 2013 spalio 10] <http://www.oecd-nea.org/nsd/reports/2012/nea6887-role-nuclear-low-carbon.pdf>.

487 Electricity Market Reform – ensuring electricity security of supply and promoting investment in low-carbon generation. [interactive] [accessed on 23 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/197904/cfd_ia_may_update.pdf>.

488 Electricidade de Portugal/Pego Project (Notice pursuant to Article 19(3) of Regulation 17) [1993] OJ C265/3.

naudojimą elektros energijos generacijoje.[489]Įvertinus būsimą elektros energijos vartojimo poreikį bei generacijos pajėgumus, numatytos priemonės užtikrinti elektros energijos gamybą didžiausiu vartojimo poreikio laikotarpiu, kad nebūtų elektros energijos tiekimo sutrikimų ir gamintojas turėtų užtektinus pajėgumus pateikti reikiamą kiekį elektros energijos į rinką.[490]Tokie pakeitimai inicijuoti, siekiant apsidrausti nuo galimo elektros energijos tiekimo sutrikimo, taip pat sukuriant galimybę vartotojams gauti elektros energijos už prieinamą kainą. Šiuo metu pasaulyje CFD sistema veikia tik Kanadoje, tačiau per 20 metų jos nepavyko priartinti prie rinkos sąlygų. Svarbu pažymėti, kad CFD nėra orientuota tik į branduolinę energetiką, tačiau į visas mažai anglies dioksido išmetančias technologijas. Pažymėtina, kad branduolinių elektrinių projektams planuojama nustatytąją kainą[491] (angl. *strike price*) taikyti 35 metus, atsinaujinančios energetikos plėtrai – 15 metų. Tokia trukmė buvo pasirinkta, įvertinus skirtingų technologijų įrenginių eksploatavimo trukmę, siekiant padengti apie 60 procentų patirtų investicijų. Nustatytoji kaina bus įvertinama ir indeksuojama kartą per mėnesį branduolinių elektrinių atveju. Ilguoju laikotarpiu JK Vyriausybė yra išreiškusi norą pereiti nuo tiesioginės intervencijos prie rinkos mechanizmais pagrįstos ekonomikos branduolinės energetikos srityje.[492]Vertinant branduolinės energetikos oponentų išsakomą kritiką dėl aukštos nustatytosios kainos (89,4 arba 92,5 svarai už MWh; kaina bus žemesnė, jei bus nuspręsta statyti ne du, o keturis reaktorius, ne tik Hinkley Point C, bet ir Sizewell C), neteisinga lyginti nustatytą kainą su dabartine didmenine elektros energijos kaina, kadangi atitinkamas palyginimas turėtų būti daromas su kaina, kuri numatoma 2023 metams, kuomet elektrinė jau pradės veikti.

Mes galime rasti panašių skatinimo priemonių atsinaujinančios energetikos sektoriuje. Siekis pritraukti investicijas į atsinaujinančios energetikos sektorių grindžiamas klimato kaitos poveikiu, taip pat naujos pažangios technologijos plėtra bei vystymu. Valstybės narės taiko nemažai priemonių, kurios pritraukia naujas investicijas į atsinaujinančios energetikos sritį, kartu taikomos supaprastintos licencijavimo procedūros, nepriklausomų tiekėjų licencijavimas ir leidimas verstis elektros tiekimo veikla, tinklų prieigos taisyklių supaprastinimas, nustatomos elektros supirkimo kainos. Kalbant apie investicijų skatinimą bei pagrįstą grąžą, energetikos infrastruktūros projektuose dažnai taikomos tokios priemonės, kaip valstybės garantija banko paskoloms užtikrinti, investicinių sąnaudų įtraukimas į tarifus, tam tikros mokestinės lengvatos. Ilgalaikės elektros energijos pirkimo sutartys (angl. *power purchase agreements*) taip pat yra laikomos priemone, padedančia užtikrinti investicijų grąžą,[493] kai ūkio subjektas vysto naują infrastruktūros projektą ir pa-

489 Explanatory notes referred to Energy Bill. [interactive] [accessed on 23 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65645/7118-energy-bill explanatory-notes.pdf>.

490 *Ibid*.

491 Nustatytoji kaina bus kasmet indeksuojama, atsižvelgiant vartojimo kainos indeksą. Nustatytoji kaina bus pateikiama penkių metų laikotarpiams.

492 Electricity market Reform. Eligibility for an exemption from the costs of Contracts for difference. [interactive] [accessed on 24 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/210724/bis-13-974-electricity-market-reform-consultation-eligibility-for-an-exemption-from-the-costs-of-contracts-for-difference.pdf>.

493 Commission Decision, OJ 2007 L and OJ 2009 L225/53 (Hungary), Poland: Commission Decision of 25.09.2007, OJ [2009] L83/1. Hungary: Commission decision of 04.06.2008, OJ [2009] L225/53.

tiria dideles pradines sąnaudas. Tokių priemonių taikymas yra grindžiamas mažo anglies dioksido išmetimo kiekio užtikrinimu taip pat oficialiai leistinas atsinaujinančios energijos projektų finansavimui bei investicijų atsiperkamumui užtikrinti, deja, branduolinės energetikos projektams tokių skatinimo priemonių ES nėra patvirtinusi, nors deklaruoja siekį, atkreipti dėmesį į klimato kaitos pokyčius. Todėl JK pasiūlymas taikyti susitarimus dėl kainų skirtumo branduolinei energetikai, būtent nustatytąsias kainas, kurios reikalingos projekto investicijų atsiperkamumui užsitikrinti, šiame kontekste vertinamas prieštaringai.[494] Tokia pati situacija susiklosto, kuomet nustatytoji kaina taikoma atsinaujinančios energetikos projektų finansavimui, kadangi šiuo atveju dėl naujos dar tik besivystančios technologijos, priemonė laikoma pateisinama ir nekelia klausimų dėl neleistinos valstybės pagalbos suteikimo pagal SESV 107 str. 1d. nuostatas. Kyla klausimas, kodėl priemonės, kurios atspindi Komisijos siekius, orientuotus į konkurencingos mažo anglies dioksido kiekio išmetimo technologijų ekonomikos sukūrimo planą, taikomos tik atsinaujinančių energetikos išteklių projektų vystymui, be pagrindo, diskriminuojant branduolinės energetikos projektų plėtrą.

CFD yra dvišalė sutartis, kuomet energijos gamintojas arba pardavėjas gauna fiksuotą kainą, įskaitant dėl rinkos svyravimų padidėjusią ar sumažėjusią dalį, dėl ko esama kaina elektros pardavimo metu skiriasi nuo nustatytos kainos. Tai daroma, siekiant padengti ūkio subjekto patirtas investicijas į branduolinės jėgainės projekto įgyvendinimą. Nustatytoji kaina yra suderama kuo žemesnė, kad užtikrintų galimybę nupirkti elektrą, tačiau pardavėjui ir tiekėjui yra paliekama verslo rizika, susijusi su neatidėliotinų sandorių rinka (angl. *spot market*) elektros pardavimo laikotarpiu. Šiuo mechanizmu elektros gamintojui pasiūloma nustatytoji elektros kaina už elektros generaciją. Nustatytoji kaina apima elektros rinkos kainą ir teikiamą subsidiją dėl galimų svyravimų rinkoje elektros pardavimo metu, siekiant užtikrinti investicijų atsiperkamumą.[495] Pagal CFD mechanizmą elektros energijos gamintojas siekia suderėti ilgalaikę elektros pirkimo sutartį tam, kad būtų užtikrinama patirtų investicijų grąža.[496]Dar viena galimybė nustatyti ilgalaikę elektros pirkimo sutartį yra tiekimo ir gamybos bendrovių vertikali integracija, kuomet sudaroma galimybė tam pačiam ūkio subjektui užsiimti elektros gamyba ir tiekimu. Atkreiptinas dėmesys, kad vertikalios integracijos bendrovės pagal trečiojo energetikos paketo reikalavimus turėtų būti skaidomos visiško nuosavybės atskyrimo, perdavimo sistemos operatoriaus paskyrimo ar nepriklausomo sistemos operatoriaus paskyrimo būdais. Nemažai diskusijų kelia ir nustatytosios kainos taikymo laikotarpis, kuris yra pagrįstas investicijų atsiperkamumo laikotarpiu. Nustatytoji kaina apskaičiuojama, įvertinus projekto vystytojo patirtų investicijų dydį, užtikrinant investicijų grąžą, tačiau kai kurie autoriai išreiškia abejones dėl tokio metodo taikymo, ar iš tiesų elektros kaina turėtų būti orientuota į pro-

494 Explanatory notes referred to Energy Bill. [interactive] [accessed on 23 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65645/7118-energy-bill explanatory-notes.pdf>.

495 Annex B. Feed in Tariff: Contracts for Difference Draft operational framework. [interactive] [accessed on 24 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/48373/5358-annex-b-feedin-tariff-with-contracts-for-differe.pdf>.

496 Electricity market Reform: Policy Overview. November 2012. [interactive] [accessed on 20 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65634/7090-electricity-market-reform-policy-overview-.pdf>.

jektą įgyvendinančios bendrovės patirtas investicijų sąnaudas, ar turėtų atsispindėti rinkos kaina. Kita vertus, nustačius kainą pagrįstą bendrovės patirtų investicijų atsiperkamumu, kyla klausimas, ar nėra grįžtama prie reguliuojamos rinkos ir valstybės intervencijos, siekiant užtikrinti bendrovei palankesnes sąlygas negu kitoms toje rinkoje veikiančioms įmonėms. Šiuo metu nustatytoji kaina yra nustatoma pagal derybų tarp Vyriausybės ir iš Hinkley Point C AE projekto įgyvendinimo bendrovės rezultatus.[497] Taigi, lieka abejonių dėl nustatytosios kainos galimo išlaidų perviršio įtraukimo į galutinę kainą, tačiau šiuo atveju nustatytoji kaina ženkliai išaugtų ir tokia elektros energijos gamybos rūšis taptų nekonkurencinga. Aptariant esamą nustatytos kainos pusiausvyrą, būtina atsižvelgti į šio mechanizmo idėją, nes juo numatomas investicijų atsiperkamumas, kuris, įvertinus galimą politinę riziką, užtikrina investicijų grąžą reikiamu metu. Žinoma, ši priemonė yra laikoma valstybės intervencijos į rinką mechanizmu ir gali būti svarstoma kaip priešinga vidaus rinkos liberalizavimo idėjai. Siekiant išnagrinėti šio mechanizmo sampratą, svarbu sistemingai vertinti ES teisės aktus ir juose įtvirintą idėją sukurti liberalizuotą vidaus rinką, kuomet prioritetas būtų suteikiamas ne tik vertikalios integracijos bendrovių nuosavybės atskyrimui, bet ir pakankamos elektros energijos generacijos pajėgumų užtikrinimui, plėtojant saugią ir tvarią energetikos vidaus rinką. Kalbant apie energetikos vidaus rinką, svarbu nagrinėti ir klimato kaitos problemą bei su tuo susijusius anglies dioksido išmetimo mažinimo tikslus, kartu skatinti mažai anglies dioksido išmetančių technologijų plėtrą.[498]Šiuo atžvilgiu yra svarbu numatyti tinkamus teisinius mechanizmus, orientuotus į klimato kaitos tikslų įgyvendinimą.[499]

Atitinkamai pagal CFD schemą bus steigiama atskira institucija, (angl. *counterparty body*) kuri veiks daugiau kaip vyriausybės agentas ir turės tam galių administruojant lėšas, pavyzdžiui įgaliojimus surinkti ir išmokėti pinigines lėšas. Šis subjektas veiks kaip tarpininkas tarp projekto vystytojo ir elektros energijos vartotojo.[500] Ji taip pat apskaičiuos mokėjimus tiekėjams ir elektros gamintojų papildomas išlaidas. Numatyta, kad PSO tvarkys sprendimus dėl CFD nustatytųjų kainų ir mažo anglies dioksido išskiriančių technologijų pagaminamos elektros pajėgumų. Energetikos sektoriaus reforma apima: kainų nustatymo mechanizmą, saugumo nuostatas dėl mokėjimo reikalavimų įgyvendinimo ir įstatymų pakeitimus.[501]Mokėjimas pagal CFD bus atliekamas priklausomi nuo bendrovės

497 Explanatory notes referred to Energy Bill. [interactive] [accessed on 23 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65645/7118-energy-bill explanatory-notes.pdf>.

498 Communication from the Commission to European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Energy 2020. A Strategy for competitive, sustainable, and secure energy. COM (2010) 639. Final.

499 Communication from the Commission to European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Energy Roadmap 2050. COM (2011) 885. Final.

500 Electricity market Reform: Policy Overview. November 2012. [interactive] [accessed on 20 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65634/7090-electricity-market-reform-policy-overview-.pdf>.

501 Annex A. Feed-in Tariff with Contracts for Difference. Operational Framework. [interactive] [accessed on 24 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/66554/7077-electricity-market-reform-annex-a.pdf>.

įgyvendinamo projekto stadijos, kurios rezultatas suteiks informacijos apie projekto eigą ir (arba) vėlavimus.[502] Vyriausybė yra išreiškusi siūlymą apriboti išmokų sumą, lygią sandorio kainos vertei, tačiau tokiu atveju investicijų neatsiperkamumo rizika gerokai išaugtų. Mokėjimo pareiga specializuotai institucijai, numatyta kaip būtina sąlyga, siekiant gauti pinigus iš tiekėjų. Atitinkamai numatyta apsauga elektros gamintojams bei jų investuotojams, užtikrinant, kad per CPB gaunamos reikalingos lėšos, siekiant atsiskaityti su projekto investuotojais.[503] Šie reikalavimai labiau detalizuojami antriniuose teisės aktuose, taip pat nuostatos įtvirtintos ir licencijavimo tvarkose. Licencijuojamos veiklos pažeidimas apima pinigines baudas (iki 10% metinės apyvartos) ir gali būti panaikinama tiekėjo licencija.[504] Tiekėjams, kuriems taikomas įpareigojimas mokėti įmokas CPB, taip pat bus taikomas įpareigojimas užsitikrinti draudimą būsimoms įmokoms. Jeigu tiekėjas nesugebės gauti garantijos arba jo draudimas nepadengs reikiamos sumos, jo įmokos padalijamos solidariai visiems tiekėjams, o jeigu tiekėjas tampa nemokus, jo mokėjimo pareigas perima garantinis tiekėjas[505].

Vyriausybė mano, kad ne visos išlaidos ir rizika susijusi su gamybos sąnaudomis turėtų būti padengiama per CFD sutartį. CFD nutraukimo sąlygos apima sandorio šalies teisę nutraukti sutartį nustatytomis aplinkybėmis, įskaitant neįgyvendintus projekto etapus, neįgyvendintas būtinąsias sutarties sąlygas, taip pat atvejus dėl ilgai užsitęsusių *force majeure* aplinkybių, arba elektros energijos gamintojo įsipareigojimų nevykdymo.[506] Sutarties nutraukimo atveju dėl gamintojo įsipareigojimų nevykdymo, pastarasis turės sumokėti kompensaciją. Esminių reikalavimų įgyvendinimas yra svarbus kriterijus gamintojui užsitikrinti teisę gauti bei pačiam atlikti mokėjimus.[507] Gamintojas turi pareigą CFD sandorio šalį informuoti, apie projekto darbų įgyvendinimo pažangą, o paskirtoji institucija, CPB, turės rinkti lėšas iš tiekėjų, kurias išmokės elektros gamintojui pagal susitarimą dėl kainų skirtumo.[508] Net ir sudarius susitarimus dėl kainų skirtumo išlieka rizikos dėl energijos kiekio gamybos netolygumo, nors ir numatant tam tikrą finansavimo užtikrinimą. Naujos siūlomos priemonės suteiks didesnį komfortą pramonės industrijai, o tai panaikins dalį neaiškumų tarp gamintojų ir tiekėjų dėl pajėgumų rinkos, technologijų vystymo ir investicijų skatinimo. Visgi, susitarimai dėl kainų skirtumo neišvengiamai patenka į SESV 107 str. 1d. taikymo apimtį, todėl atitinkamai buvo notifikuojami Komisijai.

---

502 Electricity market Reform. Eligibility for an exemption from the costs of Contracts for Difference. July 2013. [interaktyvus] [prisijunta 2013-11-28] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/210724/bis-13-974-electricity-market-reform-consultation-eligibility-for-an-exemption-from-the-costs-of-contracts-for-difference.pdf>.

503 Draft Contracts Terms [interactive] [accesses on 24 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/227071/CfD_contract__amended.pdf>.

504 *Ibid*.

505 *Ibid*.

506 Electricity market Reform: Policy Overview. November 2012. [interactive] [accessed on 20 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65634/7090-electricity-market-reform-policy-overview-.pdf>.

507 Electricity Market Reform – ensuring electricity security of supply and promoting investment in low-carbon generation. [interactive] [accessed on 23 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/197904/cfd_ia_may_update.pdf>.

508 *Ibid*.

JK branduolinės elektrinės projekto valstybės pagalbos schemos derinimas truko daugiau negu metus laiko ir buvo skelbiamos viešosios konsultacijos dėl tokio paramos mechanizmo atitikties ES konkurencijos teisės nuostatoms, tačiau galiausiai Komisija priėmė teigiamą sprendimą dėl CFD modelio taikymo Hinkley Point C projektui.[509] Nepaisant šio Komisijos precedento, šiai dienai vis dar išlieka prioritetas skatinti atsinaujinančios energetikos plėtrą, ir visai nepagrįstai pamirštama branduolinė energetika, kurios pagaminama elektros energija gali patenkinti bazinį šalies energijos poreikį, ko nepajėgi atlikti atsinaujinanti energetika ir dėl to patiriami elektros pajėgumų generacijos trūkumai, kurių kompensavimui taip pat numatomas pajėgumų rinkos kūrimas.

2.2. Branduolinės elektrinės operatoriaus civilinės atsakomybės ribojimo vertinimas pagal valstybės pagalbos kriterijus

Civilinės atsakomybės už branduolinių įrenginių sukeltą žalą klausimus reguliuoja tarptautinės konvencijos[510] bei valstybių nacionaliniai įstatymai. Šioje srityje yra du

509 Interaktyvus [prisijungta 2014-12-09] [http://ec.europa.eu/competition/elojade/isef/index.cfm?fuseaction=dsp_result]

510 Convention of 31st Jan. 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Jan. 31, 1963, 2 I.L.M. 685, available at http://www.nea.fr/html/law/nlbrussels.html [hereinafter Brussels Supplementary Convention]. Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, opened for signature Sept. 21, 1988, 1672 U.N.T.S. 302, available at http://www.nea.fr/html/law/nljoint_prot.html [hereinafter Joint Protocol] (Status is available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/jointprot_status.pdf). Protocol to Amend the 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage, Sept. 12, 1997, 36 I.L.M. 1462, available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend.html [hereinafter Protocol]. (The Protocol entered into force on Oct. 4, 2003, following the fifth ratification. According to IAEA information provided at Aug. 31, 2005, there were five parties to the Protocol: Argentina, Belarus, Latvia, Morocco, and Romania. Status available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend_status.pdf). Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage, opened for signature Sept.12, 1997, 36 I.L.M 1473, available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp.html [hereinafter CSC]. Pursuant to Article XX, the Convention will enter into force on the ninetieth day following the date on which at least five States with a minimum of 400,000 units of installed nuclear capacity have deposited an instrument referred to in Article XVIII. After its entry into force, any State which has not signed the Convention may accede to it. CSC, art. XX, 1, 2, opened for signature Sept. 12, 1997, 36 I.L.M. 1482 – 83 available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp.html (Status available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp_status.pdf. As of Aug. 31, only Morocco, Romania and Argentina had ratified the CSC, Argentina being the last to ratify on Nov. 14, 2000. Signatories are Australia, the Czech Republic, Indonesia, Italy, Lebanon, Lithuania, Peru, Philippines, Ukraine and the United States). Protocol to Amend the Convention of 31 January 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy, as amended by the additional protocol of 28 January 1964 and by the protocol of 17 November 1982, art. 3, Feb. 12, 2004, available at http://www.nea.fr/html/law/brussels_supplementary_convention.pdf.

pagrindiniai dokumentai: Vienos Konvencija[511] ir Paryžiaus Konvencija.[512] Problema kyla dėl to, kad valstybės yra prisijungusios ir ratifikavusios skirtingas konvencijas su tam tikrais pakeitimais, o kai kurie pakeitimai nėra įsigalioję dėl nepakankamo ratifikavusių valstybių skaičiaus. Vien ES egzistuoja ryški takoskyra tarp valstybių narių, kadangi penkios šalys (Austrija, Kipras, Airija, Liuksemburgas, Malta) apskritai nėra prisijungusios prie tarptautinių konvencijų, kuriomis reglamentuojami civilinės atsakomybės už branduolinę žalą klausimai ir šie klausimai reglamentuojami valstybių nacionaliniais teisės aktais, taikant bendruosius deliktinės atsakomybės pricipus, kurie skiriasi nuo specialiųjų, taikytinų branduolinės energetikos srityje. Manytina, kad atsakomybės ribojimas branduolinės elektrinės operatoriui galėtų sukurti prielaidas tam tikrai valstybės pagalbos formai, kadangi tokiu būdu sumažinamas reikalavimas operatoriui užtikrinti draudimą tam tikrai sumai, kuomet nustatoma ribota operatoriaus atsakomybė. Primintina, kad vadovaujantis SESV nuostatomis yra išskiriami keturi valstybės pagalbos kriterijai. Pirmiausiai pagalba suteikiama iš valstybės išteklių, sukuria tam tikrą išskirtinę ekonominę naudą ūkio subjektui, kurios be pagalbos jis nebūtų gavęs ir daromas poveikis prekybai tarp valstybių narių.[513] Įvertinus tai, kad teisės aktais yra numatoma tam tikra išimtis/lengvata, darytina prielaida, kad tokia priemonė atitiks suteikimo iš valstybės išteklių kriterijų. Kita prielaida dėl ekonominės naudos suteikimo taip pat akivaizdi, kuomet operatoriui nustatoma atsakomybės riba, o likusi dalis yra dengiama iš valstybės lėšų ir operatoriui nereikia užsitikrinti draudimo bei mokėti įmokų už jį, dėl ko toks operatorius gali atsidurti santykinai geresnėje situacijoje nei kitose valstybėse narėse veikiantys branduolinio įrenginio operatoriai. Ganėtinai svarbus selektyvumo kriterijaus vertinimas, kadangi teisiniu reguliavimu numatoma garantija suteikiama viso sektoriaus (branduolinių įrenginių) operatoriams, todėl šį kriterijų panagrinėsime detaliau, vertindami, ar išskyrimas viso branduolinio sektoriaus prasme taip pat traktuotinas kaip selektyvumas.

Pagal SESV 107 str. 1 d. nuostatas tam tikra priemonė turi atitikti selektyvumo kriterijų, kad būtų galima tokią priemonę laikyti valstybės pagalba. Jei valstybė imasi kažkokių priemonių, dėl ko nauda suteikiama visoms toje valstybės narės teritorijoje esantiems ūkio subjektams, nors ir jų padėtis stipriai pagerėja, tačiau tokia priemonė neatitinka selektyvumo kriterijaus. Neužtenka vien paties fakto, kad tam tikra priemonė yra taikoma konkrečiai grupei, kad būtų galima traktuoti, jog nėra selekyvumo požymio. Šiuo atveju yra aktuali *Maribel* byla, kurioje ESTT konstatavo, kad nei didelis subjektų skaičius, nei pati bendrovių vykdomos veiklos įvairovė, nesudarė prielaidų tvirtinti, kad buvo taikyta

511 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage, opened for signature May 21, 1963, 1063 U.N.T.S. 266, available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml [hereinafter Vienna Convention] (Status available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/liability_status.pdf. Status of Conventions given in this paper are according to the latest information made available in the references cited). Convention of 31st Jan. 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Jan. 31, 1963, 2 I.L.M. 685, available at http://www.nea.fr/html/law/nlbrussels.html [hereinafter Brussels Supplementary Convention].

512 Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, opened for signature July 29, 1960, 956 U.N.T.S. 264, available at http://www.nea.fr/html/law/nlparis_conv.html [hereinafter Paris Convention].

513 Plačiau apie valstybės pagalbos kriterijus ir sampratą žr. VI dalies 1 skyriuje.

bendrojo pobūdžio priemonė.[514] Ankstesnėje savo praktikoje[515] Komisija yra konstatavusi, kad tam tikros priemonės, taikytinos atitinkamam sektoriui, galėtų nebūti vertinamos selektyvumo aspektu. ESTT vėliau patvirtino, kad mokestinės lengvatos energetikos srityje, taikomos tam tikrai grupei buvo laikomos selektyviomis.[516] Komisija tai pat konstatavo, kad mokesčių lengvatos, taikytinos visoms sritims, išskyrus bankinį sektorių, laikytinos valstybės pagalba. Kita vertus, tam tikra priemonė turėtų būti vertinama ne tik pagal numatomus tikslus, bet ir pagal realiai sukeliamas pasekmes.[517] Selektyvumas gali pasireikšti net tuomet, kai tam tikra priemonė taikoma visam sektoriui, pavyzdžiui, tam tikros mokestinės nuostatos buvo taikomos visam bankų sektoriui[518] ir ESTT pripažino, kad tokios priemonės turi selektyvumo požymį. Kadangi taikant tam tikras priemones, skirtas bankų sektoriui, šios priemonės paveikia būtent apibrėžtą subjektū ratą, t.y. šiame sektoriuje veikiančias kredito įstaigas, kas jau suponuoja selektyvumą, išskiriant tam tikrą grupę iš kitų subjektų. Kuomet buvo numatytos priemonės, siekiant sukurti daugiau darbo vietų, tuo būdu sumažinant įmokas į socialinio draudimo fondą, ESTT konstatavo, kad tokie veiksmai suponuoja valstybės pagalbos kriterijų egzistavimą, nepaisant nei didelio naudos gavėjų skaičiaus bei įvairovės, kuomet tam tikra priemonė nėra skirta konkrečiam ūkio sektoriui.[519] Komisija yra konstatavusi, kad Italijos teisės aktais nustatytos mokesčių lengvatos nėra bendrojo pobūdžio priemonės, veikiau selektyvumo kriterijus atitinkančios priemonės, kadangi 10% buvo sumažintas bendrovių pelno mokestis draudimo bendrovėms tam tikroje geografinėje valstybės teritorijoje (Alandų salose).[520] Šias bendroves vienijo tas pats veiklos tikslas, todėl buvo konstatuotas *de facto* selektyvumas. Šiame skyriuje nagrinėjamas aspektas dėl ribotos branduolinio įrenginio operatoriaus atsakomybės taip pat yra ganėtinai susijęs su valstybės pagalbos požymiais, kadangi valstybė, ratifikuodama tarptautinę konvenciją dėl atsakomybės už branduolinio įrenginio sukeltą žalą, turi apsispręsti kokio lygio atsakomybė tenka operatoriui, ir kiek valstybė pasirengusi padengti nuostolių branduolinės nelaimės atveju. Valstybė, nustačiusi operatoriui atsakomybės ribą pagal tarptautinėse konvencijose numatytas minimalias atsakomybės ribas, tam tikru būdu suteikia garantiją, kad įvykus avarijai, likusią dalį, kuri viršija minimalias ribas, padengs savo lėšomis, atitinkamai operatorius būsiąs atsakingas tik už nustatytą ribą. Netgi vertinant aspektą, kad toks reglamentavimas numatomas visam branduolinės energetikos sektoriui, dar nesukuria prielaidų tvirtinti, kad nėra selektyvumo kriterijaus. Išnagrinėjus ESTT ir Komisijos praktiką dėl valstybės pagalbos, nustatėme, kad tam tikrų lengvatų suteikimas turi selektyvumo požymių net kai jos suteikiamos visam sektoriui, bet ne atskiram ūkio subjektui. Tokia situacija, kuomet valstybė, ratifikuodama tarptautines konvencijas nustato operatoriui minimalias atsakomybės ribas, o likusią dalį pati garantuoja, turi valstybės pagalbos požymių, tačiau iki šiol nebuvo keliamas klausimas

514 Case C-75/97, *Belgium v Commission (Maribel bis/ter),* [1999] ECR I-3671, para 32.

515 Case E2-98 *Irish Corporate Tax*, OJ C 395 p. 19.

516 Case C-143/33 *Adria Wien Pipeline GmbH.* [2001] ECR I-8365.

517 Case C-173/73 *Italy v Commission*.[1973] ECR I-709, para 27.

518 Case C-66/02, *Italy v Commission* [2005] ECR I-10901, paras 95-98; Case C-148/04, *Unicredito Italiano SpA v Agenzia delle Entrante, Ufficio Genova 1* [2005] ECR I-11137, paras 45-49; Case T-445/05, *Associazione Italiana del Risparmio Gestito v Commission* [2009] para 155.

519 Case C- 75/97, *Belgium v Commission* [1999] ECR I-3671, paras 32-34.

520 Commission Decision 2002/937/EC, OJ 2002 L329/22.

dėl pranešimo apie tokią pagalbą pateikimo Komisijai, kadangi reglamentavimas kyla iš tarptautinių teisės aktų. Branduolinės energetikos sektoriuje įtvirtinama tam tikra išimtis, kuri nėra numatyta kitiems sektoriams. Siekiant išanalizuoti teisinio reglamentavimo skirtumus bei išgvildenti problematiką, konkurencijos ir civilinės atsakomybės branduolinės energetikos srityje, detaliau aptarsime civilinės atsakomybės principus.

Tarptautinės branduolinės atsakomybės principai apima: išskirtinę operatoriaus atsakomybę už sukeltą žalą (angl. *exclusive liablity*), kuri reiškia, kad operatorius yra atsakingas už tinkamą ir saugų objekto eksploatavimą. Kitas principas yra išskirtinė operatoriaus atsakomybė[521] už branduolinių įrenginių sukeltą žalą, (angl. *chanelling liability*), kuris taikomas, siekiant palengvinti nukentėjusiesiems žalos atlyginimo ir kompensavimo procesą, kadangi šiuo atveju jiems nereikėtų įrodinėti kaltės, padarinių ir priežastinio ryšio.[522] Svarbus aspektas yra operatoriaus įsipareigojimas atitinkamai pagal nacionalinius teisės aktus, užsitikrinti civilinės atsakomybės draudimą. Be abejo, problemų kyla tuomet, kai valstybė nustato neribotą operatoriaus atsakomybę, kadangi tokiu atveju operatorius negalės gauti draudimo neribotai sumai, operatorių draudimo bendrovė gali apdrausti tam tikrai ribotai pinigų sumai. Valstybės, nusimačiusios neribotą operatoriaus atsakomybę, dažniausiai yra nustačiusios tam tikrą privalomo draudimo reikalavimą. Konkurencijos teisės prasme yra aktualu panagrinėti situaciją, kuomet valstybė nustato operatoriui didesnę atsakomybės ribą negu konvencijose numatyta minimali atsakomybės riba. Atitinkamai, kuomet operatorius nepajėgia padengti tokios sumos, likusią dalį dengia valstybė, tokiu būdu suteikdama garantiją operatoriui, dėl ko gali būti iškraipoma rinka ir daromas poveikis prekybai tarp valstybių narių.[523]

Kompensavimo sistema pagal Paryžiaus konvenciją ir pakeitimus, padarytus Briuselio konvencija, susideda iš trijų pakopų (angl. *three tier compensation system*). Pagal pirmąją pakopą atominių elektrinių operatoriaus atsakomybės riba numatyta ne mažesnė kaip 5 milijonai SST ir savo ruožtu operatorius privalo užsitikrinti draudimą minėtai sumai.[524] Pagal antrąją pakopą atsakomybės riba padidinama iki 175 mln. SST ir skiriama iš valstybės lėšų. Pagal trečiąją pakopą, lėšos surenkamos iš viešųjų fondų, ir jomis padengiama nuo 175 iki 300 mln. SST. 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą buvo priimta diplomatinėje konferencijoje TATENA būstinėje Vienoje. Ši Konvencija yra tarptautinis dokumentas, atviras visoms valstybėms. Vienos konvencija buvo iš dalies pakeista vieną kartą 1997 Protokolu, kuris padidino minimalią operatoriaus atsakomybės ribą iki 300 mln. SST (apie 360 mln. eurų). Pagal Vienos konvenciją

521 Pagal tarptautines konvencijas yra numatytos kelios išimtys, kuomet operatorius gali būti atleidžiamas nuo atsakomybės.

522 Schwartz, J. *International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl.* International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period, OECD, 2006, p. 37 ; Wolff, K. *The Vienna International Conference on Civil Liability for Nuclear Damage.* Progress in Nuclear Energy , 1966 p. 7; Handrlica, J. *Channelling of Nuclear Third Party Liability Towards the Operator Jeopardized by the Brussels Regulation.* Czech Yearbook of Public and Private International law, 2011, Vol. 2, p. 69.

523 Schwartz, J.A., 2006. *International Nuclear Third Party Liability Law: the Response to Chernobyl.* International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period, OECD/NEA.

524 Michael G. Faure & Veronique Bruggeman, *Presentation at the 24th Annual Conference of the European Association of Law and Economics in Copenhagen, Denmark: Catastrophic Risks and First-Party Insurance 15* (Sept.13-15,2007), in www.cbs.dk/content/download/67298/930270/file/Veronique%20Bruggeman.pdf, visited on Dec. 25, 2009.

viršutinė operatoriaus atsakomybės riba nėra nustatyta, bet ji gali būti ribojama įstatymais kiekvienos valstybės narės, tačiau turi būti išlaikoma ne mažesnė, negu 5 mln. JAV dolerių atsakomybės riba. Pagal šią konvenciją yra numatyta operatoriaus pareiga užsitikrinti draudimą nustatytai sumai, tačiau, jeigu operatorius yra nepajėgus gauti draudimą, arba žala viršija jo atsakomybės ribas, valstybė dengia likusią dalį. Susiklosto paradoksali situacija, kai operatoriui yra nustatomos atsakomybės ribos, šiai sumai jis turi turėti draudimą, riba dažniausiai nustatoma pagal tarptautinėse konvencijose numatytas ribas. Jeigu operatorius yra nepajėgus rasti draudimą arba jis apsidraudžia mažesnei negu įstatymas reikalauja, sumai, valstybė prisiima atsakomybę už operatoriaus sukeltą žalą ir atlygina nukentėjusiesiems patirtą žalą. Toks reguliavimas suponuoja, kad valstybė prisiimdama atsakomybę, operatoriui negalint atlyginti žalos, suteikia pagalbą pagal analogiją taikant konkurencijos teisės nuostatas. Tačiau tokia nuostata yra tarptautinės branduolinės teisės reglamentavimo klausimas. Dažnai valstybė nustatydama operatoriui neribotą atsakomybę, kartu numato tam tikras finansinio užtikrinimo ribas, kadangi operatorius neturėtų galimybių gauti draudimą neribotai sumai. Kitas atvejis, kuomet valstybė nusprendžia operatoriui nustatyti aukštesnes atsakomybės ribas negu konvencijoje numatytas minimumas, tokiu atveju kyla klausimas, ar toje apimtyje, kuri viršija konvencijos minimalią atsakomybės ribą, kuomet operatorius būtų nepajėgus padengti, ir valstybė prisiimtų tokią pareigą, nelaikytina valstybės pagalba pagal SESV 107 str. Operatoriui negalint atsiskaityti su nukentėjusiaisiais, jis atleidžiamas nuo atsakomybės, o valstybė suteikia garantiją žalos atlyginimui, kuomet operatorius nepajėgia pats to padaryti, nors žala galėjo būti atsiradusi ir dėl paties operatoriaus kaltės. Nagrinėjamu klausimu aktualu paanalizuoti skirtingose teisės sistemose įtvirtintus atsakomybės principus bei tokiais modeliais sukuriamą galutinę naudą.

JAV civilinės atsakomybės už branduolinę žalą klausimas sureglamentuotas išskirtinai nacionaliniais teisės aktais, valstybė yra ratifikavusi tik CSC.[525] Pagrindinis dokumentas yra Price - Anderson aktas, kuriuo įtvirtinama bendrų draudimo grupių sistema, tokiu būdu užtikrinant kuo didesnes galimybes nukentėjusiesiems gauti kompensaciją už patirtą žalą. Žalos atlyginimo sistema JAV yra dviejų pakopų (angl. *two tiers*), pirmąja pakopa nustatomas įpareigojimas operatoriui užsitikrinti draudimą iki 375 mln. JAV dolerių. Įvykus branduoliniam incidentui visi operatoriai privalo mokėti papildomą sumą (apie 95 800 000 JAV dolerių kiekvienam operatoriui) į bendrą draudimo grupę. Kadangi šalyje yra apie 105 branduolines elektrines eksploatuojančių operatorių, tai bendra kompensavimo suma siekia apie 12 mlrd. JAV dolerių.[526] Tokia sistema yra sukurta laipsniškai atnaujinant nacionalinius teisės aktus. Šiuo atveju valstybės dalyvavimas branduolinės žalos atlyginimo atveju buvo mažinamas, kol galiausiai panaikintas, pagrindinį vaidmenį paliekant pačiam operatoriui užsitikrinti draudimą ir dalyvauti bendrose draudimo grupėse. Atidžiau išanalizavę Paryžiaus ir Vienos konvencijų civilinės atsakomybės už branduolinę žalą režimus, pastebime, kad nėra vieningos žalos atlyginimo sistemos visoje Europoje, o konvencijas keičiantys ar papildantys protokolai sukuria dar daugiau neaiškumo, kadangi valstybės yra ratifikavusios skirtingas konvencijas, ne visi protokolai yra įsigalioję

525 Berkovitz, D. M. 1989. Price-Anderson Act: Model Compensation Legislation? –The Sixty-Three million Dollar Question. 13 *Harv. Envtl.* L. Rev. 1.

526 Brownstein, B. 1984. The Price-Anderson Act: Is It Consistent sith a Sound Energy Policy? *Policy Analysis*. (36).

dėl per mažo ratifikavusių valstybių skaičiaus. JAV pavyzdys, apimantis dviejų pakopų sistemą gali būti puiki priemonė harmonizuoti civilinės atsakomybės už branduolinę žalą, klausimą ES lygmeniu, taip pat mažinti valstybės dalyvavimą ir suteikiamą pagalbą. Tokia sistema suteikia pakankamą kompensacijos lygį nukentėjusiesiems ir toliau operatoriui eksploatuoti branduolines elektrines, nemažinant investicijų pritraukimo galimybių šiam sektoriui ir plėtojant branduolinę pramonę.

Kitokia žalos kompensavimo sistema yra numatyta Japonijoje, kuri irgi nėra pasirašiusi konvencijų, reglamentuojančių civilinės atsakomybės už branduolinę žalą klausimus, tačiau taip pat nacionaliniais teisės aktais sureglamentuoti civilinės atsakomybės už branduolinę žalą klausimai.[527] Nacionalinis reglamentavimas numato tuos pačius principus, kurie yra apibrėžti ir tarptautinėse konvencijose. Kompensacijos už branduolinę žalą įstatymas numato griežtą, išimtinę, neribotą operatoriaus atsakomybę. Atsižvelgiant į 2009 m. priimtus nacionalinių teisės aktų pakeitimus, branduolinio įrenginio operatorius privalo užtikrinti 120 mlrd. JPY (apie 1,6 mlrd. JAV dolerių) civilinės atsakomybės draudimą. Pagal civilinės atsakomybės įstatymą, valstybė gali sudaryti sutartis su operatoriais, siekdama užtikrinti žalos atlyginimą, kadangi gali būti, kad draudikas nepadengia visos reikiamos sumos pagal civilinės atsakomybės sutartį. Peržiūrėjus įstatymą, taip pat padidintos baudos, įskaitant baudas, skiriamas branduolinių įrenginių operatoriams, vykdantiems veiklą, ir kurie neturi civilinės atsakomybės draudimo. Tais atvejais baudos, kurios siekė daugiausiai 500 000 JPY (apie 5040 JAV dolerių) buvo padidintos iki 1 000 000 JPY. Įvykus Fukušimos avarijai 2011 m., vyriausybė įsteigė naują valstybės kontroliuojamą instituciją, kurios tikslas buvo paspartinti mokėjimus nukentėjusiesiems. Naujoji institucija surenka įmokas iš elektros energijos įmonių, eksploatuojančių branduolines elektrines Japonijoje, taip pat per specialias obligacijas iš vyriausybės, kurias, esant poreikiui, galima išgryninti.[528]Vyriausybės obligacijos iš viso siekia 5 trilijonų JPY (apie 62 000 000 000 JAV dolerių). [529] Naujoje institucijoje įtraukti atstovai iš kitų branduolinius įrenginius eksploatuojančių bendrovių, taip pat ši institucija veikia kaip branduolinės pramonės draudikas, atsakingas už planų parengimą, kuriais sprendžiamas branduolinių avarijų padarinių šalinimo klausimas. Vyriausybė prognozuoja, kad TEPCO (Tokijo elektros energijos kompanija) galės užbaigti savo skolos grąžinimą per 10 - 13 m., vėliau veiks kaip privatus subjektas, be vyriausybės įsikišimo. Iki tol TEPCO turės mokėti metinį mokestį už vyriausybės paramą, atitinkamai turi vykdyti įpareigojimus palaikyti tinkamą energijos tiekimą ir užtikrinti elektrinės saugumą. 2012 m., sausio mėn. TEPCO išmokėjo Tokijo teisės reikalų biurui 120 milijardų JPY (apie 1 560 000 000 JAV dolerių) draudimo išmoką už bendrovės branduolinės energetikos objektus. Bendrovė anksčiau buvo užsitikrinusi civilinės atsakomybės draudimą Japonijos atominės energijos draudimo grupėje (angl. *Japan nuclear insurance pool*), kuri buvo įsteigta draudikų.[530] Tačiau, minėta draudimo grupė atsisakė atnaujinti TEPCO draudimo sutartį, kuri baigėsi 2012 m. sausio viduryje.

527 Schwarz, J. Liability and Compensation for Third Party Damage resulting from a Nuclear Incident. International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook. OECD, Paris, 2010.

528 Feldman, E. Fukushima: Catastrophe, Compensation, and Justice in Japan. Faculty Scholarship. Paper 465. 2013.

529 Takahashi, Y. *The financial support by the Nuclear Damage Compensation Facilitation Corporation*. OECD. 2012. P. 41-59.

530 Vasquez-Maigan, X. The Japanese nuclear liability regime in the context of the international nuclear liability principles. OECD. 2012. P. 9-14.

Lietuva yra prisijungusi ir ratifikavusi 1963 m Vienos konvenciją ir 1988 m. Bendrą protokolą, taip pat pasirašė, tačiau dar neratifikavo 1997 m. Vienos konvencijos protokolo ir Konvencijos dėl papildomos kompensacijos. Valstybė teikia finansinę garantiją, atsakomybės riba nustatyta iki 160 milijonų JAV dolerių pagal 1963 Vienos konvenciją taip pat apribojimas atominių elektrinių operatorius.

Išanalizavus valstybės pagalbos kriterijus bei skirtingų teisės sistemų praktiką, taikytiną civilinei atsakomybei už branduolinę žalą atlyginti, nustatėme, kad yra tam tikrų neatitikimų tarp SESV nuostatų bei Vienos ir Paryžiaus konvencijų, būtent dėl galimai suteikiamos valstybės garantijos, kuomet operatoriui numatoma ribota atsakomybė ir valstybė prisiima sau įsipareigojimą, įvykus avarijai, atlyginti likusią branduolinio įrenginio sukeltą žalą. Nagrinėtos JAV bei Japonijos kompensavimo už branduolinę žalą sistemos buvo pasirinktos, siekiant atskleisti, kokia sistema yra optimali, reikalaujanti mažiausiai valstybės intervencijos bei galimo rinkos iškreipimo. Japonijos pavyzdys parodė, kad valstybė garantavo ir išmokėto didžiąją dalį patirtų nuostolių, kadangi operatorius neturėjo teisinių bei finansinių įpareigojimų atlyginti visą sukeltą žalą. JAV atveju situacija yra kitokia, kadangi čia numatyta efektyvi žalos atlyginimo sistema, kuomet operatoriai jungiasi į bendrąsias draudimo grupes, kuriose moka tam tikrą mokestį, o įvykus branduolinei avarijai, visi operatoriai papildomai įneša lėšas į antros pakopos fondus. Tokia sistema sukuria prielaidas žalos atlyginimui be valstybės intervencijos.

2.3. Valstybės garantija Europos investicijų banko paskolai, skirtai SGD terminalui

Lietuvos Respublikos Seimui 2013 m. liepos 2 d. priėmus nutarimą, kuriuo buvo pritarta valstybės garantijos suteikimui Europos investicijų bankui.[531] Šiuo nutarimu numatoma suteikti valstybės garantiją Europos investicijų bankui dėl akcinei bendrovei „Klaipėdos nafta“ teikiamos iki 20 metų laikotarpiui 81 093 605 eurų paskolos už Europos investicijų banko nustatytą palūkanų normą investicijų projektui „Suskystintų gamtinių dujų terminalas“ finansuoti, valstybei prisiimant garantinius įsipareigojimus dėl 81 093 605 eurų paskolos ir palūkanų mokėjimo.[532]Atitinkamai buvo numatyta, kad akcinė bendrovė „Klaipėdos nafta“ sąlygine hipoteka (pirminiu įkeitimu) įkeičia Lietuvos Respublikos finansų ministerijai SGD terminalo būsimus nekilnojamuosius daiktus ir su jais neatsiejamai susijusius daiktus, t. y. SGD terminalo jungtį ir jos technologinius priklausinius, kurie bus sukurti ateityje ir (arba) kurių savininke akcinė bendrovė „Klaipėdos nafta“ arba šio nutarimo 2 str. 1 punkte nurodyta dukterinė bendrovė taps ateityje, įgyvendinusios investicijų projektą „Suskystintų gamtinių dujų terminalas“, už ne mažesnę negu 100 procentų šio nutarimo 1 str. nurodytą paskolos sumą sutartinių įsipareigojimų įvykdymui užtikrinti. Akcinė bendrovė „Klaipėdos nafta“ sumoka garantinę įmoką, lygią 0,1 procento minėto nutarimo 1 straipsnyje nurodytos paskolos sumos. Gautas Komisijos patvirtinimas, kad suteikiama valstybės garantija Europos investicijų bankui nėra laikoma SESV 107 str. 1 d. numatyta valstybės pagalba arba yra laikoma su vidaus rinka pagal šios sutarties 107 str.

531 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės garantijos suteikimo Europos investicijų bankui“. Valtybės žinios 2013, Nr. 73-3658.

532 *Ibid*.

3 d. suderinama valstybės pagalba.[533] Komisija 2013 m. lapkričio 20 d. pateikė savo išvadą dėl [534] valstybės garantijos suteikimo SGD terminalo projekto finansavimui. Kaip teigiama Komisijos pranešime, 2013 m. Lietuva pranešė apie planus remti SGD terminalo statybą skiriant valstybės garantijas paskoloms, kurių reikia pradinėms investicinėms terminalo statybos išlaidoms padengti. Be to, operatorius gaus vadinamąjį SGD terminalo priedą, t. y. mokestį, kurį turės mokėti visi perdavimo sistemos naudotojai.[535]

PSO jį surinks ir VKEKK leidus, išmokės terminalo operatoriui, kad šis padengtų investicines išlaidas ir SGD terminalo eksploatavimo laikotarpiu patirtas priežiūros išlaidas. PSO privalės trečiosioms šalims teikti dujinimo paslaugas, taikydamas reguliuojamus tarifus ir nediskriminacines sąlygas. Komisija nustatė, kad šių išlaidų padengimas atitinka ES nuostatas dėl visuotinės ekonominės svarbos paslaugų. Siekiant užtikrinti, kad terminalo operatoriaus išlaidos, patirtos teikiant jam pavestas viešąsias paslaugas, nebūtų kompensuojamos daugiau, nei reikėtų, bus taikomi objektyvūs kompensuotinų išlaidų kriterijai, projekto vykdymą stebės VKEKK ir bus reguliuojama investicijų grąža.[536] Apie numatomą suteikti valstybės pagalbą buvo pranešta, priemonės taikymą siejant su visuotinės ekonominės svarbos paslaugų teikimu. Komisija įvertino, jog investicijos į SGD terminalą padės užtikrinti dujų tiekimo saugumą ir pagalba yra būtina bei proporcinga šioms investicijoms realizuoti. Be to, terminalu nediskriminacinėmis sąlygomis galės naudotis trečiosios šalys, užtikrinant, kad konkurencija nebūtų pernelyg iškreipta.

SGD terminalo precedentas, kuomet investicijos į naują infrastruktūrą yra iš dalies dengiamos iš vartotojų surenkamomis lėšomis, mokant reguliatoriaus patvirtintą tarifą, yra laikoma valstybės pagalbos priemone, tačiau ji buvo suderinta ir leidžiama pagal viešuosius interesus atitinkančių paslaugų kriterijus bei siekiant užtikrinti gamtinių dujų tiekimo saugumą, diversifikuoti energijos išteklius šalyje, sukuriant naują alternatyvią infrastruktūrą.

3. Valstybės pagalbos modernizavimo įtaka energetikos infrastruktūros projektų plėtrai ir vidaus rinkos sukūrimui

Siekiant užtikrinti tvaraus augimo ekonomikos strategiją bei didesnį dėmesį sutelkiant į sudėtingas bylas, Komisija parengė Komunikatą dėl valstybės pagalbos modernizavimo.[537] Užtikrinant bendros vidaus rinkos kūrimą, svarbu imtis priemonių, padėsiančių įgyvendinti šiuos siekius, kartu vykdyti antikonkurencinio elgesio prevenciją, atitinkamai valstybės pagalbos kontrolės mechanizmas yra tinkama priemonė, siekiant minėtų tikslų. Šiame komunikate Komisija atkreipia dėmesį į strategijos „Europa 2020“ svarbą, siekiant tvaraus

533 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės garantijos suteikimo Europos investicijų bankui“. *Valtybės žinios*, 2013, Nr. 73-3658.

534 State aid: Commission authorises €448 million aid for construction of Lithuanian LNG terminal [interaktyvus] [žiūrėta 2013-12-20] <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1124_en.htm>.

535 *Ibid*.

536 *Ibid*.

537 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions State Aid Modernisation (SAM) COM (2012) 209 final.

ekonomikos augimo.[538] Tikslingesni valstybės pagalbos kontrolės reikalavimai paskatintų efektyvesnį ekonomikos augimą kartu mažintų konkurencijos iškraipymą.[539]Tvirta valstybės pagalbos kontrolė yra esminė priemonė, užtikrinant gerai veikiančią vidaus rinką, o aplinkosaugos gairės reglamentuojančios ir energetikos sektorių atspindėjo tikslingesnes bei supaprastintas procedūras, siekiant pritraukti būtinas investicijas į elektros energetikos sektorių.[540] Šis dokumentas atspindi paramą mažai anglies dvideginio išmetančios elektros energijos gamybos technologijos skatinimui, kartu užtikrina į rinką orientuotas paramos priemones. Valstybės pagalbos modernizavimo procesas yra svarbus, siekiant optimizuoti ilgas procedūras, kuomet valstybė narė prieš numatydama taikyti tam tikrą pagalbos priemonę, turi apie ją pranešti Komisijai ir gauti jos pritarimą apie tai, kad ši priemonė yra suderinama su vidaus rinka ir nesąlygoja rinkos iškraipymų.[541]Šiuo atžvilgiu valstybės narės dažnai susiduria su sunkumais dėl projektų vėlavimų, kadangi nuo pranešimo apie valstybės pagalbos schemos taikymą ir galutinio Komisijos patvirtinimo apie numatomos priemonės tinkamumą, praeina nemažai laiko. Priimti išsamų visos ES valstybės pagalbos politikos modernizavimo paketą būtina ir dėl kitų priežasčių: dėl to, kad iki 2013 m. pabaigos nustoja galioti keletas svarbių valstybės pagalbos dokumentų, dėl rengiamos 2014–2020 m. ES daugiametės finansinės programos ir 2014–2020 m. ES struktūrinių fondų taisyklių, ir ekonomikos ir biudžeto priežiūros sistemos stiprinimo. Komisija taip pat yra nustačiusi siekį aiškiau apibrėžti terminą valstybės pagalbą, kaip jis yra suprantamas pagal SESV. Tokiu būdu palengvindama šio straipsnio įgyvendinimą, taip pat yra numatyta modernizuoti valstybės pagalbos procedūrų reglamentą.

Pirmą kartą Komisija, vadovaudamasi jai suteiktais įgaliojimais konkurencijos teisės srityje, inicijuoja ir energetikos sektoriaus reglamentavimą, kiek jis yra susijęs su valstybės pagalbos teikimu.[542]Siekiant įgyvendinti iniciatyvą „Tausiai išteklius naudojanti Europa“, parengtame komunikate „Energetika 2020 Konkurencingos, darnios ir saugios energetikos strategija“[543] prieita išvados, kad, jeigu nebus atnaujinti elektros tinklai, pasenę įrenginiai nebus pakeisti konkurencingais ir mažiau taršiais alternatyviais įrenginiais ir energija visoje energijos grandinėje nebus vartojama efektyviau, bus sunku sukurti saugios, įperkamos ir tvarios energijos rinką. Naujai parengtose gairėse Komisija numatė sąlygas, kuriomis valstybės pagalbos priemonės energetikai ir aplinkos apsaugai gali būti laikomos suderinamomis su vidaus rinka pagal Sutarties 107 str. 3 d. b ir c punktus. Komunikate

538 Commission Communication “Europe 2020 – a strategy for smart, sustainable and inclusive growth”, COM (2010) 2020 final.

539 Allibert, B, Antoniadis, A. Battista, J. et all. *EU Competition Law.* Vol IV. Book Two. Claeys and Casteels, 2008, Belgium.

540 Electricity market Reform. Eligibility for an exemption from the costs of Contracts for difference. [interactive] [accessed on 24 September 2013] <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/210724/bis-13-974-electricity-market-reform-consultation-eligibility-for-an-exemption-from-the-costs-of-contracts-for-difference.pdf>.

541 European Commission Environmental and Energy Aid guidelines. [interaktyvus] [prisijungta 2013-12-02] <http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/environmental_aid_issues_paper_en.pdf>.

542 Paper of the Services of DG Competition containing draft Guidelines on environmental and energy aid for 2014-2020. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] <http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_state_aid_environment/draft_guidelines_en.pdf>.

543 Komisijos Komunikatas COM(2010) 639, 2010. 11. 1.

dėl valstybės pagalbos modernizavimo,[544] Komisija nurodė tris valstybės pagalbos kontrolės modernizavimo tikslus: skatinti tvarų, pažangų ir integracinį ekonomikos augimą konkurencingoje vidaus rinkoje. Komisijai atliekant *ex ante* nagrinėjimą, daugiausia dėmesio bus skiriama didžiausią poveikį vidaus rinkai turinčioms byloms, kartu stiprinant bendradarbiavimą su valstybėmis narėmis valstybės pagalbos tinkamo vykdymo srityje. Šiuo modernizavimo procesu taip pat numatoma supaprastinti valstybės pagalbą reglamentuojančias taisykles ir pagreitinti sprendimų priėmimo procesą.

Aplinkosaugos ir energetikos gairėse išdėstytos suderinamumo sąlygos yra grindžiamos toliau aptariamais bendrais vertinimo principais, nors netiesiogiai, formaliai gairėse nebeliko įpareigojimo dėl balansavimo testo, tačiau tam tikri kriterijai buvo palikti įvedant daugiau laisvės pačioms valstybėms narėms pranešant apie priemonę. Vertindama, ar pagalbos priemonė, gali būti laikoma suderinama su vidaus rinka, Komisija paprastai nagrinėja, ar tokia pagalbos priemone užtikrinama, kad teigiamas pagalbos poveikis siekiant bendros svarbos tikslo, viršytų galimą neigiamą poveikį prekybai ir konkurencijai. Kaip pažymima 2012 m. gegužės 8 d. Komunikate dėl valstybės pagalbos modernizavimo, siūlytina numatyti bendruosius principus, pagal kuriuos Komisija vertins visų pagalbos priemonių suderinamumą. Todėl Komisija valstybės pagalbos priemonę suderinama su SESV laikys, tik jei ji atitiks toliau aptariamus kriterijus. Numatoma valstybės pagalbos priemone turi aiškiai atsiskleisti indėlis siekiant bendros svarbos tikslo. Taip pat numatoma, kad valstybės intervencijos poreikio vertinimas, kitaip sakant, valstybės pagalba numatoma tuomet, kai rinkos sąlygomis neįmanoma pagerinti situacijos dėl galimo rinkos nepakankamumo. Atitinkamai svarbu vertinti pagalbos priemonės tinkamumą, siekiant bendros svarbos tikslų. Svarbus faktorius yra pagalbos skatinamasis poveikis, kuris bus daromas tam tikrai bendrovei, o pastaroji be tokių priemonių, negalėtų vykdyti papildomos veiklos. Nemažai reikšmės turi valstybės pagalbos priemonės proporcingumas, kai svarbu ištirti, ar pagalba yra teikiama taikant minimalias priemones, kurios būtinos tam tikros veiklos skatinimui ir įvertinama, ar tokia priemonė pagal 107 str. 3 d. c punktą nedaro neigiamo poveikio konkurencijai bei valstybių narių tarpusavio prekybai. Be abejo, svarbus faktorius yra pagalbos priemonės skaidrumo aspektas, kuomet sudaromos sąlygos valstybėms narėms, Komisijai, ekonominės veiklos vykdytojams taip pat ir visuomenei susipažinti su informacija, apie numatomą valstybės pagalbos priemonę. Atkreiptinas dėmesys, kad valstybės narės yra įpareigotos atlikti pirminį, prašomos valstybės pagalbos, vertinimą, kuomet būtina atsižvelgti į išlaidas ir pajamas, atsirandančias gaminant ir parduodant elektros energiją arba šilumą. Gamybos sąnaudos gali būti įtraukiamos į kapitalo grąžos normą, tačiau gautos pajamos iš parduodamos šilumos ir elektros energijos turi būti skaičiuojamas pagal gamybos sąnaudas. Taip pat yra numatyta būtinybė atlikti reguliarų stebėjimą vietoje, siekiant įvertinti valstybės pagalbos pagrįstumą ar būtinybę.

Kaip jau buvo analizuota ankstesniuose skyriuose, pagalba energetikos infrastruktūrai gali būti tinkama, jei priemonė bent iš dalies yra finansuojama PSO ar skirstymo sistemos operatoriaus, ir jei investicijų išlaidų dalis, kuri finansuojama kiekvieno PSO, įtraukta į jų reguliuojamo turto vertę, kiekvieno PSO indėlio santykio pagrindu.[545] Perdavimo ir skirs-

544 Komisijos komunikatas COM(2012) 209, 2012 5 8.

545 Paper of the Services of DG Competition containing draft Guidelines on environmental and energy aid for 2014-2020. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] <http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_state_aid_environment/draft_guidelines_en.pdf>.

tymo infrastruktūros turi būti suderinamos su pažangiųjų matavimų infrastruktūromis, taip pat valstybės pagalbos priemonė gali būti pripažinta tinkama, jei ji yra suderinta su vidaus rinka ir turi skatinamąjį poveikį.[546] Pagalba energetikai turėtų skatinti energetikos infrastruktūros plėtrą, kuri nebūtų įmanoma be šių priemonių, atitinkamai skiriamomis lėšomis negali būti subsidijuojama įprasta verslo rizika ir veikla, kurią įmonė įprastai vykdo. Nors valstybės pagalbos gairės pirmą kartą yra pateikiamos energetikos sektoriui, tačiau išlieka abejonių dėl Komisijos turimų įgaliojimų taip detaliai reglamentuoti šio sektoriaus nuostatas, ypač turint omenyje, kad valstybės narės yra laisvos nusistatyti savo šalies energijos išteklių balansą, kaip tai numatoma SESV 194 str. Šiuo atveju toks griežtas pagalbos priemonių, taikytinų energetikos sektoriui reglamentavimas greičiau suponuoja didesnį reguliavimą, negu valstybės pagalbos mechanizmo liberalizavimą, kaip yra deklaruojama pačiose gairėse.

Kaip pabrėžiama SESV 107 str. 3 dalies b punkte, *„pagalba, skirta bendriems Europos interesams svarbių projektų vystymui skatinti“* gali būti laikoma suderinama su vidaus rinka. Atitinkamai Komisija pateikė komunikato projektą,[547]kuriame yra detalizuojamos nuostatos, kurias Komisija taikys, vertindama projekto atitiktį minėtiems kriterijams. Komunikate, pabrėžiama, kad tais atvejais, kuomet pagalba, skirta skatinti bendros Europos interesams svarbių projektų vystymą, gali būti laikoma suderinama pagal kitas SESV nuostatas. Atitinkamai tokiu valstybės pagalbos modernizavimu yra siekiama liberalizuoti sąlygas, kuriomis valstybės narės gali vystyti svarbius projektus, skatinančius tvarų augimą, bei darbo vietų kūrimą. Šis komunikatas yra aktualus, kadangi jame detalizuojama, pagal kokius kriterijus projektai gali būti laikomi bendros Europos interesams svarbiais projektais ir atitinkamai jų derinimas su Komisija vykdomas pagal SESV 107 str. 3 dalies b punktą. Komunikate yra pateikiamos specialios horizontalios gairės, kurios panaikina visas galiojančias nuostatas, kuriose reglamentuojamos Bendros Europos interesui svarbių projektų įgyvendinimas, kaip jis apibrėžtas SESV. Atitinkamai tokiomis gairėmis yra siekiama skatinti svarbių bendradarbiavimo projektų vystymą. Nors reikėtų pažymėti ir tai, kad naujose aplinkosaugos ir energetikos gairėse taip pat yra nuostatos, reglamentuojančios bendros Europos interesams svarbių projektų įgyvendinimą, kurios pagal šio komunikato nuostatas turėtų būti netaikomos. Todėl visgi abejotina dėl tokio dvigubo reglamentavimo, kuomet yra pateikiami nauji teisės aktų projektai numatant, kad vienas iš jų pakeis visus esamus. Detalizuojant sąvoką *„Bendras Europos interesas“,* komunikate yra pateikiami bendrieji keturi kriterijai, pagal kuriuos projektas gali būti laikomas bendros Europos interesus atitinkančiu projektu. [548] Be šių įvardintų kriterijų projektai taip pat yra

546 Paper of the Services of DG Competition containing draft Guidelines on environmental and energy aid for 2014-2020. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] <http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_state_aid_environment/draft_guidelines_en.pdf>.

547 Komisijos komunikatas Valstybės pagalbos, skirtos bendriems Europos interesams svarbių projektų vykdymui skatinti, suderinamumo su vidaus rinka analizės kriterijai. Projektas. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.24] <http://ec.europa.eu/competition/consultations/2014_state_aid_cei/draft_communication_ipcei_en.pdf>.

548 Projektu turi būti konkrečiai ir aiškiai prisidedama prie vieno arba kelių Sąjungos tikslų ir jis turi turėti didelį poveikį ES konkurencingumui, tvariam augimui, taip pat sprendžiant visuomenės uždavinius arba kuriant vertę visoje Sąjungoje. Projektu turi būti padaryta esminė pažanga siekiant Sąjungos tikslų, pavyzdžiui, jis turi turėti lemiamos svarbos Europos mokslinių tyrimų erdvei, Europos energetikos strategijai, Europos elektronikos strategijai, transeuropiniams transporto ir energetikos

vertinami pagal tam tikrus teigiamus rodiklius. Projektas buvo parengtas taip, kad visos suinteresuotos valstybės narės galėtų dalyvauti, atsižvelgiant į projekto rūšį, tikslą ir jo finansavimo poreikius. Atitinkamai yra vertinama, ar rengiant projektą dalyvavo Komisija, arba bet kuris juridinis asmuo, kuriam Komisija perdavė savo įgaliojimus, jei toks subjektas veikia tik kaip įgyvendinimo struktūra, pavyzdžiui, Europos investicijų bankas.[549] Svarbus aspektas yra tai, ar projekto valdyme dalyvauja Komisija ir kelios valstybės narės bei, ar vykdant projektą bendradarbiaujama su svarbiais partneriais ir projektas reikalauja didelių investicijų iš ES fondų.[550] Pažymėtina, kad projektas gali būti laikomas bendros Europos interesams svarbiu projektu, kuomet jis yra ypatingai didelės apimties, labai rizikingas, ar yra susijęs su dideliais finansiniais įsipareigojimais. Šios gairės yra pakankamai svarbus žingsnis, reglamentuojant valstybės pagalbos priemones, kurios taikomos tarpvalstybiniu mastu vystomiems infrastruktūros projektams. Nuostatos yra ganėtinai liberalios, tačiau kol jos dar nėra įsigaliojusios ir nėra susiformavusi Komisijos taikymo praktika, sunku kalbėti apie praktinio tokių gairių taikymo aspektus ir kokiems konkrečiai projektams jos galėtų būti taikytinos.

Valstybės pagalbos modernizavimo procese siekiama nustatyti prioritetus, apimančius *de minimis* reglamentą, taip pat pakeisti Tarybos įgaliojimus suteikiantį reglamentą, tokiu būdu išplečiant pagalbos rūšių sąrašą, apie kurias nereikia iš anksto pranešti Komisijai. Sumažinama administracinė našta bei pagreitinamas projektų įgyvendinimas, siekiant tvaraus augimo bei vidaus rinkos sukūrimo. Tam tikrų pokyčių imtasi ir tobulinant bendrąjį bendrosios išimties reglamentą. Jeigu Komisija nuspręstų padidinti pagalbos priemonių, kurioms netaikomas įpareigojimas pranešti, dydį ir aprėptį, padidėtų valstybių narių atsakomybė, užtikrinant tinkamą valstybės pagalbos taisyklių vykdymą. Kadangi reikalavimas pranešti nebus taikomas didesniam priemonių skaičiui, glaudžiai bendradarbiaudamos su Komisija, kuri toliau vykdys tokių priemonių *ex post* kontrolę, valstybės narės turės užtikrinti, kad *de minimis* priemonės, schemos ir atvejai, kuriems taikoma bendroji išimtis, *ex ante* atitiktų valstybės pagalbos taisykles. Tokiu modernizavimo procesu siekiama glaudesnio bendradarbiavimo tarp valstybių narių dėl informacijos kokybės bei pateikimo terminų laikymosi. Komisijos nuomone, susiaurinus įpareigojimo pranešti taikymo sritį, administracinė našta sumažės tuomet, jeigu nacionalinės institucijos labiau stengsis užtikrinti taisyklių laikymąsi. Taip pat atsisisakant griežtos išankstinės pranešimo apie numatomą pagalbą tvarkos, turės būti sustiprinta *ex post* kontrolė, tokiu būdu bus didinamas pagalbos taisyklių užtikrinimo vykdymo efektyvumas bei spartesnis energetikos infrastruktūros plėtros projektų įgyvendinimas.

tinklams, tokioms Sąjungos pavyzdinėms iniciatyvoms, kaip „Inovacijų sąjunga“, „Europos skaitmeninė darbotvarkė“, „Tausiai išteklius naudojanti Europa“ arba „Globalizacijos eros pramonės politika“. Projektas turi būti vykdomas daugiau nei vienoje valstybėje narėje ir būti naudingas ne tik finansuojančioms valstybėms narėms, bet ir daugeliui Sąjungos šalių. Projekto nauda turi būti apibrėžta aiškiai ir konkrečiai. Projektas negali būti naudingas vien tik įmonėms ar atitinkamam sektoriui; dėl teigiamo netiesioginio poveikio (pvz., sisteminio poveikio keliuose vertės grandinės lygmenyse arba tiekėjų ar vartotojų rinkose, arba dėl alternatyvių naudotojų kituose sektoriuose arba paskatų vietoj kelių transporto pasirinkti kitą transporto rūšį), kuris aiškiai ir konkrečiai apibūdintas, projektas turėtų būti svarbus ir taikomas platesniu mastu Europos ekonomikai ar visuomenei.

549 Komisijos komunikatas Valstybės pagalbos, skirtos bendriems Europos interesams svarbių projektų vykdymui skatinti, suderinamumo su vidaus rinka analizės kriterijai. Projektas.

550 *Ibid*.

4. Apibendrinimas

Valstybės pagalbos institutas kaip ir koncentracijų institutas yra skirtas *ex ante* Komisijos vertinimui dėl numatomų veiksmų atitikties konkurencijos teisės normoms. Šiuo tikslu prieš teikiant valstybės pagalbą, apie ją turi būti pranešama Komisijai ir turi būti gautas jos patvirtinimas apie tai, kad numatoma pagalbos priemonė yra suderinama su vidaus rinka. Toks procesas yra ganėtinai ilgas, kol pateikiamos valstybės pagalbos notifikavimo formos, bei susiderinama su Komisija. Tais atvejais, kuomet yra numatyta įgyvendinti infrastruktūros projektus, yra pakankamai svarbu atlikti reikiamas procedūras per įmanomai trumpiausią laikotarpį. Modernizavimo procesas yra ganėtinai aktualus ir energetikos sektoriui, kadangi pirmą kartą Komisija pateikė valstybės pagalbos gaires 2014-2020 m. aplinkosaugos ir energetikos srityje. Iki šių gairių energetikos sektoriui nebuvo numatytų specialių reikalavimų dėl valstybės pagalbos nuostatų. Atitinkamai apie numatomą teikti valstybės pagalbą buvo notifikuojama pagal SESV, regionines pagalbos gaires ar kitus dokumentus. Komisijos iniciatyva, kuomet naudojantis turimais įgaliojimais priimti teisės aktus konkurencijos teisės srityje, imamasi iniciatyvos reglamentuoti ir energetikos klausimus, tai daroma ganėtinai detaliai, yra kvestionuotina dėl atitikties SESV 194 str. nuostatoms, pagal kurias valstybės narės gali pačios nuspręsti koks energijos išteklių balansas būtų jų valstybėse.

Mūsų atliktame tyrime buvo nagrinėtas valstybės pagalbos suteikimo atvejis JK vystomam branduolinės elektrinės Hinkley Point C projektui. Šiame projekte buvo numatytas finansavimas, taikant susitarimus dėl kainų skirtumo. Tokios skatinimo priemonės anksčiau būdavo taikomos tik atsinaujinančių energijos išteklių plėtrai. JK taikydama nustatytąją kainą ir branduolinės elektrinės projektui siekia užtikrinti technologijų neutralumo principą. Visgi tokia nuostata yra kritikuotina, kadangi valstybei narei nesuteikia galimybių pasirinkti savo energijos išteklių balanso, nors tokia teisė įtvirtinta SESV nuostatose. Civilinės atsakomybės už branduolinę žalą reglamentavimas lemia, kad valstybės narės gali nustatyti, kokio lygio civilinę atsakomybę už branduolinę žalą turi užsitikrinti branduolinio įrenginio operatorius. Tarptautinėse konvencijose numatyta galimybė valstybei pasirinkti galimybę riboti atsakomybę iki tam tikros minimalios sumos. Ši situacija lemia, kad kilus branduolinei avarijai, operatorius, atlyginęs branduolinę žalą iki tam tikros nustatytos sumos, yra atleidžiamas nuo likusios atsakomybės dalies. Šiuo atveju valstybė padengia likusią branduolinio įrenginio sukeltą žalą. Galiausiai ši aplinkybė, kai valstybė garantuoja žalos atlyginimą, turėtų būti vertinama kaip valstybės garantija pagal konkurencijos teisę. Tačiau teisės aktais nėra numatyto įpareigojimo valstybėms pranešti Komisijai apie numatomą suteikti pagalbą valstybės garantijos forma ir šiuo atveju yra tam neatitikimų tarptautiniuose branduolinę atsakomybę reglamentuojančiuose teisės aktuose bei SESV konkurencijos teisės nuostatose.

IŠVADOS

Atlikus tyrimą, galime konstatuoti, kad darbo pradžioje iškeltas tikslas yra pasiektas, suformuoti uždaviniai įgyvendinti, ginamieji teiginiai pasitvirtino iš dalies.

1. SESV 194 str. nuostatos, kuriomis reglamentuojamas energetikos sektorius, nustatant valstybėms narėms teisę pasirinkti nacionalinį energijos išteklių balansą, sukuria neaiškumą dėl kompetencijų pasidalijimo tarp ES ir valstybių narių. Ši ES pirminės teisės nuostata ribojama ES antrinėje teisėje įtvirtintais kriterijais dėl atitinkamose valstybėse narėse siektino energijos išteklių kiekio nustatymo. Toks teisinis reglamentavimas lemia, kad valstybių narių teisė pačioms nusistatyti savo energijos išteklių balansą yra ribojama, nustatant kriterijus bei įpareigojimus dėl tam tikro energetikos išteklių kiekio bendrame energijos balanse, kuris įtvirtintas ES antriniuose teisės aktuose.
2. Energetikos teisės aktuose nėra aiškiai išskirta konkurencijos teisės normų taikymo apimtis. Todėl išnagrinėjus Komisijos bei ESTT praktiką dėl atskirų konkurencijos teisės institutų taikymo, nustatėme, kad nesant aiškaus normų atskyrimo įtvirtinimo, šie subjektai turi platesnę diskrecijos teisę vertinti energetikos teisiniuose santykiuose susiklostančių normų atitiktį konkurencijos teisės reikalavimams.
3. Energetikos sektoriaus priežiūros funkcijos yra suteiktos šio sektoriaus reguliatoriui, kuris turi energetikos teisės aktuose apibrėžtą diskrecijos teisę reguliuojamiems ūkio subjektams nustatyti viršutines kainų ribas, vykdyti sektoriaus priežiūros funkciją. Energetikos sektoriaus reguliatorius, atlikęs rinkos tyrimą, turi teisę ūkio subjektus pripažinti didelę įtaką turinčiais rinkos dalyviais, tačiau konkurencijos ir energetikos teisės normomis nėra aiškiai atskirtos specializuotų priežiūros institucijų funkcijos. Energetikos įstatymo suteikiama diskrecijos teisė VKEKK nėra aiškiai atskirta nuo Konkurencijos įstatymo numatytų įgaliojimų, suteiktų Konkurencijos tarybai.
4. Branduolinės energetikos sektoriui taikomas specialusis reglamentavimas, įtvirtintas Euratomo sutartyje, tačiau joje nėra konkurencijos taisykles reglamentuojančių nuostatų, pastarosios numatytos tik SESV. Šioje srityje egzistuoja teisinio reglamentavimo spraga, kadangi branduolinės energetikos srityje taikomos konkurencijos teisės nuostatos, kurios įtvirtintos SESV.
5. OPEC sudaryti susitarimai apima naftos kainų nustatymą, tačiau egzistuoja jurisdikcijos taikymo, dėl tokių susitarimų atitikties konkurencijos teisės nuostatoms, problema. Teisės aktuose nėra suteikti įgaliojimai konkrečiam subjektui vertinti tokių susitarimų atitiktį konkurencijos taisyklėms, nors tokie susitarimai daro žymų poveikį pasaulinėms naftos kainoms, o konkurencijos teisės aspektu gali būti vertinami kaip konkurenciją ribojantys susitarimai. Teisinis reglamentavimas nėra pakankamas, kad suteiktų įgaliojimus konkrečiam subjektui, spręsti ginčus, atsirandančius būtent iš OPEC susitarimų. Todėl šią teisinio reglamen-

tavimo spragą siūlytina spręsti konkurencijos taisykles įtvirtinant PPO susitarimuose, kuriuose taip pat būtų numatomas ir ginčų sprendimo institutas.

6. Energetikos sektoriuje vyrauja ilgalaikių energijos išteklių tiekimo sutartys, kuriose numatomos konkurenciją ribojančios išlygos, apimančios: „imk arba mokėk“, galutinės tiekimo vietos, neperpardavimo kriterijus. Nei konkurencijos įstatymas, nei energetikos teisės aktai nenumato draudimų įtraukti tokias išlygas į ilgalaikes sutartis. Nors kaip parodė praktikos analizė, tokių sąlygų įtraukimas į ilgalaikes sutartis lemia, kad rinkoje sukuriamos monopolijos, bendrovės piktnaudžiauja dominuojančia padėtimi, taip pat sudaromos kliūtys patekti naujiems ūkio subjektams, apribojama galimybė vartotojui pasirinkti energijos išteklių tiekėją, kartu išlaikomos aukštos paslaugų kainos. Dujų bei Elektros direktyvose yra numatyta, kad trečiųjų šalių prieigos teisė gali nebūti suteikiama, jeigu tenkinami kriterijai dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimo, patirtų didelių investicijų bei patiriamų nuostolių dėl „imk arba mokėk“ sutartinės išlygos. Kaip parodė atliktas tyrimas, ūkio subjektai, valdantys perdavimo tinklus, piktnaudžiauja šiomis išlygomis ir atsisako suteikti prieigos teises dėl turimų sutartinių įsipareigojimų, kurie dažnai būna prieštaraujantys konkurencijos teisės nuostatoms. Todėl siūlytina nustatyti aiškesnį reglamentavimą, kuriuo numatomi konkretūs ribojimai PSO dėl konkurenciją ribojančių išlygų įtraukimo į ilgalaikes energijos išteklių tiekimo sutartis bei daugiau įgaliojimų dėl konkurencijos priežiūros suteikti Konkurencijos tarybai.

7. Vystantis energetikos sektoriui ir išskirtiniais atvejais, įgyvendinant didelius infrastruktūros plėtros projektus, vis dar išlieka poreikis investuotojams užsitikrinti patirtų investicijų grąžą, tačiau nesat tokių investicijų, nėra poreikio suvaržyti rinką ilgalaikėmis sutartimis. Didelę rinkos dalį užimančių bei monopolinių bendrovių sudarytos ilgalaikės energijos išteklių tiekimo sutartys pagal juose įtvirtintas konkurenciją ribojančias išlygas, dažnai lemia rinkos suvaržymą, bei tokių ūkio subjektų piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi veiksmus, todėl energijos išteklių, ypač gamtinių dujų, tiekimas turėtų būti vykdomas naudojantis prekybos išteklių biržoje taisyklėmis, kurios grindžiamos paklausos-pasiūlos principu, arba suteikiant daugiau galių reguliatoriui.

8. Konkurencijos teisės aktuose nėra aiškiai įtvirtinto reikalavimo vertinti atitiktį veiklų atskyrimo įpareigojimams pagal trečiojo energetikos paketo nuostatas. Toks reglamentavimas įtvirtintas tik gamtinių dujų bei elektros energetikos įstatymuose ir atitinkamai kyla neaiškumas dėl kompetencijų pasidalijimo tarp konkurencijos priežiūros institucijos bei energetikos sektoriaus reguliatoriaus. Konkurencijos įstatyme nėra numatytų kriterijų dėl koncentracijų vertinimo pagal veiklų atskyrimo reikalavimus, kurie įtvirtinti gamtinių dujų bei elektros energetikos įstatymuose. Atititinkamai konkurencijos įstatyme nėra apibrėžta, kokiu aspektu turėtų būti vertinamos rinkos, kuriose siekiama vykdyti koncentraciją ir gali būti daromas neigiamas poveikis. Energetikos sektoriaus specifika lemia, kad esamas reglamentavimas konkurencijos įstatyme, taikant jį minėtam sektoriui, yra nepakankamas ir turėtų būti papildytas specialiosiomis nuostatomis dėl energetikos sektoriaus rinkų vertinimo.

9. Detalus energetikos sektoriaus reglamentavimas valstybės pagalbos priemonių klausimais yra ydingas dėl atitikties SESV 194 str. nuostatoms, pagal kurias valstybės narės gali pačios nuspręsti, koks turėtų būti nacionalinis energijos išteklių balansas. Valstybės pagalbos aplinkosaugai ir energetikai gairėse 2014-2020 m. nėra nuostatų, skirtų branduolinei energetikai, nors kitos mažo anglies dioksido išmetimo technologijos yra aptartos ir pagalbos priemonės joms numatytos. Todėl atsiranda teisinio reglamentavimo spraga, kadangi branduolinės energetikos srityje konkurencijos taisyklės nenumatytos, o specialiosios valstybės pagalbos klausimus energetikos srityje reglamentuojančios gairės taip pat neįtvirtina tokių nuostatų. Išnagrinėjus Komisijos bei ESTT praktiką nustatėme, kad specializuoto teisinio reglamentavimo trūkumas sukuria prielaidas platesniai institucijų diskrecijai, kadangi nėra aiškaus funkcijų pasidalijimo ir atskyrimo.

10. Svarbūs veiksniai energetikos rinkos liberalizavimui yra ne tik vertikalios integracijos bendrovių skaidymas, tačiau ir naujų energijos gamybos pajėgumų plėtojimas, tarpvalstybinių jungčių tiesimas. Nauji energetikos plėtros projektai, kurie sudaro prielaidas alternatyvių konkurencingų energijos gamybos ir tiekimo būdų įgyvendinimui, valstybės pagalbos aspketu yra griežtai vertinami dėl atitikties konkurencijos teisės nuostatoms, bei neigiamos intervencijos į rinką, kurioje dažniausiai veikia viena monopolinė ar dominuojančią padėtį užimanti bendrovė. Toks teisinis reglamentavimas lemia, kad rinka išlieka uždara ir nekonkurencinga dėl esamų rinkos nepakankamumų, tačiau naujų projektų plėtojimas vertinamas kaip turintis neigiamą poveikį rinkai. Tokia situacija buvo susiklosčiusi JK, vystant branduolinės energetikos projektą, kurio atitikties valstybės pagalbos nuostatoms derinimas su Komisija užtruko daugiau nei metus, bei Lietuvoje įgyvendinto SGD terminalo projektas, kuris taip pat ilgai derintas su Komisija. Ši problema galėtų būti sprendžiama, sumažinant griežtus reikalavimus dėl ūkio subjektų atitikties valstybės pagalbos kriterijams.

PASIŪLYMAI

1. Spendžiant identifikuotą teisinio reglamentavimo spragą, siūlytina Euratomo sutartyje numatyti konkurencijos taisykles 6 skirsnyje, reglamentuojančiame ypatingąsias nuostatas, papildant atskiru 11 skyriumi, skirtu konkurencijos taisyklėms ir jį išdėstant tokiu būdu:

“6 skirsnis
11 skyrius Konkurencijos taisyklės

106 a straipsnis

Kaip nesuderinami su vidaus rinka yra draudžiami: visi įmonių susitarimai, įmonių asociacijų sprendimai ir suderinti veiksmai, kurie gali paveikti valstybių narių tarpusavio prekybą ir kurių tikslas ar poveikis yra konkurencijos trukdymas, ribojimas arba iškraipymas vidaus rinkoje, būtent tie, kuriais:

a) tiesiogiai ar netiesiogiai nustatomos pirkimo ar pardavimo kainos arba kokios nors kitos prekybos sąlygos;

b) ribojama arba kontroliuojama gamyba, rinkos, technikos raida arba investicijos;

c) dalijamasi rinkomis arba tiekimo šaltiniais;

d) lygiaverčiams sandoriams su kitais prekybos partneriais taikomos nevienodos sąlygos, dėl ko jie patenka į konkurencijos atžvilgiu nepalankią padėtį;

e) sutartys sudaromos tik kitoms šalims priimant papildomus įsipareigojimus, kurių pobūdis arba komercinė paskirtis neturi nieko bendra su tokiu sutarčių dalyku.

Tačiau šio straipsnio 1 dalies nuostatos gali būti paskelbtos netaikytinomis:

– įmonių susitarimams arba tokių susitarimų rūšims;

– įmonių asociacijų sprendimams arba tokių sprendimų rūšims;

– suderintiems veiksmams arba tokių veiksmų rūšims,

kurie padeda tobulinti prekių gamybą ar paskirstymą arba skatinti technikos ar ekonomikos pažangą, kartu sudarydami sąlygas vartotojams sąžiningai dalytis gaunama nauda, ir kurie:

a) atitinkamoms įmonėms nenustato jokių apribojimų, nebūtinų šiems tikslams pasiekti;

b) nesuteikia tokioms įmonėms galimybės panaikinti konkurenciją didelei atitinkamų produktų daliai.

106 b straipsnis

Kaip nesuderinamas su vidaus rinka draudžiamas bet koks vienos ar keleto įmonių piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi vidaus rinkoje arba didelėje jos dalyje, galintis paveikti valstybių narių tarpusavio prekybą.

Toks piktnaudžiavimas konkrečiai gali būti:

a) nesąžiningų pirkimo ar pardavimo kainų arba kokių nors kitų nesąžiningų prekybos sąlygų tiesioginis ar netiesioginis nustatymas;

b) gamybos, rinkų arba technikos raidos ribojimas pažeidžiant vartotojų interesus;

c) nevienodų sąlygų taikymas lygiaverčiams sandoriams su kitais prekybos partneriais, dėl ko jie patenka į konkurencijos atžvilgiu nepalankią padėtį;

d) vertimas sudaryti sutartis kitoms šalims prisiimant papildomus įsipareigojimus, kurių pobūdis ir komercinė paskirtis neturi nieko bendra su tokių sutarčių dalyku.

106c straipsnis

Išskyrus tuos atvejus, kai Sutartys nustato kitaip, valstybės narės arba iš jos valstybinių išteklių bet kokia forma suteikta pagalba, kuri, palaikydama tam tikras įmones arba tam tikrų prekių gamybą, iškraipo konkurenciją arba gali ją iškraipyti, yra nesuderinama su vidaus rinka, kai ji daro įtaką valstybių narių tarpusavio prekybai.

Vidaus rinkai neprieštaraujančia gali būti laikoma pagalba, skirta branduolinės energetikos plėtrai skatinti, jei ji netrikdo prekybos sąlygų ir neprieštarauja bendram interesui.“

2. Sprendžiant nustatytą problemą, susijusią su VKEKK ir Konkurencijos tarybos kompetencijų pasidalijimu, siūlytina numatyti pakeitimus Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 8 straipsnio 9 dalies nuostatose, numatant, kad priežiūrą, susijusią su konkurenciją ribojančios sutartinės praktikos nustatymu, atlieka Konkurencijos taryba ir panaikinti tokius įgaliojimus VKEKK.

„8 straipsnis. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

9. Komisija atlieka šias funkcijas:

1) tvirtina reguliuojamosios veiklos apskaitos reikalavimus;

2) tvirtina valstybės reguliuojamų kainų nustatymo metodikas, nustato valstybės reguliuojamas kainas ir kainų viršutines ribas;

3) prireikus rengia ir teikia Vyriausybei valstybės reguliuojamų kainų nustatymo principus;

4) kontroliuoja, kaip taikomos valstybės reguliuojamos kainos ir tarifai;

5) tvirtina energetikos objektų (tinklų, sistemų, įrenginių) prijungimo įkainius, vadovaudamasi atskirų energetikos sektorių teisinius pagrindus reglamentuojančiuose įstatymuose nustatytais įkainių nustatymo bendraisiais kriterijais;

6) vienašališkai nustato valstybės reguliuojamas kainas, jeigu energetikos įmonės nesilaiko šių kainų nustatymo reikalavimų;

7) nustatydama valstybės reguliuojamas kainas, įvertina teikiamų paslaugų sąnaudas atsižvelgdama į protingumo kriterijus atitinkančią investicijų grąžą;

8) išduoda energetikos veiklos licencijas, jas keičia, sustabdo licencijų galiojimą, panaikina galiojimo sustabdymą, panaikina licencijų galiojimą, prižiūri ir kontroliuoja energetikos įmonių licencijuojamą veiklą;

9) nustato energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimus ir kontroliuoja, kaip jų laikomasi;

10) nustato energetikos įmonių, besiverčiančių veikla, kurios kainos yra valstybės reguliuojamos, šioje veikloje naudojamo ilgalaikio turto nusidėvėjimo (amortizacijos) normas;

11) teikia siūlymus dėl licencijuojamos energetikos įmonių veiklos Vyriausybei, Energetikos ministerijai, savivaldybėms;

12) įpareigoja energetikos įmones sudaryti sutartis dėl energijos perdavimo, skirstymo ar tiekimo, kai energetikos įmonės nepagrįstai atsisako suteikti paslaugas tretiesiems asmenims ar tiekti vartotojams energiją;

13) kontroliuoja, kad būtų veiksmingai atskirtos veiklos energetikos sektoriuje, užtikrinant energijos perdavimo ir skirstymo veiklos nepriklausomumą nuo komercinių energetikos veiklos interesų ir siekiant išvengti kryžminio subsidijavimo;

14) prižiūri ~~rinkos atvėrimo ir konkurencijos didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje mastą ir veiksmingumą (įskaitant elektros energijos ir (ar) dujų biržas),~~ buitiniams vartotojams taikomas kainas (įskaitant išankstinio apmokėjimo sistemas), tiekėją pakeitusių vartotojų procentinę dalį, nuo elektros energijos tinklų ir dujų sistemų atjungtų vartotojų procentinę dalį, įmokas už priežiūros paslaugas ir šių paslaugų teikimą, ~~taip pat pagal kompetenciją konkurencijos iškraipymo ar apribojimo energetikos veikloje atvejus;~~

~~15) prižiūri, ar nepasitaiko konkurenciją ribojančios sutartinės praktikos, įskaitant išimtinių teisių sąlygas, kurias taikant stambiems ne buitiniams vartotojams gali būti užkirstas kelias arba apribota galimybė vienu metu sudaryti sutartis su daugiau negu vienu tiekėju, ir apie tokią praktiką praneša Konkurencijos tarybai;~~

16) ne rečiau kaip kartą per metus skelbia rekomendacijas, susijusias su paslaugų energetikos sektoriuje kainų atitiktimi skaidrumo, nediskriminavimo ir kitiems teisės aktų nustatytiems reikalavimams, ir teikia jas Konkurencijos tarybai;

17) teisės aktų nustatyta tvarka pagal kompetenciją turi teisę tikrinti energetikos įmonių valstybės institucijoms ir (ar) vartotojams teikiamą informaciją, vertinti jos patikimumą, nepažeisdama komercine (gamybine) ar profesine paslaptimi laikomos informacijos apsaugos reikalavimų;

18) užtikrina kiekvienam vartotojui galimybę naudotis duomenimis apie jo suvartotą energiją, taip pat apibendrintų energijos vartojimo duomenų, nenurodant vartotojų asmens duomenų, teikimą nacionaliniu lygmeniu lengvai suprantama Komisijos nustatyta forma ir galimybę visiems vartotojams naudotis šiais apibendrintais duomenimis;

19) atlieka rinkos tyrimus, kuriais siekiama užtikrinti veiksmingą konkurenciją energetikos sektoriuje ir didelę įtaką atitinkamoje rinkoje turintiems asmenims užkirsti kelią piktnaudžiauti šia įtaka;

20) skiria šio įstatymo 36 straipsnyje nustatytas sankcijas;

21) pagal kompetenciją taiko Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse nustatytas poveikio priemones už administracinius teisės pažeidimus;

22) atlieka kitas šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatytas funkcijas.“

„11 straipsnis. Konkurencijos tarybos kompetencija

Konkurencijos taryba pagal kompetenciją kontroliuoja, kaip ūkio subjektai laikosi įstatymų nustatytų reikalavimų užtikrinant sąžiningą konkurenciją energetikos sekto-

riuje. Atlikdama jai pavestas funkcijas, Konkurencijos taryba turi Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatyme (toliau – Konkurencijos įstatymas) ir šiame įstatyme jai nustatytus įgaliojimus.

Prižiūri rinkos atvėrimo ir konkurencijos didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje mastą ir veiksmingumą (įskaitant elektros energijos ir (ar) dujų biržas), konkurencijos iškraipymo ar apribojimo energetikos veikloje atvejus.

Prižiūri, ar nepasitaiko konkurenciją ribojančios sutartinės praktikos, įskaitant išimtinių teisių sąlygas.“

3. Siūlytina koncentracijų vertinimo institute numatyti Konkurencijos tarybai įgaliojimus dėl energetikos sektoriaus bendrovių atitikties veiklų atskyrimo reikalavimams, kaip jie įtvirtinti Lietuvos Respublikos elektros energetikos ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymuose.

„9 straipsnis. Pranešimo apie koncentraciją pateikimas

3. Pranešime apie koncentraciją turi būti pateikta:

1) koncentracijoje dalyvaujančių ūkio subjektų registravimo duomenys;

2) koncentracijos priežastys ir tikslai;

3) koncentracijos būdo aprašymas;

4) kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto paskutinių trejų metų iki koncentracijos laikotarpio metinių finansinių ataskaitų rinkiniai;

5) duomenys apie kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto arba kontroliuojančių asmenų nuosavybei priklausančias įmones, taip pat įmones, kurių jie yra akcininkai arba pajininkai;

6) kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto pirktų ir parduotų prekių kiekis per paskutinių trejų metų iki koncentracijos laikotarpį ir jų rinkos dalies atitinkamoje rinkoje įvertinimas;

7) kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto didžiausių pirkėjų ir tiekėjų bei pagrindinių konkurentų atitinkamose rinkose sąrašas.

8) energetikos sektoriuje veiklų vykdančios bendrovės pateikia informaciją dėl atitikties veiklų atskyrimo reikalavimams, kurie numatyti Lietuvos Respublikos Elektros energetikos įstatyme ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatyme.“

NAUDOTOS LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

LR norminiai aktai ir jų projektai

1. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 64-1914, 2003, Nr. 123-5574.
2. Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymas. *Valstybės* žinios. 2007. Nr. 76-3004.
3. Lietuvos Respublikos branduolinės (atominės) elektrinės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 76-3004; 2012, Nr. 73-3779.
4. Lietuvos Respublikos branduolinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011. Nr. 91-4316.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 107-3964.
7. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012. Nr. 56-2224.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu Nr. VIII-1864, *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 74-2262.
9. Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000. 89-2743.
10. Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011. Nr. 87-4186.
11. Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 33-1014.
12. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 30-856
13. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 110-3992.
14. Lietuvos Respublikos suskystintų gamtinių dujų terminalo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012. Nr. 68-3466
15. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 102-2049, 2004. Nr. 4-24.
16. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 54-1492, 2002. Nr. 60-2412.
17. Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. XI-2133. *Valstybės žinios*. 2012. Nr. 80-4149.
18. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės garantijos suteikimo Europos investicijų bankui“. *Valstybės žinios*. 2013. Nr. 73-3658.
19. Lietuvos Respublikos finansų ministro 2004 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. 1K-123 „Dėl Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo 40 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 15 straipsnio 2 dalies įgyvendinimo taisyklių“.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. nutarimas Nr. 64 „Dėl Baudų, skiriamų už Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo pažeidimus, dydžio nustatymo aprašo tvarkos patvirtinimo“.

Europos Sąjungos teisės aktai

21. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/92/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių [1996] OL L 27/20.
22. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/30/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių. [1998] OL L 204/1.
23. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB [2003] OL L 176/37.
24. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 98/30/EB [2003] OL L 176/57.
25. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB. [2009] OL L 211/63.
26. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB. [2009] OL L 211/94.
27. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 1228/2003 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų [2003] OL L 176/1.
28. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 1775/2005 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų [2005] OL L 289/1.
29. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 713/2009 įsteigiantis Energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūrą [2009] OL L 211/1.
30. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 714/2009 dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros energijos mainų tinklo sąlygų, panaikinantis Reglamentą Nr. 1228/2003 [2009] OL L 211/15.
31. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 715/2009 dėl teisės naudotis gamtinių dujų perdavimo tinklais sąlygų, panaikinantis Reglamentą Nr. 1775/2005 [2009] OL L 211/36.
32. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 994/2010 dėl dujų tiekimo saugumo užtikrinimo priemonių, kuriuo panaikinama Tarybos direktyva 2004/67/EB OL [2010] L 295/1.
33. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas 1227/2011 dėl didmeninės energijos rinkos vientisumo ir skaidrumo [2011] OL L 326/1.
34. Komisijos Reglamentas (EB) Nr. 2026/97 dėl apsaugos nuo subsidijuoto importo iš Europos bendrijos narėmis nesančių valstybių. OJ L 288/1.
35. Komisijos Reglamentas 802/2004 įgyvendinantis Tarybos Reglamentą (EC) 139/2004 [2004] OJ L 133/1.
36. Komisijos Reglamentas (ES) Nr. 330/2010 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 3 dalies taikymo vertikaliųjų susitarimų ir suderintų veiksmų rūšims. OJ L102/1.
37. Komisijos Reglamentas (ES) Nr. 1218/2010 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 3 dalies taikymo tam tikrų rūšių specializacijos susitarimams. OJ L 335/43.
38. Tarybos Reglamentas (EB) 139/2004 dėl koncentracijų tarp įmonių kontrolės [2004] OJ L 24/1.
39. Komisijos Reglamentas 1407/2013 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 107 ir 108 straipsnų taikymo *de minimis* pagalbai. [2013] OJ L 352/1.
40. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. OL L 211/95.

41. Tarybos direktyva 2003/96/EB, pakeičianti Bendrijos energetikos produktų ir elektros energijos mokesčių struktūrą. OL L 283/51.

Kiti Europos Sąjungos dokumentai

42. Communication from Commission – An Energy Policy for Europe, COM(2007) 1 final, 10.1.2007.
43. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions State Aid Modernisation (SAM) COM [2012] 209 final.
44. Commission Communication "Europe 2020 – a strategy for smart, sustainable and inclusive growth", COM [2010] 2020 final.
45. Communication from the Commission to European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Energy 2020. A Strategy for competitive, sustainable, and secure energy. COM (2010) 639. Final.
46. Communication from the Commission to European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Energy Roadmap 2050. COM (2011) 885. Final.
47. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Nuclear Safety in the European Union. COM (2002) 605. final.
48. Communication from the Commission - Energy for the future: renewable sources of energy - White Paper for a Community strategy and action plan. COM/97/0599 final.
49. Commission Notice – Guidelines on the effect on trade concept contained in Articles 81 and 82 of the Treaty. [2004] OJ C 101.
50. Commission Notice. Guidelines on Vertical Restraints. [2000] OJ C291/1.
51. Commission Notice published pursuant to Article 27(4) of Council Regulation (EC) No 1/2003 in Case COMP/B-1/39.351 — Swedish Interconnectors.
52. Commission Notice on the definition of the relevant market for the purposes of Community Competition law. [1997] OJ C 372/5.
53. Commission Staff working document Ownership unbundling the Commission's practice in assessing the presence of conflict of interest including in case of financial investors. SWD (2013) 177 final. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/125&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> .
54. Commission Staff Working Document Executive Summary of the Impact Assessment. Accompanying thedocument on the application of Articles 107 and 108 of the Treaty on the Functioning of the European Union to de minimis aid. SWD(2013) 522.
55. DG Competition, Final Report on Energy Sector Inquiry, 10.1.2007 ('Sector Inquiry Report'), interaktyvus [prisijungta 2013.10.11] http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/inquiry/full_report_part1.pdf.
56. Draft DG Competition Proposal Commission Regulation declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_gber/gber_draft_regulation_en.pdf.
57. Europos dujų ir elektros energijos sektorių tyrimas pagal Reglamento (EB) Nr. 1/2003 17 straipsnį (Galutinė ataskaita). KOM (2006) 851.

58. Energy sector competition inquiry – preliminary report. MEMO/06/78.
59. Europos Vadovų Tarybos prioritetai iki 2014 metų. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] <http://www.european-council.europa.eu/the-president/european-council-priorities-2014?lang=lt>.
60. Guidance on the Commission's enforcement priorities in applying Article 82 EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings ('Article 82 Guidance Paper') [2009] OJ C 45/7.
61. Komisijos komunikatas. 2014-2020 m. Valstybės pagalbos aplinkos apsaugai ir energetikai gairės. OL C 200/1.
62. Komisijos komunikatas Europos dujų ir elektros energijos sektorių tyrimas pagal Reglamento (EB) Nr. 1/2003 17 straipsnį galutinė ataskaita.[2006] KOM 851.
63. Komisijos komunikatas Europos parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui 2020 m. ir vėlesnio laikotarpio energetikos infrastruktūros prioritetai. Integruoto Europos energetikos tinklo planas, Briuselis, 2010 11 17 KOM(2010) 677 galutinis, 2.2 p. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0677:FIN:LT:PDF
64. Komisijos komunikatas Europos Vadovų Tarybai ir Europos Parlamentui - Europos energetikos politika.
65. Komisijos pranešimas dėl atleidimo nuo baudų ir baudų sumažinimo kartelių bylose. [2006] OJ C 298/11.
66. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui Dujų ir elektros energijos vidaus rinkos kūrimo pažangos ataskaita. KOM (2010)84.
67. Komisijos komunikatas Komisijos — Įgyvendinimo prioritetų taikant EB sutarties 82 straipsnį dominuojančių įmonių piktnaudžiaujamam antikonkurenciniam elgesiui gairės. OJ C45/7. 2009.
68. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui konkurencingos mažo anglies dioksido kiekio išmetimo technologijų ekonomikos sukūrimo planą iki 2050. KOM (2011) 112 galutinis.
69. Komisijos komunikatas Valstybės pagalbos, skirtos bendriems Europos interesams svarbių projektų vykdymui skatinti, suderinamumo su vidaus rinka analizės kriterijai. http://ec.europa.eu/competition/consultations/2014_state_aid_cei/draft_communication_ipcei_en.pdf.
70. Komisijos suvestinis pranešimas dėl jurisdikcijos pagal Tarybos reglamentą (EB) Nr. 139/2004 dėl koncentracijų tarp įmonių kontrolės, [2008] OL C95/1.
71. Recommendations of the Governing Council of the European Central Bank on government guarantees for bank debt. European Central Bank. 2008Paper of the Services of DG Competition containing draft Guidelines on environmental and energy aid for 2014-2020. [interaktyvus] [prisijungta 2014.02.25] http://ec.europa.eu/competition/consultations/2013_state_aid_environment/draft_guidelines_en.pdf.
72. Tarybos sprendimas, nustatantis Euratomo tiekimo agentūros įstatus (2008/144/EB, Euratomas).
73. White Paper: An Energy Policy for the European Union. COM (95) 682. 1995
74. Žalioji knyga. Europos Sąjungos tausios, konkurencingos ir saugios energetikos strategija. [2006] KOM 101.

Tarptautinės sutartys

75. Convention of 31st Jan. 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Jan. 31, 1963, 2 I.L.M. 685, available at http://www.nea.fr/html/law/nlbrussels.html [hereinafter Brussels Supplementary Convention].
76. Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage, opened for signature Sept.12, 1997, 36 I.L.M 1473, available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp.html [hereinafter CSC].
77. Europos atominės energijos bendrijos sutartis. Suvestinė redakcija.[2010] OJ C84/6.
78. Convention of 31st Jan. 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Jan. 31, 1963, 2 I.L.M. 685, available at http://www.nea.fr/html/law/nlbrussels.html [hereinafter Brussels Supplementary Convention].
79. Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, opened for signature July 29, 1960, 956 U.N.T.S. 264, available at http://www.nea.fr/html/law/nlparis_conv.html [hereinafter Paris Convention].
80. Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, opened for signature Sept. 21, 1988, 1672 U.N.T.S. 302, available at http://www.nea.fr/html/law/nljoint_prot.html [hereinafter Joint Protocol] (Status is available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/jointprot_status.pdf). Protocol to Amend the 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage, Sept. 12, 1997, 36 I.L.M. 1462, available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend.html.
81. Jungtinių Tautų Bendrosios klimato kaitos konvencijos protokolas, kuriuo siekiama kovoti su visuotiniu atšilimu. 1997. http://ec.europa.eu/clima/policies/package/index_en.htm.
82. Protocol to Amend the Convention of 31 January 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy, as amended by the additional protocol of 28 January 1964 and by the protocol of 17 November 1982, art. 3, Feb. 12, 2004, available at http://www.nea.fr/html/law/brussels_supplementary_convention.pdf.
83. Protocol to Amend the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29 July 1960. 2004 OJ97/55.
84. Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties 2 Priedas Susitarimas dėl ginčų sprendimo taisyklių ir tvarkos. *Valstybės žinios.* 2001, Nr. 46-1620.
85. The Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention (1988).
86. The Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29 July 1960, as amended by the Additional Protocol of 28 January 1964, by the Protocol of 16 November 1982 and by the Protocol of 12 February 2004 B7 p. 960:57; 956 UNTS 251.
87. Vienna Convention on civil liability for nuclear damage and the 1997 Convention on Supplementary compensation for nuclear damage – Explanatory texts. 2007. IAEA.
88. Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage GOV/INF/822/Add.1-GC(41)/INF/13/Add.1 23 (September 1997).

89. Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage, opened for signature May 21, 1963, 1063 U.N.T.S. 266, available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml [hereinafter Vienna Convention] (Status available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/liability_status.pdf.

Kitų valstybių teisės aktai

90. 1975 Foreign Sovereignty Immunity Act.
91. Act of State Doctrine.
92. Claiton Act.

Komisijos pranešimai

93. Europos Komisija, *XXth Report on competition policy,* 1990, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1991).
94. Europos Komisija, *XXIth Report on competition policy,* 1991, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1992).
95. Europos Komisija, *XXIIth Report on competition policy,* 1992, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1993).
96. Europos Komisija, *XXIIIth Report on competition policy,* 1993, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1994).
97. Europos Komisija, *XXVth Report on competition policy,* 1995, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996).
98. Europos Komisija, *XXVIth Report on competition policy,* 1996, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1997).
99. Europos Komisija, *XXVIIth Report on competition policy*, 1997, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1998).
100. Europos Komisija, *XXVIIIth Report on Competition Policy,* 1998, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999).
101. Europos Komisija, *XXIXth Report on competition policy,* 1999, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000).
102. Europos Komisija, *XXXrd Report on competition policy,* 2000, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001).
103. Europos Komisija, *XXXIrd Report on competition policy,* 2001, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002).
104. Europos Komisija, *XXXIIrd Report on competition policy,* 2002, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003).
105. Europos Komisija, *XXXIIIrd Report on competition policy,* 2003, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004).
106. Europos Komisija, *2004 m. konkurencijos politikos ataskaita*, (Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 2006).
107. Europos Komisija, *2005 m. konkurencijos politikos ataskaita,* (Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 2007).

ES teismų praktika ir Generalinių advokatų išvados

108. Generalinio advokato Jacobs nuomonė, pateikta 1998-05-28 *Oscar Bronner GmbH & Co. KG v. Mediaprint Zeitungs und Zeitschriftenverlag GmbH & Co. KG and Others* byloje Nr. C-7/97.
109. Generalinio advokato L. A. Geelhoed išvada byloje C-313/04, *Franz Egenberger GmbH Molkerei und Trockenwerk v. Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung,* [2006] ECR I-06331.
110. Opinion of Advocate General Jacobs, Case C- 379/98 *PreussenElectra AG v Schhleswag AG, in the presence of Windpark Reussenkoeg III GmbH and Land Schleswig-Holstein (PreussenElectra)* [2001] ECR I-2099.
111. Opinion of Advocate General Leger, case C-280/00 *Altmark Trans GmbH and Regierungspraesidium Magdeburg v Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH (Altmark)* [2003] ECR I-747.
112. Opinion of Advocate General Darmon, Joined cases C-72/91 and C-73/81, *Firma Sloman Neptun Schiffahrts AG v Seebetribsrat Bodo Ziesemer der Sloman Neptun Schiffahrts AG*, [1993] ECR I- 887.
113. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas sujungtose bylose T-458/93, T-523/93 *ENU v Commission* [1995] ECR II-2459.
114. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas byloje T-458/93 etc., *ENU* (1995) ECR II-2459.
115. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas sujungtose bylose T-149/94, T-181/94 *KLE v Commission* [1997]. ECR II-165.
116. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas byloje T-234/95 *DSG v Comission* [2000] ECR II- 2603.
117. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas byloje T-210/01 *General Electric v Commission* [2005] ECR II-5575.
118. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas byloje T-92/02, *Stadtwerke Schwäbisch Hall* (2006) ECR II-11.
119. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas byloje T-122/04, *Outokumpu Oyj* (2009) ECR II-1135.
120. Pirmosios Instatncijos Teismo sprendimas byloje T-303/05 *AceaElectrabel v Commission* [2009] ECR II-137.
121. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-30/59 *De Gezamenlijke Steekolenmijnen v High Authority of the European Coal and Steel Community* [1961] ECR I-50.
122. Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Imperial Chemical Industries Ltd. v Commission of the European Communities*. [1972]. ECR II-619.
123. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-173/73 *Italy v Commission*.[1973] ECR I-709.
124. Teisingumo Teismo sprendimas byloje 188/80 etc., *French Republic et al. v Commission* [1982] 2545.
125. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-72/83 *Campus Oil Ltd v Minister for Industry and Energy* [1984] ECR I-2727.
126. Teisingumo Teismo sprendimas byloje 290/83, *Commission v France*, [1985] ECR I-439.
127. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-248/84, *Germany v Commission* [1987] ECR I-4013.

128. Teisingumo Teismo sprendimas sujungtose bylose 240/82, 261/82, 269/82, *Stichting Sigarettenindustrie and Others v Commission* [1985] ECR 3831;
129. Teisingumo Teismo sprendimas byloje 295/85 *France v Commission* [1987] ECR 4393.
130. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-303/88 *Italian Republic v Commission* [1991] ECR I-1433.
131. Teisingumo Teismo sprendimas byloje 94/87 *Vokietija pireš Komisiją*. ECR 175.
132. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-142/87 *Belgium v Commission* [1990] ECR I-959.
133. Teisingumo Teismo sprendimas byloje 66/86, *Ahmed Saeed Flugreisen and Silver Line Reisebiuro GmbH v Zentrale zur Bekampfung unlauteren Wettbewerbs*, [1989] ECR I-803.
134. Teisingumo Teismo sprendimas sujungtose bylose C-278/92; C-280/92 S*pain v Commission* [1994] ECR I- 4103.
135. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-241/94 *France v Commission* [1996] ECR I-4551.
136. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-219/95 *P Ferriere Nord v Commission* [1997] ECR I-4411.
137. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-357/95 *ENU v Commission* [1997] ECR I-1329.
138. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-149/96, *Portugal v. Council*, [1999] ECR I-08395.
139. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-161/97 *KLE v Commission* [1999] ECR I-2057.
140. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-75/97, *Belgium v Commission* ECR I-3671 [1999].
141. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-367/98 *Commission v Portugal* [2002] ECR I-4731.
142. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C- 379/98 *PreussenElectra AG v Schhleswag AG, in the presence of Windpark Reussenkoeg III GmbH and Land Schleswig-Holstein (PreussenElectra)* [2001] ECR I-2099.
143. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-156/98 *Federal Republic of Germany v Commission* [2000] ECR I-6857.
144. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-143/99 *Adria-Wien Pipeline GmbH and Wietersdorfer and Peggauer Zementwerke GmbH I Finanzlandesdirektion für Kärnten.* ECR I-8384.
145. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-29/99 *Commission v Council*, 2002.
146. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-503/99 *Golden Shares I* [2002] ECR I- 4089.
147. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-483/99 Commission v France [2002] ECR I-4781.
148. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-503/99 Commission v Belgium [2002] ECR I-4809.
149. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-482/99 *French Republic v Commission (Stardust)* [2002] ECR I-4397.
150. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-143/33 *Adria Wien Pipeline GmbH.* [2001] ECR I-8365.
151. Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Altmark Trans v Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH* [2003] ECR I-7747.
152. Teisingumo Teismo sprendimas sujungtose bylose C-128/03 ir C-129/03 *AEM Spa ir AEM prieš Autorita per l'energia elettrica e per il gas*. ECR I-2886.

153. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-66/02, *Italy v Commission* [2005] ECR I-10901.
154. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-237/04 *Enirisorse SpA v Sotacarbo SpA* [2006] ECR I-2843.
155. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-252/05, *Thames Water Utilities* [2007] ECR I-3883.
156. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-206/06, *Essent Netwerk Noord BV v Aluminium Delfzijl BV* [2008] ECR I-2287.
157. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-176/06 *Stadtwerke Schwäbisch Hall GmbH, Stadtwerke Tübingen GmbH, Stadtwerke Uelzen GmbH prieš Komisiją.* ECR I-00170.
158. Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Komisija prieš Scott*, C-290/07, ECR I-7763.
159. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-457/10 P *Astra Zeneca v Commission.* 2012.

Europos Komisijos sprendimai

160. Komisijos sprendimas byloje COMP/39.388 – German Electricity Wholesale Market.
161. Komisijos sprendimas byloje COMP/39.401 – E.ON/GDF.
162. Komisijos sprendimas byloje COMP 39.727 – ČEZ and Others.
163. Komisijos sprendimas byloje COMP/39.736 – Siemens/Areva.2012. C /280/05.
164. Komisijos sprendimas byloje COMP/B-1/38.700 – Public Power Corporation S.A. [2009].
165. Komisijos sprendimas byloje COMP/B-1/39.386 – Long term contracts France [2007] OJ C262/32.
166. Komisijos sprendimas byloje COMP/C-/37, 451, 37.579, *Deutsche Telekom AG*, OJ L 263
167. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.493 *Tractebel/Distrigaz.* [2001].
168. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.931. *Neste/Ivo* [1998].
169. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.1231. *Ivo/Stockholm Energi* [1998].
170. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.1673 *Veba / VIAG* [2001] OL L188/1.
171. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.1806 *AstraZeneca/Novartis* [2004] OL L110/1.
172. Komisijos sprendimas byloje COMP M.1853 – EDF/EnBW 2001.
173. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.2208 *Chevron/Texaco.*
174. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.2220 *General Electric/Honeywell* [2001].
175. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.2434 *Grupo Villar MIR/EnBW/Hidroelectrica del Cantabrico.*
176. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.2947 – Verbund/Energie Allianz 2002.
177. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3075 – ECS/Iveka [2003].
178. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3268 – *Sydkraft/Graninge* [2003].
179. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3318 – ECS/Sibelga 2003.
180. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3440 – EDP/ENI/GDP.
181. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3696 – E.ON/MOL [2005].
182. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3653 – Siemens/VA Tech [2005].
183. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.3868 – *DONG/Elsam/Energie E2.* [2006].
184. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.5467 – RWE/ Essent.
185. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.5496 – VATTENFALL/ NUON ENERGY

186. Komisijos sprendimas byloje COMP/M.5978 – GDF Suez/International Power.
187. Komisijos sprendimas byloje COMP/37.966 – Distrigaz [2007] OJ C9/5
188. Komisijos sprendimas byloje COMP/38.700 – *Public Power Corporation* concerning rights for the exploration of lignite deposits in Greece.
189. Komisijos sprendimas byloje COMP/39.315 – ENI. [2009].
190. Komisijos sprendimas byloje COMP/39.388 – E.ON [2008].
191. Komisijos sprendimas byloje COMP/39.402 – RWE [2009] OJ C 133/8.
192. Komisijos sprendimas byloje COMP 39.315 – ENI foreclosure.
193. Komisijos sprendimas byloje *Electricidade de Portugal/Pego Project* [1993] OJ C265/3.
194. Komisijos sprendimas byloje IV/31.149 – Polypropylene OJ L 230 [1986].
195. Komisijos sprendimas byloje IV/33.473 – *Scottish Nuclear, Nuclear Energy Agreement*.
196. Komisijos sprendimas byloje IV/M.53 – *Aerospatiale-Alenia/de Havilland*.
197. Komisijos sprendimas byloje IV/M.931 – Neste/IVO.
198. Komisijos sprendimas byloje IV/M.1383 – *Exxon/Mobil* [2004] OL L103/1.
199. Komisijos sprendimas byloje *ISAB Energy* [1996] OJ C138/3.
200. Komisijos sprendimas byloje NN 27/2000 Germany, renewable energy law OJ C 164.
201. Komisijos sprendimas byloje *REN/Turbogas* [1996] OJ C118/7.

Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktika

202. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje A39-1939/2008.
203. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. A822-538/2009 *UAB "CSC Telecom" ir kt. v. Konkurencijos taryba.*
204. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje A502-39/2009.

Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos nutarimai

205. Konkurencijos tarybos 2004 m. gruodžio 9 d. nutarimas "Dėl reikalavimų ir sąlygų susitarimams, kurie dėl savo mažareikšmio poveikio nelaikomi Konkurencijos įstatymo 5 straipsnio 1 ir 2 dalių pažeidimu, patvirtinimo" *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 6-176.

Užsienio valstybių teismų praktika

206. Case (1945), the *Timberlane Lumber Co. v. Bank of America.*
207. Case (1976) and the *Hartford Fire Ins. Co. vs. California* case (1993).
208. Case 1945*Timberlane Lumber Co. v. Bank of America;* Case 1976.
209. Court of Appeal Dusseldorf (Oberlandesgericht Dusseldorf), 20 June 2006, VI-2 Kart 1/06 (V) – E.ON Ruhrgas. http://www.justiz.nrw.de.
210. Federal Cartel Office (Bundeskartellamt), 13 January 2006, Decision B 8 – 113/03, E.ON Ruhrgas. http//www.bundeskartelamt.de.
211. Finnish Competition Authority: Case 27/67/96.
212. Hartford Fire Ins. Co. vs. California case 1993.

213. *International Association of Machinists and Aerospace Workers* (IAM) *vs. OPEC.* 1979.
214. Market Court: 123/08 case number 209/06.KR, 14.3.2008.
215. *Prewitt Enterprises vs OPEC. 2001.*
216. The Finnish Competition Authority: Case 27/67/96.
217. The Market Court decision: 123/08 Case number 209/06/KR,14.3.2008.
218. The Supreme Administrative Court, Case: 1963 B I 5, Case 1968 II 521.
219. *United States vs. Aluminum Co. of America (Alcoa).*

Specialioji literatūra

220. Abdallah, H. Oil exports under GATT and the WTO. *OPEC Review* 29(4) 267. 2005.
221. Albers, M. Energy Liberalisation and EC Competittion Law. Annual Fordham Conference of Antitrust Law and Policy. 2001.
222. Ahlborn, Ch. Berg, C. Can State Aid Control Learn from Antitrust? The Need for a Greater Role for Competition Analysis under the State Aid Rules. *The Law of the State Aid in the European Union*. Oxford. 2005.
223. Allibert, B, Antoniadis, A. Battista, J. et all. *EU Competition Law.* Vol IV. Book Two. Claeys and Casteels, Belgium. 2008.
224. Ameye, E. Channelling of Nuclear Third Party Liability towards the Operator: Is it sustainable in a Developing Nuclear World or is there a Need for Liability of Nuclear Architects and Engineers. *European Energy and Environmental Law Review*, February Vol. 19, Issue 1. 2010.
225. Balmert, D. Brunerkreeft, G .*"Unbundling, deep ISOs and Network Investment*" Discussion paper, DP. 2009.
226. Banevičienė, A. Nehorizontalių koncentracijų teisinis reguliavimas pagal Europos Bendrijos ir Lietuvos Respublikos konkurencinę teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. 2009.
227. Bellis, V. B. *Competition Law of the European Community*. Kluwer Law International, Netherlands. 2010.
228. Bergh, C. The Relationship between sector specific Regulation and Competition Law in the Energy Sector – living apart together? Cambridge. 2012.
229. Bernaerts, I. Bernard, P *et all. EU Energy Law and Policy Yearbook*. Claeys and Casteels. 2012.
230. Bilal, S. Nicolaides, P. *Understanding State Aid Policy in the European Community*. Kluwer Law International. 1999.
231. Bjornebye, H. Investing in EU Energy Security: Exploring the Regulatory Approach to Tomorrow's Electricity Production (Energy and Environmental Law & Policy Series). *Kluwer Law International.* 2010.
232. Boerner, A. R. Negotiated Third Party Access in Germany: Electricity and Gas. 2001. *Journal of Energy and Natural Resources*. 2001.
233. Borenstein, S. The trouble with electricity markets: understanding california's restructuring disaster. *Journal of Economic Perspectives*. 16(1): 191-211. 2002.
234. Bork, R. H. *The Antitrust Paradox*. 2 nd edition Free Press New York. 1993.

235. Bouquet, A. The Euratom provisions on nuclear supply and ownership. *Nuclear Law Bulletin*. P. 1-32. 2001.
236. Breier, S C O Lenz/ Borchardt K-D, *EU-Verträge, Kommentar nach dem Vertrag von Lissabon*, 5. Auflage, Köln, Art. 194. 2010.
237. Brunekreeft, G. Negotiated Third Party Access in the German Electricity Supply Industry. *Economia Della Fonti Di Energia E Dell'Ambiente*. 2001.
238. Busekist, O. A Bridge Between Two Conventions on Civil Liability for Nuclear Damage. Joint Report by the OECD, NEA, IAEA. *International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period*. 2006.
239. Bushnell, J. California's electricity crisis: a market apart? *Energy Policy*. 32: 1045-1052. 2004.
240. Cameron, P. *The Legal Aspects of EU Energy Regulation. Implementing the new Directives on Electricity and Gas across Europe*. New York: Oxford University Press, 2005.
241. Cameron, P. *Competition in Energy Markets, Law and Regulation in the European Union*. Second Edition. Oxford University Press. 2007.
242. Cottier, T., Malumfashi, S. *et all*. Energy in WTO law and policy. *World Trade Institute. World Trade report* 2010.
243. Crawford. J., Pellet. A., Olleson. S., "*The Law of International Responsibility*" Oxford University press 2010.
244. Creti, A.; Villeneuve, B. Long-term Contracts and Take-or-Pay Clauses in Natural Gas Cabau, E. Hancer, L. et all. *EU Energy Law Vol. II EU Competition Law and Energy Markets*. Third Edition. Claeys and Casteels. 2011.
245. Cusack, T. A Tale of two Treaties: an Assessment of the Euratom Treaty in Relation to the EC Treaty. *Common Market Law Review* 40: 117-142. 2003.
246. Darulienė, L. Konkurencijos teisės taikymo ypatumai reguliuojant bankų veiklą ES ir Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Lietuvos teisės universitetas. 2002.
247. Davies, G. Understanding Market Access: Exploring the Economic Rationality of Different Conceptions of Free Movement Law. *German Law Journal*, 11(8): 671-704. 2010.
248. Delvaux. B. EU Law and the Developments of Sustainable, Competitive and Secure Energy Policy – Opportunities and Shortcomings. KU Leuven. 2011.
249. Diathesopoulos, M . From energy sector inquiry to recent antitrust decisions in European energy markets: competition law as a means to implement energy sector regulation in EU. 2009.
250. Diathesopuolos, M. Third Party Access and Refusal to Deal in European Energy Networks: How Sector Regulation and Competition Law Meet Each Other, 2010.
251. Dinnage, J. Competition in Gas Supply: The Competition Man Cometh. *Energy Natural Resources* L249-85.1998.
252. Dorigoni, S. Pontoni, F. Ownership Separation of the Gas Transportation Network: Theory and Practice. *Working paper series.* 2008.
253. Drauz, G. Conglomerate and vertical mergers in the light of Tetra Judgement. *Competition Policy Newsletter*. 2. 2005.
254. Drauz, G. Jones, Ch. EU Competition law. Vol. II Mergers and Acquisitions Book two. Claeys and Casteels. Belgium. 2012.

255. Edward Bennett, *Insuring Nuclear Risk (*Allen & Overy LLP, 15 April 2011), www.allenovery.com/AOWEB/Knowledge/Editorial.aspx?contentTypeID=1&contentSubTypeID=7944&itemID=60957&prefLangID=410.
256. Ehricke, U. Hacklander D. European Energy Policy on the Basis of the New Provisions in the Treaty of Lisbon in Bausch A. Schwenker, B. Handbook Utility Management. Berlin Heidelberg, Springer-Verlag. 2009. P. 744-746.
257. Ehlermann, D. Goyette, M. The interface between EU State aid control and the WTO's discipline on subsidies. *European State Aid Law Quarterly*. 2006.
258. Epstein, R; Rubinfeld. D. Technical Report: Effects of Mergers Involving Differentiated Products *COMP/B1/2003/07*.
259. Faull, J. Nikpay, A. *The EC law of competition*. Oxford University press, 2007.
260. Fox, E. M. US and EU Competition Law: A Comparison. *Global Competition Policies*. Institute for International Economics, U.S., 339-354. 1997.
261. Froggatt, A. The Extension of Euratom loan ceiling: an opportunity for Euratom Reform. *Euratom conference 45 years of nuclear promotion: time for change.* 2002.
262. Glachant, J. M.; Hauteclocque, A. Long-term Energy Supply Contracts in European Competition Policy :Fuzzy not Crazy. EUI Working papers/06. RSCAS, 2009.
263. Gerber, D. *Law and Competition in Twentieh Century Europe*. Oxford University Press. Oxford.1998; Monti, G. Article 81 EC and Public Policy. *Common Law Review*, 1057/39 2002.
264. Griffin, M. J.; Puller, L. S. *Electricity Deregulation Choices and Challenges*.Chicago: The University of Chicago Press, 2005.
265. Growitsch, Ch. Wein, T. Negotiated Third Party Access – An Industrial Organisation Perspective. European *Journal of Law and Economics*. 2005, 20: 165-183.
266. Grunwald, J. The Role of Euratom. *Nuclear Energy Law After Chernobyl*. 1989. p. 33-48.
267. Grunwald, J. Das Energierecht Der Europaischen Gemeinschaften EGKS-EURATOM-EG. Grundlagen - Geschichte – Geltende. 2003.
268. Handrlica, J. *Channelling of Nuclear Third Party Liability Towards the Operator Jeopardized by the Brussels Regulation.* Czech Yearbook of Public and Private International law, Vol. 2. 2011.
269. Handrlica, J. *European Nuclear Liability Law at crossroad*. ELRF Collection. Cambridge. Vol.3. p.145-180. 2012.
270. Hancher, L. *EC State Aids*. Sweet & Maxwell. 2006.
271. Hancer, L. Slow and Not So Sure: Europe's Long March to Electricity Liberalisation. Electricity Journal 9(10) p. 92-101. 1997.
272. Hancher, L. Hauteclocque, A. „Manufacturing the EU Energy Markets: the Current Dynamics of Regulatory Practice", *Competition and Regulation in Network Industries*, 11(3): 307-334. 2010.
273. Hauterlocque, A., Hancher, L. The Svenska Kraftnat case: introduction of bidding zones in Sweden. *Network Industries Quarterly*. 13/1, 2011.
274. Hauteclocque, A. Marty, F. and Pillot J."The Essential Facilities Doctrine in European Competition Policy: The Case of the Energy Markets", in J.-M. Glachant, D. Finon and A. Hauteclocque (eds.), *Competition, Contracts and Electricity Markets: A New Perspective* (forthcoming), Cheltenham: Edward Elgar. 2011.

275. Hawk, E. B. System Failure: Vertical Restraints and EC Competition Law. *CML Review* 32: 973-989, 1985.
276. Hedge, K. Fjeldstad, E. The future of European long-term natural gas contracts. Oslo. 2010
277. Hoekman, B. Mavroidis, P. C. Economic development, competition policy, and the World Trade Organization. The World Bank. 2002.
278. Hoekman, B. Holmes, P. Competition Policy, Developing Countries and the WTO. World Econ. 22, 875-893. Gerber, D. J. 2007.
279. Holt, D. The long and short of it: the impact of long-term contracts as a commercial tool. *Oxera. Agenda*. 2007.
280. Johnston, A. „The Interface between EU Energy, Environmental and Competition Law in the UK".UK national report for the XXVth FIDE Congress, Tallinn, 10 OGEL, Issue 4. 2010.
281. Jones, A. Sufrin, B. *EC Competition Law – Text, Cases and Materials*. New York Oxford University Press, 2001.
282. Jones, A. Suffrin, B. *EC Competition Law – Text, Cases and Materials*. New York Oxford University Press. 2008.
283. Jones, Ch. *EU Competition Law Volume II Mergers and Acquisitions.* Book Two. Claeys and Casteels, Belgium. 2012.
284. Jones, Ch. *EU Energy Law Volume II EU Competition Law and Energy Markets*. Claeys and Casteels. Belgium. 2012.
285. Jones, Ch. *et al. EU Energy law, Volume II: EU Competition Law and Energy Markets*. Leuven: Claeys & Casteels. 2007.
286. Katz, Shelanski. Merger Analysis and the Treatment of Uncertainty: Should We Expect Better? *Antitrust Law Journal*. 537. 566, 2007; Camesacasa et al,. The Dutch Yellow Pages Merger Case. E.C.L.R. 4, 5-8. 2009.
287. Klodt, H. Conflicts and Conflict Resolution in International Anti-trust: Do We Need International Competition Rules? *World Economics*. 24, 877-888. 2001.
288. Kokkoris, I. The Concept of Market Difinition and the SSNIP Test in the Merger Appraisal. *E.C.L.R.* Vol. 4. 2005.
289. Konoplyanik, A. Gas Transit in Eurasia: Transit Issues between Russia and the European Union and the Role of the Energy Charter. Journal of Energy and Natural Resources Law, 447- 454. 2009.
290. Kotlowski, A. „Access Rights to European Energy Networks – A Construction Site Revisited", in B. Delvaux, M. Hunt and K. Talus (eds.), *EU Energy Law and Policy Issues*, 2nd edition, Brussels: Euroconfidential, 87-118. 2010.
291. Kramer, S. A. Fusaro, P. C. Energy and Environmental Project Finance Law and Taxation. New Investment Techniques. Oxford. 2010.
292. Lapuerta, C. Pfaffenberger, W. Pfeifenberger, J. Netzzugang Deutschland: ein Laenfervergleich. *Energiewirthschaft*. 1999.
293. Larragan, J. Distributional Choices in EU Climate Change Law and Poliucy. Towards a Principled Approach? Ed. K. Deketeleare. Climate Change Law, Policy and Practice series. Wolters Kluwer Law and Business. 2011.
294. Larouche, P. Contrasting Legal Solutions and the Comparability of EU and US Experiences, *TILEC Discussion Paper*. 2006.

295. Lennartz, R., Bouquet, A. The Legal Framework of the EAEC Common Supply Policy in Nuclear Materials in the Light of the ENU and KLE Cases. *Energy in Europe*. 1996.

296. Leveque, F. Antitrust Enforcement in the Electricity and Gas Industries: Problems and Solutions for the EU. *The Electriciy Journal.* 19(5): 27-34. 2006.

297. Lindroos, M., Schnichels. Svane, D. Liberalisation of European Gas Markets – Commission settles GFU case with Norwegian gas produsers. *Competition Policy Newsletter*. 2002.

298. Liuhto, K. EU's Growing Energy Import Dependency a Major Risk. Expert article 254 Baltic Rim Economies, 31.10. 2008 Bimonthly Review 5/2008. Available in www-format < http://www.tse.fi> (Erillislaitokset>Pan-Eurooppa Instituutti>Baltic Rim Economies) 20.12.2008. (Liuhto 2008).

299. Lloyd, P. J. Multilateral rules for international competition law? World Econ. 21, 1128. 1998.

300. Lindzen, Richard S., Can Increasing Carbon Dioxide Cause Climate Change? in Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, Vol. 94, No. 16. 1997.

301. Martin. S. Strasse, Ch. La politique communautaire des aides d'Etat est-elle une politique de concurrence? Concurrences 3 /2005.

302. Medreder, W., Pesaresi, N., Hoof, M. *EU Competition Law*. Claeys and Casteels. 2008.

303. Michael G. F, Economic Models of Compensation for Damage Caused by Nuclear Accidents: Some Lessons for the Revision of the Paris and Vienna Conventions, 2 *Eur. J. L. & Econ*. 21. 1995.

304. Michael G. F, *Presentation at the 24th Annual Conference of the European Association of Law and Economics in Copenhagen, Denmark: Catastrophic Risks and First-Party Insurance 15*. 2007.

305. Miller,W., The Role of the Insurance Industry in Covering Nuclear Third Party Liability Risks, in Nuclear Third Party Liability Insurance: Status and Prospects, Proceedings of the Munich Symposium: 10-14th September. 1984.

306. Moisejevas, R. Grobuoniška kainodara kaip piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi Europos Bendrijų konkurencijos teisėje forma. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2009.

307. Moselle, B. Black, D. White, M. Implementing the Third Energy Directive in Ireland: Options for the transmission network. *LECG*. 2010.

308. Mavroidis, Petros C. (1998), "International competition rules : the existing framework", a paper presented to the international "Trade and competition in the WTO and beyond" conference, Enrico Mattei Foundation, Venice, 4 and 5 December .1998.

309. Neumann. A., Hirschhausen, Ch. Long-Term Contracts and Asset Specificity Revisited – An Empirical Analysis of Producer-Importer Relations in the Natural Gas Industry. *Discussion paper*, 2006.

310. Neumann, A.; Hirschhausen, Ch. Less Long-Term Gas to Europe? A Quantitative Analysis of European Long-Term Gas Supply Contracts. *Zeitschrift fur Energiewirtschaft*. 28(3): 175-182. 2004.

311. Norkus, I. Draudžiami susitarimai pagal Europos bendrijos konkurencijos teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas, 2001.

312. Novosad, A. Dominuojančio ūkio subjekto atsisakymo tiekti vertinimas pagal konkurencijos teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2011.
313. Nyssens, H. Cultrera, C. Schnichels, D. The Territorial restrictions case in the gas sector: a state of play. *Competition Policy Newsletter.* 2004.
314. Nyssesns, H. Osbourne, I. Profit splitting mechnisms in liberalised gas market: the devil lies in the details. *Competition Policy Newsletter*. 2005.
315. O'Donoghue, R. The Concurrent Application of Competition Law and Regulation: the Case of margin Squeeze Abuses in the Telecommunications Sector. *The Global Competition Law Centre Working Papers Series, GCLC Working Paper.*2006.
316. O'Donoghue, R., Padilla, A., J. *The Law and Economics of Article 82 EC*. Oxford and Portland, Oregon:Hart Publishing, 2006.
317. Paines, N. When do Tax measures amount to State Aid? *Moncton Chambers*. 2005.
318. Pett, N. The Proliferation of National Regulatory Authorities alongside Competition Authorities: A Source of Jurisdictional Confusion. *GCLC Working Paper* 02. 2004.
319. Pielow, Ch. J. Ehlers, E. Ownership unbundling and constitutional conflict: a typical German debate? *European Review of Energy Markets*. 2 (3). 2008.
320. Pielow J. C., Lewendel, J. 'Beyond Lisbon: EU Competences in the Field of Energy Policy', in Delvaux, B, Hunt, M, and Talus, K (eds), *EU Energy Law and Policy Issues: The ELRF Collection, Volume 3* (Intersentia, Antwerp, 2011), 268-269
321. Puikkonen, I. Cooperative Mankala – Companies – The Acceptability of the Company form in the EC Competition Law. *Helsinki Law Review*. 2010. P. 139-156.
322. Quigley. C. *European state aid law and policy*. Second edition. Hart publishing, 2009.
323. Reitsma, S ,M. *Nuclear Insurance Pools: History and Development*, in *Nuclear Accidents: Liabilities and Guarantees, Proceedings of the Helsinki Symposium*, 31 August-3 September 1992 341 (NEA-IAEA, 1993), p.345.
324. Ritter, L., Braun, D. *European Competition Law: A Practitioner's Guide*. 3 edition. Aspen Publishers, 2005.
325. Rosenthal, M. Thomas, S. European Merger Control. Verlag. C.H. Beck Miunchen. 2010.
326. Rust, A. Micheu, C. *State Aid and Tax Law.* Wolters and Kluwer. 2012.
327. Ryan, P. A Re-energised Approach to a Competetive European Electricity Market. *Journal of energy & natural resources Law.* 2009, 27(1): 42-65.
328. Rydelski, M. The EC State Aid Regime – Distortive Effects of State Aid on Competition and Trade. Cameron May.2006.
329. Schaub, A. Competition Policy and Liberalisation of Energy Markets. *European Utilities Circle*. 2000.
330. Scherer, F. M. Competition Policy Convergence: Where Next? *International Business Lawyer* 485. 24(10). 1996.
331. Schoen. W. Taxation and State Aid Law in the European Union. *Common Market Law Review*. 1999, 36/4. P. 911-936.
332. Schrijver, N. J. Sovereignty over natural resources: balancing rights and duties in an interdependent world. *Ph.D. Thesis*, University of Groningen.1995.
333. Schrerer, F. M. Competition Policies for an Integrated World Economy. The Brookings Institution, Washington DC, 1994.

334. Schulenberg, S. *Die Energiepolitik der Europäischen Union, Eine kompetenzrechtliche Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung finaler Kompetenznormen*, Nomos, 1. Auflage. Baden-Baden. 2009.
335. Schwartz, J. *International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl.* International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period, OECD, 2006.
336. Sioshansi, P. F.; Pfaffenberger, W. *Electricity market reforma in international perspective.* Oxford:Elsevier, 2006.
337. Slocock, B. EC and WTO Subsidy Control Systems – some Reflections. *The European State Aid Quarterly* 2, p.249-256. 2007.
338. Smith, E. Dzienkowski, J. Et al., International Petroleum Transactions. *Rocky Mountain Mineral Law Foundation*, 2010.
339. Stenbacka, R. Vertical effects between natural gas and electricity production: the Neste-IVO merger in Finland. In Cases in European Competition POlicy. The Economic analysis. Ed. Bruce Lyons, Cambridge.2009
340. Stern, J. Is there a Rationale for the Continuing Link to Oil Product Prices in Continental European Long Term Contracts? *OIES*.6. 2007
341. Stiglitz, J. E. *Economics of the Public Sector*, W. W. Norton & Co.; 3rd Revised edition. 2000.
342. Stoiber, C. *et al*. *Handbook on Nuclear Law*. IAEA, Vienna. 2003.
343. Sydow, H. „The Dancing Procession of Lisbon: Legal Bases for European Energy Policy", *European Energy Journal, Volume* 1, Issue 1, 33 (35, 36). 2011.
344. Szyszczak, E. *Research handbook on European State Aid Law*. Edward Edgar Publishing Limited. 2011.
345. Šaltinytė, L. Užsienio investicijų apsauga energetikos sektoriuje: teisės aiškinimo ir taikymo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
346. Švirinas, D. *Vertikaliųjų susitarimų reglamentavimas konkurencijos teisėje*. MRU. 2004.
347. Švirinas, D. Vertikaliųjų susitarimų reglamentavimas konkurencijos teisėje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2004.
348. Talus, K. Long-term natural gas contracts and antitrust law in the European Union and the United States. *Journal of World Energy Law and Business*. Vol. 4, Issue 3. P.260-315. 2011.
349. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Lietuvos teisės universitetas, 2003.
350. Taylor, M. *International Competition Law, A New Dimension for the WTO?* Cambridge university press. 2006.
351. Vaišvila, A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Mykolo Romerio universitetas. 2004.
352. Varona E.N., Galarza A.F., Crespo J.F., Alonso J.B., *Merger Centrol in The European Union: Law, Economics and Practice*, 2nd ed., (New York: Oxford University press, 2005.
353. Verloop, P. Landes V. *Merger Control in Europe 4th Edition EU, Member States and Accession States*. Kluwer Law International. 2003.
354. Vinois, J. A. *EU Energy Law. Vol VI Th Security of Energy Supply in the European Union*. Claeys and Casteels. Belgium. 2012.
355. Waller. S. W. An International Common Law of Antitrust. *New England Law Review*. 1. 1999.
356. Weare, Ch.The California Electricity Crisis: Causes and Policy Options. *Public policy institute of California*. 2003.

357. Wilson, J. *Globalisation and the Limits of National Merger Control Laws*. Kluwer Law International. Hague. 2003.
358. Wolff, K. *The Vienna International Conference on Civil Liability for Nuclear Damage.* Progress in Nuclear Energy , 1966.
359. Whish, R. *Competition Law*. 5 th edition. London. 2003.
360. Wish, R. *Competition Law*. 6 edition. Oxford. 2008.

Kiti šaltiniai

361. 3rd Legislative Package Input Paper 1: Unbundling, An ERGEG public document. *ERGEG* [interaktyvus]. Brussels, 2007-06-05 [žiūrėta 2011-05-10].< http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_PAPERS/Cross-Sectoral/2007/C07-SER-13-06-1-PD_3rdLegPackage_Unbundling_final_0.pdf>.
362. Annex A. Feed-in Tariff with Contracts for Difference. Operational Framework. [interactive] [accessed on 24 September 2013] https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/66554/7077-electricity-market-reform-annex-a.pdf.
363. Annex B. Feed in Tariff: Contracts for Difference Draft operational framework. [interactive] [accessed on 24 September 2013] https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/48373/5358-annex-b-feedin-tariff-with-contracts-for-differe.pdf.
364. Antitrust: Commission market tests measures proposed by Greece concerning the Greek electricity market.
365. Booz&Co. *Analysis of Costs and Benefits of Regional Liquefied Natural Gas Solution in the East-Baltic Area, including Proposal for Location and Technical Options under the Baltic Energy Market Interconnection Plan*, 2012 November 20, http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/doc/20121123_lng_baltic_area_report.pdf.
366. Buigues, P. A. Competition Policy versus Sector –Specific Regulation in Network Industries – The EU Experience. [interaktyvus][žiūrėta 2013-08-21] < http://unctad.org/sections/wcmu/docs/c2clp_ige7p14_en.pdf> .
367. Causes and lessons of the California electricity crisis. *The Congress of the United States Congressional Budget Office paper.* [interaktyvus]. California, 2001[žiūrėta 2011-07-07].< http://www.cbo.gov/ftpdocs/30xx/doc3062/CaliforniaEnergy.pdf>.
368. Commission Press Release IP/01/830, Commission objects to GFU joint gas sales in Norway. June [2001].
369. Commission Press Release IP/02/1084, Commission successfully settles GFU case with Norwegian gas producers.[2002].
370. Commission Press Release IP/01/578, Enterprise Oil, Statoil and Marathon to market Irish Corrib gas separately. 2001.
371. Commisssion Press Release IP/96/1214 The Commission Clears a Notified Agreement Concerning the Britannia Gas Field. [1996].
372. Commission Press Release IP/01/578, Enterprise Oil, Statoil and Marathon to market Irish Corrib gas separately. [2001].
373. Commission Press Release IP/02/1869. Commission settles investigation into territorial sales restrictions with Nigerian gas company NLNG. [2002].

374. Commission Press Release IP/03/1345. Commission reaches breakthrough with Gazprom and ENI on territorial restriction clauses. [2003].
375. Commission Press Release IP/05/195. Competition: Commission secures improvements to gas suppy contracts between OMV and Gazprom. [2005].
376. Commission Press Release - IP/11/34 [2011].
377. Commission (EC), Antitrust: Commission increases competition in the Belgian gas market- frequently asked questions MEMO 07/407.
378. Commission opens proceedings against Gazprom", 4 September 2012, Commission Press Release, IP/12/937.
379. Commission Press Release IP/02/792 of May 2002, Commission clears Synergen Venture between ESB and Statoil following strict commitments CSC, status available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp.html (Status available at http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp_status.pdf.).
380. Draft Contracts Terms https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/227071/CfD_contract__amended.pdf.
381. European Community Commission Group of Experts, Competition Policy in the New Trade Order: Strenghthening International Co-operation and Rules. Brussels [1995].
382. Europos Komisijos pranšimas dėl valstybės pagalbos priemonės taikymo Ignalinos atominei elektrinei] http://kt.gov.lt/vp/atvejai/N337-05.pdf.
383. Electricity Market Reform – ensuring electricity security of supply and promoting investment in low-carbon generation. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/197904/cfd_ia_may_update.pdf.
384. Electricity market Reform – eligibility for an exemption from the costs of Contracts for Difference. July 2013. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/210724/bis-13-974-electricity-market-reform-consultation-eligibility-for-an-exemption-from-the-costs-of-contracts-for-difference.pdf>.
385. Energijos rinkos stebėjimo centro metinė ataskaita TREN69693/2009.
386. Explanatory notes referred to Energy Bill. [interactive] [accessed on 23 September 2013] https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65645/7118-energy-bill explanatory-notes.pdf.
387. Electricidade de Portugal/Pego Project (Notice pursuant to Article 19(3) of Regulation 17) [1993] OJ C265/3.
388. Electricity market Reform: Policy Overview. November 2012. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/65634/7090-electricity-market-reform-policy-overview-.pdf.
389. EURELECTRIC study among major European Financial Analysts, 2005 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www2.eurelectric.org/DocShareNoFrame/Docs/6/DMJBHJNDPCODPILNLPCCHFNGPDB19DAD9DGGA3241TQ1/Eurelectric/docs/DLS/2005-030-0493-5April2005-2005-030-0493-2-.pdf>.
390. ESA Advisory Committee Task Force on Security of Supply. Analysis of the Nuclear Field Availability at EU. Final Report. 2005.
391. Finnish Competition Authority Yearbook 2007. Available in www-format <http://www.kilpailuvirasto.fi/tiedostot/vuosikirja-2007-englanti.pdf> 11.1.2009 (Finnish Competition Authority Yearbook).

392. *Hermo, G., et al. European Electricity Regulations from the Point of View of Investors.*
393. International Antitrust Code Working Group (Munich Group), Draft International Antitrust Code as GATT-MTO Plurilateral Trade Agreement. 1993. 65(1628). Antitrust and Trade Reg Rep.
394. Konvencijos statusas su ratifikavusių valstybių skaičiumi. [interaktyvus] [prisijungta 2013-12-02] <http://www.oecd-nea.org/law/brussels-convention-ratification.html>
395. Kroes, N. A new energy policy for a new era. *Conference on European Energy Strategy – the Geopolitical Challenges* [interaktyvus]. Lisbon, 2006-10-30 [žiūrėta 2011-07-10]. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/648&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
396. Nuclear Energy Agency, *Expose des Motifs, Revised text of the Expose des Motifs of the Paris Convention,* approved by the OECD Council on the Nov. 16, 1982, para.45, in http://www.nea.fr/html/law/nlparis motif.html, visited on Dec. 11, 2009.
397. *OAO Gazprom v Republic of Lithuania.* Final Award. 31 July 2012. Arbitration No.: V (125/2011) <http://arbitrations.ru/files/articles/uploaded/Gazprom_v_Lithuania_Final_Award_SCC.pdf>.
398. OECD Relationship between Regulators and Competition Authorities. 1998.
399. OECD Committee Lacks Enthusiasm for Draft International Antitrust Code. 1993. *Antitrust and Trade Regulation Reports*.771.
400. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010. OECD Publishing.
401. Olkiluoto-3 Nuclear Power Plant Project. [interatkyvus] [prisjungta 2013.11.11] <http://www.tvo.fi/OL3_3>.
402. Petrov, K.; Cheng, W. S.; Nunes, R. *Regulatory Models in a Liberalized European Electricity Market* [interaktyvus].EURELECTRIC SG Regulatory Models, 2004 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www2.eurelectric. org/DocShareNoFrame/Docs/2/DMJBHJNDPCODPILNLPCCHFNGVD8AY9VHYBAH4DYNYD1H/Eurelectric/docs/DLS/Regulatorymodelsreport_FINAL-2004-030-0052-2-.pdf>.
403. Putting a Price on Energy: International Pricing Mechanisms for Oil and Gas. *ECT secretariat*, 2007.
404. Questions and Answers on the third legislative package for an internal EU gas and electricity market. *Europa*. [interaktyvus]. Brussels, 2011-03-02, [žiūrėta 2011 m. birželio 8 d.].
405. Report from Finnish Competition Authority 23/13.9.2007.
406. Report from the Nordic Competition Authorities 2007, Capacity for Competition Investing for an Efficient Nordic Electricity Market. Available in www-format <http://www.kilpailuvirasto.fi/tiedostot/Capacity-for-competition.pdf > 6.1.2009 (Report from the Nordic Competition Authorities 2007).
407. Report from the Finnish Competition Authority, A Level Playing Field Precondition for Sound Electricity Markets. 13.9.2007. Interaktyvus <www.kilpailuvirasto.fi> (>news) 20.12.2008. (Report from the Finnish Competition Authority 23/13.9.2007).
408. State aid: Commission authorises €448 million aid for construction of Lithuanian LNG terminal [interaktyvus] [žiūrėta 2013-12-20] http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1124_en.html.

409. State Aid Action Plan - Less and better targeted State aid: a roadmap for State aid reform 2005-2009 COM (2005) 0107 final.
410. Stern, J. The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January. *OIES* [interaktyvus] 2006 [žiūrėta 2011-04-05]. <http://www.oxfordenergy.org.>.
411. Suskystintųjų gamtinių dujų terminalo verslo planas, 2012 m. gegužė, 31 psl. http://www.enmin.lt/pictures/dokumentu%20paketas%20LRV/SGD_verslo_planas_20120421_.pdf.
412. TATENA duomenys apie eksploatuojamus, statomus, uždaromus branduolinius objektus. [Interaktyvus] [prisijungta 2013-11-30] http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/rds2-33_web.pdf
413. The role of nuclear energy in the low carbon future. Nuclear energy agency. OECD. [interaktyvus] [prisijungta 2013 spalio 10] http://www.oecd-nea.org/nsd/reports/2012/nea6887-role-nuclear-low-carbon.pdf.
414. Valstybės pagalbos vadovas. [interaktyvus] [prisijungta 2014-02-02] < http://kt.gov.lt/vp/vp_vadovas.pdf>.
415. Viešosios konsultacijos ir pateikiamas klausimynas dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą reglametavimo ES. [interaktyvus] [prisijungta 2013-09-30] <http://ec.europa.eu/energy/nuclear/consultations/20130718_powerplants_en.htm>
416. Visagino AE verslo planas Iš Vyriausybės ir UAB „Visagino atominė elektrinė“ perspektyvos 2012 m. gegužė. [interaktyvus] [prisijungta 2013-12-17] http://www.vae.lt/files/Visagino_AE_projekto_verslo_planas.pdf.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Laura Rimšaitė

KONKURENCIJOS TEISĖS INSTITUTŲ TAIKYMO YPATUMAI ENERGETIKOS SEKTORIUJE

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Daktaro disertacija rengta 2012–2015 m., ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui ir Vytauto Didžiojo universitetui 2011 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:

doc. dr. Lina Novikovienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Aurelijus Gutauskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Nariai:

doc. dr. Virginijus Bitė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. dr. Julija Kiršienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

doc. dr. Raimundas Moisejevas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. dr. Jānis Načisčionis (Turibos universitetas, Latvijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Daktaro disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2015 m. gegužės 26 d. 14 val. Mykolo Romerio universiteto konferencijų salėje (I-414 aud.).

Adresas: Ateities g. 20 LT-08303 Vilnius, Lietuva.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2015 m. balandžio 26 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius), Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius) ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje (K. Donelaičio g. 52, Kaunas).

Laura Rimšaitė

KONKURENCIJOS TEISĖS INSTITUTŲ TAIKYMO YPATUMAI ENERGETIKOS SEKTORIUJE

Santrauka

Tiriamoji problema. Vienas iš konkurencijos politikos tikslų yra rinkos produktyvumu suteikta nauda vartotojams, todėl svarbu subalansuoti verslo ir vartotojų interesus, įgyvendinant konkurencijos politikos priemones.[551] ES užsibrėžusi siekį sukurti konkurencingą energetikos vidaus rinką, sukurti energijos išteklių pasirinkimo galimybes vartotojams, tačiau nepaisant šių ambicingų siekių, teisinis reguliavimas nėra palankus verslo projektų plėtrai energetikos sektoriuje, nes vyrauja monopolinės bendrovės, griežti reguliaciniai apribojimai, politinis kontekstas, tam tikra energetikos ir konkurencijos teisės normų kolizija, o atskirais atvejais egzistuoja ir teisinio reglamentavimo spragos.

Trečiasis energetikos direktyvų paketas numato alternatyviai taikytinus imperatyvius reikalavimus valstybėms narėms dėl vertikalios integracijos bendrovių skaidymo, tokiu būdu sudarant sąlygas konkurencijos formavimuisi rinkoje. Nors energetikos bendrovių, atitinkančių tam tikrus teisės aktų reikalavimus veikla yra reguliuojama teisės aktais, o konkretūs rodikliai tokioms bendrovėms įtvirtinami VKEKK, tačiau joms taip pat taikomi ir konkurencijos teisės reikalavimai, atitinkamai konkurencijos priežiūros institucija turi įgaliojimus imtis veiksmų, kuomet nustato konkurencijos teisės pažeidimus. Svarbu įvertinti, kokia apimtimi taikomos konkurencijos teisės nuostatos energetikos sektoriaus bendrovių veiklai.

Energetikos sektoriuje yra susiklosčiusi praktika, kad sudaromos ilgalaikės penkiolikos-dvidešimties metų trukmės tiekimo sutartys, nors energetikos ar konkurencijos teisės aktuose nėra įtvirtintų apribojimų dėl tokių sutarčių laikotarpio, tačiau vertinant konkurencijos teisės aspektu, numatyti reikalavimai nevaržyti rinkos konkurenciją ribojančiomis išlygomis. Tokios sutartys su išlygomis tampa piktnaudžiavimo įrankiu, kadangi numato galimybę bendrovėms atsisakyti suteikti prieigos teises prie infrastruktūros dėl finansinių nuostolių, kylančių iš sutartinių įsipareigojimų nesilaikymo. Svarbu išnagrinėti ir įvertinti, kokia apimtimi konkurencijos teisės nuostatomis reglamentuojamas draudimas taikyti tokius ribojimus energetikos sektoriuje.

Esamas konkurencijos teisės reglamentavimas nesuponuoja, kad energetikos bendrovių koncentracijos būtų vertinamos pagal energetikos teisės reikalavimus dėl vertikalios integracijos bendrovių skaidymo. Šiuo atveju egzistuoja teisinio reglamentavimo spraga, kuomet konkurencijos teisės nuostatose nėra įtvirtinta, kokiu santykiu turėtų būti vertinami energetikos teisės reikalavimai, apimantys vertikalios integracijos bendrovių atskyrimą. Nors teisės doktrinoje atskirai nagrinėjami kai kurie šių institutų taikymo aspektai, tačiau pasigendama kompleksiško mokslinio vertinimo, atlikto analizuojant minėtų institutų tarpusavio santykį.

551 Komisijos komunikatas Europos dujų ir elektros energijos sektorių tyrimas pagal Reglamento (EB) Nr. 1/2003 17 straipsnį galutinė ataskaita.[2006] KOM 851.

Teisinio reglamentavimo klausimas yra dar aktualesnis tarptautiniu mastu, kadangi tarptautinėse sutartyse nėra reglamentuojami konkurencijos teisės klausimai, ir šiuo atveju esanti teisinė reglamentavimo spraga lemia, kad nėra teisinių priemonių dėl jurisdikcijos taikymo OPEC susitarimų atžvilgiu. Analogiška situacija susiklosto ir branduolinės energetikos srityje, kadangi EURATOM sutartyje nėra nuostatų, reglamentuojančių konkurencijos taisykles, o praktikoje pagal analogiją taikoma SESV dėl konkurencijos teisės nuostatų, kiek ji neprieštarauja specialiajam reglamentavimui, įtvirtintam EURATOM sutartyje. SESV numatyta, kad valstybės narės gali pačios nustatyti savo energijos išteklių balansą, tačiau ES antriniais teisės aktais yra numatomos gairės, kryptys bei siektini rodikliai, kurie apriboja valstybių teisę pasirinkti. Prioritetas teikiamas atsinaujinančių energijos išteklių skatinimo priemonėms, tačiau tokių mechanizmų taikymas branduolinės energetikos technologijų skatinimui nėra įgyvendinamas. Branduolinės energetikos sektorius ir toliau nėra reglamentuojamas naujose, 2014-2020 m. valstybės pagalbos aplinkosaugos ir energetikos gairėse, kuriose pirmą kartą įtvirtinamas teisinis reglamentavimas energetikos sektoriui, todėl šioje srityje taip pat egzistuoja teisinio reglamentavimo spraga. Išlieka poreikis atlikti teisės aktų, reglamentuojančių valstybės pagalbos klausimus bei energetikos sektorių, analizę, siekiant nustatyti šių teisės šakų santykį ir jų institutų taikymo apimtį.

Tyrimo objektas: konkurencijos teisės institutų vieta energetikos sektoriaus teisiniame reglamentavime, šių institutų poveikis bendram ES vidaus rinkos liberalizavimui.

Tyrimo tikslas: ištirti draudžiamų susitarimų, piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi, koncentracijų ir valstybės pagalbos institutų kompleksinio taikymo galimybes, užtikrinant tvarią ir konkurencingą energetikos sektoriaus plėtrą.

Disertacinio tyrimo uždaviniai

1. Atskleisti energetikos teisės reguliavimo mechanizmų ir konkurencijos teisės priemonių taikymo santykį ES bendros vidaus rinkos kūrimo kontekste.
2. Nustatyti ilgalaikėse energijos tiekimo sutartyse naudojamų išlygų poveikį rinkos liberalizavimui bei dominuojančios padėties sukūrimui.
3. Atskleisti koncentracijų instituto santykį su energetikos teisės liberalizavimo modeliais.
4. Atskleisti valstybės pagalbos instituto taikymo problematiką energetikos sektoriuje.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Užtikrinant veiksmingą konkurenciją ir kokybiškų paslaugų teikimą vartotojams, energetikos sektoriaus reguliavimas turėtų būti mažinamas, o taikant konkurencijos taisykles, rinka liberalizuojama.
2. VKEKK, kaip nepriklausomas reguliatorius, turėtų prižiūrėti, kad didelę įtaką rinkoje turintys ūkio subjektai ilgalaikėse energijos tiekimo sutartyse nenustatytų antikonkurencinių sąlygų, stipriai ribojančių kitų rinkos dalyvių veiksmus.
3. Didelę rinkos dalį užimančių ūkio subjektų susitarimai dėl energijos išteklių tiekimo turėtų būti formalizuojami, energetikos teisės aktuose numatant draudimą įtrauti konkurenciją ribojančias sąlygas.

4. Siekiant mažinti aukšto lygio tarpvalstybines koncentracijas, konkurencijos priežiūros institucijos, nagrinėdamos koncentracijų poveikį rinkoms, turėtų šiuos veiksmus vertinti ne tik pagal konkurencijos teisės, bet ir pagal energetikos teisės nuostatas dėl veiklų atskyrimo.
5. Kuriant ES energetikos vidaus rinką, turėtų būti atsisakoma griežtai formalizuotų valstybės pagalbos teisėtumo kriterijų, įtvirtintų valstybės pagalbos gairėse, pagal kuriuos vertinama naujų energetikos infrastruktūros projektų atitiktis konkurencijos teisės nuostatoms.

Tyrimų apžvalga. Šis darbas yra pirmasis kompleksiškas tyrimas, analizuojantis konkurencijos teisės institutų taikymą energetikos sektoriuje, poveikį vidaus rinkos sukūrimui bei liberalizavimui. Daug dėmesio atskirų konkurencijos institutų analizei skiria Lietuvos mokslininkai. I. Norkus disertacijoje[552] nagrinėjo draudžiamų susitarimų institutą, L. Darulienė[553] disertacijoje nagrinėjo konkurencijos teisės nuostatas, taikomas bankų veiklai, D. Švirinas[554] disertacijoje bei monografijoje analizavo vertikaliųjų susitarimų problemas. A. Banevičienė[555] savo darbe nagrinėjo koncentracijų klausimus. R. Moisejevo[556] disertacijoje „Grobuoniška kainodara kaip piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi Europos Bendrijų konkurencijos teisėje forma“ analizuojami vieno iš piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi subinstituto taikymo ypatumai. A. Novosad [557]disertacijoje analizavo dominuojančio ūkio subjekto atsisakymą tiekti, tačiau autorė nenagrinėjo energetikos sektoriuje taikomo trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimo mechanizmo ir jo santykio su atsisakymu tiekti. Teisės doktrinoje buvo analizuotas piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas bei įvairūs jo praktinio taikymo probleminiai aspektai, tačiau teisės moksle nebuvo atlikta išsamesnė šio instituto taikymo analizė būtent energetikos sektoriuje.

Tam tikrus energetikos sektoriaus probleminius aspektus aptarė L. Šaltinytė[558] savo disertacijoje „Užsienio investicijų apsauga energetikos sektoriuje: teisės taikymo ir aiškinimo problemos“. Autorė nagrinėja energetikos sektoriuje taikomo užsienio investicijų apsaugos režimo pagrindinius probleminius aspektus. V. Kanapinskas disertacijoje „Gamtinių dujų rinka Lietuvoje: valstybinio reguliavimo tikslai ir teisinio reguliavimo problemos“ nemažai dėmesio skiria energetikos reguliatoriaus padėties vertinimui bei reguliacinių mechanizmų

552 Norkus, I. Draudžiami susitarimai pagal Europos bendrijos konkurencijos teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas, 2001.

553 Darulienė, L. Konkurencijos teisės taikymo ypatumai reguliuojant bankų veiklą ES ir Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Lietuvos teisės universitetas, 2002.

554 Švirinas, D. Vertikaliųjų susitarimų reglamentavimas konkurencijos teisėje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2004,

555 Banevičienė, A. Nehorizontalių koncentracijų teisinis reguliavimas pagal Europos Bendrijos ir Lietuvos Respublikos konkurencinę teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2009.

556 Moisejevas, R. Grobuoniška kainodara kaip piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi Europos Bendrijų konkurencijos teisėje forma. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2009.

557 Novosad, A. Dominuojančio ūkio subjekto atsisakymo tiekti vertinimas pagal konkurencijos teisę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2011.

558 Šaltinytė, L. Užsienio investicijų apsauga energetikos sektoriuje: teisės aiškinimo ir taikymo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

santykiams.[559] Tačiau Lietuvoje nėra pateikiama išsami mokslinė studija apie konkurencijos teisės normų taikymą energetikos sektoriuje.

Užsienio autoriai daugiau dėmesio skiria konkurencijos teisės taikymo analizei energetikos sektoriuje. P. D. Cameron[560], Ch. Jones[561] analizuoja konkurencijos teisės taikymą energetikos sektoriuje, apžvelgia valstybių patirtį, įgyvendinant trečiojo energetikos direktyvų paketo reikalavimus, liberalizuojant rinką, bet išsamiau neanalizuoja konkurencijos instrumentų taikymo energetikos sektoriaus bendrovėms. A. Neumann ir Ch. Hirschhausen[562] nagrinėja ilgalaikių energijos tiekimo sutarčių poveikį rinkos liberalizavimui, santykį su konkurencijos teisės institutais. M. Diathesopoulos[563] savo darbuose analizavo tam tikrus trečiųjų šalių prieigos teisės užtikrinimo aspektus. J. M. Glachant ir A. Hauteclocque[564] nagrinėjo kai kuriuos ilgalaikio energijos tiekimo sutarčių aspektus bei poveikį vidaus rinkos kūrimui. Atsisakymo tiekti subinstitutą išsamiai analizavo A. J. Padilla ir R. O. Donoghue L. knygoje[565], tačiau šis institutas analizuotas daugiau bendrame konkurencijos teisės kontekste, o ne specifiniame sektoriniame tyrime, akcentuojant energetikos sektoriaus problematiką. Ritter ir W. D. Braun[566] savo knygoje nagrinėjo ir kai kuriuos konkurencijos teisės institutų taikymo aspektus energetikos sektoriuje. J. Faull ir A. Nikpay [567]savo knygoje pateikia atskirų sektorių trumpą apžvalgą konkurencijos teisės taikymo klausimais, apžvelgia pagrindinius energetikos sektoriaus reglamentavimo klausimus. Taip pat šiek tiek dėmesio energetikos sektoriaus reglamentavimui skiria Van Bael Bellis,[568]kuris labiau akcentuoja energetikos sektoriaus liberalizavimą numatančias direktyvas ir trumpai apžvelgia konkurencijos teisės taikymą energetikos sektoriuje, bet plačiau šių klausimų nenagrinėja. Nemažai dėmesio valstybės pagalbos instrumentų taikymui skiria C. Quigley[569]savo knygoje, autorius plačiai analizuoja valstybės pagalbos institutą, jo taikymo formas, tačiau nėra pateikiama valstybės pagalbos instituto taikymo analizė energetikos sektoriuje, daugiau nagrinėjami bendro pobūdžio valstybės pagalbos instituto taikymo klausimai. Teisės

559 Kanapinskas, V. Gamtinių dujų rinka Lietuvoje: valstybinio reguliavimo tikslai ir teisinio reguliavimo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. 2014.

560 Cameron, P. *The Legal Aspects of EU Energy Regulation. Implementing the new Directives on Electricity and Gas across Europe*. New York: Oxford University Press, 2005.

561 Jones, Ch. *et al. EU Energy law, Volume II: EU Competition Law and Energy Markets*. Leuven: Claeys & Casteels, 2007.

562 Neumann. A.; Hirschhausen, Ch. Long-Term Contracts and Asset Specificity Revisited –An Empirical Analysis of Producer-Importer Relations in theNatural Gas Industry. *Discussion paper*, 2006.

563 Diathesopuolos, M. Third Party Access and Refusal to Deal in European Energy Networks: How Sector Regulation and Competition Law Meet Each Other, 2010.

564 Glachant, J. M.; Hauteclocque, A. Long-term Energy Supply Contracts in European Competition Policy :Fuzzy not Crazy. EUI Working papers. RSCAS, 2009/06.

565 O'Donoghue, R., Padilla, A., J. *The Law and Economics of Article 82 EC*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006.

566 Ritter, L., Braun, D. *European Competition Law: A Practitioner's Guide*. 3 edition. Aspen Publishers, 2005.

567 Faull, J.; Nikpay, A. *The EC law of competition*. Oxford University press, 2007.

568 Bellis, V. B. *Competition Law of the European Community*. Kluwer Law International, Netherlands, 2010.

569 Quigley. C. *European state aid law and policy*. Second edition. Hart publishing, 2009.

doktrinoje daugiau buvo atskirai nagrinėti kai kurie energetikos arba konkurencijos teisės institutų probleminiai aspektai, tačiau pasigendama kompleksiško požiūrio, derinant bendrovėms taikomus *ex ante* ir *ex post* reikalavimus.

Šie autoriai daugiau susistemina ir apibendrina pateikiamą informaciją, kai kurie iš jų minėtus klausimus nagrinėja ekonominių analizių pagalba. Mažai dėmesio yra skiriama konkrečių konkurencijos teisės normų taikymo energetikos sektoriuje nagrinėjimui, jų praktinio įgyvendinimo problemoms gvildenti bei kompleksiškai konkurencijos teisės analizei energetikos sektoriuje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: keturi dėstomosios dalies skyriai, išvados, pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas, santrauka. Siekiant išsamiai išnagrinėti konkurencijos teisės institutų taikymo specifiką energetikos sektoriuje, analizuojama susiklosčiusi praktika bei kylančios problemos būtent teisiniais, ekonominiais, politiniais aspektais, kurie turi įtakos vidaus rinkos funkcionavimui. Todėl šiame darbe neapsibojama tik teisiniais klausimais, kompleksiškai nagrinėjama energetikos sektoriaus specifika, siekiant nustatyti esamas teisinio reglamentavimo kolizijas ar spragas.

Pirmajame skyriuje, analizuojamas energetikos sektoriaus teisinis reglamentavimas, rinkos liberalizavimo poreikis, energetikos teisės nuostatų santykis su konkurencijos teisės reikalavimais. Nagrinėjamos SESV naujovės, reglamentuojančios energetikos sektoriaus klausimus. Analizuojami probleminiai Euratomo sutarties santykio su SESV aspektai. Šioje dalyje taip pat analizuojami ir tarptautinės konkurencijos teisės klausimai bei tarptautinių organizacijų vaidmuo, užtikrinant konkurencijos nuostatų laikymąsi energetikos sektoriuje.

Antrajame skyriuje aptariamas draudžiamų susitarimų ir piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi institutas bei jų poveikis energetikos rinkos liberalizavimui. Siekiant išsamiai atskleisti minėto santykio problematiką, analizuojama Komisijos, ESTT praktika draudžiamų susitarimų bylose, išskiriamos piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi rūšys, būdingos energetikos sektoriui. Nagrinėjamos ilgalaikės energijos tiekimo sutartys, apimančios papildomus apribojimus bei tokių sutarčių poveikis konkurencingos vidaus rinkos formavimuisi.

Trečiajame skyriuje atskleidžiamas koncentracijų poveikis rinkos konkurencingumui, analizuojami energetikos įmonių susijungimaiir įsigijimai, bei jų ribojamasis poveikis rinkai, apžvelgiami Komisijos sprendimai bei kiti dokumentai. Vertinamas energetikos teisėje numatytų bendrovių skaidymo mechanizmo santykis su konkurencijos teisėje įtvirtintu bendrovių koncentracijų institutu.

Ketvirtajame skyriuje pateikiama valstybės pagalbos instituto teisinė analizė, aptariami konkretūs Lietuvos bei ES valstybių pagalbos atvejai, taikyti energetikos sektoriuje. Analizuotas šio instituto poveikis konkurencingos vidaus rinkos sukūrimui. Vertinant atskiras valstybės pagalbos instituto kategorijas, atskleidžiamas poveikis rinkos konkurencingumui bei verslo ir vartotojų interesų derinimui. Šioje dalyje taip pat nagrinėjama valstybės pagalbos modernizavimo iniciatyva ir naujos teisėkūros poveikis energetikos rinkai. Darbe taip pat skiriamas dėmesys ir šiuo metu Komisijos vykdomai valstybės pagalbos modernizavimo iniciatyvai ir su ja susijusiais teisės aktų projektais, aktualiais energetikos sektoriui.

Disertacinio darbo metodai.

Disertaciniame darbe siekiant atskleisti bei išsamiai išnagrinėti tyrimo problematiką, naudojami toliau aptariami tyrimo metodai.

Sisteminės analizės metodas leidžia nagrinėti tikrovės reiškinius kaip atskirus komponentus ir kaip visumą.[570] Naudojant šį metodą integruotai per konkurencijos teisės normų analizę bei praktinio taikymo aspektus nustatytos energetikos sektoriuje kylančios problemos, susijusios su konkurencijos institutų taikymu. Sisteminės analizės metodu buvo nagrinėjami konkurencijos teisės nuostatų įgyvendinimo ypatumai energetikoje, atskleidžiant santykio problemas. Šis metodas leido kompleksiškai vertinti nagrinėjamą problemą, ieškoti alternatyvų esamos problemos sprendimui.

Lyginamasis istorinis metodas, naudojamas siekiant sugretinti atitinkamus reiškinius skirtinguose istorinio vystymosi etapuose.[571] Šiuo metodu buvo visapusiškai atskleidžiamos energetikos teisinio reglamentavimo ištakos, analizuoti energetikos teisės vystymosi laikotarpiai bei reguliacinės aplinkos pokyčiai, lėmę energetikos ir konkurencijos teisės santykio su atsiradimą ir koreliaciją.

Lyginamasis metodas padėjo sugretinti skirtingose valstybėse taikomą praktiką bei pasitelkus kitų valstybių patirtį, pateikti teisinio reglamentavimo vertinimą lyginamuoju aspektu. Šiuo metodu buvo nagrinėjama JK praktika, įgyvendinant branduolinės energetikos projektą, taip pat lyginami skirtingo teisinio reglamentavimo ypatumai Japonijos bei JAV civilinės atsakomybės už branduolinę žalą srityje.

Lingvistinis metodas naudojamas, siekiant atskleisti tiriamų teisės normų turinį ir prasmę remiantis jų žodine išraiška, įtvirtinta atitinkamuose teisės aktuose. Šiuo metodu buvo analizuojamos piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi rūšys, pasireiškiančios energetikos sektoriuje, kurios nėra reglamentuojamos energetikos bei konkurencijos teisės aktais, tačiau vartojamos Komisijos sprendimuose.

Dokumentų analizės metodas, taikomas, analizuojant LR, ES, tarptautinius teisės aktus, ESTT praktiką, Komisijos sprendimus, susijusius su energetikos sektoriaus reglamentavimu. Šis metodas buvo svarbus, siekiant išsiaiškinti įvairių dokumentų esmę, padėjo atskleisti teisinio reglamentavimo ypatumus kirtingose valstybėse, atskleisti konkurencijos bei energetikos teisės normų konkurencijos bei kolizijos aspektus.

Metaanalizės metodas leido naujai įvertinti kitų tyrėjų atliktus tyrimus energetikos bei konkurencijos teisės srityje ir daryti apibendrinamąsias išvadas. Todėl darbe buvo išsamiai analizuojami užsienio bei Lietuvos tyrėjų darbai, kurie publikuoti mokslo darbuose.

Išvados. Atlikus tyrimą, galime konstatuoti, kad darbo pradžioje iškeltas tikslas yra pasiektas, suformuoti uždaviniai įgyvendinti, ginamieji teiginiai pasitvirtino iš dalies.

1. SESV 194 str. nuostatos, kuriomis reglamentuojamas energetikos sektorius, nustatant valstybėms narėms teisę pasirinkti nacionalinį energijos išteklių balansą, sukuria neaiškumą dėl kompetencijų pasidalijimo tarp ES ir valstybių narių. Ši ES pirminės teisės nuostata ribojama ES antrinėje teisėje įtvirtintais kriterijais dėl atitinkamose valstybėse narėse siektino energijos išteklių kiekio nustatymo. Toks teisinis reglamentavimas lemia, kad valstybių narių teisė pačioms nusistatyti savo energijos išteklių balansą yra ribojama, nustatant kriterijus bei įpareigojimus dėl

570 Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Lietuvos teisės universitetas, 2003.

571 Tidikis, R., *supra note* 30.

tam tikro energetikos išteklių kiekio bendrame energijos balanse, kuris įtvirtintas ES antriniuose teisės aktuose.

2. Energetikos teisės aktuose nėra aiškiai išskirta konkurencijos teisės normų taikymo apimtis. Todėl išnagrinėjus Komisijos bei ESTT praktiką dėl atskirų konkurencijos teisės institutų taikymo, nustatėme, kad nesant aiškaus normų atskyrimo įtvirtinimo, šie subjektai turi platesnę diskrecijos teisę vertinti energetikos teisiniuose santykiuose susiklostančių normų atitiktį konkurencijos teisės reikalavimams.

3. Energetikos sektoriaus priežiūros funkcijos yra suteiktos šio sektoriaus reguliatoriui, kuris turi energetikos teisės aktuose apibrėžtą diskrecijos teisę reguliuojamiems ūkio subjektams nustatyti viršutines kainų ribas, vykdyti sektoriaus priežiūros funkciją. Energetikos sektoriaus reguliatorius, atlikęs rinkos tyrimą, turi teisę ūkio subjektus pripažinti didelę įtaką turinčiais rinkos dalyviais, tačiau konkurencijos ir energetikos teisės normomis nėra aiškiai atskirtos specializuotų priežiūros institucijų funkcijos. Energetikos įstatymo suteikiama diskrecijos teisė VKEKK nėra aiškiai atskirta nuo Konkurencijos įstatymo numatytų įgaliojimų, suteiktų Konkurencijos tarybai.

4. Branduolinės energetikos sektoriui taikomas specialusis reglamentavimas, įtvirtintas Euratomo sutartyje, tačiau joje nėra konkurencijos taisykles reglamentuojančių nuostatų, pastarosios numatytos tik SESV. Šioje srityje egzistuoja teisinio reglamentavimo spraga, kadangi branduolinės energetikos srityje taikomos konkurencijos teisės nuostatos, kurios įtvirtintos SESV.

5. OPEC sudaryti susitarimai apima naftos kainų nustatymą, tačiau egzistuoja jurisdikcijos taikymo, dėl tokių susitarimų atitikties konkurencijos teisės nuostatoms, problema. Teisės aktuose nėra suteikti įgaliojimai konkrečiam subjektui vertinti tokių susitarimų atitiktį konkurencijos taisyklėms, nors tokie susitarimai daro žymų poveikį pasaulinėms naftos kainoms, o konkurencijos teisės aspektu gali būti vertinami kaip konkurenciją ribojantys susitarimai. Teisinis reglamentavimas nėra pakankamas, kad suteiktų įgaliojimus konkrečiam subjektui, spręsti ginčus, atsirandančius būtent iš OPEC susitarimų. Todėl šią teisinio reglamentavimo spragą siūlytina spręsti konkurencijos taisykles įtvirtinant PPO susitarimuose, kuriuose taip pat būtų numatomas ir ginčų sprendimo institutas.

6. Energetikos sektoriuje vyrauja ilgalaikių energijos išteklių tiekimo sutartys, kuriose numatomos konkurenciją ribojančios išlygos, apimančios: „imk arba mokėk“, galutinės tiekimo vietos, neperpardavimo kriterijus. Nei konkurencijos įstatymas, nei energetikos teisės aktai nenumato draudimų įtraukti tokias išlygas į ilgalaikes sutartis. Nors kaip parodė praktikos analizė, tokių sąlygų įtraukimas į ilgalaikes sutartis lemia, kad rinkoje sukuriamos monopolijos, bendrovės piktnaudžiauja dominuojančia padėtimi, taip pat sudaromos kliūtys patekti naujiems ūkio subjektams, apribojama galimybė vartotojui pasirinkti energijos išteklių tiekėją, kartu išlaikomos aukštos paslaugų kainos. Dujų bei Elektros direktyvose yra numatyta, kad trečiųjų šalių prieigos teisė gali nebūti suteikiama, jeigu tenkinami kriterijai dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimo,

patirtų didelių investicijų bei patiriamų nuostolių dėl „imk arba mokėk“ sutartinės išlygos. Kaip parodė atliktas tyrimas, ūkio subjektai, valdantys perdavimo tinklus, piktnaudžiauja šiomis išlygomis ir atsisako suteikti prieigos teises dėl turimų sutartinių įsipareigojimų, kurie dažnai būna prieštaraujantys konkurencijos teisės nuostatoms. Todėl siūlytina nustatyti aiškesnį reglamentavimą, kuriuo numatomi konkretūs ribojimai PSO dėl konkurenciją ribojančių išlygų įtraukimo į ilgalaikes energijos išteklių tiekimo sutartis bei daugiau įgaliojimų dėl konkurencijos priežiūros suteikti Konkurencijos tarybai.

7. Vystantis energetikos sektoriui ir išskirtiniais atvejais, įgyvendinant didelius infrastruktūros plėtros projektus, vis dar išlieka poreikis investuotojams užsitikrinti patirtų investicijų grąžą, tačiau nesat tokių investicijų, nėra poreikio suvaržyti rinką ilgalaikėmis sutartimis. Didelę rinkos dalį užimančių bei monopolinių bendrovių sudarytos ilgalaikės energijos išteklių tiekimo sutartys pagal juose įtvirtintas konkurenciją ribojančias išlygas, dažnai lemia rinkos suvaržymą, bei tokių ūkio subjektų piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi veiksmus, todėl energijos išteklių, ypač gamtinių dujų, tiekimas turėtų būti vykdomas naudojantis prekybos ištekliu biržoje taisyklėmis, kurios grindžiamos paklausos-pasiūlos principu, arba suteikiant daugiau galių reguliatoriui.

8. Konkurencijos teisės aktuose nėra aiškiai įtvirtinto reikalavimo vertinti atitiktį veiklų atskyrimo įpareigojimams pagal trečiojo energetikos paketo nuostatas. Toks reglamentavimas įtvirtintas tik gamtinių dujų bei elektros energetikos įstatymuose ir atitinkamai kyla neaiškumas dėl kompetencijų pasidalijimo tarp konkurencijos priežiūros institucijos bei energetikos sektoriaus reguliatoriaus. Konkurencijos įstatyme nėra numatytų kriterijų dėl koncentracijų vertinimo pagal veiklų atskyrimo reikalavimus, kurie įtvirtinti gamtinių dujų bei elektros energetikos įstatymuose. Atititinkamai konkurencijos įstatyme nėra apibrėžta, kokiu aspektu turėtų būti vertinamos rinkos, kuriose siekiama vykdyti koncentraciją ir gali būti daromas neigiamas poveikis. Energetikos sektoriaus specifika lemia, kad esamas reglamentavimas konkurencijos įstatyme, taikant jį minėtam sektoriui, yra nepakankamas ir turėtų būti papildytas specialiosiomis nuostatomis dėl energetikos sektoriaus rinkų vertinimo.

9. Detalus energetikos sektoriaus reglamentavimas valstybės pagalbos priemonių klausimais yra ydingas dėl atitikties SESV 194 str. nuostatoms, pagal kurias valstybės narės gali pačios nuspręsti, koks turėtų būti nacionalinis energijos išteklių balansas. Valstybės pagalbos aplinkosaugai ir energetikai gairėse 2014-2020 m. nėra nuostatų, skirtų branduolinei energetikai, nors kitos mažo anglies dioksido išmetimo technologijos yra aptartos ir pagalbos priemonės joms numatytos. Todėl atsiranda teisinio reglamentavimo spraga, kadangi branduolinės energetikos srityje konkurencijos taisyklės nenumatytos, o specialiosios valstybės pagalbos klausimus energetikos srityje reglamentuojančios gairės taip pat neįtvirtina tokių nuostatų. Išnagrinėjus Komisijos bei ESTT praktiką nustatėme, kad specializuoto teisinio reglamentavimo trūkumas sukuria prielaidas platesniai institucijų diskrecijai, kadangi nėra aiškaus funkcijų pasidalijimo ir atskyrimo.

10. Svarbūs veiksniai energetikos rinkos liberalizavimui yra ne tik vertikalios integracijos bendrovių skaidymas, tačiau ir naujų energijos gamybos pajėgumų plėtojimas, tarpvalstybinių jungčių tiesimas. Nauji energetikos plėtros projektai, kurie sudaro prielaidas alternatyvių konkurencingų energijos gamybos ir tiekimo būdų įgyvendinimui, valstybės pagalbos aspketu yra griežtai vertinami dėl atitikties konkurencijos teisės nuostatoms, bei neigiamos intervencijos į rinką, kurioje dažniausiai veikia viena monopolinė ar dominuojančią padėtį užimanti bendrovė. Toks teisinis reglamentavimas lemia, kad rinka išlieka uždara ir nekonkurencinga dėl esamų rinkos nepakankamumų, tačiau naujų projektų plėtojimas vertinamas kaip turintis neigiamą poveikį rinkai. Tokia situacija buvo susiklosčiusi JK, vystant branduolinės energetikos projektą, kurio atitikties valstybės pagalbos nuostatoms derinimas su Komisija užtruko daugiau nei metus, bei Lietuvoje įgyvendinto SGD terminalo projektas, kuris taip pat ilgai derintas su Komisija. Ši problema galėtų būti sprendžiama, sumažinant griežtus reikalavimus dėl ūkio subjektų atitikties valstybės pagalbos kriterijams.

Pasiūlymai

1. Spendžiant identifikuotą teisinio reglamentavimo spragą, siūlytina Euratomo sutartyje numatyti konkurencijos taisykles 6 skirsnyje, reglamentuojančiame ypatingąsias nuostatas, papildant atskiru 11 skyriumi, skirtu konkurencijos taisyklėms ir jį išdėstant tokiu būdu:

“6 skirsnis
11 skyrius Konkurencijos taisyklės

106 a straipsnis

Kaip nesuderinami su vidaus rinka yra draudžiami: visi įmonių susitarimai, įmonių asociacijų sprendimai ir suderinti veiksmai, kurie gali paveikti valstybių narių tarpusavio prekybą ir kurių tikslas ar poveikis yra konkurencijos trukdymas, ribojimas arba iškraipymas vidaus rinkoje, būtent tie, kuriais:

a) tiesiogiai ar netiesiogiai nustatomos pirkimo ar pardavimo kainos arba kokios nors kitos prekybos sąlygos;

b) ribojama arba kontroliuojama gamyba, rinkos, technikos raida arba investicijos;

c) dalijamasi rinkomis arba tiekimo šaltiniais;

d) lygiaverčiams sandoriams su kitais prekybos partneriais taikomos nevienodos sąlygos, dėl ko jie patenka į konkurencijos atžvilgiu nepalankią padėtį;

e) sutartys sudaromos tik kitoms šalims priimant papildomus įsipareigojimus, kurių pobūdis arba komercinė paskirtis neturi nieko bendra su tokiu sutarčių dalyku.

Tačiau šio straipsnio 1 dalies nuostatos gali būti paskelbtos netaikytinomis:
— įmonių susitarimams arba tokių susitarimų rūšims;
— įmonių asociacijų sprendimams arba tokių sprendimų rūšims;

— suderintiems veiksmams arba tokių veiksmų rūšims,

kurie padeda tobulinti prekių gamybą ar paskirstymą arba skatinti technikos ar ekonomikos pažangą, kartu sudarydami sąlygas vartotojams sąžiningai dalytis gaunama nauda, ir kurie:

c) atitinkamoms įmonėms nenustato jokių apribojimų, nebūtinų šiems tikslams pasiekti;

d) nesuteikia tokioms įmonėms galimybės panaikinti konkurenciją didelei atitinkamų produktų daliai.

106 b straipsnis

Kaip nesuderinamas su vidaus rinka draudžiamas bet koks vienos ar keleto įmonių piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi vidaus rinkoje arba didelėje jos dalyje, galintis paveikti valstybių narių tarpusavio prekybą.

Toks piktnaudžiavimas konkrečiai gali būti:

a) nesąžiningų pirkimo ar pardavimo kainų arba kokių nors kitų nesąžiningų prekybos sąlygų tiesioginis ar netiesioginis nustatymas;

b) gamybos, rinkų arba technikos raidos ribojimas pažeidžiant vartotojų interesus;

c) nevienodų sąlygų taikymas lygiaverčiams sandoriams su kitais prekybos partneriais, dėl ko jie patenka į konkurencijos atžvilgiu nepalankią padėtį;

d) vertimas sudaryti sutartis kitoms šalims prisiimant papildomus įsipareigojimus, kurių pobūdis ir komercinė paskirtis neturi nieko bendra su tokių sutarčių dalyku.

106c straipsnis

Išskyrus tuos atvejus, kai Sutartys nustato kitaip, valstybės narės arba iš jos valstybinių išteklių bet kokia forma suteikta pagalba, kuri, palaikydama tam tikras įmones arba tam tikrų prekių gamybą, iškraipo konkurenciją arba gali ją iškraipyti, yra nesuderinama su vidaus rinka, kai ji daro įtaką valstybių narių tarpusavio prekybai.

Vidaus rinkai neprieštaraujančia gali būti laikoma pagalba, skirta branduolinės energetikos plėtrai skatinti, jei ji netrikdo prekybos sąlygų ir neprieštarauja bendram interesui.“

2. Sprendžiant nustatytą problemą, susijusią su VKEKK ir Konkurencijos tarybos kompetencijų pasidalijimu, siūlytina numatyti pakeitimus Lietuvos Respublikos energetikos įstatymo 8 straipsnio 9 dalies nuostatose, numatant, kad priežiūrą, susijusią su konkurenciją ribojančios sutartinės praktikos nustatymu, atlieka Konkurencijos taryba ir panaikinti tokius įgaliojimus VKEKK.

„8 straipsnis. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

9. Komisija atlieka šias funkcijas:

1) tvirtina reguliuojamosios veiklos apskaitos reikalavimus;

2) tvirtina valstybės reguliuojamų kainų nustatymo metodikas, nustato valstybės reguliuojamas kainas ir kainų viršutines ribas;

3) prireikus rengia ir teikia Vyriausybei valstybės reguliuojamų kainų nustatymo principus;

4) kontroliuoja, kaip taikomos valstybės reguliuojamos kainos ir tarifai;

5) tvirtina energetikos objektų (tinklų, sistemų, įrenginių) prijungimo įkainius, vadovaudamasi atskirų energetikos sektorių teisinius pagrindus reglamentuojančiuose įstatymuose nustatytais įkainių nustatymo bendraisiais kriterijais;

6) vienašališkai nustato valstybės reguliuojamas kainas, jeigu energetikos įmonės nesilaiko šių kainų nustatymo reikalavimų;

7) nustatydama valstybės reguliuojamas kainas, įvertina teikiamų paslaugų sąnaudas atsižvelgdama į protingumo kriterijus atitinkančią investicijų grąžą;

8) išduoda energetikos veiklos licencijas, jas keičia, sustabdo licencijų galiojimą, panaikina galiojimo sustabdymą, panaikina licencijų galiojimą, prižiūri ir kontroliuoja energetikos įmonių licencijuojamą veiklą;

9) nustato energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimus ir kontroliuoja, kaip jų laikomasi;

10) nustato energetikos įmonių, besiverčiančių veikla, kurios kainos yra valstybės reguliuojamos, šioje veikloje naudojamo ilgalaikio turto nusidėvėjimo (amortizacijos) normas;

11) teikia siūlymus dėl licencijuojamos energetikos įmonių veiklos Vyriausybei, Energetikos ministerijai, savivaldybėms;

12) įpareigoja energetikos įmones sudaryti sutartis dėl energijos perdavimo, skirstymo ar tiekimo, kai energetikos įmonės nepagrįstai atsisako suteikti paslaugas tretiesiems asmenims ar tiekti vartotojams energiją;

13) kontroliuoja, kad būtų veiksmingai atskirtos veiklos energetikos sektoriuje, užtikrinant energijos perdavimo ir skirstymo veiklos nepriklausomumą nuo komercinių energetikos veiklos interesų ir siekiant išvengti kryžminio subsidijavimo;

14) prižiūri ~~rinkos atvėrimo ir konkurencijos didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje mastą ir veiksmingumą (įskaitant elektros energijos ir (ar) dujų biržas),~~ buitiniams vartotojams taikomas kainas (įskaitant išankstinio apmokėjimo sistemas), tiekėją pakeitusių vartotojų procentinę dalį, nuo elektros energijos tinklų ir dujų sistemų atjungtų vartotojų procentinę dalį, įmokas už priežiūros paslaugas ir šių paslaugų teikimą, ~~taip pat pagal kompetenciją konkurencijos iškraipymo ar apribojimo energetikos veikloje atvejus;~~

~~15) prižiūri, ar nepasitaiko konkurenciją ribojančios sutartinės praktikos, įskaitant išimtinių teisių sąlygas, kurias taikant stambiems ne buitiniams vartotojams gali būti užkirstas kelias arba apribota galimybė vienu metu sudaryti sutartis su daugiau negu vienu tiekėju, ir apie tokią praktiką praneša Konkurencijos tarybai;~~

16) ne rečiau kaip kartą per metus skelbia rekomendacijas, susijusias su paslaugų energetikos sektoriuje kainų atitiktimi skaidrumo, nediskriminavimo ir kitiems teisės aktų nustatytiems reikalavimams, ir teikia jas Konkurencijos tarybai;

17) teisės aktų nustatyta tvarka pagal kompetenciją turi teisę tikrinti energetikos įmonių valstybės institucijoms ir (ar) vartotojams teikiamą informaciją, vertinti jos patikimumą, nepažeisdama komercine (gamybine) ar profesine paslaptimi laikomos informacijos apsaugos reikalavimų;

18) užtikrina kiekvienam vartotojui galimybę naudotis duomenimis apie jo suvartotą energiją, taip pat apibendrintų energijos vartojimo duomenų, nenurodant vartotojų asmens duomenų, teikimą nacionaliniu lygmeniu lengvai suprantama Komisijos nustatyta forma ir galimybę visiems vartotojams naudotis šiais apibendrintais duomenimis;

19) atlieka rinkos tyrimus, kuriais siekiama užtikrinti veiksmingą konkurenciją energetikos sektoriuje ir didelę įtaką atitinkamoje rinkoje turintiems asmenims užkirsti kelią piktnaudžiauti šia įtaka;

20) skiria šio įstatymo 36 straipsnyje nustatytas sankcijas;

21) pagal kompetenciją taiko Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse nustatytas poveikio priemones už administracinius teisės pažeidimus;

22) atlieka kitas šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatytas funkcijas.“

„11 straipsnis. Konkurencijos tarybos kompetencija

Konkurencijos taryba pagal kompetenciją kontroliuoja, kaip ūkio subjektai laikosi įstatymų nustatytų reikalavimų užtikrinant sąžiningą konkurenciją energetikos sektoriuje. Atlikdama jai pavestas funkcijas, Konkurencijos taryba turi Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatyme (toliau – Konkurencijos įstatymas) ir šiame įstatyme jai nustatytus įgaliojimus.

Prižiūri rinkos atvėrimo ir konkurencijos didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje mastą ir veiksmingumą (įskaitant elektros energijos ir (ar) dujų biržas), konkurencijos iškraipymo ar apribojimo energetikos veikloje atvejus.

Prižiūri, ar nepasitaiko konkurenciją ribojančios sutartinės praktikos, įskaitant išimtinių teisių sąlygas.“

3. Siūlytina koncentracijų vertinimo institute numatyti Konkurencijos tarybai įgaliojimus dėl energetikos sektoriaus bendrovių atitikties veiklų atskyrimo reikalavimams, kaip jie įtvirtinti Lietuvos Respublikos elektros energetikos ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatymuose.

„9 straipsnis. Pranešimo apie koncentraciją pateikimas

3. Pranešime apie koncentraciją turi būti pateikta:

1) koncentracijoje dalyvaujančių ūkio subjektų registravimo duomenys;

2) koncentracijos priežastys ir tikslai;

3) koncentracijos būdo aprašymas;

4) kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto paskutinių trejų metų iki koncentracijos laikotarpio metinių finansinių ataskaitų rinkiniai;

5) duomenys apie kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto arba kontroliuojančių asmenų nuosavybei priklausančias įmones, taip pat įmones, kurių jie yra akcininkai arba pajininkai;

6) kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto pirktų ir parduotų prekių kiekis per paskutinių trejų metų iki koncentracijos laikotarpį ir jų rinkos dalies atitinkamoje rinkoje įvertinimas;

7) kiekvieno koncentracijoje dalyvaujančio ūkio subjekto didžiausių pirkėjų ir tiekėjų bei pagrindinių konkurentų atitinkamose rinkose sąrašas.

8) energetikos sektoriuje veiklų vykdančios bendrovės pateikia informaciją dėl atitikties veiklų atskyrimo reikalavimams, kurie numatyti Lietuvos Respublikos Elektros energetikos įstatyme ir Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatyme.“

MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS

1. Rimšaitė, L. Nuclear Insurance Pools: Does the Horizontal Cooperation leads to the Market Foreclosure? Journal of Business Law and Ethics. Monticello; American Research Institute for Policy Development. Vol. 1, No. 1 (2013), p. 16-26.
2. Rimšaitė, L. Japanese compensation system for nuclear damage and evolution of international liability regime. Japan and Europe in Global Communication, MRU, Vilnius, edited book, 2014 p.117-131. ISBN 9789955196464.
3. Rimšaitė, L. Nuclear Energy Projects Financing option with Contracts for Difference: the Perspective from European Union State Aid modernization. Intelektinė ekonomika. Vilnius. 2013, t. 7, Nr. 4(18), p. 453-466. ISSN 1822-8011.
4. Rimšaitė, L. Price-Anderson Act: A model towards harmonization of European Union civil liability for nuclear damage? Societal Innovations for Global Growth, Vilnius. 2013, No. 1(2). p. 36-46. ISSN 2335-2450 (online).
5. Rimšaitė, L. The perspective of long-term energy supply contracts in the context of European Union competition law. Socialinių mokslų studijos. Vilnius, 2013 5(3) 885-901,. ISSN 2029–2244 (online).
6. Rimšaitė, L. Civil liability for nuclear damage: comparative analysis of international treaties. STICS, MRU, Vilnius, 2013. 2013 1 (1). 16-23, ISSN 2345-0126 (online).
7. Rimšaitė, L. Third European Union energy package implementation problems: intercourse between full ownership unbundling and foreign investment protection. CYSENI, Lietuvos energetikos institutas, Kaunas, 2013. ISSN 1822-7554, p. 310-319.

PRANEŠIMAI MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE

1. 2014 m. gegužė. Konferencija „International conference for academic disciplines“. Bostonas. JAV. Pranešimo tema: Energy Companies Merger Control Intercourse with Market Liberalisation Requirements: a Stricter Regulation Preconditions Market Integration?;
2. 2013 m. lapkritis. Konferencija “Japan and Europe in Global Communication”. Vilnius. Pranešimo tema: Japan compensation system for nuclear damage and evolution of international liability regime;
3. 2013 m. spalis. Konferencija “SOCIN” Vilnius. Pranešimo tema: Price-Anderson Act: A model towards harmonization of European Union civil liability for nuclear damage?;
4. 2013 m. birželis. Konferencija „Social transformations in contemporary society“. Pranešimo tema: Civil liability for nuclear damage: comparative analysis of international treaties.

CURRICULUM VITAE

Asmeninė informacija

Gimimo data	1988 m. birželio 11 d.
Kontaktinė informacija	rimsaitel@gmail.com

Išsilavinimas

2012 m. – 2015 m.	Teisės krypties doktorantūros studijos Mykolo Romerio universitetas (Teisės fakultetas, Verslo teisės katedra)
2010 m. – 2012 m.	Teisės krypties magistratūros studijos Mykolo Romerio universitetas (Teisės fakultetas, Verslo teisės katedra) Suteiktas teisės magistro kvalifikacinis laipsnis (Europos Sąjungos teisės specializacija)
2006 m. – 2010 m.	Teisės krypties bakalauro studijos Mykolo Romerio universitetas (Teisės fakultetas) Suteiktas teisės bakalauro kvalifikacinis laipsnis

Pedagoginio darbo patirtis

2013 m. sausis – iki dabar	Lektorė Mykolo Romerio universitetas (Teisės fakultetas, Verslo teisės katedra, Konstitucinės ir administracinės teisės institutas) (Dėstomi dalykai: Europos Sąjungos konstitucinė teisė, Konkurencijos teisė, Energetikos teisė, Sutarčių teisė)

Darbo patirtis

2014 m. liepa – iki dabar	Teisininkė „Lietuvos energija“, UAB
2012 m. birželis – 2014 m. balandis	Vyresnioji specialistė, Lietuvos Respublikos energetikos ministerija
2010 m. liepa – 2012 m. birželis	Teismo posėdžių sekretorė, Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Laura Rimšaitė

THE PECULARITIES OF COMPETITION LAW INSTITUTES IMPLEMENTATION IN THE ENERGY SECTOR

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2015

The Doctoral Dissertation has been prepared during the period 2012–2015, defended at Mykolas Romeris University according to the right to carry out doctoral studies provided to Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University by the order of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania No. V-1019 dated on June 8, 2011.

Scientific Supervisor:

Assoc. Prof. Dr. Lina Novikovienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S).

The Doctoral Dissertation is defended at the Law Research Council of Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University:

Chairman:

Prof. Dr. Aurelijus Gutauskas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S).

Members:

Assoc. Prof. Dr. Virginijus Bitė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S);
Prof. Dr. Julija Kiršienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Law, 01 S);
Assoc. Prof. Dr. Raimundas Moisejevas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S);
Prof. Dr. Jānis Načisčionis (Turiba University, The Republic of Latvija, Social Sciences, Law, 01 S).

The Doctoral Dissertation will be defended in a public session of Law Research Council on 26th May 2015, 14:00 p.m. at Conference Hall (Room I-414), Mykolas Romeris University.

Address: Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania.

The summary of the Doctoral Dissertation was sent out on 26th April 2015.

The Doctoral Dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuanian (Gedimino av. 51, Vilnius), the library of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, Vilnius) and the library of Vytautas Magnus University (K. Donelaičio g. 52, Kaunas).

Laura Rimšaitė

THE PECULARITIES OF COMPETITION LAW INSTITUTES IMPLEMENTATION IN THE ENERGY SECTOR

Summary

Reasearch problem. One of the objectives of competition policy is the market based productivity benefits for consumers. Therefore it is important to balance the interests of consumers and business, to implement the competition policy. EU set itself the objective of creating a competitive internal energy market by providing the chosing optikon for consumers, however despite these ambitious goals, the legal regulation is not conducive for the development of business projects in the energy sector, as the company's monopoly prevails, strict limitations in regulatory environment, political context. In some cases there is a conflict of laws and in certai cases there are regulatory and legal gaps.

The third energy package provides alternatives requirements concerning the unbundling of vertically integrated utilities,that are applicable to Member States thus allowing the creation of competitive energy market. Although energy companies that meet certain legal requirements activities are regulated by the law and specific indicators for such companies are reinforced by the national regulatory authorities, the NCCPE, but also the requirement of the competition law are applicable to such undertakings. Respectively competition authority has the power to take action when they determine breaches of competition law. It is important to assess the extent to which the competition law requirements are applicable to the energy sector.

In the energy sector there is a practice of long-term energy supply contracts, that lasts fifteen – twenty years. although the energy law or competition law provisions does not lay down any restrictions on the term of such contracts, but the assessment from competition law perspective, introduces the requirement not to restrict competition market. Long term energy contracts with certain reservations becomes a tool for an abuse, since it provides an opportunity for undertakings to refuse grant the third party access rights to the infrastructure in case such TSO result financial loss that arise from breach of contractual obligations. It is important to analyze and evaluate the extent to which the provisions of competition law are applicable in such cases in the energy sector.

Existing competition law regulation does not imply that the concentrations of energy companies would be evaluated according to the energy law requirements related to unbundling. In this case, there is a gap in the legal framework in which competition law provisions do not provide the ratio that should be assessed in the energy law requirements, involving the unbundling of vertically integrated companies. Although the legal doctrine provides several separate studines related to these questions however it is still a lack of complex scientific assessment, carried out by analyzing the relationship between the above-mentioned institutes.

Legal regulation of the issue is even more important at international level, since international treaties does not imply the competition law requirements, and in this case, the legal regulatory gap determines that there is no remedy for the jurisdiction in respect of the application to the OPEC agreements. A similar situation arises in the field of nuclear

energy, the Euratom Treaty does not contain provisions regarding the competition law rules, and in practice by analogy TFEU provisions of competition law are applied, as far as they are consistent with the special regulation, that is enshrined in the Euratom Treaty. TFEU provides that Member States are free to set their own energy balance, but EU secondary legislation sets directions and indicators to be achieved which limit the right to choose. Priority is given to the promotion of renewable energy measures, but such mechanisms for the promotion of nuclear energy technology are not implemented. Nuclear energy sector still remains out of scope in the new State aid guidelines for the environement and energy 2014-2020, which for the first time introduces the legal regulation to the energy sector. There remains the need to provide the assessment on the legislation implied to energy sector on state aid matter and to determine the relationship between these branches of law and their implementation scope.

The object of the research. The competition law institutes place in the energy sector legal regulation, the overall impact of these institutes of the EU internal market liberalization.

The aim of the dissertation research. To investigate the complex implementation of prohibited agreements, abuse of dominant position, mergers and state aid in the energy sector for ensuring sustainable and competitive development of this market.

Objectives of the dissertation research

1. To reveal the energy law regulatory mechanisms and competition law measures implementation ratio towards the creation of the EU common internal market.
2. To evaluate the of conditions determined in the long-term supply contracts impact for the market liberalization and the creation of the dominant position.
3. To reveal the relation between the concentrations institute and the energy law liberalization models.
4. To reveal the application of state aid institute issues in the energy sector.

Statements defended in the dissertation

1. In order to ensure effective competition and high-quality services for consumers, energy sector regulation should be decreased, and market liberalised by implementing the competition law provisions.
2. The NCCPE as an independent energy regulator should ensure that undertakings with significant market shares in the long-term energy supply contracts would not include the anti-competitive conditions, severely restricting the actions of other market participants.
3. The agreements concluded between undertakings having significant market shares should be regulated by the legislative provisions including the restriction to implement the anticompetitive conditions.
4. In order to reduce the high level of cross-border concentrations, competition authorities, when assesing the impact of concentrations on the markets, should take

into account not only competition law provisions, but also evaluate the energy law provisions on unbundling of vertically integrated utilities.

5. The creation of EU internal energy market should be implemented by minimising the strict state aid rules provided in the guidelines and applicable towads the implementation of new energy infrastructure projects evaluation in line with the competition rules.

Review of studies. This work is the first complex study that analyzes the application of competition law institutes in the energy sector, the impact of the internal market and market liberalization. Much attention to individual competition law institutes was provided by studines of Lithuanian scientists. I. Norkus in dissertation examined the prohibited agreements institute. L. Darulienė in the dissertation dealt with competition law provisions applicable to banking activities. D. Švirinas dissertation and monograph analyzed the problems of vertical agreements. A. Banevičienė dissertation dealt with the concentrations questions. R. Moisejevas dissertation "Predatory pricing as an abuse of a dominant position of European competition law" analysed one of the abuse of a dominant position subinstitutes application features. A. Novosad dissertation analyzed the dominant undertaking's refusal to supply, but this author did not consider the third-party access rights applicable to energy sector and its enforcement mechanism with the relation to the refusal to supply. Legal doctrine has been analyzed by the Institute of abuse of a dominant position and its various practical application of the problematic aspects, but to science was not carried out a more detailed analysis of the application of this institute, including energy sector.

Certain problematic aspects of the energy sector's L. Šaltinytė discussed in her dissertation regarding the protection of foreign investments in the energy sector: application of the law and the interpretation of the issues. The author examined the energy sector in the light of foreign investment protection regime with its main problematic aspects. V. Kanapinskas dissertation "The natural gas market in Lithuania: state regulatory objectives and regulatory issues" pays much attention to the evaluation of the energy regulator and regulatory mechanisms relationships. Taking into account all abovementioned there are no comprehensive scientific assessments provided regarding the application of competition law in the energy sector.

Foreign authors focus more on the application of competition law in the energy sector. P. Cameron, Ch. Jones analyzes the application of competition law in the energy sector, reviews the experience of other countries in the implementation of the directives of the third energy package requirements, the liberalization of the market, but they do not analyze the application of competition law instruments to the energy sector undertakings. A. Neumann and Ch. Hirschhausen examine the long-term supply contracts impact on market liberalization, the relationship between competition law institutes. M. Diathesopoulos in his works analyzed a number of third-party access rights aspects and its implementation. Glachant and Hauteclocque also assessed some of the long-term supply contracts aspects and their impact to the internal market. Refusal to supply subinstitute was analyzed in detail byPadilla and Donoghue's, but this was institute analyzed in the context of competition law, rather than a specific sectoral study, focusing on the problems

of the energy sector. Ritter and Braun also dealt with some of the competition law institutes application to the energy sector. Faull and A. Nikpay provides an assessment of competition law issues in the sector-specific regulation. Van Bael Bellis puts more emphasis on energy market liberalization directives and provides a brief overview of the application of competition law in the energy sector. Much attention has been drawn to the State aid instruments that were analysed by C. Quigley, in his book, whereas the author examines the broad public support for the state aid institute, its application forms, but this analysis does not contain state aid institute assessment of the application in the energy sector, he deals with more general application of the state aid issues. Legal doctrine quite fragmently examines some of energy law or competition law institutes problematic aspects, but lacks the integrated approach towards the implementation of competition law institutes in the energy sector.

The structure of the dissertation research. The work consists of four sections, conclusions, recommendations, references, summary. In order to examine in detail the application of competition law institutes the specifics of the energy sector, and establish practice of analyzing problems in precisely the legal, economic, and political issues that affect the functioning of the internal market. The scope of this dissertation thesis provides an assessment to complex legal issues regarding the application of competition law in the energy sector additionally pays attenttion to problematic aspects as well as regulatory gaps.

The first section analyzes the legal regulatory framework of the energy sector, market liberalization requirements, energy law intercourse with competition law. Also the analitical approach is taken towards the problematic relationship between TFEU and the Euratom Treaty. This section also analyzes and international competition law issues and the role of international organizations to ensure compliance with the provisions of competition law in the energy sector.

The second section deals with prohibited agreements and abuses of dominant position also its impact on the energy market liberalization. In order to reveal this relation we analyzed the Commission's case law practise, the ECJ case law of prohibited agreements, abuse of dominant position application specifics in the energy sector. The assessment was given on the long-term energy supply contracts, including the evaluation of conditional restrictions and the place of such contracts in the competitive internal energy market.

The third section reveals the concentration institute the analysis of the third energy package requirements related to the unbundling of vertically integrated companies and its restrictive effect on the market, a review of the Commission's decisions and other documents. Assessment was given on the energy law relation with the evaluation of concentrations institute.

The fourth section contains legal analysis of the state aid institute, the specifics of Lithuanian and EU state aid cases application to the energy sector. Analyzis on the impact of the state aid institute on competitive internal energy market. The evaluation was given to individual categories of State aid institute, revealing the impact to the creation of internal energy market and the competitiveness of business. This section also examines the state aid modernization initiative and the impact of new legislation on the energy market. The paper also focuses on the Commission's state aid modernization initiative and related legislation relevant to the energy sector.

Dissertation work methods. In order to achieve the objectives of the study and seeking to formulate conclusions, suggestions, a comprehensive range of research methods was used.

Systematic analysis method allows to analyze the phenomena of reality as individual components and as a whole. Using this integrated approach through competition law analysis and practical aspects of the application set in the energy sector the problems associated with the application of competition institutes are revealed. Systematic analysis method was implemented to reveal the pecularities of competition law institutes implementation in the energy market and to analyse the the relationship problems. This method allowed to assess the impact of the problem, look for alternative solutions to be implemented towards the existing problems.

Comparative historical method used to contrast the relevant phenomena in different historical stages of development. This method has been fully disclosed in the legal regulation of energy origins, to analyze the development of the energy law and regulatory environment changes, which the energy and the relationship between competition law and with the appearance of correlation.

Comparative method was used to contrast the different implemented practice and experience of other countries, the regulation of the legal assessment of the comparative aspect. This method was examined to understand the UK practice, regarding the implementation of the nuclear energy project, as well as the comparison of different legal and regulatory features in Japanese and USA civil liability for nuclear damage specifics.

The linguistic method is invoked to reveal the contents studied law and meaning based on their oral expression, enshrined in the relevant legislation. This method has been analyzed in the abuse of a dominant position in the types occurring in the energy sector, which are not regulated by the energy and competition law, but used in the Commission's decisions.

Document analysis method was used for the analysis of the Lithuanian legislative provisions, the EU, international law provisions as well as the CJEU practice, the Commission's decisions concerning the energy sector regulation. This method was also implemented to find out the essence of the various documents and served to reveal the peculiarities of legal regulation in different countries, reveal the energy and competition law aspects of competition and conflict.

The meta-analysis method has allowed to adress other researchers studies the energy and competition law and do a wrap-up findings. This thesis has been examined in detail the foreign and Lithuanian researchers work to publish scholarly works.

Conclusions. Based on the insights of the detailed scientific analysis of Lithuanian and foreign countries legal regulation, case law and legal doctrine, it could be stated that the aim of the research was reached, after of the objectives of research were implemented, and the defended statements of the research were confirmed. It is based on the basic conclusions of the research set forth below.

1. The provisions of Article 194 TFEU governing the energy sector, sets Member States the choice of the national energy balance however creates uncertainty about the separation of competences between the EU and the Member States. This primary EU

law provision is limited to secondary EU law provisions on the criteria laid down in the legislation related to respective Member States energy level target. Such legislation preconditions that Member States right to lay down their energy balance is limited, by the criteria and obligations that are set for a certain amount of energy resources to total energy supply, which are enshrined in the EU secondary legislation.

2. Energy legislation does not clearly distinguish competition law application scope. Therefore, after examination of the Commission and the ECJ case-law on the individual application of competition law institutes, we found that in the absence of a clear separation of powers between institutions, these entities have a wider discretion in the application of competition law in energy sector.

3. Supervisory functions in the energy sector are delegated to the national regulatory authority, which has a power to define a margin of discretion to set regulatory price caps, carry out supervisory functions. Energy sector regulatory authority, conducting market research, has the right to recognize entities having a significant power to market, but competition and energy laws does not clearly separate specialized supervisory functions between the Competition Council and National Control Commission for Prices and Energy. Energy law introduces discretion of the NCCPE which is not clearly separated from the Competition Council functions in the area of competition in energy sector.

4. Nuclear energy sector-specific regulation is implemented by the Euratom Treaty, but there are no rules governing the competition law provisions of the latter, they are limited to the TFEU. In this area, there is a legislative regulatory gap, since the nuclear sector legislative provisions does not contain competition rules, which are determined only in the TFEU.

5. OPEC agreements cover oil pricing, but there is jurisdiction problem that occurs in the evaluation of these matters. Legislation does not provide specific powers subject to such agreements with competition rules, even though such agreements have a significant impact on global oil prices and from competition law perspective they may be seen as anti-competitive agreements. Legal regulation is not sufficient to provide power to a particular institution to deal with the disputes arising in particular from the OPEC agreements. Therefore, this legal framework insufficiency is proposed to address by including the competition rules to the WTO Agreements, which should also provide the dispute resolution institute.

6. The long-term energy supply contracts with restrictive clauses including the "take or pay" clause, the destination clause, selling restrictions still cover significant part of energy sector. Neither competition law nor energy law provisions include any restrictions related to anticompetitive clauses in long-term supply contracts. Although, the inclusion of such conditions leads to long-term contracts that create a monopoly in the market, the company which is abusing its dominant position with such clauses as well as settles barriers to entry of new operators, limits the possibility for the consummers to select energy supplier, while still maintaining high prices. Gas and Electricity Directives provide that third-party access right can not be granted if certain criteria are met for public interest in the provision of services, investment costs that could result in a significant losses from take-or-pay contractual clauses. As the asssement provided, operators controlling transmission

networks are abusing such exceptions and refuses to grant access rights argumenting by the existing contractual obligations, which are often contrary to the rules of competition law. It is therefore advisable to establish a clearer framework, which provides for specific limitations on the TSO on restrictive clauses in long-term energy supply contracts, and introduces more powers to the Competition Council.

7. The development of the energy sector and, in exceptional cases, the implementation of major energy infrastructure development projects, reflects the need to implement the long term energy supply contracts in order to ensure the investors a secure return on the incurred investment without such clauses there is no need to restrict market with long term contracts. When long term energy contracts are concluded by the undertakings holding significant market shares, such contracts precondition competition restrictions, abuse of dominant position therefore the trade on energy sources should be implemented on market exchange based on or by providing more powers to the independent regulatory authority.

8. Competition law provisions does not explicitly assess the implication to evaluate compliance with the requirement established under the provisions of the third energy package currently the unbundling obligations. Such regulation is entrenched only in natural gas and electricity laws and accordingly there is uncertainty regarding the division of powers between the competition authorities and the energy sector regulator. Competition Law does not provide criteria for assessment of the concentration by the unbundling requirements that establish the natural gas and electricity laws. Competition law does not define what aspects should be evaluated in the market aimed at concentration, and may be adversely affected. The energy sector due to the specificity of the existing regulation of competition law, applying it in the sector is inadequate and should be supplemented with specific provisions of the evaluation of energy market.

9. Detailed regulation of the energy sector state aid issues is flawed for compliance with TFEU Article 194 provisions under which the Member States are free to decide on their national energy balance. Guidelines on State aid for environmental protection and energy 2014-2020 have no provisions for nuclear energy, although other low-carbon technologies are discussed and assistance measures provided for them. Consequently there is a legal regulatory gap, since the nuclear field of competition rules does not provide, and the specific provisions on state aid issues in the energy field as well as the guidelines does not contain such implications. An examination of the Commission‘s practise and the jurisprudence of the CJEU found that the lack of specialized legal regulation creates preconditions for a wider discretion of the authorities, because there is no clear division of functions and separation of powers.

10. Important factors in the energy market liberalization are not only the unbundling of vertically integrated utilities, however, new energy generation capacity development, the construction of cross-border interconnections are also important for the devepolment of the internal energy market. New energy infrastrucure development projects which create preconditions for alternative energy production and energy supply are strictly evaluated under competition law provisions related to negative intervention in the market. Such legislation determines that the market remains closed and uncompetitive due to the

existing market failures but the development of new projects seem as having a negative impact on the market. Such situation in UK was related to the development of nuclear energy project, consistent with the State aid provisions, whereas the State aid clearance coordination with the Commission took more than a year, also the implementation of Lithuania LNG Terminal project, which was also notified to the Commission. This problem could be solved by reducing the stringent requirements for undertakings to comply with State aid criteria.

Suggestions

1. To solve the identified problem related tot he regulation insufficiency that is currently in the Euratom Treaty, there should be provided competition rules in Section 6, which regulates the exceptional provisions, in addition to 11 Chapter that it would read as follows:

„Section 6

Chapter 11

Competition Rules

Article 106 a

The following shall be prohibited as incompatible with the internal market: all agreements between undertakings, decisions by associations of undertakings and concerted practices which may affect trade between Member States and which have as their object or effect the prevention, restriction or distortion of competition within the internal market, and in particular those which:

(a) directly or indirectly fix purchase or selling prices or any other trading conditions;

(b) limit or control production, markets, technical development, or investment;

(c) share markets or sources of supply;

(d) apply dissimilar conditions to equivalent transactions with other trading parties, thereby placing them at a competitive disadvantage;

(e) make the conclusion of contracts subject to acceptance by the other parties of supplementary obligations which, by their nature or according to commercial usage, have no connection with the subject of such contracts

2. Any agreements or decisions prohibited pursuant to this Article shall be automatically void.

3. The provisions of paragraph 1 may, however, be declared inapplicable in the case of: — any agreement or category of agreements between undertakings,

— any decision or category of decisions by associations of undertakings,

— any concerted practice or category of concerted practices, which contributes to improving the production or distribution of goods or to promoting technical or economic progress, while allowing consumers a fair share of the resulting benefit, and which does not:

(a) impose on the undertakings concerned restrictions which are not indispensable to the attainment of these objectives;

(b) afford such undertakings the possibility of eliminating competition in respect of a substantial part of the products in question.

Article 106 b

Any abuse by one or more undertakings of a dominant position within the internal market or in a substantial part of it shall be prohibited as incompatible with the internal market in so far as it may affect trade between Member States.

Such abuse may, in particular, consist in:

(a) directly or indirectly imposing unfair purchase or selling prices or other unfair trading conditions;

(b) limiting production, markets or technical development to the prejudice of consumers; (c) applying dissimilar conditions to equivalent transactions with other trading parties, thereby placing them at a competitive disadvantage;

(d) making the conclusion of contracts subject to acceptance by the other parties of supplementary obligations which, by their nature or according to commercial usage, have no connection with the subject of such contracts.

Article 106c

Save as otherwise provided in the Treaties, any aid granted by a Member State or through State resources in any form whatsoever which distorts or threatens to distort competition by favouring certain undertakings or the production of certain goods shall, in so far as it affects trade between Member States, be incompatible with the internal market.

Compatible with the internal market can be regarded as aid to facilitate the development of nuclear energy, if it does not adversely affect trading conditions and consistent with the common interest."

2. To solve the identified issue related to the shared competence between the NCCPE and the Competition Council, the amendments to the Energy Law Article 8 part 9 should be adopted stating that the Competition Council has rights to overview the contractual practice in the energy sector and to withdraw such powers from the NCCPE.

"**Article 8. National Control Commission for Prices and Energy**

9. The Commission shall perform the following functions:

1) approve the accounting requirements of the regulated activities;

2) approve the state-regulated pricing methodologies, provides state-regulated prices and price caps;

3) if necessary, prepare and submit to the Government of the State-regulated pricing principles;

4) monitoring the application of state regulated prices and tariffs;

5) approve energy facilities (networks, systems and equipment) connection fees, in accordance with the individual's energy sector the legal framework of the law governing the general tariff-setting criteria;

6) unilaterally determine the state regulated prices where energy companies fail to meet these requirements pricing;

7) determining the state regulated prices, evaluate the cost of services provided taking into account a reasonable return on investment;

8) issue of energy activity licenses shall alter, suspend the license, revoke the suspension and revocation of the license, supervise and control the energy companies licensed activities;

9) determine the transmission reliability and quality of service requirements and monitors compliance with them;

10) determines the energy companies involved in the activities for which prices are regulated by the state, in this work long-term asset depreciation (amortization) rates;

11) submit proposals for licensed energy enterprises to the Government, the Ministry of Energy, municipalities;

12) obliges energy companies to contract for the transmission, distribution or supply of energy enterprises refuse to provide services to third parties or to supply energy;

13) controls the effective separation of the activities in the energy sector, ensuring energy transmission and distribution of energy independence from commercial interests and activities in order to avoid cross-subsidization;

14) oversee ~~the opening of the market and competition in the wholesale and retail levels and efficiency (including electricity and (or) gas exchanges),~~ household prices (including prepayment systems), switching rates, from electrical grids and gas systems disconnection rates, fees for services and provision of these services, as well as the competence of distortion or restriction of energy activities;

~~15) monitor the occurrence of restrictive contractual practices, including exclusivity clauses which large non-household customers can be prevented or limited the possibility of contracting simultaneously with more than one supplier, and inform about such practices, the Competition Council;~~

16) at least once a year publish recommendations related to the energy services sector prices with transparency, non-discrimination and other requirements set out in legislation, and submit them to the Competition Council;

17) according to the laws according to their competence shall be subject to energy companies and public institutions (or) consumer information, assess its credibility, without prejudice to the commercial (industrial) or professional secret information held protection;

18) provides each user access to data on the energy consumed, as well as the aggregate energy consumption data without users' personal data at national level for easily understood by the Commission in the form and opportunity for all users to use this aggregated data;

19) carries out market studies to ensure effective competition in the energy sector and significant market persons to prevent the abuse of that power;

20) of this Law shall be appointed by the sanctions provided for in Article 36;

21) in accordance with competences in the Republic of Lithuania Code of Administrative Offences set of sanctions for administrative violations;

22) any other law of this and other statutory functions. "

"Article 11. Competence of the Competition Council

The Competition Council according to competence control operators comply with the statutory requirements of ensuring fair competition in the energy sector. In carrying out its functions, the Competition Council has the Lithuanian Law on Competition (hereinafter - the Competition Act) and this law of its statutory mandate.

Oversees market opening and competition at wholesale and retail levels and efficiency (including electricity and (or) gas exchanges), distortion or restriction of energy activities.

Monitor the occurrence of restrictive contractual practices, including exclusivity clauses."

3. It is proposed to implement the powers to the Competition Council to assess the unbundling requirements as they are prescribed in the Natural Gas Law and Electricity Law, whike evaluating the concentrations institute.

"Article 9. Notification of Concentration

3. The notification of concentration must contain the following:

1) in a concentration of economic entities registration data;

2) concentration causes and objectives;

3) a description of the manner of concentration;

4) participating in concentration for the last three years prior to concentration of the annual financial statements;

5) the data on the concentration of each of the entity or controlling persons of the property owned enterprises, as well as enterprises in which they are shareholders or member shares;

6) the concentration of each of the entity to buy and sell items over the last three years prior to concentration and their market share in a relevant market;

7) the concentration of each of the entity's largest buyers and suppliers as well as the major competitors in the relevant market.

8) in the energy sector companies to provide information on compliance with the unbundling requirements provided for in the Republic of Lithuania Law on Electricity and Natural Gas of the Republic of Lithuania Law. "

THE LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS

1. Rimšaitė, L. Nuclear Insurance Pools: Does the Horizontal Cooperation leads to the Market Foreclosure? Journal of Business Law and Ethics. Monticello; American Research Institute for Policy Development. Vol. 1, No. 1 (2013), p. 16-26.
2. Rimšaitė, L. Japanese compensation system for nuclear damage and evolution of international liability regime. Japan and Europe in Global Communication, MRU, Vilnius, edited book, 2014 p.117-131. ISBN 9789955196464.
3. Rimšaitė, L. Nuclear Energy Projects Financing option with Contracts for Difference: the Perspective from European Union State Aid modernization. Intelectual economics. Vilnius. 2013, t. 7, Nr. 4(18), p. 453-466. ISSN 1822-8011.
4. Rimšaitė, L. Price-Anderson Act: A model towards harmonization of European Union civil liability for nuclear damage? Societal Innovations for Global Growth, Vilnius. 2013, No. 1(2). p. 36-46. ISSN 2335-2450 (online).
5. Rimšaitė, L. The perspective of long-term energy supply contracts in the context of European Union competition law. Social Science Studies. Vilnius, 2013 5(3) 885-901,. ISSN 2029–2244 (online).
6. Rimšaitė, L. Civil liability for nuclear damage: comparative analysis of international treaties. STICS, MRU, Vilnius, 2013. 2013 1 (1). 16-23, ISSN 2345-0126 (online).
7. Rimšaitė, L. Third European Union energy package implementation problems: intercourse between full ownership unbundling and foreign investment protection. CYSENI, Lithuania energy institute, Kaunas, 2013. ISSN 1822-7554, p. 310-319.

PRESENTATIONS IN SCIENTIFIC CONFERENCES

1. May 2014. Conference „International conference for academic disciplines". Boston, USA. Topic: Energy Companies Merger Control Intercourse with Market Liberalisation Requirements: a Stricter Regulation Preconditions Market Integration?;
2. November 2013. Conference"Japan and Europe in Global Communication". Vilnius. Topic: Japan compensation system for nuclear damage and evolution of international liability regime;
3. October 2013. Conference "SOCIN" Vilnius. Topic: Price-Anderson Act: A model towards harmonization of European Union civil liability for nuclear damage?;
4. June 2013. Conference „Social transformations in contemporary society". Topic: Civil liability for nuclear damage: comparative analysis of international treaties.

CURRICULUM VITAE

Personal information

Date of Birth	11 June 1988
Contacts	rimsaitel@gmail.com

Education

2012 – 2015	Doctoral Studies Mykolas Romeris University (Faculty of Law, Business Law Department)
2010 – 2012	Master Studies Mykolas Romeris University (Faculty of Law, Business Law Department) Master‘s degree (European Union law specialisation)
2006 – 2010	Bachelor Studies Mykolas Romeris University (Faculty of Law) Bachelor‘s degree

Lecturing experience

January 2013 – to date	Lecturer, Mykolas Romeris University (Faculty of Law, Business Law Department, Constitutional and Administrative Law Institute) Subjects: European Union law (Constitutional), Competition Law, Energy Law, Contract Law.

Work experience

July 2014 - to date	Lawyer, „Lietuvos energija“, UAB
June 2012 - 2014 April	Senior specialist, Ministry of Energy o the Republic of Lithuania
July 2010 - June 2012	Court session secretary, Vilnius city 2 nd Distrct Court

Rimšaitė, Laura

KONKURENCIJOS TEISĖS INSTITUTŲ TAIKYMO YPATUMAI ENERGETIKOS SEKTORIUJE: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015. – 191 p.

Bibliogr. 137–157 p.

ISBN 978-9955-19-711-9

Disertacijoje yra kompleksiškai nagrinėjami konkurencijos teisės institutai ir jų taikymas energetikos sektoriuje. Darbe tiriamas konkurencijos teisės reguliavimo instrumentų poveikis, kuriant ES energetikos vidaus rinką bei poveikis verslo interesams konkurencijos užtikrinimo kontekste. Konkurencingos ES vidaus rinkos energetikos sektoriuje sukūrimas išlieka vienu iš pagrindinių ES prioritetų, tačiau problemų kyla dėl rinkos uždarumo bei monopolinių bendrovių interesų. Lietuva siekdama įgyvendinti ES energetikos politikos tikslus, kartu didinti energetinį nepriklausomumą bei energijos tiekimo saugumą, įgyvendina infrastruktūros plėtros projektus ir praktikoje dažnai iškyla klausimų dėl teisės normų, reglamentuojančių energetikos projektų plėtrą, atitikties konkurencijos teisės nuostatoms. Darbe nagrinėjamas energetikos teisės santykis su konkurencijos teisės nuostatomis, vertinama per reguliavimo ir rinkos liberalizavimo siekius, administracinius reguliacinius mechanizmus, apimančius reguliavimo institucijų nepriklausomumo didinimą. Darbe taip pat nagrinėjamas ilgalaikėse tiekimo sutartyse numatytos konkurenciją ribojančios išlygos, vertinant jas piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi ir draudžiamų susitarimų aspektais. Vertinamas koncentracijų santykis su rinkos liberalizavimo instrumentais, numatytais energetikos teisėje. Didelis dėmesys yra skiriamas valstybės pagalbos instituto analizei, jos poveikiui konkurencingos rinkos sukūrimui bei energetikos plėtros projektų vystymui.

The dissertation provides a complex analysis of the competition law and its institute's application to the energy sector. The creation of competitive internal energy market remains the EU priority; however problems arise because of current monopolistic corporate interests. The issues related to the competition and energy law relation arise also due to the fact that Lithuania has been implementing large energy infrastructure projects as well as the implementation of the unbundling of vertically integrated utilities. This study also discusses the ratio between energy law and the competition law provisions, seen through regulatory and market liberalization mechanisms, administrative regulatory provisions that include increase of the regulatory authorities' independence. The paper also examines the long-term energy supply agreements provided for restrictive clauses, taken the abuse of a dominant position and prohibited agreements aspects. Assessment is given on the concentrations between undertakings and the relation with the market liberalization and regulatory instruments provided by the energy law. The work also emphasizes the state aid institute and its impact to the competitive markets and the implementation of energy development projects.

Laura Rimšaitė

THE PECULARITIES OF COMPETITION LAW INSTITUTES IMPLEMENTATION IN THE ENERGY SECTOR

Doctoral Dissertation

Maketavo Aušrinė Ilekytė

SL 585. 2015 04 10. 15,4 leidyb. apsk. l.
Tiražas 20 egz. Užsakymas 25 735.
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt
Spausdino UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
Puslapis internete www.bpg.lt
El. paštas info@bpg.lt

ISBN 978-9955-19-711-9